

Кучерявий А.О.
УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ
НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ
МОНОГРАФІЯ

Черкаси

2014

УДК 378.014.62-057.875:340.007.2

ББК 74.58я7

Рекомендовано до видання
вченою радою Донецького
національного університету,
протокол № 4 від 28.03.2014

К 64

Кучерявий, Андрій Олександрович.

Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів: монографія / А.О. Кучерявий. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 344 с.

Рецензенти:

Калініна Людмила Миколаївна – завідувач лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Харківська Алла Анатоліївна – проректор з науково-педагогічної роботи КВНЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», доктор педагогічних наук, доцент;

Солдатенко Микола Миколайович – завідувач відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Яворська Галина Харлампіївна – професор кафедри загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, професор.

Монографія присвячена теоретичним і практичним питанням управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей. Подано функціональну модель системи управління СНД майбутніх фахівців, визначено мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулювальний та контрольний складники діяльності суб'єктів управління – ректорату, деканату, кафедри та студента. Розглянуто технологічні й практичні аспекти управління.

Розрахована на вчених, що досліджують галузі управління освітою та професійної підготовки у вищій школі, а також на викладачів, аспірантів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, магістрантів навчальних закладів юридичної спрямованості.

ISBN 978-966-493-913-0

©А. О. Кучерявий, 2014

Зміст

Умовні позначення, використані в роботі	5
Передмова	6
Розділ I. Цілісність управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів як проблема теорії та практики освітнього менеджменту у вищому навчальному закладі	11
1.1. Самостійна навчальна діяльність студентів як об'єкт теоретичного аналізу	11
1.2. Можливості розв'язання питань управління самостійною навчальною діяльністю студентів у контексті провідних теоретичних положень освітнього менеджменту	37
1.3. Стан та особливості процесу управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	50
1.4. Вимоги до суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	75
Розділ II. Теоретико-методологічні основи цілісної системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних ВНЗ	100
2.1. Методологічні засади моделювання управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	100
2.2. Зміст та характеристика функціональної моделі системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей.....	119
2.3. Цільові орієнтири системи управління самостійною роботою майбутніх юристів.....	130
2.4. Суб'єктно-функціональні характеристики системи управління	135
2.4.1. Ректорат у системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів.....	135
2.4.2. Функції деканату в системі управління самостійною навчальною діяльністю студентів	138
2.4.3. Функції кафедри в системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	143
2.4.4. Майбутній юрист як суб'єкт системи управління самостійною роботою студентів	152
2.5. Принципи управління самостійною роботою майбутніх юристів на системному та технологічному рівнях	155
2.6. Етапи управління самостійною навчальною діяльністю студентів.....	163

2.7. Предмет та засоби комунікації в системі управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей.....	167
Розділ III. Технологічне і методичне забезпечення системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів	172
3.1. Визначення та характеристика поняття технології управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	172
3.2. Зміст матриці управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	179
3.3. Технологічні засади проектування модулів самостійної роботи студентів	214
Розділ IV. Експериментальна робота щодо перевірки ефективності цілісної системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах	229
4.1. Зміст програми експериментальної перевірки ефективності розроблених системи і технології	229
4.2. Критерії та показники якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх фахівців	233
4.3. Особливості реалізації завдань експерименту щодо забезпечення функціонування складників управління самостійною навчальною діяльністю студентів	254
4.4. Результати формування в студентів умінь самостійної навчальної діяльності	285
4.5. Оцінювання впливу сконструйованої системи на стан управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів	290
Висновки	306
Список використаних джерел	310

Умовні позначення, використані в роботі:

ВНЗ – вищий навчальний заклад;

ОКХ – освітньо-кваліфікаційні характеристики;

ОПП – освітньо-професійна програма;

СНД – самостійна навчальна діяльність;

СРС – самостійна робота студента.

ПЕРЕДМОВА

В умовах актуалізації соціальних потреб в активізації процесів національної юридичної культуротворчості, докорінної модернізації всіх сфер життєдіяльності людей на гуманістичній і демократичній правовій основі особливо гострими наразі стають питання якості підготовки молоді у ВНЗ до вдосконалення суспільного правового буття, реформування його правоохоронної, правозахисної, судової та інших систем.

Реалізація запиту суспільства на кваліфікованих юристів є насамперед похідною від реальної зміни традиційної методологічної парадигми вищої юридичної підготовки на особистісно зорієнтовану, існування адекватних їй філософських і психологічних положень, педагогічних теорій і технологій. У цьому аспекті на практичному рівні вона прямо залежить від науково обґрунтованого створення на всіх щаблях управління навчальним закладом цілісної сукупності необхідних і достатніх управлінських дій у напрямі якісного самостійного засвоєння майбутніми фахівцями цінностей змісту вищої юридичної освіти. Іншими словами, задоволення зазначених соціальних потреб прямо пов'язано з управлінською майстерністю представників ректорату, деканату й кафедр, яка є одним із джерел ефективності самостійної навчальної діяльності студента як суб'єкта самоуправління нею.

Соціальне замовлення вищій юридичній школі на здійснення якісного управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх фахівців на особистісно орієнтованій основі відповідає ідеям Болонського процесу, вимогами кредитно-модульної системи навчання до викладачів та інших суб'єктів управління самостійною роботою студентів.

Результати аналізу практики управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей у більшості ВНЗ України свідчать, що останніми роками передусім у цій сфері є позитивні зрушення: підвищилася якість ресурсного забезпечення самостійної роботи майбутніх фахівців (розширилися можливості бібліотек, створюються електронні бази завдань для студентів, удосконалюється технічне оснащення навчального процесу тощо); поглибилася усвідомленість керівниками навчальних закладів та їх підрозділів потреб в удосконаленні всіх аспектів управління самостійною навчальною діяльністю студентів, її місця та ролі в навчальному процесі, значущості для виконання соціального замовлення на кваліфікованого фахівця-юриста; урізноманітнилися способи й засоби відповідного управлінського впливу на підлеглих; збільшилася частка питань щодо активізації

самостійної роботи юристів у планах проведення вчених і науково-методичних рад тощо.

Проте ці ж результати вказують і на існування у відповідній управлінській діяльності ВНЗ таких основних негативних фактів:

- відсутність обґрунтованих на засадах цілісного підходу концепції чи спеціальних цільових програм управління самостійною роботою майбутніх юристів на системному рівні;

- часткове ігнорування провідних вимог кредитно-модульної системи навчання до забезпечення якості мотивації, проектування, організації та стимулювання самостійної роботи студентів;

- акцентування уваги в освітньому менеджменті (аспект управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх фахівців) переважно на його контрольній або частково проектувальній функціях;

- недооцінка керівниками навчального закладу рівня складності роботи суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю студентів при визначенні їхнього навантаження;

- неадекватний поставленим завданням рівень психолого-педагогічної компетентності управлінців;

- низький рівень впровадження в управлінську практику науково-теоретичних і технологічних розробок у сфері управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів;

- недостатній ступінь забезпеченості в управлінні самостійною роботою студентів гармонізації зв'язуючих процесів (комунікації, керівництва).

Перелік таких фактів можна й продовжити. На необхідність подолання зазначених та інших недоліків указують самі суб'єкти різних рівнів управління навчальних закладів, формулюючи при цьому запит практики на такі наукові розробки у сфері теорії управління освітою, які б забезпечили цілісність їхніх управлінських дій.

У першому розділі монографії подано результати пошуку відповіді на це питання та робиться висновок: у педагогічній теорії актуалізована суперечність між потребою в науковому забезпеченні спрямованого на самостійну навчальну роботу майбутніх юристів управлінського процесу у ВНЗ та існуванням “білих плям” у розв'язанні проблеми цілісного управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей на рівні теоретико-методологічного та технологічного забезпечення якісної взаємодії всіх його суб'єктів при виконанні в єдності мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій.

Визначивши її як проблему свого наукового пошуку, ми констатували факт наявності в Україні значущої для реалізації його програми науково-теоретичної бази.

Вона є цілком адекватною потребам досягнення мети дослідження – обґрунтування й експериментальної перевірки цілісної системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних ВНЗ, яка враховує специфіку якості підготовки та виконує всі взаємопов'язані управлінські функції в їх гармонійній єдності.

Перший складник необхідного для нашого наукового пошуку бази відповідав його програмному завданню щодо з'ясування сутності теоретичних засад самостійної навчальної діяльності студентів та її організації. З огляду на специфіку нашого предмета розгляду – системи управління самостійною навчальною діяльністю юристів – у роботі проаналізовано результати досліджень Т. Бульби, В. Буряка, В. Єрмолаєвої, Б. Єсіпова, О. Жукова, В. Козакова, М. Солдатенка, О. Малихіна, Р. Мікельсона, П. Підкасистого, Н. Сацка, Л. Якушкіної та ін.

Висвітлено наукову позицію щодо розвитку пізнавальної активності, самостійності й саморегуляції особистості А. Беляєвої, О. Грищенко, Л. Журавської, В. Кацюбинської, В. Лозової, О. Савченко, С. Тарасової та ін. Зроблено акцент і на теорії самостійної навчальної діяльності учнів загальноосвітньої школи (В. Сухомлинський, Б. Коротяєв, Б. Єсіпов, Л. Жаров, П. Підкасистий та ін.).

Відповідно до іншого програмного завдання була здійснена проєкція теоретичних засад освітнього менеджменту (В. Алфімов, Т. Борова, О. Волярська, О. Галус, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Клокар, В. Луговий, В. Пікельна, С. Резник, Т. Сорочан, Є. Хриков, А. Харківська та ін.) на предмет нашого наукового розгляду з урахуванням положень загальної теорії управління.

Не уникли розгляду й роботи науковців у сфері розв'язання проблем суто юридичної підготовки майбутніх фахівців (Р. Валєєв, А. Жуков, К. Левітан, В. Монастиський, Г. Мухіна, В. Рижиков, В. Савіщенко, А. Столяренко, Г. Яворська та ін.).

Провідне завдання програми дослідження – обґрунтування функціональної моделі системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей ВНЗ на міцному методологічному підґрунті – вирішувалося в другому розділі монографії. Передусім у ньому розкрито її філософські засади – концепцію людини правової та її становлення як правової особистості з позиції філософсько-персоналістичної теорії виміру цього феномена (Г. Гребеньков).

На особливу увагу заслуговують результати аналізу об'єкта й предмета дослідження на загальнонауковому методологічному рівні на засадах системного підходу (В. Афанасьєв, І. Блауберг, Е. Юдін, М. Каган, Г. Щедровицький та ін.). Його об'єкт – процес управління ВНЗ юридичною фаховою підготовкою та самопідготовкою майбутніх юристів – в онтологічному вимірі було визначено як форму існування руху управлінської думки у ВНЗ про цілісність реальної підготовки й самопідготовки студентів юридичних спеціальностей, наявність забезпечених педагогічним колективом системних зв'язків між ними.

З гносеологічних позицій дається трактовка предмета дослідження – системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей.

Обґрунтування відповідної моделі на конкретно-науковому методологічному рівні насамперед було пов'язано з культурологічним підходом (І. Кант, Г. Гегель, О. Шпенглер, А. Швейцер, А. Тойнбі, М. Бердяєв, П. Флоренський, В. Соловйов та ін.). Саме він дозволив остаточно визначитися з цільовими орієнтирами моделі: культура юридичної діяльності та культура самостійної навчальної праці майбутнього юриста.

Розкрито власні концептуальні погляди на трактовку характеристик продуктивності юридичної діяльності на соціально-управлінському, змістово-функціональному та процесуальному рівнях аналізу феномена юридичної культури особистості фахівця. Зокрема, на процесуально-динамічному рівні його розгляду вимоги до фахівця-юриста в культурологічній площині визначено в цільовому, мотиваційному, ціннісно-змістовому, технологічному та результативному вимірах. При цьому введено поняття: культури юридичного цілепокладання й цілеутворення особистості, мотиваційної культури особистості юриста, культури здійснення юридичної діяльності, культури оцінювання результатів юридичної діяльності. У ціннісно-змістовому плані з культурологічних позицій окреслено сукупність провідних вимог до фахівця-юриста системного та функціонального характеру.

З'ясування сутності другого цільового орієнтиру моделі відбувалося завдяки введенню в науковий дискурс нової категорії – культури самостійної навчальної праці майбутнього юриста як складного системного утворення, до складу якого входять: культура правового мислення, мотиваційна культура навчальних дій, культура техніки самостійної навчальної діяльності та культура саморегуляції управління самостійною навчальною роботою.

Прямими складниками методологічного підґрунтя змісту експериментальної моделі стали й діяльнісний (О. Леонтьєв,

С. Рубінштейн, В. Давидов та ін.) та технологічний (В. Беспалько, І. Лернер, В. Монахов, Г. Селевко, В. Бондар, С. Бондар, С. Гончаренко, А. Нісімчук, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.) підходи.

Перший, на основі якого в науці утверджено функціональний склад педагогічної діяльності, передусім зумовив існування педагогічного менеджменту самостійної навчальної діяльності майбутнього юриста як особливої інтегрально-діяльнісної системи з конкретними суб'єктами, що виконують управлінські функції за рахунок неперервної взаємодії між собою. Другий, технологічний, націлив на врахування конкретних вимог до розробки технології управління самостійною роботою студентів.

На висвітленій об'єктивній основі в цьому розділі й розкривається: зміст та характеристика функціональної моделі системи управління самостійною роботою майбутніх юристів; її цільові орієнтири та суб'єктивно-функціональні характеристики; принципи та етапи управління самостійною навчальною діяльністю студентів; предмет та засоби комунікації між усіма суб'єктами управління нею.

Згідно з програмою дослідження, у наступному (третьому) розділі особлива увага приділяється розробленому проекту технології управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів та особливому конструкту – спеціальній матриці як сукупності моделей його суб'єктів на рівнях ректорату, деканату, кафедри та викладача, а також технологічним засадам проектування модулів самостійної роботи студентів (технологічній моделі визначення її змісту та групам таких принципів, що забезпечують: технологічну основу проектів, їх особистісно орієнтовану спрямованість, оптимальний добір педагогом навчальних завдань, зорієнтованість викладача на методичний супровід самостійної роботи студента, якість зворотнього зв'язку з ним та якість самоаналізу власних управлінських дій).

У четвертому розділі віддзеркалюються програма, особливості та результати експериментальної перевірки ефективності спроектованої системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей ВНЗ на підґрунті конкретних критеріїв і показників якості цього процесу.

Дотримання автором відповідної логіки висвітлення перебігу та результатів наукового пошуку пояснюється потребами в забезпеченні його методологічної повноти.

РОЗДІЛ І. ЦІЛІСНІСТЬ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЯК ПРОБЛЕМА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

1.1. Самостійна навчальна діяльність студентів як об'єкт теоретичного аналізу

Проблематиці використання в навчально-виховному процесі вищої школи самостійної навчальної діяльності студентів присвячено значну кількість публікацій. Однак у них вона не розглядається як предмет управління у вищому навчальному закладі. Самостійну навчальну діяльність студентів або споріднені поняття (самостійну навчально-пізнавальну діяльність, самостійну роботу студентів тощо) науковці визначають як форму, вид, метод або спосіб навчальної діяльності. За такого розуміння самостійної навчальної діяльності варто враховувати наявність у межах навчального процесу інших процесів і явищ, які позначаються на змісті самостійної роботи студентів та на які безпосередньо впливає процес навчання. Отже, необхідно встановити сутність поняття “самостійна навчальна діяльність майбутніх юристів”, при цьому врахувати такі його характеристики:

- а) має зміст, відповідний процесу або явищу;
- б) містить властивості та характеристики тих понять, що визначають його як форму, вид, метод або спосіб навчальної діяльності студентів;
- в) функціонує в безпосередній взаємодії з різними процесами та явищами, властивими підготовці фахівця галузі права.

Як процес самостійна навчальна діяльність студента має свій початок і завершення. На думку І. Зимньої [133, 327-342], яка розглядала самостійну роботу саме як самостійну навчальну діяльність (це підтверджує ідентичність цих понять у розумінні багатьох вчених), вона може виникнути на підставі “інформаційного вакууму”, що зумовить потребу особи, яка навчається, дізнатись, засвоїти щось нове. Це дозволяє зрозуміти, що відправною точкою для організації самостійної навчальної діяльності є поява її мотиву. Хоча формально її безпосередній початок припадає на момент озвучення викладачем певного завдання. Проте в освітній практиці поширені ситуації, коли завдання дається, але його виконує лише частина студентів. Це підтверджує думку про доцільність прив'язки початку самостійної навчальної діяльності до факту саме появи мотиву. Завершення процесу самостійної навчальної діяльності припадає на момент досягнення студентом навчальних цілей, визначених ним особисто на початку самостійної роботи завдяки

наявності вже зазначеного мотиву. У формуванні мотиву, визначенні студентом цілей самостійної навчальної діяльності відіграють значну роль навчальний заклад, керівництво факультету та викладачі, які створюють відповідні умови. Таким чином, можна констатувати зв'язок управлінської дії в навчальному закладі та функціонування самостійної навчальної діяльності студентів.

Ще однією характеристикою СНД студентів як процесу є її динаміка. Ознаки наявності такої характеристики полягають у плануванні студентом своєї роботи, етапності в її виконанні, відповідній зміні цілей і завдань. Усі ці аспекти самостійної роботи залежать від навчальних завдань та умов їх виконання, тому зумовлюються управлінням представниками навчального закладу.

Сутність самостійної навчальної діяльності студентів розглядається в багатьох дослідженнях українських та зарубіжних учених. М. Солдатенко навів аналіз цього та близьких до нього понять, вивчивши при цьому підходи великої кількості науковців [402, 81-82]. Дослідник наголошує на його визначенні (у контексті версії цього вченого йдеться про самостійну навчально-пізнавальну діяльність) як діяльності, пов'язаної з оволодінням певними знаннями, необхідними майбутньому спеціалісту. Схожу думку висловлює і Н. Сащак, яка аспект оволодіння знаннями доповнює практичними навичками та констатує таку властивість самостійної роботи студента, як його активну розумову діяльність на всіх етапах навчально-виховного процесу [380, 118]. Не заперечуючи вище сказаного, зазначимо лише, що СНД студента має ширше функціональне призначення, ніж оволодіння знаннями та практичними навичками майбутнього фахівця та більш широке коло характеристик. У своїй монографії М. Солдатенко також посилається на "Український педагогічний словник", де поняття самостійної навчальної роботи тлумачиться як різноманітні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється на навчальних заняттях або вдома за завданням учителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі. У цьому визначенні саме й підкреслено роль управління СНД педагогом, що для нас дуже важливо, актуалізуються організаційні способи виконання цієї роботи без окреслення її цілей. Остання обставина не дозволяє цілком взяти наведене тлумачення відповідного поняття як базове.

Дослідник самостійної навчальної діяльності студентів у процесі вивчення мистецьких дисциплін Т. Бульба вважає, що вона має таку властивість, як здатність до забезпечення більш умотивованого та творчого характеру навчального процесу, надання студенту можливості самореалізації [66]. Хоча науковець і не подає свого

визначення, а лише використовує тлумачення цього терміна іншими вченими, виокремлені ним властивості СНД студентів є важливими для розуміння сутності, можливостей та механізмів управління нею.

Більш ґрунтовне визначення самостійної навчальної діяльності студентів дав О. Малихін, який здійснював її дослідження в процесі підготовки майбутніх учителів. На його погляд, *“самостійна навчальна діяльність студентів вищих педагогічних навчальних закладів* визначається як діяльність (індивідуальна, групова, колективна) тих, хто навчається, яка здійснюється в процесі навчальної роботи за умови безпосереднього невтручання викладача, відповідає вимогам навчальних планів і програм вищого педагогічного навчального закладу, спрямована на організацію й реалізацію процесу пізнання, засвоєння певного досвіду відповідно до завдань підготовки майбутнього вчителя” [261, 14]. На нашу думку, це визначення не є достатньо цінним для окреслення сутнісних характеристик цієї категорії в аспекті нашого дослідження, не тому що містить уточнення специфіки навчального закладу (слово “педагогічний” формально можна змінити на “юридичний”, “економічний”, “медичний” тощо, а синтагму “майбутній вчитель” – на майбутній юрист, економіст, лікар та ін.), а тому що передбачає наявність лише одного суб’єкта управління СНД – студента. Безумовно, управлінськими важелями з боку різних представників закладу освіти, як віддзеркалено в цьому визначенні, справедливо виступають навчальні плани та програми, завдання підготовки майбутнього вчителя, проте сумнівною виглядає спроможність студентів самостійно користуватися зазначеними документами та орієнтирами підготовки, навіть якщо вони їм будуть надані.

На необхідності виконання завдань самостійної роботи під наглядом викладача наполягав, зокрема, Р. Мікельсон [278, 28]. І ця думка є слушною, адже студент може мати об’єктивні труднощі в опануванні нового знання, а викладач йому може в цьому допомогти. Крім того, студент не є компетентним експертом, щоб оцінити якість власних навчальних досягнень та визначити потребу й зміст корекції самостійної навчальної діяльності. Водночас О. Малихін, характеризуючи самостійну роботу, у тому числі як “систему заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів” [260, 35], засвідчує те, що вона є керованою викладачем та іншими суб’єктами, що й має відбиватися в її трактовці.

Певний аналіз науково-педагогічної літератури щодо сутності важливого для нас поняття здійснено й О. Грищенко та В. Коцюбинською [102, 297-290], які досліджували його з метою використання у вивченні облікових дисциплін. Розклавши поняття

самостійної роботи на зовнішні елементи (завдання, джерела завдань, прийоми навчальної роботи) та внутрішні (наявні знання, досвід, мотиви діяльності, мисленнєва діяльність), вони дали таке його визначення: “Це вид навчальної діяльності, за якої студенти з певною часткою самостійності, а за необхідності, за часткового керівництва викладача виконують різноманітні практичні завдання, докладаючи необхідних для цього розумових зусиль і виявляючи навички самоконтролю та самокорекції” [102, 288]. Цінність цього визначення полягає в окресленні певних механізмів реалізації самостійної навчальної діяльності (керівництво викладача, розумові зусилля, самоконтроль, самокорекція). Водночас, на наше переконання та з опертям на цілісний підхід, воно має бути доповнене іншими механізмами, а також умовами й цілями.

Дослідження сутності самостійної роботи студентів у науково-педагогічній літературі здійснено й В. Буряком. За підсумками її розгляду вчений не дав власного визначення, проте зазначив, що, спираючись на концепцію навчальної діяльності В. Давидова та Д. Ельконіна, він розглядає самостійну роботу студентів на підставі низки компонентів. Такими компонентами є: усвідомлення мети поставленого завдання; вироблення власної позиції відповідно до отриманого завдання; пошук необхідної навчальної та наукової інформації; засвоєння власної інформації та її логічна опрацювання; чітке та системне планування самостійної роботи; використання методів науково-дослідницької роботи для вирішення поставлених завдань; обґрунтування та захист прийнятого рішення; проведення аналізу та самоконтролю [68, 18]. Вочевидь, наведені компоненти являють собою певні навчальні дії майбутніх фахівців різнобічної спрямованості, що свідчить про багатофункціональність СНД студентів, а їх послідовність та сукупність характеризує її як певний навчальний процес.

За радянських часів з приводу особливостей самостійної навчальної діяльності висловлювало свої погляди багато науковців, серед них і такі відомі вчені, як Б. Єсіпов та П. Підкасистий. Перший з них дав визначення самостійної роботи осіб, що навчаються, як включеної до процесу навчання. За його дидактичною позицією, такою є робота, що виконується поза безпосередньої участі вчителя, але за його завданням у спеціально відведений для цього час, при цьому особи, які навчаються, свідомо намагаються досягти поставленої мети, докладаючи свої зусилля та відображаючи в тій чи іншій формі результат розумових чи фізичних (або обох разом) дій [117, 34]. Таке визначення зазнало критики П. Підкасистого. Той зазначив, що, по-перше, у трактовці Б. Єсіповим сутності самостійної роботи неповно відбита суттєва ознака – творчість учня,

яка в структурі пізнавальної діяльності школяра є невід'ємною внутрішньою ознакою процесуальної та продуктивної (результативної) сторін самостійної діяльності особи, що навчається. По-друге, у зазначеній концепції недостатньо відображене питання про єдність процесуальної та логіко-змістової сторін кожного виду самостійної діяльності. Учений наполягає, що всі ці моменти, що недостатньо враховуються в навчальній практиці, породжують формалізм у використанні різних видів самостійних робіт, нудну й монотонно-одноманітну діяльність учнів [335, 39]. На думку П. Підкасистого, указані недоліки враховані Н. Дайрі. Цей учений навів ознаки самостійної роботи, перша з яких констатує, що особа, яка навчається, здійснює її особисто без сторонньої прямої допомоги. Друга ознака пов'язана з тим, що особа дійсно спирається на власні знання, уміння, переконання, життєвий досвід, світогляд, вона дійсно використовує їх під час розгляду питання й розв'язує його по-своєму, висловлюючи особисте ставлення, наводячи власну аргументацію, виявляючи ініціативу, творче начало. Третя ознака самостійної роботи є такою: зміст роботи – освітній, виховний, логічний – є важливим, повноцінним і тому збагачує особу, що навчається, викликає напруження мислення й розвиток його [335, 40].

Навівши ці та інші точки зору на сутність самостійної роботи, П. Підкасистий визначає її як засіб організації та виконання особами, що навчаються, певної діяльності відповідно до поставленої мети [335, 43]. У такому визначенні відомого радянського й російського вченого ми побачили протиріччя з власними критичними поглядами щодо трактовки Б. Єсіпова. Його сутність полягає в тому, що Б. Єсіпов розглядав самостійну роботу як діяльність, тобто поняття, що належить до категорії явищ і процесів, саме так його сприймав і сам П. Підкасистий, надаючи слушні зауваження та демонструючи справедливий погляд Н. Дайрі. Проте він трактує самостійну роботу як педагогічний інструментарій, але ж таке поняття належить до зовсім іншої смислової категорії. У цьому розумінні словосполучення “поставлена мета” означає, що цілі визначаються педагогом. У контексті управління самостійною навчальною діяльністю – це слушна й необхідна складова цього процесу. Проте й учень чи студент, якщо виконують будь-яку роботу дійсно самостійно, зобов'язані визначати для себе мету, інакше ця діяльність буде формальною. Водночас ми вважаємо визначення самостійної роботи Б. Єсіповим таким, що не зовсім відповідає вимогам сучасної вищої школи. Вищий навчальний заклад не є, на відміну від школи, загальноосвітньою установою, тому самостійна робота має характеризуватися певною стратегічною спрямованістю,

що не простежується в згаданому визначенні. Другий критичний момент стосується тези про “спеціально наданий для цього час”. У вищій школі є дві категорії часу: перша пов’язана з аудиторною, а друга – з позааудиторною навчальною діяльністю. Самостійна робота студентів характерна для кожної з них, але основним часом реалізації самостійної навчальної діяльності ми вважаємо саме позааудиторний, яким студент свідомо розпоряджається на власний розсуд.

У післярадянський період своєї наукової діяльності П. Підкасистий продовжує вивчати питання самостійної роботи, зокрема він працює над ним під час розгляду навчального процесу у вищій школі. На його роботи посилаються авторів багатьох наукових досліджень (О. Томашевська, Н. Малиновська, К. Базін, З. Жиркова, Л. Насейкіна та ін.) і навчально-методичних видань (А. Антонєць, С. Тарасова та ін.). Деякі вчені ставляться до наданих П. Підкасистим характеристик самостійної роботи студентів як до догматичних, закладаючи думки відомого вченого до фундаменту своїх робіт. Це стосується й тлумачення самостійної роботи студента як різноманіття типів навчальних, виробничих та дослідницьких завдань, що виконуються під керівництвом викладача (або вчителя) з метою засвоєння різних знань, набуття умінь і навичок, досвіду творчої діяльності й напрацювання системи поведінки [29, 41; 276, 17]. Існують характеристики самостійної роботи як специфічного педагогічного засобу організації пізнавальної діяльності й управління нею в навчальному процесі, інструмента педагогічного керівництва й управління самостійною пізнавальною та науково-виробничою діяльністю студента в процесі навчання й професійного самовизначення [296, 168]. Окремі вчені, наводячи зазначені думки П. Підкасистого та не заперечуючи справедливості його тверджень, додатково вивчали сутність поняття самостійної роботи студентів у науковій літературі та дійшли висновку, що вона може розглядатися як один з видів пізнавальної діяльності, спрямованої на загальноосвітню й спеціальну підготовку студентів, при цьому керовану викладачем [436, 116; 123, 171]. Зокрема, співавторами спільного дослідження – О. Томашевською та Н. Малиновською – слушно зазначено, що розгляд різними авторами сутності самостійної роботи відбувається з двох сторін: зовнішньої (організаційної) та внутрішньої (змістової) [436, 114], що дійсно зумовлює різноманітність підходів до висвітлення цього поняття. Водночас, обидві сторони є предметом управління представниками ВНЗ, що має бути нами враховано в остаточному формулюванні сутності відповідного поняття.

Свої висновки щодо категорії самостійної роботи студентів на підставі аналізу різних точок зору, провідною з яких є бачення П. Підкасистого, зробили й С. Тарасова, Н. Борозинець та Є. Таранова. Вони зазначили, що самостійна робота осіб, які навчаються, – це система різноманітних видів їхньої навчальної індивідуальної та групової діяльності. Її сутність, на думку цих дослідників, полягає у фізичних, вольових та інтелектуальних зусиллях осіб, спрямованих на оволодіння прийомами та професійними знаннями, засобами їх застосування в розв'язанні практичних завдань. Такі зусилля, як відмічено в продовженні думки, називаються самостійними, коли особа здійснює їх без сторонньої допомоги, з оперттям на свої знання, мислення, уміння, життєвий досвід, керуючись власними переконаннями та ціннісними орієнтаціями [425, 9-10]. Як бачимо, у цьому тлумаченні розкрито сутність самостійності виконання навчальної роботи, що є частиною системного розуміння СНД як процесу. Щодо наведених вище поглядів П. Підкасистого на самостійну роботу студентів, то в контексті управління нею ми не можемо сприймати її як різноманітні типи завдань або засобів організації й управління пізнавальною діяльністю. Проте дуже важливим є те, що саме явище управління відіграє в цьому понятті ключову роль, як і цільовий компонент цього процесу.

Слід відзначити значущі для нашого наукового пошуку й інші погляди П. Підкасистого на самостійну навчальну діяльність. Зокрема, він розглядає її як процес відображення й перетворення в свідомості осіб, що навчаються, явищ об'єктивної дійсності [334, 57]. Важко з цим не погодитися, проте управління таким процесом складно реалізувати, не конкретизувавши його цільові орієнтири, зміст, принципи організації та технологію відносно потреб суспільства та особистості студента в розвитку. Продовжуючи свої роздуми щодо самостійної навчальної діяльності, П. Підкасистий визначає її головну ознаку, яка й зумовлює її сутність, не в тому, що студент працює без сторонньої допомоги, а в тому, що мета його діяльності несе в собі функцію управління цією діяльністю [Там само]. Звідси, продовжується думка вченого, стрижнем самостійної навчальної діяльності є, власне, повний збіг змісту мети діяльності (цілепокладання) з метою управління цією діяльністю (цілездійснення). З позиції цього процесу, уважає П. Підкасистий, самостійна робота як засіб організації навчального або наукового пізнання студента виступає в двоєдиній якості: як об'єкт діяльності студента (тобто навчальне завдання, яке він має виконати) та як форма прояву ним певного способу діяльності з виконання відповідного навчального завдання з метою набуття нового знання

або поглиблення й упорядкування вже наявних знань [Там само]. Уважаємо, що теза про наявність у меті самостійної навчальної діяльності студента функції управління цією діяльністю є справедливою. Водночас, сумнівно, що мета діяльності цілком збігається з метою управління нею, адже, по-перше, у такому випадку, управління є самоціллю, що не так, а, по-друге, природа управління має на меті досягнення максимальної ефективності роботи, а не змістової предметності, властивої освітній меті. Також, за нашим концептуальним баченням, мета самостійної роботи не обмежується набуттям нових або поглибленням й упорядкуванням уже наявних знань, формуванням певних способів діяльності. Вона, як і мета різних форм навчання, повинна бути триединою: освітня, розвивальна, виховна.

Можна констатувати невідповідність якісної характеристики самостійної навчальної діяльності та її сутності в контексті дослідження Л. Якушкіної. Розглядаючи технологію організації позааудиторної самостійної роботи студентів, вона розкриває це поняття як форму здійснення самостійної пізнавальної діяльності, що організовується з власної ініціативи та в зручний для студента час за опосередкованого управління педагогом й спрямовану на формування ключових компетенцій спеціаліста-професіонала, що визначають ступінь засвоєння змісту освіти [480, 14]. На нашу думку, одним з недоліків є гіперболізація ступеня свідомого ставлення майбутніх фахівців до навчання. Організація самостійної пізнавальної діяльності відбувається з власної ініціативи студента, але в такому випадку можна розраховувати лише на дуже свідомих студентів. Водночас, справедливою є теза про організацію СНД студентів у зручний для них час, що актуально для такої категорії студентів, як курсанти навчальних закладів військового типу.

Ближчою до нашого розуміння сутності самостійної роботи студентів є позиція В. Єрмолаєвої, яка зазначає, що сутність самостійної роботи студентів розкривається через виявлення шляхів керування її виконанням, опис форм, визначення дидактичних цілей навчальних занять [115, 9-10]. Остання теза демонструє бачення авторкою необхідності забезпечення цілісності процесу навчання через цілеспрямовану інтеграцію аудиторної та самостійної навчальної діяльності студентів. В. Єрмолаєва визначає самостійну роботу як особливий вид пізнавальної діяльності, у процесі якої відбувається формування оптимального для певного індивіда стилю обробки інформації на підставі інтеграції його суб'єктивного досвіду із "культурними" зразками [115, 19]. Як бачимо, це визначення не пов'язує самостійну навчальну діяльність

із суб'єктами педагогічної управлінської діяльності. Хоча перед наведенням визначення поняття самостійної роботи студента В. Єрмолаєва підкреслює залежність сутності самостійної роботи від шляхів керування її виконанням [115, 10]. Водночас, як конструктивний момент, у визначенні відображено внутрішню особистісну сутність відповідного процесу. Проте ми не вважаємо, що самостійна робота студентів уособлює лише обробку інформації.

Особливої значущості для розуміння сутності СНД студентів з урахуванням контексту нашого дослідження набувають роботи вчених, які вивчали саме процес підготовки юристів. Варто зазначити, що розгляд актуального для нас питання різними науковцями різниться залежно від: потреби дослідника заглибитися в проблему самостійної роботи; загального аспекту дослідження; наявності в науковця своєї точки зору та принципового розуміння значущості самостійної навчальної діяльності. Уважаємо, що, наприклад, укладачі одного авторитетного підручника з юридичної педагогіки [476] поверхово поставилися до цієї складової процесу підготовки фахівців галузі права. Ними віднесено самопідготовку до форм організації освітнього процесу [476, 272] та взагалі проігноровано самостійну навчальну діяльність студентів у підрозділі “Основи методики викладання юридичних дисциплін” [476, 287-297], що свідчить про відсутність в авторів бачення цілісності процесу викладання.

Набагато більше уваги присвячено самостійній роботі студентів у підручнику з юридичної педагогіки К. Левітана [236]. На переконання вченого, самостійна робота студентів поруч з аудиторною є важливішою формою навчального процесу, оскільки жодні знання, уміння, навички, не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжніми елементами професійної компетентності спеціаліста. Самостійна робота, підкреслює автор, – це робота студентів, що планується, виконується самостійно за завданням та методичним керуванням викладача з метою розвитку своїх пізнавальних здібностей й спрямованостю на безперервну самоосвіту [236, 220]. У цьому тлумаченні визначення змісту цілей самостійної роботи залишається за студентом. При цьому відзначено, що вона виконується за завданням та методичним керуванням викладача. У такому випадку з'являється питання щодо джерела появи зазначених цілей, адже передусім стратегічні й тактичні цільові орієнтири СНД майбутнього фахівця від початку має визначати викладач, а цілі студента є наслідком реалізованої управлінської діяльності педагога й мають вторинну джерельність. Майбутній фахівець має право як особистість на самостійне

визначення ситуативної чи перспективної мети власного професійного становлення та розвитку.

Не залишила поза увагою самостійну навчальну діяльність й відомий український дослідник у галузі підготовки правознавців Г. Яворська. Серед форм організації навчання вона подає її як самостійну домашню роботу, при цьому доцільно підкреслюється її призначення щодо закріплення засвоєних на лекції знань, умінь і навичок [477, 84]. Ця теза підкреслює необхідність поєднання аудиторної та самостійної роботи, тобто вони не можуть бути розмежовані, а являють собою окремі складові єдиного процесу навчання. А той факт, що самостійна навчальна діяльність має здійснюватися після лекції (слід розглядати це як приклад її реалізації) свідчить про її обов'язкове цілокладання й планування, що має відбитися в підсумковому визначенні.

Справжнім джерелом сутнісних характеристик самостійної навчальної діяльності є наукове дослідження О. Жукова та О. Симоненка, які апробували своє бачення організації самостійної роботи студентів вищої школи саме в закладах освіти Міністерства внутрішніх справ Росії. Посилаючись на думку Ю. Фокіна, вони відзначають, що поняття самостійної роботи в сучасній методиці викладання у вищому навчальному закладі обов'язково співвідноситься з організуючою роллю викладача [124, 6], з чим необхідно погодитися. Крім того, ними відзначено, що самостійна робота розглядається в сучасних наукових дослідженнях як найвища форма навчальної діяльності, спрямована на ефективне засвоєння об'єктивізованого досвіду людства, на розвиток й самовдосконалення пізнавальної сфери майбутнього спеціаліста [124, 11]. Цінність цього визначення полягає у встановленні сутності цільових орієнтирів самостійної роботи. Продовжуючи аналіз цього поняття іншими вченими, О. Жуков та О. Симоненко справедливо зазначають, що вона розглядалася в різних контекстах, у тому числі як система організації педагогічних умов, які забезпечують управління навчальною діяльністю, що відбувається за відсутності викладача (В. Граф, І. Ільєсов, В. Ляудіс) [124, 15-16]. Недоліком цього тлумачення, на нашу думку, є те, що система організації педагогічних умов створюється викладачами, деканатом, ректоратом, а реалізує самостійну роботу сам студент, тому сутність поняття схарактеризована не зовсім коректно.

Актуальним для нашого дослідження є здійснений О. Жуковим та О. Симоненком добір думок різних вчених, у яких самостійна робота учня або студента розглядається саме як діяльність. У такому випадку її провідними характеристиками, наведеними в різних джерелах, є:

– вид діяльності школяра, за якого в умовах систематичного зменшення прямої допомоги вчителя виконуються навчальні завдання, що сприяють свідомому й стійкому засвоєнню знань, умінь та навичок формування пізнавальної самостійності як риси особистості учня;

– самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових та професійних завдань;

– сукупність елементів: творче сприйняття й осмислення навчального матеріалу під час лекції, підготовка до занять, екзаменів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт;

– різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але за спостереження викладача;

– самоосвіта [124, 16].

Як бачимо, ці вчені доцільно звернули увагу на особистісно значущий характер СНД студентів, її процесуальні складові та статус у процесі пізнання.

Узагальнюючи різні тлумачення самостійної роботи, О. Жуков та О. Симоненко констатують, що під нею зазвичай розуміють будь-яку діяльність особистості з реалізації поставлених перед нею цілей, яка здійснюється без безпосередньої участі керівників [124, 85]. Науковці надають власне визначення самостійній роботі, при цьому підкреслюючи, що її характер є діяльнісним: це робота, яка здійснюється самими студентами в силу їхніх внутрішніх пізнавальних мотивів, у найбільш зручний, раціональний з їхньої точки зору час, контролюється ними самими в процесі та за результатами діяльності на підставі системного управління нею викладачем (навчальної програми, комп'ютерної техніки та ін.) [124, 157]. На наш погляд, це найбільш вдале визначення самостійної навчальної діяльності студента, у якому показано механізм її реалізації як процесу (через пізнавальні мотиви), певні процесуальні характеристики (час виконання, спосіб контролю), відповідність навчальному процесу (наявні суб'єкти зовнішнього системного управління). Однак, цьому визначенню бракує елементів, які регулюють функції СНД студентів, її цілепокладання, місце в навчальному процесі та встановлюють весь комплекс процесуальних дій студента.

Системне бачення тих процесів і явищ, що створюють реалізацію підготовки юриста у вищому навчальному закладі, свідчить про їх чисельність та взаємопов'язаність. Є сенс виділити групи процесів, які здійснюють безпосередній та опосередкований вплив на самостійну навчальну діяльність студентів. До процесів, що прямо

впливають на неї, належать організація роботи закладу освіти, управління навчальним процесом у цілому та самостійною роботою зокрема. Особливість впливу першого з них полягає в регламентації роботи структурних підрозділів, у тому числі факультетів, кафедр, бібліотек, навчальних кабінетів тощо, а також організації навчального дня студентів, що найбільш актуально для категорії курсантів, які поєднують навчальні функції зі службовими. Важливими для функціонування самостійної навчальної діяльності є такі аспекти організації роботи закладу освіти, як фінансування потреб навчального процесу, взаємодія з юридичними установами та іншими юридичними закладами освіти на різних рівнях тощо.

Другий процес, управління навчальним процесом в цілому, здійснює на СНД студентів безпосередній вплив через наукову, методичну та організаційну регламентацію їхньої аудиторної та самостійної роботи. Для управління на цьому рівні ці два види навчальної роботи студента утворюють єдине ціле, щодо якого визначаються цілі, принципи, завдання, етапи реалізації тощо.

Безпосереднє предметне управління самостійною навчальною діяльністю студентів є багатоскладовим процесом. По-перше, його суб'єктами є представники ректорату, деканату, науково-педагогічного складу та самі студенти. По-друге, воно має цілу систему напрямів реалізації – мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулювальний та контролюючий. По-третє, практика управління самостійною роботою свідчить про можливість використання різноманітних методів та засобів, що передусім зумовлюється функціями суб'єкта управлінської дії, умовами її реалізації та цілями. Складність процесу управління СНД студентів свідчить про її залежність від багатьох факторів, зокрема дій, які чинять прямиий вплив.

Крім зазначених процесів, як підкреслювалося вище, існує група тих, що здійснюють вплив опосередкований. Це, наприклад, суспільні процеси, науково-технічний прогрес, державне регулювання професійної освіти та змісту юридичної діяльності. Зокрема, суспільні процеси визначають престижність юридичних професій, а це є вагомим мотиваційним чинником для студентів. Науково-технічний прогрес постійно створює нові можливості для виконання самостійної роботи у ВНЗ. Державний вплив на підготовку юристів полягає у встановленні її стандартів – цілей навчання та самостійної роботи, фінансуванні навчання майбутніх фахівців, а також забезпеченні їх працевлаштування, що також є суттєвим мотиваційним чинником. Зміст юридичної діяльності, який є орієнтиром надання навчальними закладами освітніх послуг, також корегується державою. Наприклад, нещодавні реформи в

кримінально-процесуальному законодавстві змінили зміст діяльності слідчих, оперативних працівників, суддів, прокурорів та адвокатів. Останнім часом готуються цілеспрямовані реформи міліції, судової системи, прокуратури та адвокатури.

Самостійна навчальна діяльність студента безпосередньо або опосередковано взаємодіє з низкою процесів як джерело впливу на них або як засіб впливу суб'єктів управління на себе. Тобто процес самостійної роботи зумовлює зміст кількох процесів, зокрема, через пряму дію. Особливо це характерно для таких з них: виконання вимог змісту підготовки юриста, забезпечення цілісності навчання, загального розвитку особистості студента та професійного становлення фахівця. Існує певний вплив на ці процеси через управління СНД студента.

Щоб розкрити власне концептуальне бачення цього феномена є потреба в з'ясуванні особливостей взаємодії СНД студента з іншими процесами у ВНЗ. Почнемо з того, що нормативний обсяг самостійної роботи студента у вивченні будь-якої дисципліни становить від однієї до двох третин від усього обсягу навчального часу майбутнього фахівця [353]. А, урахувавши тенденції в організації навчального процесу до "економії" на аудиторній роботі в аспекті проблем організаційного, матеріального та фінансового характеру, він, зазвичай, є найближчим до максимальної межі. Відповідно до вимоги навчальних програм окремих курсів до засвоєння змісту освіти більшою мірою реалізуються впродовж саме самостійної роботи. Отже, передусім стан та характер управління СНД майбутнього юриста визначає успішність реалізації змістового компонента освіти.

Добір аудиторних занять (поєднання лекційних та групових занять) може гарантувати фактичний розгляд окремих тем, проте не якість засвоєння студентами навчального матеріалу через обмеженість часу занять, традиційно фронтальний спосіб їх проведення, низьку підготовленість студентів тощо. І тільки цілеспрямоване поєднання аудиторної та самостійної роботи майбутніх фахівців дозволяє гарантувати реалізацію всіх етапів засвоєння (цілісність) від чуттєвого сприйняття до набуття знань і умінь та, відповідно, його якість. Тобто цілісність засвоєння навчального матеріалу як організаційна характеристика процесу навчання є умовою його якості, а управління СНД студентів безпосередньо позначається на забезпеченні цієї цілісності.

Самостійний спосіб виконання студентом навчальних дій створює умови для всебічного формування особистості, розвитку її професійної свідомості та самосвідомості. Цьому сприяє саме характер самостійної навчальної роботи, зокрема дії щодо пошуку

інформації, її опрацювання, запам'ятовування, узагальнення, систематизації, а також викладення власних думок, виконання творчих завдань, підготовка виступів тощо. Таким чином, самостійна навчальна діяльність зумовлює формування особистості студента, а управління нею визначає шлях, яким воно відбувається. Інтенсивність самостійної роботи, свідомий характер її виконання вимагають від студента саморегуляції самостійної навчальної діяльності, що позначається на формуванні особистості, здатної до вирішення найскладніших професійних, і не тільки, задач, навчання впродовж усього життя та особистісного самовдосконалення. Отже, управління СНД студентів сьогодні закладає фундамент для його особистісних і професійних успіхів у майбутньому.

Набуття юристом професійної компетенції, формування його готовності до виконання професійних обов'язків є неможливим без досвіду самостійної навчальної діяльності, якого він набуває в навчальному закладі. По-перше, це стосується особливостей засвоєння змісту освіти, про що йшлося вище. По-друге, характер роботи юриста передбачає самостійність: він особисто опрацьовує документи, робить висновки, планує діяльність, укладає власні документи тощо. По-третє, зміст завдань самостійної роботи, які виконує майбутній юрист, формують його професійний світогляд та операційну компетентність. Таким чином, управління СНД студента сприяє формуванню його практичної готовності до виконання професійних обов'язків юриста як сукупності професійно значущих особистісних рис та фахових умінь.

Поруч із тими процесами, на які управління СНД студентів впливає безпосередньо, є такі, що нібито від нього не залежать, але мають у певному контексті враховувати стан функціонування самостійної навчальної діяльності у ВНЗ. До таких процесів насамперед належать: науково-педагогічні дослідження, удосконалення педагогічної компетентності викладачів та працівників деканатів, виконання посадових обов'язків усіма посадовцями факультетів та кафедр, формування відповідних завдань та їх вирішення інфраструктурними підрозділами, зокрема бібліотекою, технічними відділами, друкарнею тощо. Зазначені процеси можна об'єднати в такі групи: науково-педагогічні дослідні процеси, службово-педагогічні та управлінські процеси, а також процеси матеріально-технічного забезпечення навчання студентів. Схематично вплив управління на різні процеси, що відбуваються в навчальному закладі, подано на рис. 1.1.

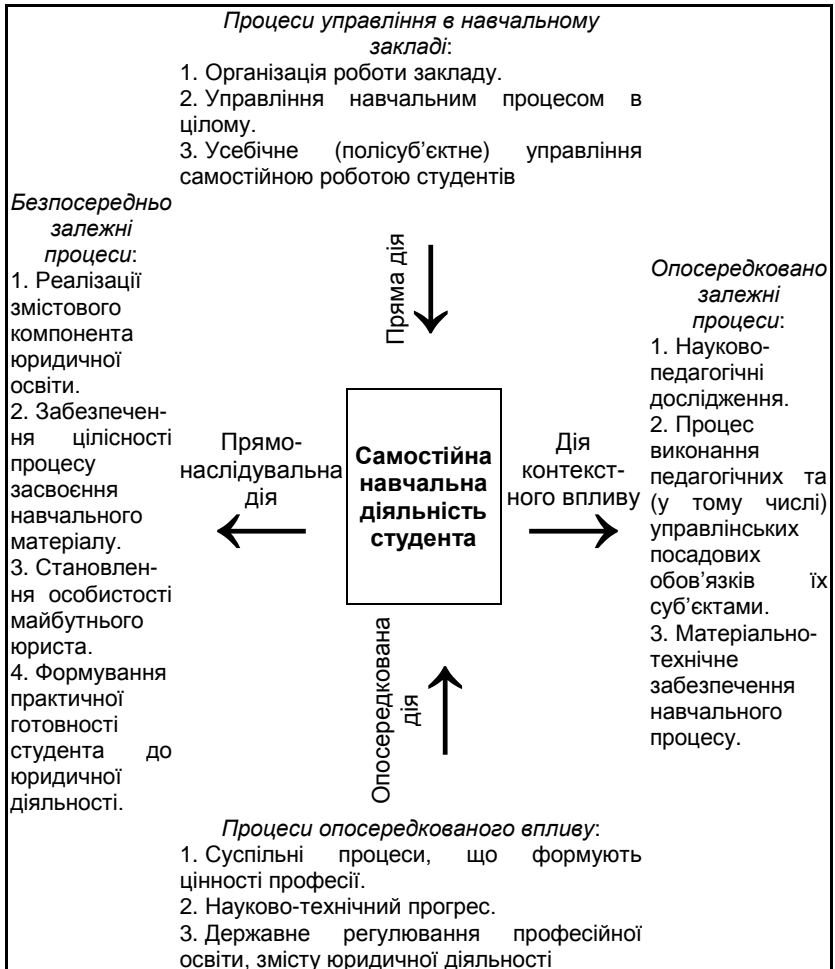

Рис. 1.1. Взаємодія самостійної навчальної діяльності студента з іншими процесами у вищому навчальному закладі

Таким чином, самостійна навчальна діяльність студентів є важливим процесом у функціонуванні вищого закладу освіти, без якої підготовка фахівця, зокрема юриста, неможлива узагалі. Водночас, самостійну роботу не можна розглядати відокремлено, як мінімум, від взаємодії з управлінською діяльністю викладача. Викладач у своїх цілях має враховувати значущі для підготовки фахівців аспекти суспільних процесів, державне замовлення на них

ВНЗ та державні вимоги до професійної освіти, ступінь нормативного забезпечення СНД студентів у закладі тощо.

Отже, за підсумками аналізу розуміння різними вченими сутності самостійної навчальної діяльності студентів, власного її бачення як предмета управління у ВНЗ та ключового процесу під час підготовки юриста, є сенс представити і наше робоче визначення її, яке базується на цілісному й особистісно орієнтованому методологічних підходах:

Самостійна навчальна діяльність студентів юридичних спеціальностей є невід'ємною складовою фахової підготовки у ВНЗ, сутність якої полягає у вмотивованому (ціннісно-смысловому) виконанні студентами спланованих викладачем навчально-розвивальних завдань, у ході якого у свідомості майбутніх юристів відбувається трансформація стратегічних і поточних педагогічних цілей в особистісні цінності як аксіологічні орієнтири оволодіння ними змістом вищої юридичної освіти, формування та професійного розвитку кожного з них як особистості за умов концептуально й програмно-конструктивного, мотиваційного, навчально-методичного, організаційного й матеріально-технічного забезпечення цієї роботи суб'єктами її управління на різних рівнях.

Задля подальшого визначення поняття управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей необхідно з'ясувати та чітко окреслити цілі або очікувані результати останньої як можливі та ймовірні орієнтири управлінської діяльності. Зокрема, В. Усманов основним результатом застосування технології самостійної роботи студентів бачить активізацію навчальної діяльності студента та оптимізацію участі викладача в педагогічному спілкуванні, а підсумковим – культуру навчальної діяльності, яка переходить у культуру професійної діяльності спеціаліста [444, 12]. Уважаємо, що науковцем справедливо приділено увагу функціональним станам студента та викладача, доцільно визначена далека перспектива результату самостійної роботи (культура професійної діяльності спеціаліста – показник фахової спроможності), проте неопредмеченим залишився поточний результат, прив'язаний до вивчення теми або навчального курсу. До того ж вважаємо активізацію навчальної діяльності студента та оптимізацію участі викладача в педагогічному спілкуванні не єдиними характеристиками їхньої діяльності, що зазнають впливу з боку процесу самостійної роботи, а їх самих – не єдиними адресатами цього впливу.

Більш прагматично до мети самостійної роботи студентів ставиться А. Кулагіна. За її баченням, ця мета полягає в отриманні, засвоєнні, закріпленні й застосуванні знань на підставі індивідуаль-

ного підходу до кожного студента [177, 183]. На нашу думку, мета, визначена в такий спосіб, властива процесу навчання взагалі та не відбиває особливостей саме СНД, її функцій забезпечення цілісності засвоєння навчального матеріалу, виховної та розвивальної. Між тим, теза щодо індивідуального підходу до кожного студента як умови реалізації мети є справедливою, адже самостійна навчальна діяльність здійснюється саме індивідуально, тому управління нею має враховувати інтереси та потреби реального студента.

Своє розуміння результату СНД студентів зазначила і А. Беляєва. Вона вважає, що сучасна мета самостійної роботи полягає в розвитку внутрішньої й зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця, активно-перетворювального ставлення до інформації, що отримується, здатності вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання [34, 105]. Наша позиція полягає в тому, що таку мету варто розуміти як загальну, системну й уніфіковану для підготовки всіх фахівців з вищою освітою, тобто для підготовки юристів вона може вважатися базовою для з'ясування стратегічної мети, але потребує певних уточнень. Переходячи до безпосереднього процесу самостійної роботи, А. Беляєва визначає її завдання як формування готовності (можливості та потреби) осіб, що навчаються, до управління власною пізнавальною діяльністю в системі “інформація – знання – інформація” [34, 106]. За спостереженням науковця, самі студенти метою самостійної навчальної діяльності бачать набуття індивідуального знання, а переважна більшість її методів, що засвоюються майбутніми фахівцями, орієнтована на розвиток здатності *отримувати* необхідні відомості з готових джерел, активізувати пізнавальну діяльність у ланцюжку “інформація – знання” (тобто діяльність “для себе”). А зворотній зв'язок (індивідуальне знання стає джерелом поповнення наукової інформації) зустрічається набагато рідше, хоча саме в цьому, на думку А. Беляєвої, полягає соціальна функція індивідуальної пізнавальної діяльності, до якої й треба готувати майбутнього фахівця [Там само]. Аналізуючи той факт, що спеціаліст отримує суб'єктивне знання (інформація – знання), добираючи, аналізуючи, синтезуючи, класифікуючи інформацію, яка міститься в наукових документах, а в суспільний обіг знання надходить (знання – інформація) лише у формі наукового документа (саме текст сприймають та використовують люди), науковець зробила висновок щодо результату самостійної роботи. З її точки зору, самостійна робота передбачає створення наукового документа (як “експортної моделі” індивідуального знання). Це, зазначається А. Беляєвою, дуже важливо, для того, щоб ще під час навчання майбутні фахівці-професіонали усвідомили власну

індивідуальну відповідальність за якісний й кількісний зміст цієї інформації, яку вони пропонують для поширення [34, 106-107]. Уважаємо, що запропонований результат у вигляді підготовленого конкретного тексту не завжди може відповідати цілям певного модуля самостійної роботи, хоча його наявність свідчить, по-перше, про необхідність конкретизації результату самостійної роботи, по-друге, обов'язковість конструктивної діяльності студентів, по-третє, зумовленість професійного становлення засобом виконання самостійної навчальної діяльності, що має бути враховано в нашому дослідженні.

Надаючи характеристику самостійній роботі студентів, М. Афанасьєв та О. Плоха зазначають, що вона є запорукою успішності студента в професійній сфері й створює підґрунтя для формування саме системи управління самостійною роботою студента [27, 89]. Отже, вона має стратегічну значущість як для самого майбутнього фахівця, так і вищого навчального закладу, де створення певної структури (системи управління самостійною роботою студента) є природним результатом його еволюційного розвитку.

У трактовці Л. Журавської, самостійна робота студента, саме як форма управління та самоуправління самостійною пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців, забезпечує досягнення таких цілей: "1) виховання самостійності як якості особистості та потреби в поповненні й оновленні знань; 2) набуття вмінь і практичних навичок техніки самостійної роботи, уміння приймати рішення, формувати конкретні завдання залежно від загального напрямку діяльності, уміння визначати методи й засоби розв'язання проблем, що виникають у процесі виробництва та повсякденному житті; 3) набуття студентами загальноосвітніх і професійних умінь, знань та навичок" [126, 84]. Як бачимо, Л. Журавською достатньо окреслено мотиваційні, навчально-виконавські, виховні, навчально-змістові відповідні цілі. Проте серед них є такі, що мають бути визначені як для навчального закладу взагалі, так і для викладача та особисто для студента в далекій і близькій перспективах. Саме невизначеність відповідального суб'єкта за реалізацію певної мети є, на нашу думку, суттєвим недоліком наведеного добору цілей.

Дослідник підготовки юристів К. Левітан окреслив коло дидактичних задач самостійної роботи студентів. Зокрема, він визначає закріплення, заглиблення, розширення та систематизацію знань, отриманих під час аудиторних занять та самостійне оволодіння навчальним матеріалом [236, 220]. З одного боку, ці задачі відповідають короточасній перспективі виконання та реалізуються такими суб'єктами, як викладач і студент. А з

іншого – реалізація цих задач забезпечує цілісність процесу засвоєння навчального матеріалу, що визначає їх статус як постійно діючих та довгострокових. У такому випадку наведені задачі мають вважатися стратегічними для підготовки фахівця, а відповідати за їх виконання повинен не лише викладач, а й суб'єкти організації навчального процесу на кафедрі та факультеті. К. Левітаном визначені й інші дидактичні задачі, які, з нашої точки зору, можна вважати постійно діючими, а відтак одночасно властивими суб'єктам адміністративного й педагогічного управління підготовкою юристів різних ланок: розвиток професійних вмій, а також умінь і навичок самостійної розумової праці; розвиток самостійності мислення, інтересу до юридичної літератури, практичної юридичної діяльності, правотворчого процесу [Там само].

Наведені приклади визначення різними науковцями цілей, завдань та очікуваних результатів СНД студентів свідчать про їх вибіркочувизначеність, загальну невпорядкованість, несистематизованість за термінами реалізації та виконавцями. Задля досягнення зазначених результатів аналізу їхнього змісту та характеристик, здатних зумовити концептуальні витоки управління СНД майбутніх юристів, уважаємо за доцільне здійснити його крізь призму парадигм особистісно орієнтованого навчання. Подібний аналіз було здійснено О. Жуковим та О. Симоненком [124, 12-15], проте слушно наведений розгляд парадигм стосується більше їх опису, загальних засад навчання й лише частково та ситуативно – самостійної роботи студентів у вищій школі, хоча саме її організація й була предметом наукового дослідження.

Педагогічна парадигма як сукупність підходів до розв'язання проблем освіти й навчання орієнтована у вищій школі на ту категорію студентів, які обов'язково потребують допомоги у визначенні освітніх цілей, актуалізації освітніх та фахових потреб, здійсненні навчальних дій та взагалі виконанні вимог програм підготовки. Дотримання педагогічної парадигми для досягнення позитивних результатів СНД студентів у вищому закладі освіти зумовлює необхідність вирішення викладачем таких завдань:

- визначення в студентській аудиторії певних цілей у вивченні навчального курсу, окремої теми та виконанні завдань самостійної роботи;
- формування в студентів гуманістично-юридичного світогляду, зацікавленості професією, зокрема через устанавлення зв'язку між вивченням поточної теми та практичною діяльністю фахівців галузі права;
- реалізація ідеї цілісності засвоєння навчального матеріалу з окремих тем;

- формування в студентів загальнонавчальних умінь задля виконання ними завдань самостійної роботи;
- сприяння розвитку в майбутніх юристів психічних процесів і виховання в них особистісних якостей, необхідних для навчання та подальшої професійної діяльності (самостійність, рефлексивність, комунікабельність та ін.);
- формування в студентів визначених навчальною програмою знань та умінь з певних тем;
- забезпечення набуття майбутніми юристами досвіду навчальної, фахової практичної та творчої діяльності;
- стимулювання студентів до подальшого самостійного навчання, засвоєння чергових тем і навчальних дисциплін професійної освіти та самовиховання;
- реалізація контролю та самоконтролю поточної сформованості в студентів загальнокультурних і професійних знань і умінь.

Забезпечити реалізацію цих завдань мають, у першу чергу, викладачі та студенти. Відповідні завдання стосуються вивчення кожної теми, тобто є локальними, при цьому виконуються постійно. Роль керівників кафедр, факультетів та закладів освіти щодо реалізації цієї педагогічної парадигми полягає у встановленні цілей і змісту як всієї підготовки юриста, так і окремих навчальних дисциплін, усебічному забезпеченні умов взаємодії викладачів і студентів тощо.

Акмеологічна парадигма націлює самостійну навчальну діяльність на досягнення студентом вершин у засвоєнні навчального матеріалу, набутті навчальних умінь, мотивації професійної підготовки, формуванні особистості фахівця тощо. Очікуваними результатами її реалізації передбачаються такі:

- сформованість стійкого інтересу до професії та навчання;
- досконале володіння операційними вміннями виконання завдань самостійної роботи;
- високий рівень навчальних результатів на фоні максимально адаптованих умов навчання до специфіки професійної діяльності юриста;
- найвищий рівень якості взаємодії студентів з викладачами, деканатом, юридичними установами;
- максимальна реалізація педагогічних цілей щодо виконання програм навчання, виховання й професійного розвитку особистості майбутнього юриста;
- затребуваність випускників навчального закладу на ринку праці.

Серед означених результатів переважають ті, що мають середньо- та довготривалу перспективу досягнення. Отже,

відповідальність за їх виконання має покладатися не на викладача, який працює зі студентом тільки впродовж певного часу, чи майбутнього фахівця, який не завжди усвідомлює перспективи поточної навчальної дії, а на керівників факультетів і закладу освіти, які цілеспрямовано проєктують та спрямовують процес підготовки юриста з першого курсу й до останнього державного екзамену.

Парадигма самореалізації закладає свої виміри щодо СНД майбутніх фахівців. У їх проєкції увага студента має переключатися з предмета (завдань) самостійної роботи на сферу власного "Я". Кожний модуль самостійної роботи стає засобом подолання шляху від сьогодишнього "Я"-образу до омріяної "Я"-концепції успішного студента, компетентного випускника, авторитетного юриста тощо. У такому разі дійсно можливо досягти максимальної реалізації потенціалу особистості в самостійній навчальній діяльності, проте її організація та всебічне забезпечення з боку кафедри, деканату та ректорату мають створювати відповідні підстави. Очікуваними результатами СНД студентів, адекватними парадигмі самореалізації особистості, є:

- природовідповідність у визначенні студентом цілей щодо навчання, професійного становлення, загального розвитку тощо;
- позитивне ставлення до виконання навчальних завдань, активність у самостійній навчальній діяльності;
- постійність в управлінні студентом власною пізнавальною діяльністю;
- наявність у майбутнього юриста здатності творчо підходити до організації самостійної роботи;
- високий рівень рефлексії професійного становлення студента;
- фактична реалізація особистих цілей майбутнього юриста в навчанні;
- системний самоконтроль та здатність до адекватного самооцінювання навчальних та інших досягнень студента;
- здатність майбутнього фахівця до ефективного використання створених для нього навчально-методичних умов самореалізації, лабораторно-кабінетного й бібліотечного фонду, можливостей отримання консультацій тощо.

Відповідальними за реалізацію зазначених результатів є особи, що створюють відповідне навчально-розвивальне середовище в закладі чи на факультеті. Характеристиками такого середовища є актуалізація навчальних та професійних цінностей, студентоцентричність, ідейна єдність усіх суб'єктів навчального процесу, наукова організація самостійної навчальної діяльності та ін. Природно, що зазначена відповідальність має бути покладена на вищих керівників факультетів і закладів освіти.

Комунікативна парадигма реалізується в самостійній навчальній діяльності студентів як умова об'єднання зусиль усіх учасників навчального процесу задля її ефективності. Йдеться про всебічне забезпечення умов самостійної роботи студентів, що залежить від взаємодії різних суб'єктів, та зміст і якість яких спричиняє поточні й підсумкові навчальні досягнення майбутніх фахівців. Це визначає чергові результати СНД студентів:

– досягнення двосторонньої взаємодії деканату:

1) з кафедрами з таких питань:

- реалізація стандартів підготовки та навчальних програм;
- задоволення потреб організації самостійної навчальної діяльності;
- забезпечення необхідного рівня педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників;
- моніторинг стану спроектованості та навчально-методичного забезпечення самостійної роботи;
- цілісність аналізу успішності майбутніх фахівців;
- ефективність роботи зі студентами, що стабільно мають низькі навчальні результати;

2) зі студентами з таких питань:

- визначення цілей навчання;
- формування навчальних умінь, а також умінь з самоуправління навчальною діяльністю;
- задоволення організаційних потреб щодо виконання завдань самостійної роботи;
- вивчення та розв'язання поточних проблем СНД щодо окремих навчальних курсів;
- моніторинг навчальних досягнень студентів;

• допомога студентам з низькими результатами в навчанні;

– забезпечення професійно-педагогічної взаємодії працівників кафедр з питань:

- обміну досвідом проектування СНД студентів;
- створення навчально-методичних матеріалів;
- взаємодопомоги в організації самостійної роботи майбутніх юристів протягом семестру;
- пошуку шляхів подолання системних труднощів в управлінні СНД студентів;

– забезпечення двосторонньої взаємодії викладачів та студентів з питань:

- цілепокладання самостійної роботи взагалі та її окремих модулів зокрема;
- методичного забезпечення самостійної навчальної діяльності;
- вимог до виконання окремих завдань та критеріїв оцінювання;
- консультування студентів;
- визначення труднощів самостійної навчальної діяльності;
- оперативної та довготривалої допомоги студентам, які зазнають суттєвих труднощів у виконанні завдань;
 - активізація ситуативної та системної взаємодії між студентами з питань:
 - обміну досвідом самоорганізації СНД;
 - використання методичного забезпечення самостійної роботи;
 - обміну інформацією щодо змісту окремих завдань, труднощів та вимог щодо їх виконання;
 - спільного виконання окремих завдань, у тому числі, взаємодопомоги, взаємоконсультування, взаємооцінювання.

Досягнення наведених результатів СНД студентів при реалізації комунікативної парадигми можливе лише за умови усвідомлення кожним суб'єктом навчального процесу своєї відповідальності за здійснення конкретних функцій. Цінність взаємодії між ними й полягає в тому, що вона є обов'язковою умовою успішної самостійної навчальної діяльності студентів, яка здійснюється в цей конкретний момент, протягом вивчення навчального курсу та в масштабах опанування всього змісту юридичної освіти. Реалізація відповідної взаємодії можлива ще й за умови наявності такого навчального середовища, яке підкреслює провідну роль керівництва закладу та факультетів в управлінні СНД студентів.

Узагальнюючи висловлені положення щодо можливих результатів СНД студентів, можна відмітити такі позиції:

1. Означений результат є результатом роботи не тільки студентів, а й усіх адміністративних та науково-педагогічних працівників закладу. У ньому полягає якісний результат функціонування всього закладу освіти.

2. З одного боку, результат самостійної навчальної діяльності студентів є наслідком діяльності працівників інституту різного рангу, а з іншого, він зумовлює зміст та окремі поточні цілі роботи факультетів і кафедр.

3. На цей результат впливає якість взаємодії між різними учасниками навчального процесу, тому він є його складником. Системний характер таких комунікативних впливів та їхній зв'язок з результатом самостійної початкової діяльності студента можна подати у вигляді графічної схеми:

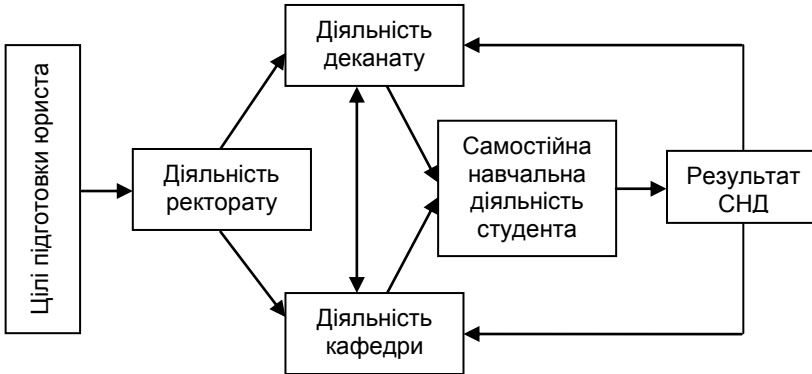

Рис. 1.2. Самостійна навчальна діяльність студента та її результат як складники цілісної діяльності ВНЗ.

4. Поточний результат СНД студента має різний статус для окремих представників навчального процесу: для одного суб'єкта він може вважатися локально важливим, а для іншого – мати стратегічну значущість. Через це можна говорити про існування типології статусів поточних досягнень студента з огляду на тривалість цільових настанов окремих суб'єктів:

а) довготривалі цілі – ті, що мають стратегічну значущість та пронизують увесь процес навчання юриста від першого до випускного курсу. Такі цілі є постійно діючими, а окремі навчальні досягнення студентів та, відповідно, адміністративних і педагогічних працівників закладу є проміжними етапами на шляху їх реалізації. Довготривалі цілі стосуються концептуальних засад підготовки фахівців, що закладаються у стандарти підготовки, галузеві вимоги, професіограми окремих професій, концепції фахової підготовки ВНЗ тощо, чим регулюють діяльність ректорату, деканату та кафедри;

б) середньотривалі цілі – такі, що мають досягатися різними учасниками навчального процесу протягом семестру (навчального року) та, зазвичай, прив'язуються до результатів вивчення окремих навчальних дисциплін або їхніх блоків (наприклад, цикли гуманітарної та соціально-економічної, професійної й практичної підготовки). Щодо них – поточні досягнення студентів, викладачів, представників адміністрації факультетів також є проміжним

результатом. Такі цілі спираються на вимоги навчальних програм, є складниками загальних цілей підготовки юриста;

в) короткотривалі цілі – мають локальний характер, визначаються щодо вивчення окремих тем та виконання окремих модулів самостійної роботи. Поточні досягнення учасників навчального процесу, зазвичай, і є мірилом їх реалізації. Тому короткотривалі цілі можуть уважатися вельми важливими для вивчення дисциплін та здійснення професійної підготовки юриста;

г) міні-цілі – ситуативні цілі, які, зазвичай, стосуються досягнення “елементарного” результату та не завжди спроектовані заздалегідь. Їх локальне вирішення усуває тимчасові труднощі самостійної навчальної діяльності студентів під час вивчення поточної теми.

Варто відзначити, що дійсний вплив результатів самостійної роботи студентів на діяльність інших суб’єктів навчального процесу не зумовлюється цілями майбутнього фахівця, тому є неусвідомлюваним.

Характер цільових орієнтирів впливу одних учасників на інших можна відобразити в таблиці 1.1. У ній як суб’єкти діяльності представлені всі учасники навчального процесу, при цьому, за нашими уявленнями, доцільно висвітлити як окремих суб’єктів різні категорії студентів. Перша – поєднує студентів, що свідомо ставляться до СНД, спроможні здійснювати її планування, організацію, які систематично її контролюють, аналізують, мають сформовані навчальні уміння, звертаються до викладача по консультацію не завжди, а тільки у випадках складних та творчих завдань самостійної роботи. Відповідно друга категорія студентів – це ті, що не здатні продемонструвати самостійність чи то через психологічну неготовність, чи то через неспроможність засвідчити необхідні організаційно-операційні уміння, чи то з інших причин.

У таблиці 1.1 зафіксовано цільові настанови окремих суб’єктів не просто на діяльність певних учасників навчального процесу, а на окремі аспекти цієї діяльності. З огляду на вищенаведений аналіз цілей і результатів самостійної навчальної діяльності, а також власні спостереження функціонування навчального процесу, необхідно виокремлювати такі аспекти:

- конструювання діяльності: формування моделі функціонування предмета впливу, основаної на правилах, обов’язках, компетентності виконавця, критеріях успішності її здійснення;

- мотивування діяльності: актуалізація потреб у її виконанні, створення умов щодо їх задоволення;

- організація діяльності: визначення настанов (принципів, планів тощо) її здійснення, а також створення для цього відповідних умов;

- стимулювання діяльності: застосування засобів регулювання активності та відповідальності учасників навчального процесу;
- контроль діяльності: встановлення її результатів як стану реалізації власних цілей.

Таблиця 1.1

Матриця цільових орієнтацій одних учасників навчального процесу на діяльність інших у контексті функціонування СНД

Учасники навчального процесу	Аспекти цільових орієнтацій діяльності учасників навчального процесу																			
	на деканат					на кафедру					на викладача					на студента				
	конструювання	мотивування	організація	стимулювання	контроль	конструювання	мотивування	організація	стимулювання	контроль	конструювання	мотивування	організація	стимулювання	контроль	конструювання	мотивування	організація	стимулювання	контроль
Ректорат	д	д / с	д / с	д / с	д / с															
Деканат			с / к		с / к	д / с	д / с	с / к	с / к	с / к	д	д				д / с	д / с	д / с / к	д / с / к	д / с / к
Кафедра								с / к		с / к	д / с	д / с	д / с	д / с	с / к	с		с / к		с / к
Викладач													с / к		с / к / м	с / к	с / к	с / к	с / к	с / к / м
Студент (св)	н	н				н	н				н	н	н			д / с / к	д / с / к	д / с / к	д / с / к	д / с / к
Студент (нс)	н	н				н	н				н	н	н		к / м	к	к	к	к	к / м

Позначення: **св** – студент, що свідомо ставить до самостійної навчальної діяльності; **нс** – не здатний до свідомої самостійності студент; **д** – довготривалі цілі; **с** – середньотривалі цілі; **к** – короткотривалі цілі; **м** – міні-цілі; **н** – неусвідомлюваний вплив з боку студентів.

Деякими особливостями схарактеризованого нами процесу цілепокладання є такі:

– ректорат реалізує свій вплив на діяльність викладачів та студентів через роботу деканату. Безпосередня комунікація вищого органу управління в закладі з ними насправді можлива і на практиці здійснюється. Проте важливо не допускати або дублювання з деканатом управлінських дій, якщо вони узгоджені, або їхньої суперечливості у разі неузгодженості;

– зі студентом у різних площинах безпосередньо контактують деканат, кафедра та викладач;

– учасникам навчального процесу властиві самоорганізація та самоконтроль;

– характер взаємодій між окремими суб'єктами має загальні риси впорядкованого вертикального впливу із елементами горизонтальної взаємодії, що свідчить про можливість побудови централізованої системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів.

1.2. Можливості розв'язання питань управління самостійною навчальною діяльністю студентів у контексті провідних теоретичних положень освітнього менеджменту

Педагогічна наука вивчає різні аспекти управління як у вищій, так і в загальноосвітній школах. Хоча безпосередньо питання управління СНД студентів не було предметом ґрунтовних досліджень, проте окремі проєкції цієї галузі наукового пошуку відбиті в роботах українських та закордонних учених.

Системне вивчення процесу управління навчальним закладом здійснене Є. Хриковим. Цим науковцем ґрунтовно проаналізовано бачення закономірностей і принципів управління закладами освіти в роботах інших дослідників [453, 67-72], після чого особисто обґрунтовано закономірності та сформульовано принципи цього виду управлінської діяльності. Розглянемо проєкції принципів Є. Хрикова на процес управління СНД майбутніх юристів. Першим принципом, що актуалізує вчений, є принцип прогностичності управління навчальним закладом, зумовлений необхідністю врахування управлінням особливостей впливу середовища [453, 73]. Таким середовищем у нашому випадку є насамперед сукупність вимог держави, суспільства, певних відомств та окремих установ, які є замовниками правників, до юриста-професіонала. У нормативній площині такі вимоги набувають форми державних стандартів підготовки юриста, професіограм, кваліфікаційних вимог, соціальних і психологічних портретів та ін. Отже, управління СНД майбутнього юриста має бути сфокусованим на забезпечення відповідності таким вимогам випускників ВНЗ. Ця стратегічна мета повністю збігається із загальною метою навчального процесу, проте її окреме визначення

не є зайвим, адже певних цілей підготовки юриста, як і виконання завдань навчального процесу, можна досягти саме в ході СНД майбутніх фахівців.

Другий принцип Є. Хрикова визначає єдність державних і внутрішніх механізмів управління [453, 74]. Ми бачимо його реалізацію в тому, що процес управління СНД студентів має будуватися на підставі Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, документів Кабінету Міністрів України щодо внутрішнього та зовнішнього розвитку системи вищої освіти, керівних документів Міністерства освіти і науки України та, в окремих випадках, відомчих нормативних актів, зокрема Міністерства внутрішніх справ України, якщо заклад освіти перебуває в його підпорядкуванні. З урахуванням нормативного забезпечення, яке формується ззовні, вибудовуються й механізми управління СНД студентів усередині закладу.

Третій принцип, сформульований ученим, – принцип взаємовизначення керуючої й керованої підсистем [453, 75]. Ми розуміємо його впровадження в діяльність системи управління СНД студентів так: з одного боку, система визначає цілі, умови, зміст, вимоги до якості та інші параметри СНД майбутніх юристів, а з іншого – зміст діяльності системи орієнтований на потреби студентів у матеріальному, науковому, інфраструктурному, методичному, інформаційному та іншому забезпеченні самостійної роботи.

Четвертий принцип Є. Хрикова вимагає забезпечення науковості управління навчальним закладом [Там само]. Уважаємо, що реалізація цього принципу для нашого дослідження має полягати передусім у тому, що усіма суб'єктами управління СНД студентів повинна здійснюватися діяльність за останніми результатами досліджень у галузі теорії та практики управління освітою. Вплив цього регулятиву повинен позначатися й на досягненні адекватності між обраним нами методологічним підґрунтям наукового пошуку, розробленими теоретичними положеннями і технологією.

П'ятим є принцип оптимального співвідношення оперативно-поточного й цільового стратегічного управління [453, 76]. Його проєкція на предмет нашого розгляду пов'язана з досягненням оптимальності між стратегічними цілями управління СНД студентів і тими його цільовими програмами на факультетах ВНЗ, які містять оперативно-поточні завдання для суб'єктів цього процесу різного рангу, передбачають конкретні заходи для їх розв'язання.

Ще одним – шостим – принципом, сформульованим Є. Хриковим, є принцип цілісності умов, необхідних для реалізації мети навчального закладу [453, 77]. Уважаючи його одним із стрижневих для розв'язання обраної проблеми, підкреслимо, що насамперед він

націлює нас говорити про цілісність умов реалізації всієї сукупності функцій суб'єктами управління СНД майбутніх юристів. Їх реалізація, зокрема, передбачає забезпечення необхідних матеріальних, організаційних, методичних й інших умов функціонування самостійної роботи студентів як системи.

Дуже значущим є для нас і сьомий принцип – спрямованості управління на реалізацію творчого потенціалу педагогічної праці [Там само]. Керуючись ним, ми передбачаємо забезпечити зорієнтованість експериментальної системи на самих науково-педагогічних працівників як суб'єктів управління певного рівня. При цьому їхній творчий потенціал має розкриватися під час розробки навчальних курсів, модулів самостійної роботи з кожної теми, у процесі проектування значущих для її організації навчально-методичних матеріалів, розв'язання нестандартних питань управління безпосереднім ходом виконання завдань СНД студентами тощо. Стимулювання розвитку творчого потенціалу педагогічної праці закладається нами як одна із засад функціонування спроектованої експериментальної системи управління.

Не підлягає сумніву й доцільність опертя на восьмий принцип: професіоналізму особистості та діяльності керівника навчального закладу [453, 78]. Формування професіоналізму особистості та діяльності кожного суб'єкта управління СНД майбутніх юристів передбачається нами як одне із завдань функціонування експериментальної системи.

Дев'ятий принцип Є.Хрикова (оптимального співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів, самоорганізації та саморегулювання [453, 79]) реалізовуватиметься нами передусім на модельно-концептуальному рівні, що стане умовою виконання завдання щодо досягнення оптимальності в співвідношенні всіх управлінських впливів на якість СНД майбутніх юристів у експериментальній практиці. Особливу увагу планується приділити самоорганізації та саморегулюванню процесу виконання своїх функцій управлінцями.

Десятий принцип визначає планомірність управління навчальним закладом [453, 80]. Для нас це означає “приведення” діяльності експериментальної системи управління до певної циклічності, коли управлінські заходи в сфері активізації СНД студентів гармонійно та планомірно співвідносяться із основними подіями навчального процесу, сприяють утворенню етапності в управлінні.

Принцип оптимальної структури управління [Там само] націлює на забезпечення оптимальності системи управління СНД майбутніх

юристів. Про її структурні компоненти та зв'язок між ними говоритимемо в наступному розділі.

Дванадцятий регулятив – принцип зворотного зв'язку [453, 81] – повинен бути одним із складників методології конструювання моделі управління СНД студентів та функціональних обов'язків окремих суб'єктів цього процесу. Тринадцятий – необхідної розмаїтості [Там само] – вимагає від нас насамперед створення такої технології управління СНД студентів, яка передбачатиме можливість вибору суб'єктами цього процесу тих чи інших управлінських дій відповідно до функції, яка виконується з огляду на поточний стан якості самостійної роботи.

Останній (чотирнадцятий) принцип, сформульований Є. Хриковим, – цілісності функцій управління [453, 82]. Саме її забезпечення й стане основою розробки моделі, системи та технології управління СНД майбутніх юристів.

Ураховуючи зазначені загальні принципи управління навчальним закладом як базові та специфіку цього процесу в аспекті спрямованості на самостійну роботу студентів, у подальшому будуть обґрунтовані специфічні принципи управління СНД майбутніх юристів.

Для реалізації завдань нашого дослідження важливою є також думка Є. Хрикова про функції управління навчальним закладом. Ним проведено ретельний аналіз бачення цих функцій різними вченими, здійснено власні умовиводи та визначено, що їх сукупність складається з функцій планування, організації, контролю та регулювання [453, 85-93]. Не заперечуючи справедливості такої класифікації, вважаємо за доцільне її певне корегування з урахуванням специфіки процесу управління СНД студентів юридичних спеціальностей.

Виходячи з того, що фактичний стан функціонування самостійної роботи майбутніх фахівців у вітчизняних ВНЗ характеризується неупорядкованістю, відсутністю активності суб'єктів управління нею, нерозумінням більшістю з них особливої значущості цього виду навчальної діяльності студентів, необхідно спрямувати вектор управлінської системи на забезпечення відповідної мотивації адміністративних та педагогічних працівників. Тобто мова йде про потребу у виділенні мотиваційної функції системи. Ми вважаємо сукупність зорієнтованих на формування мотивації дій саме таким видом діяльності, який передує як самому управлінському циклу, так і будь-якій його стадії, оскільки він стоїть на сторожі гармонізації потреб системи та окремих суб'єктів управління в активності. Діяльність щодо формування мотивів управління СНД студентів характеризується і часом, і місцем застосування, і спрямованістю на

розвиток навчального закладу. Безпосередньо вказують на специфічність і значущість мотиваційної функції менеджменту й такі його класики, як М.Х. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі [273, 359-385]. Саме тому, що мотивація є актуальним управлінським завданням, яке реалізується під час здійснення всіх функцій та в поточній роботі керівника [453, 93], і є сенс приділяти їй особливу увагу. Актуальність цього завдання, його непомірно висока питома вага в досягненні позитивного результату в управлінні СНД майбутніх юристів і є підставою для виділення такої його функції, як мотиваційна.

Ще одним актуальним питанням управління СНД студентів є створення певного продукту як результату його функціонування, що не є типовим для управління в класичному розумінні цього процесу. Йдеться про створення й затвердження концепції системи управління (рівень ректорату, вченої ради ВНЗ), переліку цільових програм її реалізації на факультетах, формування відповідних управлінських компетентностей у педагогів та умінь СНД у студентів (рівень деканату, вченої ради факультету), розробку навчальних курсів, модулів СНД, її навчально-методичного забезпечення (рівень кафедри) та ін. Зазначені й інші продукти управлінської діяльності є певними теоретичними, навчальними та методичними конструктами. Ця обставина й стала основним важелем у прийнятті нами рішення про виділення конструктивної функції управління СНД студентів.

Керуючись власним практичним досвідом, вважаємо, що в будь-якому циклі управління СНД студентів виникають потреби в стимулюванні відповідних управлінських дій, що обумовлено сукупністю певних об'єктивних і суб'єктивних причин. Наявність таких потреб у практиці управління освітою стало підставою для замовлення педагогічній науці на врахування особливого статусу й практично доведеної значущості стимулювання суб'єктів управлінського процесу під час розробки моделі, концепції й системи його функціонування на різних рівнях.

Таким чином, беручи до уваги сукупність функцій управління навчальним закладом, визначену Є. Хриковим, спираючись на власне бачення специфіки процесу управління СНД майбутніх юристів, вважаємо, що його функціями є мотиваційна, конструктивна, організаційна, стимулювальна та контрольна.

Певна складність розв'язання завдань управління СНД майбутніх юристів на теоретичному рівні полягає в його інноваційності для вищих закладів освіти, адже цей процес докладно не вивчався раніше. Однак саме аспект управління інноваційним розвитком вищої школи досліджувався А. Харківською [451]. Дослідницею

відзначено, що “суть освітньої інноваційної діяльності полягає в забезпеченні умов для внесення системних змін у діяльність навчального закладу, спрямованих на духовний розвиток колективу й покращення його роботи” [451, 63]. Як бачимо, ця думка містить три складники: йдеться, по-перше, про внесення системних змін у діяльність ВНЗ, до чого прагнемо й ми на етапі впровадження системи й технології управління СНД студентів; по-друге, про духовний розвиток колективу, що в нашому випадку передбачає збільшення відповідальності та зростання рівня усвідомлення морального обов'язку суб'єктами управління за результати підготовки майбутніх юристів, а їх самих – за якість СНД; по-третє, про покращення роботи колективу, що є нашою метою в аспектах практичної організації мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної видів діяльності різних працівників. Теза науковця про забезпечення умов покращення роботи колективу є відправною для побудови нами моделі управління СНД майбутніх юристів, яка охоплюватиме представників різних категорій адміністративних і педагогічних працівників та навіть студентів, які також належать до складу колективу освітянського закладу.

Доцільним є й здійснений А. Харківською аналіз мотиваційного аспекту управлінської діяльності на підставі робіт М. Х. Мескона, А. Маслоу, Ф. Герцберга, В. Лазарева, Є. Хрикова та інших науковців [451, 75-78], адже питання мотивації є провідним при реалізації управлінської дії. Нею справедливо відзначено тезу про індивідуальну та групову вмотивованість, яка залежить від мотиваційного середовища навчального закладу, під яким розуміється сукупність умов, що визначають спрямованість та зусилля, необхідні працівникам для досягнення цілей організації [451, 78]. Обґрунтовуючи різномірну модель управління СНД студентів, необхідно врахувати існування не тільки індивідуальної, але й групової вмотивованості його суб'єктів (інакше навіть організована та впорядкована їх сукупність не матиме властивостей системи). Розуміння сутності мотиваційного середовища вимагає від нас конкретизації та забезпечення умов, що спонукають працівників до зусиль, необхідних для досягнення цілей системи управління СНД майбутніх юристів. Такі умови, зокрема, стосуватимуться задоволення різноманітних потреб суб'єктів управління, їхньої фахової (педагогічної та юридичної) самореалізації, свідомого та відповідального виконання управлінських функцій тощо. Окремі заходи, які забезпечують реалізацію таких умов, будуть покладені в основу розробки технології управління у вигляді окремих модулів.

Як основні умови впровадження інновацій А. Харківською визначено такі: наявність достатньої кваліфікації у виконавців, наявність заохочення для розробників та учасників інновацій, професійне зростання,

доступність необхідної виконавцям інформації та своєчасність її надходження, наступність у реалізації інновацій, наявність зворотного зв'язку між учасниками та керівництвом при впровадженні інновацій, відповідна матеріально-технічна база [451, 79]. У контексті гіпотетичного створення зазначених умов з метою розв'язання проблеми нашого дослідження є сенс говорити про їх значущість для вирішення таких завдань упровадження системи управління СНД студентів у практику:

- формування управлінської компетентності представників різних ланок системи, особливо в працівників кафедр та студентів як суб'єктів самоуправління СНД, у тому числі за допомогою спеціальної науково-педагогічної літератури;

- застосування засобів стимулювання управлінської діяльності на різних рівнях;

- здійснення методичного забезпечення управлінської діяльності;

- забезпечення функціонування різних форм взаємодії між суб'єктами функціонування системи управління СНД студентів;

- створення в межах ВНЗ навчально-матеріальної бази та навчальної інфраструктури для удосконалення всіх напрямів, зокрема й пов'язаного з підвищенням якості самостійної роботи студентів.

Коло цих завдань ми плануємо розширити та конкретизувати з урахуванням специфіки функцій управління та особливостей самої управлінської системи.

Оригінальною та цілісною є обґрунтована А. Харківською модель управління ВНЗ, в якому наявні інноваційні процеси. Спочатку науковцем розглянута традиційна модель управління ВНЗ, яка налічує три рівні: на вищому ("стратегічна вершина") перебувають ректорат, вчена рада, науково-методична рада ВНЗ; на середньому ("середня лінія") – загальні відділи ВНЗ; на нижчому рівні ("операційне ядро") – факультети [451, 205-206]. При цьому науковцем не виділено окремо кафедральний рівень управління, оскільки структурним підрозділом, що випускає спеціалістів або магістрів і відповідає за якість їхньої фахової підготовленості, є адміністрація факультету. Далі А. Харківська бере до уваги певні особливості функціонування ВНЗ в умовах ринкової економіки та, як наслідок, активну самостійну роботу ВНЗ (в її випадку – педагогічного), яка вимагає від "середньої лінії" виконання інформаційно-аналітичної, мотиваційно-цільової, планової, організаційно-виконавчої, координаційної та контрольної-аналітичної функцій поряд з традиційними контрольними-розпорядними. Нею відзначено, що до цього типу діяльності "середня лінія" не готова ні організаційно, ні змістовно [451, 206]. У підсумку науковець

трансформує традиційну модель управління в таку матричну організаційну структуру системи управління:

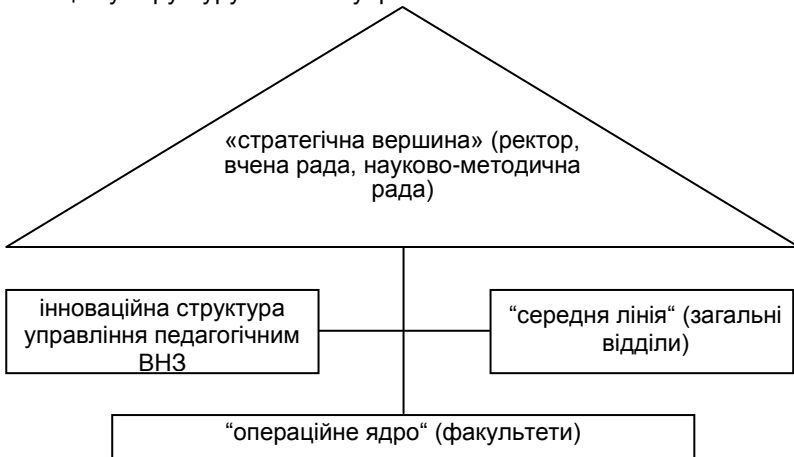

Рис. 1.3. Матрична структура системи управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ (за А.А. Харківською)

Науковець подає такий коментар: “...Трирівнева структура управління ВНЗ “стратегічна вершина” – “середня лінія” – “операційне ядро” отримує додатковий елемент – “інноваційну структуру”. “Інноваційна структура” займає рівень “середньої лінії”, але не є її складовою, оскільки відрізняється від “середньої лінії” функціями, принципами й цілями дій, що використовує. Якщо основні функції “середньої лінії” за своєю суттю є контрольно-розпорядними, то функції “інноваційної структури” – переважно інформаційно-аналітична, координаційна і контрольно-аналітична. Завдання “інноваційної структури” концентруються на аналізі ефективності того або іншого виду діяльності академії” [451, 207]. У цілому приймаючи таку модель як ідеальний об’єкт, відзначимо, що в нашому дослідженні інноваційною структурою управління виступає система управління СНД майбутніх юристів. З урахуванням специфіки предмета управління в нашому дослідженні маємо підкреслити, що “операційне ядро” – це сукупність факультету, кафедри та самих майбутніх юристів, які є суб’єктами самоуправління. До речі, організаційна структура управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ III–IV рівнів акредитації в А. Харківської містить таки поруч із найвищим стратегічним та факультетським саме кафедральний рівень управління [451, 208], що збігається з нашим баченням структури системи управління СНД майбутніх юристів.

Упровадження в навчальний процес ВНЗ системи управління СНД студентів вимагає розв'язання низки проблем взаємоадаптації зовнішніх вимог до якості підготовки юристів, змісту навчання в закладах освіти різного типу, внутрішніх потреб у якісному здійсненні управлінських функцій окремими його суб'єктами та оптимальних умов для застосування згаданої системи. Вельми значущим для розуміння шляхів розв'язання таких проблем є дослідження Г. Єльнікової щодо наукових основ адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти. Науковець визначає теоретичні засади адаптивного управління, виходячи з яких воно є процесом взаємовпливу, що викликає взаємоприспосовування поведінки суб'єктів діяльності на діа(полі)логічній основі, яка забезпечується спільним визначенням реалістичної мети з наступним поєднанням зусиль і самоспрямуванням дій на її досягнення. А рушійним фактором розвитку такої управлінської системи є баланс інтересів усіх її учасників і підструктур [119, 21]. Переконані, що застосування адаптивних механізмів є однією з умов ефективної реалізації завдань системи управління СНД студентів. З метою забезпечення адаптивності управління СНД майбутніх юристів є сенс запланувати вивчення балансу інтересів його суб'єктів для подальшого їх задоволення. Реалізації цих потреб будуть сприяти визначені способи активізації вертикальних та горизонтальних зв'язуючих процесів системи, що об'єднують усіх суб'єктів управління та гармонізують їхню діяльність.

Г. Єльнікова зазначає, що адаптивне управління поєднує адміністративне й партисипативне (сукупне, разом) управління, за характером впливу – зовнішнє управління з внутрішнім (самоуправлінням), за орієнтацією – процесно-цільове, оскільки орієнтується й на процес, і на результат [119, 22]. Таке положення, з яким не можна не погодитися, вимагає від нас використання категорії не тільки одноосібних суб'єктів управління СНД студентів, але й певних колективних суб'єктів – учених і методичних рад закладу та факультету, засідань кафедри. Теза науковця про поєднання зовнішнього та внутрішнього управління доводить справедливість нашої думки про необхідність уведення в науковий дискурс конструктивної функції, виконання якої й вимагає самостійності суб'єктів в управлінській творчості, а також націлює на визнання студента не об'єктом, а суб'єктом управління, повноцінним представником відповідної системи, який здійснює самоуправління СНД.

Зважаючи на те, що ефективність будь-якого процесу управління залежить від особистості його суб'єкта, важливими для нас є й

дослідження, у яких розкривається портрет управлінця в галузі освіти. Низку досліджень щодо вивчення особистості управлінця-освітянина та засад її формування здійснила Л. Калініна [74; 149; 312]. Зокрема, нею відзначається, що суб'єкту управління властиві такі види культур, як професійна, педагогічна, технологічна, організаційна, економічна, методична, правова, наукова, інформаційна та саме управлінська [149, 12]. Це дає підстави моделювати процес управління з широкими функціональними можливостями представників ректорату, деканату та кафедр, у тому числі, під час створення технології управління СНД студентів. Крім того, бачення Л. Калініною змісту особистісних характеристик управлінця повинні стати базовими при проектуванні роботи з формування в суб'єктів управління різних рівнів компетентностей. Безпосередні положення науковця щодо культури керівника галузі освіти будуть нами більш ретельно досліджені та використані в розгляді моделей суб'єктів управління в сфері СНД майбутніх юристів.

Ґрунтовні дослідження у сфері вивчення особистості управлінця в галузі освіти здійснені й Т. Сорочан [407-409]. Хоча роботи цього науковця стосувалися передусім менеджменту загальноосвітніх закладів, певні їхні положення є важливими й для вищої школи. Т. Сорочан зроблено обґрунтований висновок про взаємозумовленість педагогічної та управлінської діяльності, які поєднує соціальна спрямованість, а також про те, що управлінські вміння формуються на основі вмінь педагогічної діяльності [409, 15]. Це положення буде нами враховано при проектуванні технології управління СНД майбутніх юристів, адже управлінська технологія в нашому випадку є педагогічною, про що свідчать відповідні до неї вимоги та її характеристики.

Т. Сорочан з посиланням на низку вчених констатує такі ознаки професійної діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу: спеціальна освіта, спеціалізація праці, особливий предмет праці, об'єкт управління, специфічні засоби й інструментарій, продукт управлінської праці, а управлінські вміння є інтегрованими [Там само]. Адаптуючись до ситуації управління СНД майбутніх юристів, ми повинні трактувати ознаки діяльності суб'єкта управління так: наявність фахової й педагогічної компетентності працівників юридичного ВНЗ, розуміння своїх завдань у системі управління СНД студентів, зосередженість на функціях управління, орієнтованість на набуття студентом фахових умінь юриста, здатність застосовувати на практиці положення теорії та технології управління, наявність запланованих результатів управлінської праці (положення про самостійну роботу, система підвищення кваліфікації працівників, методичне забезпечення СНД та ін.), сформованість

сукупності управлінських компетентностей відповідно до посади суб'єкта управління.

Актуальним для нашої роботи є визначення Т. Сорочан складників професіоналізму управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу [409, 18-19]. Зокрема, нею обґрунтований добір компетенцій, який складається з функціональної, соціально-педагогічної, соціально-економічної, інноваційної та фасилітативної. Можливо, суб'єкту управління СНД студентів дійсно не потрібна соціально-економічна компетенція (крім випадку ректора й профільного проректора), проте потреба в інших існує. На особливу увагу заслуговує фасилітативна компетенція, яку науковець подає як таку, що безпосередньо визначає здатність керівника (у нашому випадку – суб'єкта управління будь-якого рівня) бути провідником змін в освіті, мотивувати учасників навчально-виховного процесу до особистісного розвитку, забезпечувати для цього необхідні умови [409, 19]. Значущим у цій дефініції є й те, що Т. Сорочан підтверджує нашу тезу про необхідність уведення до категоріального апарату нашого дослідження мотиваційної функції управлінця. Не суперечать нашій позиції й компоненти управлінської діяльності, визначені науковцем [Там само]. До них належать гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний та організаторський. Перші три, на нашу думку, відповідають спрямованості й сутності конструктивної функції управління СНД майбутніх юристів, а останні два – організаційної.

Спираючись на зазначену вище тезу Т. Сорочан щодо взаємозумовленості педагогічної та управлінської діяльності, а також на наше бачення змісту системи управління, яка включає не тільки представників адміністрації закладу чи факультетів, а й науково-педагогічних працівників, вбачаємо за доцільне розглянути певні типові риси викладачів у вимірах управлінської діяльності з метою прогнозування можливостей проектування технології управління СНД студентів. Здійснимо це на прикладі комунікативної компетентності викладача як найважливішої для навчального процесу взагалі, так і для управління СНД студентів зокрема. Ґрунтовне дослідження цієї компетентності як інтегративної характеристики викладача вищої школи проведене К. Касярум. Нею справедливо зазначено, що комунікативна взаємодія викладача зі студентами охоплює не лише ситуації безпосереднього спілкування [151, 25], і це положення актуально саме для управління СНД студентів. Науковцем наведено приклади висунення вимог до майбутніх фахівців у різний спосіб, що не передбачає взаємодії викладача і студентів. Можемо констатувати, що в такий "безконтактний" спосіб, у більшості навчальних ситуацій і

реалізуються всі функції управління СНД майбутніх юристів у форматі комунікації “викладач-студент”. К. Касярум акцентує увагу на різних формах групової та міжособистісної взаємодії – вербальній, невербальній, документальній та електронній [151, 26]. А це сприяє використанню різноманітного інструментарію, значущого для реалізації будь-яких управлінських завдань поза межами аудиторних занять. Остаточно можемо перекоонатися в тотожності педагогічних та управлінських функцій викладача, звернувши увагу на те, які компоненти комунікативної компетентності педагога визначені науковцем: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, мовленнєвий, невербальний, інформаційний та рефлексивний [Там само]. Ми могли би додати ще контрольний та стимулювальний. Такі компоненти відповідної компетентності викладача повинні бути предметом формування в системі підвищення його кваліфікації як суб'єкта управління СНД студентів.

Саме питанню формування управлінської компетентності працівників, зокрема керівників закладів освіти в умовах післядипломної підготовки, присвячено дослідження О. Волярської. Головним завданням відповідних курсів визначено формування освіченої, творчої особистості менеджера сучасної освіти [82, 79]. Розкриття нею кожного ключового питання управлінської компетентності відбувалося за такими положеннями: відбиття сутнісних для підготовки сучасного менеджера освіти професійних знань, поєднання знань навколо ключових питань управлінської компетентності керівників закладів освіти, відкритість ключових питань управлінської компетентності з метою їх доповнення, поглиблення, розширення [82, 79-80]. Такий підхід демонструє системність в організації роботи з суб'єктами управління та може нами використовуватися на відповідному етапі роботи. Самі питання мають добиратися з урахуванням специфіки управління СНД майбутніх юристів на певному його рівні та стосуватися більшою мірою формування здатності його суб'єктів до реалізації технології цього процесу. Особливістю його організації є те, що він, за досвідом О. Волярської, містить елементи диференціації відповідно до рівнів інтелектуальної активності слухачів та здійснювався у двох формах: аудиторній і самостійній, що є зручним для організації відповідної роботи у ВНЗ. Суттєве значення для нашого дослідження має розуміння технологічності професійної підготовки керівників, продемонстроване науковцем. Зокрема, ним зазначені такі етапи підготовки управлінців: засвоєння слухачами знань про суть педагогічних технологій, усвідомлення їхніх спільних і відмінних особливостей; оволодіння загальним алгоритмом застосування

педагогічних технологій з урахуванням специфіки кожної; формування вмінь управлінської компетентності в освітньому закладі із застосуванням окремих педагогічних технологій; управлінська діяльність, пов'язана з технологізацією навчального процесу в освітньому закладі [82, 81]. На нашу думку, ці етапи утворюють певну цілісність та можуть бути адаптовані до особливостей управління СНД майбутніх юристів.

Управлінню підвищенням кваліфікації педагогічних, управлінських і методичних працівників присвячене дослідження Н. Клокар, яке здійснювалося на регіональному рівні. Цінним для підвищення компетентності управлінців на рівні ВНЗ є висвітлений нею досвід щодо застосування різних форм цієї роботи: відповідною моделлю передбачено проведення проблемно-тематичних, авторських, фахових курсів для різних категорій педагогічних працівників, керівників закладів освіти та резерву управлінських кадрів, методистів [153, 61].

Отже, спираючись на позитивний досвід та результати наукового пошуку українських учених, можна побудувати якісну систему управління СНД студентів. Проте за традиційних умов функціонування процесу підготовки юристів якісної системи управління СНД студентів існувати просто не може. Управлінці з числа представників ректорату, деканатів та керівників кафедр дуже рідко (і далеко не всі) ідентифікують себе із суб'єктами зазначеного процесу, а викладачі та студенти не усвідомлюють себе як управлінців такого плану взагалі. Проектування та включення до роботи всієї управлінської системи вимагає від кожного із згаданих суб'єктів переосмислення своєї педагогічної та соціальної ролі в роботі ВНЗ, набуття іншого стилю мислення, певної зміни ціннісно-діяльнісних координат. Це не може відбутися в один момент, а вимагає певного періоду адаптації представників різних рівнів функціонування системи до особливостей своєї нової ролі. Подібна ситуація вивчалася О. Галусом в аспекті педагогічного управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти. Ним обґрунтовано зазначено, що суспільно-історична сутність адаптації полягає в розвитку професійних потреб людини, якісному й кількісному їх зростанні, а неперервні внутрішні прагнення особистості до професійного розвитку і є постійним джерелом її адаптації [84, 23]. Прагнення суб'єкта управління СНД майбутніх юристів до професійного розвитку є результатом сформованості в нього мотивів. Це положення додатково свідчить про необхідність уведення в систему управлінських функцій мотиваційної.

Проблема управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу була

предметом теоретичного аналізу й Т. Борової [62; 63]. Її розв'язання запропоновано вченою на засадах адаптивного управління. Науковцем зазначено, що від того, якою є основа взаємодії між керівником та науково-педагогічним працівником залежить результативність виконання завдань професійного розвитку. Адаптивна основа передбачає діалогічну взаємодію на засадах взаємоприспосовування між керівником та науково-педагогічним працівником, під час якої керівник дізнається про професійні потреби педагога та з більшою ефективністю може використовувати професійний потенціал викладача, а науково-педагогічний працівник усвідомлює соціально-значущі цілі вищого навчального закладу тощо [62, 18]. Ця теза є, з нашої точки зору, науково коректною. Однак вона вимагає корегування при розв'язанні завдань розробки змісту системи управління СНД студентів. Т. Борова розглядає взаємодію тільки керівника кафедри та викладача, а в нашому дослідженні на цілісній основі значущими будуть і взаємодії представників ректорату, наприклад, проректорів з навчальної роботи з деканами, деканів із завідувачами кафедр, викладачів зі студентами. Розширення кола таких ланок взаємодії є предметом нашого подальшого проектування на рівнях експериментальної моделі та технології.

Таким чином, нами актуалізовані встановлені дослідниками закономірності й принципи управління навчальними закладами, визначена сукупність його функцій у проекції на СНД студентів, розглянуті: специфіка управління інноваційними процесами у ВНЗ, застосування в освітніх закладах і установах адаптивного механізму управління, особливості характерних якостей, властивостей суб'єктів управлінського процесу та умов їх формування.

1.3. Стан та особливості процесу управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Реалізація задумів щодо вдосконалення системи управління СНД майбутніх юристів вимагає вивчення проблем, властивих відповідному процесу, які носять системний характер. Визначимо групи основних проблем управління, їхній зміст, причини та можливі шляхи розв'язання.

Низка груп таких проблем має об'єктивний характер. Першою з них є **група проблем створення та використання стандартів підготовки юристів**. Пріоритетність розгляду цієї групи зумовлюється тим, що визначеність прикінцевих результатів підготовки юристів має першочергову значущість для реалізації управління СНД студентів, зокрема, з таких причин:

– наявність сукупності професійних компетентностей випускника як обов'язкових цілей діяльності навчального закладу є підставою для визначення переліку, послідовності та цільових орієнтирів навчальних дисциплін, що у подальшому зумовить зміст окремих тем і завдань самостійної роботи;

– вивчення окремих навчальних дисциплін поєднується в єдиний процес, який реалізує певну освітню ідею та визначає стратегію діяльності всіх суб'єктів управління самостійною роботою студентів, робить представників усіх ланок управління відповідальними за результати роботи;

– наявність кінцевих очікуваних результатів діяльності навчального закладу дозволяють розкласти процес підготовки фахівця на окремі етапи, за підсумками реалізації яких суб'єкти управління СНД майбутніх юристів отримують можливість корегування деяких складників такої управлінської системи, зокрема в аспектах її організації та проектування.

У зазначеній групі проблем необхідно виділити проблеми багатовекторної спрямованості професій юриста, реалізації суб'єктивно соціальної функції окремих юридичних професій, залежності змісту фахових компетенцій юриста від національного законодавства та різноманітних підходів до добору навчальних дисциплін.

Проблема багатовекторної спрямованості професій юриста зумовлюється суттєвими відмінностями в базових та факультативних компетенціях суб'єктів діяльності різних галузей права. Наприклад, базові відмінності характерні для компетенцій слідчого, що розслідує кримінальні злочини, та нотаріуса, який реєструє документи фізичних осіб на право власності. Перший працює в галузі кримінального права, другий – у галузях цивільного та господарського права. Роботі слідчого властивий пошуковий характер, нотаріуса – статичний. Таким чином, підготовка слідчого й нотаріуса різняться в змістовому плані як щодо сукупності необхідних їм професійних знань, так і вмінь. Суттєві відмінності властиві й вимогам до представників професій судді, адвоката, юрисконсульта, прокурора. Отже, неможливо створити єдиний орієнтир підготовки для представників усіх юридичних спеціальностей. Певні відмінності наявні й у роботі представників однієї професії. Наприклад, адвокати можуть спеціалізуватися на господарському, цивільному, кримінальному чи міжнародному праві. На нашу думку, певний єдиний стандарт підготовки юриста треба розробляти для бакалаврів, а його зміст має бути реалізований у групі обов'язкових загальнокультурних і базових спеціальних дисциплін. Студент, який свідомо оволодіває обраною професією,

самостійно визначить перелік потрібних йому вибіркових навчальних дисциплін, користуючись пропозиціями та рекомендаціями закладу освіти.

Ще однією є проблема реалізації суб'єктивно соціальної функції окремих юридичних професій. Юрист захищає як закон, так і людину, яка порушує закон. Типовою є судова суперечка прокурора й адвоката, проте закон передбачає лише одну правильну позицію. Традиційними є протистояння юристів-представників різних підприємств, організацій, юридичних і фізичних осіб. Юрист виявляє не тільки знання закону, а й уміння ним користуватися. Цього не може продемонструвати пересічний громадянин, який є беззахисним, навіть якщо є правим, коли йому протистоїть певна державна чи приватна установа в особі штатного або найманого професійного юриста. Подібні випадки характерні для суперечок у сферах комунальних послуг, банківського кредитування, гарантованого обслуговування тощо. У таких ситуаціях позиція юриста може виявляти антисоціальну функцію його професії. Вищий навчальний заклад не спроможний запобігти роботі професійних юристів, спрямованій на захист сумнівних приватних інтересів. Більше того, позитивний рейтинг навчальному закладу створюють саме ті його випускники, які вдало протистоять правоохоронній системі, є сумлінними й успішними виконавцями доручень впливових та заможних роботодавців. Проте стрижневим завданням підготовки юристів у вищому закладі освіти повинно бути формування моральної особистості, що відповідає потребам суспільства та забезпечить виконання соціальної функції представниками юридичних професій. Моральність не є предметом вивчення жодної спеціальної навчальної дисципліни, однак може бути предметом виховання, що, зокрема, реалізується під час самостійної роботи. Самостійна робота студентів має потенціал щодо формування в майбутніх юристів таких якостей, як толерантне й доброзичливе ставлення до колеги, опонента, ввічливість, професійна чесність, здатність визнати свою неправоту, схильність до справедливого способу розв'язання конфліктів на основі моральних критеріїв тощо. Формування цих та інших якостей у майбутнього фахівця має перебувати в полі зору представників системи управління СНД студентів.

Наступною в колі проблем цієї групи є проблема залежності змісту фахових компетенцій юриста від наявності та якості державних стандартів юридичної освіти. Одним з її складників є неможливість створення єдиного міжнародного стандарту підготовки юриста через відмінності в законодавстві різних країн. Навіть за умови вироблення єдиної структури відповідного стандарту

безпосередні знання й уміння фахівця повинні бути пов'язані з національним законодавством. Ця обставина вимагає активної позиції у визначенні державними органами управління вищою освітою кожної з країн стандартів підготовки. В Україні з двох юридичних спеціальностей (“Правознавство” та “Правоохоронна діяльність”) на державному рівні затверджені лише стандарти підготовки бакалавра та магістра для правоохоронців. За таких обставин визначення тимчасових стандартів фахової підготовки – справа самого навчального закладу. Друга складова проблеми полягає в тому, що будь-яке законодавство з часом потребує змін, а відтак є нестабільним, що унеможливорює забезпечення постійного змісту фахових компетенцій юриста. Прикладами суттєвих змін у доборі професійних знань юриста можуть бути ситуації, зумовлені, наприклад, прийняттям в Україні кримінально-процесуального й пенсійного законодавств, коли слідчі та правники у сфері трудового права змушені були повторно вивчати профільні навчальні дисципліни, а у вищих навчальних закладах відбулася підготовка нової редакції відповідних підручників, навчальних програм, методичного забезпечення та ін.

Наступна проблема – похідна від різноманітності підходів до добору навчальних дисциплін. Крім нормативних предметів, навчальні плани підготовки юристів, як й інших фахівців, містять предмети за вибором навчального закладу та студента. Можна констатувати два традиційні підходи до добору вибіркового навчальних дисциплін. Відповідно до першого з них, ВНЗ орієнтується на наявні, а не потенційні кадрові та методичні можливості викладання предметів: предмет може існувати як результат компетентності в спеціальній фаховій галузі когось з професорів або завдяки наявності в бібліотечному фонді підручників з певної тематики. Маємо факт вияву змістового суб'єктивізму, ніби обґрунтований економічною доцільністю з точки зору зменшення фінансових і матеріальних витрат уже на етапі визначення складників навчального плану. Інший підхід зумовлюється правом певних посадовців вносити зміни до навчального плану на власний розсуд або навіть особисто розробляти його. Ці посадовці, дійсно, є фахівцями в галузі права, наприклад, керівниками профільних кафедр. Високий рівень обізнаності таких осіб у змісті своєї професійної діяльності, на перший погляд, є позитивним чинником. Він гарантуватиме насиченість навчального плану предметами спеціалізації. Водночас, може бути порушений баланс між профільними навчальними дисциплінами та тими, які забезпечують соціальну, культурологічну, психологічну та інші складники підготовки фахівця з вищою освітою. Не варто забувати, що

світогляд людини з вищою освітою повинен бути ширшим за світогляд вузькоспеціалізованого фахівця, а сам фахівець магістерської кваліфікації відслідковує не тільки ті процеси, що відбуваються в його галузі, а й у суміжних, установлює зв'язки між ними, передбачає майбутні зміни та взагалі демонструє системні підходи в роботі. Тільки предметами спеціалізації неможливо сформувати системне мислення фахівця. Тому добір навчальних дисциплін має враховувати вимоги стандарту підготовки юриста та потреби держави й суспільства в підготовці фахівця з вищою освітою. А перелік предметів спеціалізації повинен визначатися колегіальним рішенням представників усіх кафедр навчального закладу.

Як нами вже відзначалося, в Україні з двох напрямів (та відповідних спеціальностей) підготовки фахівців з галузі знань “Право” (“Правознавство” та “Правоохоронна діяльність”) на державному рівні затверджені освітньо-кваліфікаційні характеристики лише для бакалаврів та магістрів “правоохоронної діяльності”, розроблені МВС України для кількох професій міліціонерів, зокрема дільничних інспекторів і працівників державної автомобільної інспекції. До кола професій “правоохоронців” не належать слідчі та оперативні працівники, які навчаються за напрямом підготовки та спеціальністю “Правознавство”. Усі цивільні студенти українських вищих навчальних закладів є саме правознавцями. За таких умов, головним недоліком вищої юридичної освіти стає те, що навчальних заклад не несе повної відповідальності за кінцевий результат підготовки фахівця – за будь-якого змісту освіти випускник отримує один й той самий диплом державного зразка. Як наслідок невпорядкованості змісту підготовки юриста, непринциповим стає визначення вимог до якості навчального процесу, єдиним обов'язковим критерієм якої стає забезпечення її зовнішньої складової: проведення навчальних занять, семінарів, виробничих практик тощо. Відповідно, відсутня й актуальність свідомого управління СНД студентів, оскільки будь-який її результат не є значущим для системи підготовки.

Варто відзначити, що згадані вище стандарти підготовки фахівця з правоохоронної діяльності фактично дуже погано використовуються ВНЗ. Причина полягає в тому, що замовник цієї категорії юристів (Міністерство внутрішніх справ України) вимагає від відомчих закладів освіти чіткого дотримання навчальних планів, розроблених у Міністерстві. Чинні навчальні плани були прийняті ще до затвердження освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм з правоохоронної діяльності, не

синхронізовані з ними, проте в обов'язковому порядку використовуються.

Розглянемо, як само чинний стандарт підготовки юриста повинен позначитися на функціонуванні системи управління самостійною роботою студентів у навчальному закладі.

У ректорату виникне потреба визначення перед деканатами й кафедрами цілей управління навчанням студентів. Частина з них стосується викладання блоків навчальних дисциплін та окремих предметів з навчального плану. З їх розподілом між факультетами та кафедрами між останніми розподіляється відповідальність за реалізацію стандартів підготовки. Ректорат, зацікавлений у результаті підготовки юриста, дбає про ефективність організації навчального процесу, у тому числі самостійної навчальної діяльності студентів. Невпорядкованість та некерованість останньої вимагатиме регулювання організаційної структури за допомогою прийняття окремого положення про самостійну роботу чи іншого документа.

Наступний очевидний аспект зміни управлінської стратегії ректорату внаслідок використання стандартів підготовки фахівця полягає в оптимізації навчально-матеріальної бази закладу. Необхідність обов'язкового забезпечення умов якісного викладання конкретних навчальних дисциплін та виконання студентами завдань самостійної роботи (ідеться про навчальні аудиторії, обладнання, бібліотечний фонд тощо) вимагатиме їхнього перегляду та точкового й раціонального удосконалення.

Наявність стандарту підготовки юристів стимулює появу потреби ректорату в усвідомленому контролі за змістом і якістю підготовки фахівця на різних етапах навчального процесу. Результати контролю впливатимуть на управлінські рішення щодо стратегічного та поточного регулювання навчального процесу в закладі й, зокрема, управління СНД студентів.

Існування відповідних стандартів позитивно позначиться й на діяльності інших суб'єктів системи управління СНД студентів. Керівники факультетів у такій ситуації змушені будуть визначити цілі викладання кожної навчальної дисципліни певну сукупність знань і умінь з числа окреслених у стандарті підготовки, тобто нормативних. Набуває конкретизації відповідальність кафедр за підготовку юриста. Зацікавлений у результатах навчання студентів деканат визначатиме вимоги до науково-педагогічних працівників щодо управління СНД майбутніх юристів. Не байдужим має стати деканат і до рівня готовності студентів здійснювати самостійну навчальну діяльність. Він проводитиме з ними, особливо з першокурсниками, роботу з цілеспрямованого формування вмій самостійної роботи.

За умови наявності стандартів підготовки деканат вивчатиме потреби викладачів в управлінні СНД майбутніх юристів, а студентів – у виконанні завдань самостійної роботи. Завдяки такій роботі буде оптимізована діяльність усього факультету: розклад дня студента передбачатиме час для СНД; з ним оптимально будуть співвідноситися графіки чи режими роботи навчальних аудиторій, читальних залів, консультації викладачів на кафедрах тощо. Керівництво факультету стає зацікавленим у впорядкованості підготовки кафедр до семестру та взаємодії викладачів зі студентами протягом навчального року тощо. Системний моніторинг успішності виконання студентами завдань самостійної роботи набуде характеру норми в роботі деканату. Фіксація низької якості організації СНД студентів зумовить прагнення шукати недоліки в управлінських діях працівників кафедр (від визначення цілей окремих модулів самостійної роботи до перевірки її завдань).

Вплив стандартів підготовки юриста мав би позначитися й на діяльності кафедр в контексті управління СНД студентів. На цьому рівні управління вони здебільшого стосуються змістового аспекту самостійної роботи. Тому їх наявність, по-перше, упорядковує попередню підготовчу роботу викладачів до безпосереднього управління протягом навчального року. По-друге, вимоги, визначені в стандартах підготовки, зумовлюють потребу викладача в інтенсивній роботі зі студентами протягом семестру. По-третє, педагог стає зацікавленим в орієнтації студентів на самоуправління СНД.

Студент, який у структурі управління СНД посідає найнижчий щабель, може здійснювати самоуправління нею як у пасивний, так і в активний спосіб. Перший з них властивий несвідомим студентам, які потребують окремої уваги деканату та викладачів. А другий – не завжди забезпечує потрібний результат. Справа в тому, що можна виокремити активну, проте хаотичну діяльність студента, його активну, але інтуїтивно зорієнтовану роботу та активне навчання, свідомо орієнтоване на набуття компетентності юриста-професіонала, визначених у стандарті підготовки, конкретизованих у цілях вивчення навчальних дисциплін і, зазвичай, актуалізованих викладачем.

Друга група проблем управління СНД студентів юридичних спеціальностей стосується відмінностей систем управління навчальним процесом у різних навчальних закладах. Перша проблема цієї групи зумовлена різними підходами до організації навчальної діяльності в цивільних навчальних закладах та освітніх установах, у яких відбувається підготовка юристів для правоохоронних органів, зокрема ВНЗ МВС України. У цивільних

навчальних закладах виконанню завдань самостійної роботи майбутній юрист може присвятити весь свій вільний час. Такий підхід передбачає формування в студентів навчальних умінь щодо планування навчальної діяльності, самоорганізації та самоконтролю. Міліцейські навчальні заклади мають специфіку військових установ. Діяльність кожного курсанта є спланованою протягом дня. Керівництву навчальними підрозділами завжди відомо, де перебуває майбутній правоохоронець і які зі своїх навчальних чи міліцейських обов'язків він наразі виконує. Тож діяльність курсанта є більш контрольованою. А виконанню завдань самостійної роботи він може приділити тільки той час, який йому відведений розпорядком дня. Обмеженість курсанта в можливостях виконання самостійної роботи вимагає значно більшої якості її організації та методичного забезпечення, ніж це характерно для цивільних навчальних закладів. Майбутній міліціонер не може витратити значний обсяг часу на пошук навчальної чи методичної інформації, а тому він повинен більше користуватися зразками, прикладами, алгоритмами, порадами та ін. Забезпечення такого рівня організації самостійної роботи є завданням усіх суб'єктів управління СНД студентів.

До аналізованої групи проблем належить також проблема невідповідності загальної структури управління в багатопрофільних та спеціалізованих юридичних закладах освіти. Прикладом багатопрофільного навчального закладу є класичний університет, до складу якого входить юридичний інститут або факультет. Рішення найвищих органів управління стосуються усього навчального закладу, визначають умови здійснення навчального процесу, але майже не враховують специфіки окремих спеціальностей. Створення специфічних умов підготовки фахівця перекладається на відповідний інститут чи факультет. Тобто, головна відмінність полягає в тому, що ректорський (стратегічний) рівень управління багатопрофільних закладів майже в повному обсязі делегує функції організації навчання деканатам факультетів, на відміну від спеціалізованих навчальних закладів. Інші відмінності не носять такого принципового характеру. Наприклад, у ВНЗ системи МВС України в підпорядкуванні деканів перебувають курсові офіцери, яким керівники факультетів делегують частину своїх повноважень щодо організації розпорядку дня курсантів.

Незмінними для навчальних закладів обох типів є наявність безпосереднього зв'язку деканату та кафедри зі студентом та опосередкований характер комунікації з ним ректорату. Природною спільною характеристикою систем управління є наявність

найнижчого його рівня – студент також є суб'єктом управління своєю навчальною діяльністю.

Зазначені особливості управління навчальним процесом у закладах освіти двох типів у різні способи визначають координати базису управління, який закладається в підґрунтя розподілу функцій його суб'єктів саме щодо здійснення СНД студентів юридичних спеціальностей. Схематичний вигляд цих двох моделей є таким:

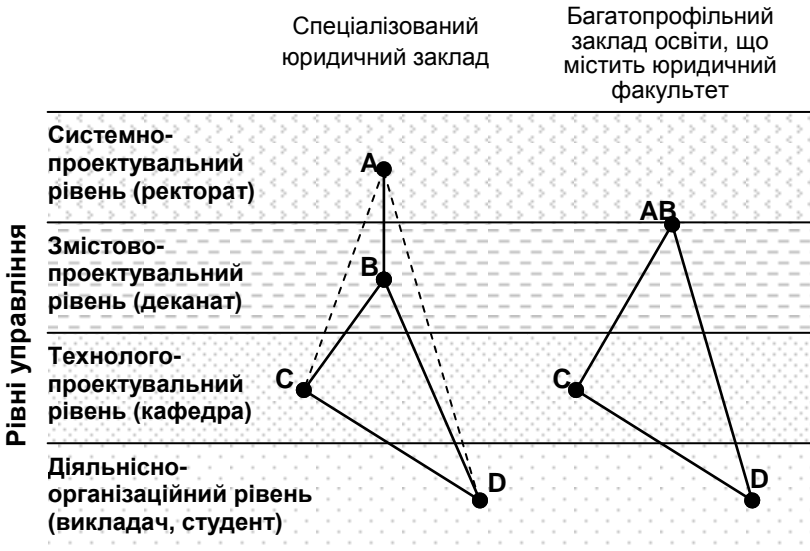

Рис. 1.4. Базисні моделі управління самостійною роботою студентів юридичних спеціальностей

У спеціалізованому юридичному вищому навчальному закладі ректорат є набагато ближчим до процесу підготовки юриста. Такі заклади освіти є, зазвичай, невеликими за кількістю студентів (курсантів), тому ректорат здатен відслідковувати стан навчання не тільки на окремих факультетах чи курсах, а й у навчальних групах. Також більш наближеними до найвищого суб'єкта управління стають педагогічні працівники. Це зумовлює більшу гнучкість управління СНД студентів у спеціалізованих юридичних ВНЗ, порівняно з багатопрофільними, де система управління є більш інертною та майже не враховує потреби таких суб'єктів управління, як кафедра чи певний викладач.

Третя група проблем стосується недосконалості технологій управління самостійною роботою студентів юридичних спеціальностей. Перша з проблем цієї групи зумовлена

незбалансованістю взаємодії деканату, кафедри та студента, адже відповідальність за результати навчання фактично покладається на самого студента. Водночас, залишаються невизначеними конкретні посадові обов'язки кожного з суб'єктів управління СНД майбутніх юристів та рівень відповідальності за їх виконання. За дотримання балансу декан буде створювати всі умови для роботи викладача й студента, а педагог нести відповідальність за те, що студент отримує завдання своєчасно й у необхідному обсязі, якісне методичне забезпечення самостійної роботи та можливість використання зворотнього зв'язку з викладачем.

Сутність другої проблеми цієї групи полягає в тому, що у фаховій педагогічній літературі увага здебільше прикута до аудиторної форми роботи. Відповідно, педагогічний аспект управління СНД студентів не має фундаментальних теоретичних засад, а викладачі орієнтуються більше на власний досвід і досвід своїх колег. Сьогодні необхідні спеціальні технології та методики, у яких закладено механізми проектування самостійної роботи (про них ітиметься в наступних розділах).

Четверта група проблем управління СНД студентів юридичних спеціальностей об'єднує проблеми відсутності врахування її суб'єктами особистісних потреб учасників навчального процесу. Гострою потребою викладача-юриста варто вважати його потребу в психолого-педагогічній компетентності, яка є результатом відсутності в нього педагогічної освіти. Завданням системи управління СНД майбутніх юристів стає проведення з викладачами навчальних занять, інших заходів, на яких і здійснюється їхня загальна педагогічна підготовка та розгляд конкретних проблем у сферах проектування, організації та стимулювання СНД студентів.

Щодо відповідних потреб студента, то вони є різними, проте, на наш погляд, провідною серед них є потреба в ліквідації недостатньої сформованості умінь СНД. Людина, яка не володіє операційними уміньми щодо виконання навчальних дій, є нездатною виконувати завдання самостійної роботи.

Отже, нами схарактеризовано чотири групи основних проблем управління СНД майбутніх юристів. Результати їхнього аналізу вказують на те, що процес підготовки юриста вимагає побудови певної системи управління самостійною роботою, яка спроможна суттєво сприяти досягненню цільових орієнтирів підготовки юриста, урахувати специфіку організації навчального процесу в освітньому закладі, запровадити технології проектування та організації самостійної роботи, а також задовольнити особистісно та соціально значущі потреби учасників навчального процесу. Нами визначено,

що система підготовки майбутніх юристів, основними суб'єктами якої є ректорат, деканат, кафедра та студент, має певні відмінності від аналогічних структур, властивих підготовці фахівців за іншими напрямками. Ці відмінності відбиваються в цілях операційної підготовки фахівця (перелік його знань та умінь), особливостях її умов та цілей формування фахівця як особистості.

Розглянемо детально деякі інші особливості процесу управління СНД майбутніх юристів.

Становлення системи вищої юридичної освіти в Україні має свої історичні особливості. По-перше, вона є складником національної системи вищої освіти. На її функціональній специфіці відбиті традиції радянської української вищої школи та типові тенденції становлення закладів вищої освіти в незалежній Україні. По-друге, саме юридичні навчальні заклади посідають певну нішу в системі освіти та мають оригінальні особливості розвитку. Зокрема, набуття Україною незалежності сприяло не тільки збільшенню кількості навчальних закладів за рахунок приватних, які надають освітні послуги за різними напрямками підготовки юристів, та відкриттю юридичних спеціальностей у низці багатопрофільних державних закладів освіти (до 1991 року фахівців права готували лише в 6 державних закладах, зараз таких ВНЗ III та IV рівнів акредитації близько 200), а й створенню безпосередньої системи юридичних вищих навчальних закладів. Передусім ідеться про відомчу освіту Міністерства внутрішніх справ України, до складу якої сьогодні належать: Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Донецький юридичний інститут МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" та Національний університет "Одеська юридична академія". Зазначені заклади готують майбутніх юристів як для роботи в підрозділах МВС України, так і в цивільних установах. Можна констатувати необхідність внесення змін до структури управління СНД майбутніх юристів з огляду на різні обставини становлення сучасної системи української вищої юридичної освіти, появу нових потреб як в управлінні нею, так і в управлінні кожним ВНЗ.

Значна сукупність проблем пов'язана з неефективністю функціонування СНД студентів у всіх закладах освіти взагалі. Зокрема, типовою для пострадянського простору є невідповідність

рівня підготовки фахівців таким об'єктивним обставинам, які наведені російським дослідником В. Усмановим [444, 3]:

- прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, необхідність підготовки молоді до життя й професійної діяльності в умовах, які швидко змінюються;

- становлення постіндустріального інформаційного суспільства, значне розширення масштабів міжкультурної, етнічної та конфесійної взаємодії, комунікабельності та толерантності;

- виникнення та зростання глобальних проблем, які вимагають формування в молоді творчого мислення;

- розвиток економіки, зростання конкуренції, глибокі структурні зміни в сфері зайнятості, що визначають постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації й перепідготовці фахівців;

- зростання людського капіталу, який у розвинених країнах становить 70-80% національного багатства, що зумовлює інтенсивний, випереджувальний розвиток освіти як для молоді, так і дорослого населення.

Вища школа здатна врахувати наведені обставини за умов підвищення якості управлінського чинника її функціонування, зокрема, за умови реформування системи управління СНД студентів. Цей дієвий шлях виходу з кризи зумовлений певними причинами. По-перше, перспектива вдосконалення рівня якості аудиторних занять є невеликою. Останніми десятиріччями вчені-педагоги пропонують мало нових методів аудиторного навчання (а ті, що пропонують, головним чином пов'язані із застосуванням нових технічних можливостей організації заняття). По-друге, стан управління СНД студентів сьогодні характеризується, зазвичай, неупорядкованою взаємодією викладача з майбутнім фахівцем, у якій на педагога навіть не покладається відповідальність за результати його навчальних досягнень. У результаті цей вид навчальної діяльності позбавлений таких потенційних функцій, як забезпечення професійної орієнтації навчання, динамічного реагування на запити суспільства та держави на зміст підготовки юристів, професійної та загальнокультурної самореалізації студентів, якісного засвоєння ними начального матеріалу та ін. Усе це пояснює, чому якість роботи вищої школи не відповідає темпам розвитку суспільства, збільшенню його інформаційного набутку, потребам людства та українського суспільства в розв'язанні глобальних проблем, забезпеченні розвитку економіки в умовах зростання конкуренції, зокрема, у сфері надання юридичних послуг, боротьби за фахівця, функціонально здатного до самостійного визначення шляхів і засобів професійного зростання, самореалізації як особистості тощо.

За нашим припущенням, саме переформатування наявної структури управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх фахівців дозволить реалізувати здатність вищої професійної освіти до розвитку горизонтальної та вертикальної мобільності студентів, на які також указує В. Усманов [444, 4]. При цьому вертикальна мобільність полягає в можливостях студента переходити з одного освітнього рівня на інший, більш високий, а горизонтальна – визначає його можливості змінювати власну освітню траєкторію фактичного чи спроектованого маршруту навчання.

Думку про невідповідність сучасної системи управління СНД студентів потребам суспільства та економіки підтримують й інші фахівці. Зокрема, Л. Якушкіна вказує на необхідність технологічності організації позааудиторної самостійної роботи студентів у ВНЗ, що можна вважати аспектом переформатування структури управління СНД, яка не містить елементів технології. На думку дослідниці, умовами реалізації такої технології є [480, 5]:

1) опертя підготовки фахівця на зміст державного стандарту (в Україні, як зазначено вище, за юридичними напрямками він розроблений частково);

2) наявність теоретичної моделі організації позааудиторної самостійної роботи студентів (вона відсутня в практиці роботи українських ВНЗ узагалі);

3) етапна побудова організації самостійної роботи (ті елементи, що властиві організації СНД викладачами, якщо й містять певні етапи, то такі, що не завжди вкладаються в логіку вивчення навчальних дисциплін, а наявність етапів організації СНД в управлінській діяльності ректорату та деканату взагалі відсутні);

4) урахування певних організаційно-педагогічних та психолого-педагогічних умов (ця є дуже актуальною для підготовки юристів, адже принципово значно різняться умови навчання цивільних студентів та курсантів ВНЗ МВС України, а також спостерігається відсутність педагогічної освіти в більшості викладачів юридичних навчальних дисциплін, що не враховано жодною ініціативою загальнодержавних та відомчих юридичних установ).

Завданням переформатування відповідної системи управління відповідає й думка Л. Якушкіної про те, що модель організації самостійної роботи повинна містити суб'єктний, мотиваційно-цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний, контрольнорегульовальний, результативно-оцінювальний компоненти та компонент "умов організації" [480, 12]. Названі науковцем компоненти вкладаються в традиційний перелік складників організації СНД студентів, крім змістового. Проте, як ми зазначали

раніше, цілісний підхід вимагає говорити й про інші суб'єкти управління цим процесом.

В. Єрмолаєва справедливо вказує на протиріччя між значущістю феномена “самостійна робота” для особистісного розвитку студентів і його роллю й місцем у традиційному навчальному процесі [115, 4]. Подібна думка простежується й у інших учених, зокрема ними визначено сукупність особистісних якостей фахівця, які формуються під час СНД, у тому числі, самостійність [178, 130]. Ця об'єктивна обставина вимагає зміни статусу студента як об'єкта навчання на інший – суб'єкта системи управління СНД. На наше переконання, саме такий статус майбутнього фахівця вимагатиме від усіх суб'єктів управління усвідомлених, стратегічно впорядкованих дій щодо його конструювання, мотивування, організації, стимулювання та контролю. Уважаємо, що за таких обставин і буде створене навчальне середовище, яке забезпечуватиме загальний і професійно-особистісний розвиток студента.

У центрі модернізації вищої професійної освіти перебуває студент й у теоретичних напрацюваннях Г. Милованової та І. Харитонової. Вони відзначають необхідність формування в майбутніх фахівців умінь і навичок самостійної роботи, що передбачає наукове обґрунтування сутності й змісту самостійної роботи, розробку адекватних пізнавальним потребам студентів системи планування й організації в різних видах навчально-науково-виховного процесу та методик пізнавально-практичної діяльності у ВНЗ і поза ВНЗ, управління й самоуправління на різних етапах підготовки молодого фахівця [279, 41-42]. На нашу думку, саме ці завдання повинна та здатна вирішити система управління СНД студентів, адже мало вірогідно, що окремі викладачі, які діють неузгоджено, обґрунтують сутність самостійної роботи (власне, це є науково-пошуковим завданням взагалі для широкого кола науковців). Рівню компетентності викладача також не відповідає побудова для студентів системи планування й організації в різних видах навчально-науково-виховного процесу. Цим мають опікуватися ректорат і деканат.

Метою модернізації вищої професійної освіти Г. Милованова та І. Харитонова цілком виправдано вважають не стільки покращення якості викладання, скільки підвищення якості навчання як діяльності студентів, продуктивності навчання [279, 42]. На жаль, з цього приводу дослідники апелюють до функцій саме педагога, хоча це знову ж таки одна з цілей функціонування системи, а не окремого науково-педагогічного працівника. Лише система має потенціал, щоб надати викладачеві механізми й методики такої організації СНД, яка забезпечить максимальний рівень умотивованості,

відповідальності та навчальної компетентності майбутнього юриста. Г. Миловановою та І. Харитоновою також аргументовано відзначені такі недоліки наявної системи вищої освіти, як низька мотивація студентів до навчання та недостатність сформованості в них культури навчальної праці [279, 44]. На наше переконання, яке вже простежувалося в тезах попереднього параграфа, питання формування мотивації є першочерговим завдання викладачів і деканату, умовою успішності будь-якої діяльності студентів. Саме суб'єкти управління СНД студентів, які мають можливість безпосереднього контакту з майбутніми фахівцями й повинні досягти найбільших успіхів в усвідомленні та внутрішньому прийнятті ними як самоцінних потреб у цілепокладанні, плануванні, організації та самоконтролі за нею. Формування культури навчальної діяльності студентів є предметом розробки концепції та програм з управління нею на інституційному та макрорівні.

Недостатністю уваги проблемі впровадження системи управління самостійною роботою студентів у практику роботи вищої школи стурбовані М. Афанасьєв та О. Плоха. На їхню думку, цей педагогічний факт унеможлиблює реалізацію механізму комплексного використання всіх складових самостійної роботи студентів та, відповідно, "перехід від формальної до реальної, від декларативної до дієвої самоосвітньої діяльності студента, від процесу викладання до результату, метою якого є створення фахівця, здатного самостійно поглиблювати знання, нарощувати професійний потенціал, удосконалювати компетенції, отримані у ВНЗ" [27, 89]. Погляди цих науковців на зв'язок між запровадженням зазначеної системи управління та набуттям навчальним процесом у вищій школі нового якісного рівня відповідають нашим концептуальним позиціям. Водночас, вважаємо за доцільне розвинути цю думку тезою, що цілеспрямоване та цілісне управління СНД студентів на рівні закладу освіти призведе до позитивних змін у системі всієї вищої освіти в Україні. На рівні ВНЗ це відбудеться передусім завдяки створенню нових завдань та механізмів взаємодії між суб'єктами навчального процесу різних рівнів, змістовій та якісній переоцінці функцій і обов'язків кожного з них, утворенню з сукупності адміністративних, педагогічних працівників та студентів монолітного колективу односторонніх, здатного виконувати замовлення держави та суспільства на підготовку юриста, яке й зумовлює пріоритети в змісті підготовки фахівців. Питання впровадження відповідної системи не буде якісно розв'язане без створення нових технологій управління СНД студентів. Стан його вирішення зупиняється тільки на етапі констатації наміру модернізації вищої освіти. Також предметом

конструювання мають бути зміст, структура, принципи та умови функціонування системи.

Певні дослідження науковців стосуються вивчення проблем саме юридичної освіти на пострадянському просторі. Дослідник дидактики юридичної освіти К. Левітан відзначає, що весь процес навчання необхідно з першого курсу пов'язувати з майбутньою професійною діяльністю студента, щоб він поступово починав відчувати себе фахівцем у певній галузі знань, кваліфікація якого весь час зростає. Тоді, за твердженням науковця, кожне нове знання буде йому даватися або ним здобуватися тому, що в ньому з'явилася потреба [236, 177]. Можемо констатувати, що К. Левітаном зроблена спроба запропонувати механізм формування мотивації професійного зростання майбутніх юристів. Варто відзначити, що реалізація цього механізму можлива саме завдяки запровадженню системи управління СНД студентів, адже лише в такому випадку стає реальним регулювання професійно орієнтованого змісту навчальних завдань, їх сумісності та погодженості на міжпредметному та міжкафедральному рівнях.

Система управління СНД майбутніх юристів має всі можливості для розв'язання завдання щодо набуття студентами здатності успішно вчитися. У студентів після закінчення школи ще не сформовані готовність і здатність навчатися самостійно, контролювати й оцінювати себе, управляти власними індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свій робочий час для самостійної підготовки [236, 221]. Переконані, що вирішення цієї проблеми можливе саме на системному рівні.

К. Левітан відзначає низку характеристик педагога, важливих для нього як суб'єкта управління СНД майбутніх юристів. Серед них є такі, що потребують окремої уваги як предмет формування, адже юрист-викладач не має педагогічної освіти, наприклад, уміння викладача конструювати професійну діяльність та передбачати її результати, урахувуючи психологічні й соціально-демографічні особливості студентської аудиторії, планувати індивідуальну роботу зі студентами та прогнозувати її ефективність тощо [236, 351]. Із таким завданням їх формування здатна впоратися лише система управління, яка створює відповідні умови для педагогічного зростання викладачів та інших суб'єктів управління. За її відсутності в різних суб'єктів управління СНД студентів відсутня мотивація цього вдосконалення й мотиви активності в зростанні як управлінців і педагогів.

Російські дослідники проблем організації самостійної роботи майбутніх працівників правоохоронних органів О. Жуков та

О. Симоненко, продовжуючи останні дві тези К. Левітана, указують на такий аспект педагогічної діяльності, як посилення відповідальності викладачів за розвиток навичок самостійної роботи студентів [124, 5]. Варто погодитися із цією тезою, адже за традиційної організації навчального процесу у ВНЗ для педагога визначалися лише обов'язки, пов'язані із викладанням навчальної дисципліни. Змінити цю ситуацію здатне знову ж таки впровадження в практику роботи системи управління СНД студентів, яка, по-перше, окреслить зони відповідальності для кожного з його суб'єктів (формування умінь СНД у майбутніх фахівців можливе за умови докладання зусиль викладачами), а, по-друге, зробить викладача зацікавленим суб'єктом в успішному здійсненні студентами СНД, що передбачає наявність в останніх відповідних умінь. О. Жуковим та О. Симоненком також слушно вказується на виховання в майбутніх фахівців творчої активності та ініціативи [Там само]. Уважаємо, що це не тільки показник здатності студентів до успішної СНД, а й складова їхньої самостійності як провідної характеристики професіоналізму юриста, формування якої можливе за умови впровадження зазначеної системи управління.

У своєму дослідженні О. Жуков та О. Симоненко актуалізують і протиріччя між вимогами до професійної підготовки особистості молодого фахівця та способами самостійної роботи як вищої форми навчальної діяльності студентів [124, 8]. Зазначимо, що способи самостійної роботи при переході від однієї системи організації навчального процесу до іншої суттєво не змінюються. Проте за умови цілеспрямованого управління СНД майбутніх юристів остання дійсно набуває якості найвищої форми навчальної діяльності студентів як кінцевий результат сукупних зусиль ректорату, деканату, кафедри та самого майбутнього фахівця, а також стає здатною відповідати вимогам професійної підготовки юристів завдяки керованості.

Недолік традиційної вищої школи, як підкреслюють О. Жуков і О. Симоненко, полягає в тому, що викладання не враховує можливостей сучасних інформаційних технологій. Водночас, їх застосування дозволяє досягти активної взаємодії між усіма учасниками навчального процесу, зокрема за допомогою проведення колективних дискусій та конференцій [124, 69]. Цілком погоджуючись з цією точкою зору, зазначимо, що інформаційні технології є дуже вагомим засобом активізації СНД студентів.

Важливою для нашого дослідження є й визначена О. Жуковим та О. Симоненком проблема співвідношення організації та самоорганізації самоосвітньої діяльності студентів залежно від конкретних умов [124, 160]. Ми розуміємо, що недостатня

ефективність організації СНД майбутніх фахівців не сприяє формуванню в них здатності до самоорганізації, а надмірна її організація позбавить студентів умов набуття самостійності, творчих умінь, значущих для всебічного розвитку особистості. Знайти баланс між розумним впливом викладача на СНД студента та його самоорганізацією можливо, на нашу думку, за таких умов: по-перше, злагожденості їх праці на засадах співтворчості та партнерства; по-друге, свідомого та цілеспрямованого виконання своїх обов'язків; по-третє, існування регульовальних механізмів активізації діяльності студентів та неперервного формування в них умінь СНД; по-четверте, упровадження в практику навчального закладу засобів діагностики поточних та підсумкових результатів СНД майбутніх фахівців тощо. Створення відповідних умов можливе у випадку функціонування цілісної системи управління СНД студентів, до якої студент належить як суб'єкт самоуправління.

Ученими правильно робиться акцент на тому, що співвідношення між організацією та самоорганізацією СНД майбутніх фахівців залежить від конкретних умов навчання, що й не дивно, адже своє дослідження вони проводили в межах процесу підготовки правоохоронців. Відомо, що умови навчання курсантів та цивільних юристів суттєво відрізняються. Цей негативний чинник може бути компенсований активною позицією викладача, коли й він, і курсант дійсно належать до єдиної системи управління СНД майбутніх юристів, у якій, крім того, такі суб'єкти управління, як представники ректорату та деканату, також паралельно дбають про створення курсанту сприятливих для самоорганізації самостійної роботи умов.

Актуальною проблемою вищої школи О. Жуков та О. Симоненко називають проблему детального обґрунтування технологізації самостійної роботи студентів [Там само]. Така технологізація вельми необхідна, але на системному рівні, адже в такому разі вона вирішує завдання впровадження й функціонування системи управління СНД студентів з урахуванням специфіки їхньої юридичної підготовки. Певні технології можуть бути адресовані й окремим суб'єктам управління. Зокрема, на наше переконання, за допомогою технології проектування СНД студентів можна допомогти викладачам у здійсненні педагогічного управління самостійною роботою майбутніх юристів, про що йтиметься в наступних розділах.

Український дослідник професійної правової освіти В. Рижиков відзначає, що ще недостатньо розроблені та потребують цілеспрямованої наукової уваги питання розробки та впровадження цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів [360, 3]. У своєму дослідженні він пропонує свою модель фахівця та шляхи її реалізації. Проте вища школа, яка працює на традиційних засадах

управління навчальним процесом, не потребує впровадження таких моделей, адже вони вимагають відповідальності за результати роботи всіх суб'єктів управління. Водночас, функціонування у ВНЗ системи управління СНД студентів мало б змусити передусім керівників закладів до впровадження таких моделей. Причина цього полягає в тому, що в СНД студентів повинна бути стратегічна мета, реалізація якої їй свідчить про ефективність системи управління. Звісно, така мета зумовлена набуттям майбутнім юристом професійних характеристик, а кожне навчальне завдання для самостійної роботи має відповідати цій меті, тобто вона є безпосереднім регулювальним чинником для педагогічного управління.

Недостатня розробленість в умовах вищого юридичного навчального закладу питання реалізації особистісно орієнтованого навчання курсантів підкреслена Г. Мухіною [294, 2]. За нашими уявленнями, розв'язання цього питання полягає, зокрема, у застосуванні тих форм взаємодії учасників навчального процесу та дидактичних умов підготовки юристів, які забезпечує система управління СНД студентів. Це пояснюється тим, що студент є повноцінним суб'єктом цієї системи, тому інші суб'єкти мають урахувати його потреби, інтереси, соціально-психологічні характеристики та ін., що позначиться на відповідному створенні в навчальному закладі навчальних умов та якісному доборі завдань самостійної роботи з кожної навчальної дисципліни.

Протиріччя між потребою суспільства в підготовці висококваліфікованих, компетентних працівників міліції та недостатнім рівнем розвитку в них пізнавальної самостійності як основи ефективного здійснення професійної правоохоронної діяльності визначив у своєму дослідженні Р. Валеев [70, 3]. Науковець пропонує формувати пізнавальну самостійність шляхом використання інформаційних технологій. Ми вважаємо, що навчальний заклад повинен використовувати задля цього різні засоби. Саме впровадження в діяльність ВНЗ системи управління СНД студентів створить усебічні умови для мотивування, організації та стимулювання майбутніх фахівців у самостійній пізнавальній діяльності, що позитивно позначиться на формуванні відповідної якості. А застосування інформаційних технологій є одним із засобів, які використовуватимуть педагогічні працівники.

Зазначені та інші результати досліджень констатують більшу частину реальних проблем вищої юридичної освіти, які, як уже показано в параграфі, розв'язуються шляхом упровадження системи управління СНД студентів. До цих проблем ми можемо додати ще кілька, зафіксовані нами методом спостереження. Є сенс зараз

повернутися до однієї з тих, що вже частково обговорювалася: нерівні умови навчання студентів і курсантів, за яких результат їхньої підготовки має бути позитивним. Система управління СНД курсантів нівелює їхній статус як правоохоронців, при цьому інші суб'єкти управління в межах цієї системи (декан, викладачі) не можуть реалізувати ті традиційні засади міжособистісної комунікації, що прийняті у військовому середовищі та віддзеркалюються на аудиторних заняттях.

Друга проблема, яку ми констатуємо, – відсутність у студентів можливості цілісного вивчення тем навчальних дисциплін. Викладач без педагогічної освіти, що характерно для юридичних ВНЗ, виконує формальну складову своїх обов'язків та не замислюється над питаннями послідовної реалізації етапів засвоєння студентами навчального матеріалу. У межах системи управління СНД майбутніх юристів його дії набувають якісно нового змісту: вони націлені на проектування модулів самостійної роботи, порівняння результатів реалізації окремих етапів засвоєння матеріалу з можливостями аудиторних занять. Нереалізовані складові цих етапів і зумовляють потребу в застосуванні завдань СНД.

Третя, ще не висвітлена раніше проблема вищої юридичної школи, як і будь-якої іншої, полягає в тому, що акредитаційні вимоги прямо не корелюються з якістю підготовки фахівців, під якою варто розуміти сформованість у них усіх компонентів змісту професійної освіти як цілісності, а не тільки знань і умінь певної функціональної приналежності. Відповідним Наказом МОНМС України “Про затвердження Державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу” від 13.06.2012 № 689 установлені вимоги до результатів контрольних робіт з різних видів навчальних дисциплін (для бакалаврів і магістрів абсолютна успішність становить 90%, а якісна – 50% [351]), що не регулює складності чи змісту таких завдань. Тому вищі навчальні заклади можуть виконувати такі вимоги, незважаючи на загальний низький рівень успішності студентів, шляхом використання легких, не проблемно-пошукових завдань. Відповідно стає зрозумілим, чому керівництво закладів освіти не зацікавлено в реальному покращенні стану функціонування СНД студентів. Упровадження же відповідної системи управління в практику їхньої роботи докорінно змінює їх ставлення до неї та до результатів навчання майбутніх фахівців узагалі.

Проте є ще одна проблема освітнього менеджменту у ВНЗ, яка носить системний характер і прямо пов'язана з низьким рівнем цілісності виконання його суб'єктами своїх функцій. Негативною характеристикою стану функціонування навчального процесу у

вищих закладах освіти взагалі, і юридичних зокрема, є переважання контрольної складової діяльності на всіх рівнях, що унеможливує реалізацію наукового, організаційного й іншого потенціалу адміністративних та науково-педагогічних працівників. Упровадження системи управління СНД студентів у практику діяльності ВНЗ сприятиме узгодженості цієї функції з мотиваційною, організаційною та стимулювальною, а також спонукатиме всіх суб'єктів управлінського процесу до конструювання відповідних технологій, програм, завдань для самостійної роботи студентів тощо, створення необхідних умов для підвищення їх ефективності.

Наявність визначених нами проблем вищої юридичної освіти була підтверджена в результаті констатувального зрізу першого етапу експерименту. Вивчалася експертна думка різних фахівців, що працюють у системі підготовки юристів, за результатами їхніх відповідей на сформульовані в опитувальнику питання. У наведеному далі аналізі ми обмежилися вибіркою експертних думок лише керівників факультетів (відокремлених підрозділів), оскільки їхня компетентність у питаннях управління СНД майбутніх юристів є ключовою (саме вони безпосередньо працюють з працівниками кафедр і студентами). Відповіді на запитання надали заступники начальників факультетів Донецького юридичного інституту МВС України С. Апухтін, К. Ісмаїлов, М. Комісаров, директор навчально-наукового інституту права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ В. Савіщенко, заступник директора навчально-наукового інституту економіки і права Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Г. Волошкевич та ін. Вони оцінювали себе як суб'єкт управління СНД та надавали коментарі щодо потреб працівників кафедр і студентів як суб'єктів цього процесу, а також потреб усієї системи підготовки юристів у комплексі. Респонденти дали вичерпні відповіді на низку поставлених запитань:

1. Наскільки Ви, підпорядковані Вам кафедри та Ваші студенти (курсанти) виступаєте у ролі єдиного управлінського механізму організації та функціонування самостійної роботи (від 0 до 10 балів) у межах факультету (підрозділу)? Хто в цьому трикутнику позбавляє цей механізм можливої ефективності, чому?

Працівники деканатів у середньому визначили існування такого механізму в 6,6 бала. При цьому відзначалося, що окремі викладачі та студенти не сприймають таку форму роботи, як самостійна підготовка, і не створюють належних умов для її проведення; викладачі ухиляються від проведення консультацій, розробки завдань СНД, студенти – від їх виконання. Відзначалися також такі

негативні обставини, як схильність усіх суб'єктів управління до виконання заходів лише у випадку безпосередньої відповідальності, низька якість роботи кафедр.

2. Чи погоджуєтесь Ви, що без Вашої роботи управління СНД студентів (курсантів) на факультеті (у підрозділі) буде суттєво менш ефективним? Чому? Наскільки важливим є Ваш вплив (0-10)?

Цей вплив у середньому оцінено в 6,6 бала, тобто відзначено, що він суттєвий. Проте представники деканатів наголошували на тому, що ефективним управлінням СНД майбутніх фахівців робить лише контрольна функція деканату, сам курсант мало цікавиться самостійною роботою, а викладач не шукає додаткової роботи для себе.

3. Яких заходів зі стимулювання студентів до активної СНД Ви вживаєте? Чи вважаєте Ви, що цього достатньо (0-10)?

Достатність заходів у середньому оцінена в 5 балів. До заходів віднесено першочергові звільнення (для курсантів), різні види заохочення, тематичні бесіди, додаткові бали при вступі на старші курси (магістр та спеціаліст) за наукову роботу, яка є складником самостійної роботи студента (ЧНУ), винесення актуальних проблем на обговорення студентських гуртків.

4. Чи вивчаєте Ви потреби, які відчують Ваші студенти (курсанти) при виконанні завдань СНД? Яким чином, якою мірою?

Відзначено, що вивчення потреб відбувається шляхом бесід, констатовано уточнення – по мірі звернення самих студентів. Серед виявлених потреб першочерговими названо потреби у: визначеності дати подання завдань на перевірку, відсутності практики відкладання виконання завдань на останній термін, умінні розподілити обсяг виконання завдання в часі.

4.1а. Чи існують у студентів (курсантів) нереалізовані потреби, зумовлені організаційними умовами здійснення самостійної навчальної діяльності (недостатність комп'ютерних класів, певного обладнання, навчальної та навчально-методичної літератури, невпорядкованість робочого часу курсантів і студентів тощо)?

Так – 60%, ні – 40%. Констатовано, що основна причина в значному навчальному навантаженні майбутніх фахівців.

4.1б. Чи можна виділити потреби осіб, що навчаються, пов'язані з труднощами комунікації з викладачами?

Підтримали наявність таких потреб 80% респондентів, їх не визнали – 20%. До потреб віднесено: відсутність зв'язку між майбутнім юристом і викладачем, незначний досвід педагогічної та

правової діяльності викладачів, суттєва зайнятість педагогів, відсутність чітких вимог до самостійної роботи.

4.1в. Чи можлива недостатня навчальна або професійна самореалізація Ваших студентів (курсантів), викликана недосконалим добром завдань для самостійної роботи з певних навчальних дисциплін?

Так – 80%, ні – 20%. Серед причин наведені завеликий обсяг завдань, а також їх догматичний або репродуктивний характер.

4.2. Яка частка в реалізації зазначених потреб студентів (курсантів) може бути реалізованою з Вашою допомогою? Наскільки активною є Ваша робота в цьому напрямі (0-10)?

Лише один з респондентів відзначив, що така частка становить 60%, інші не змогли конкретизувати. Активність такої роботи оцінена всього в 1,8 бала. Тобто мотиваційна робота зі студентами проводиться на низькому рівні.

5. Чи існує у Вас власний підхід до здійснення контролю за станом виконання СНД студентів (курсантів)? Якими методами чи засобами контролю Ви взагалі користуєтесь? Наскільки якісно Ви можете діагностувати стан виконання завдань самостійної роботи Вашими курсантами чи студентами з різних навчальних дисциплін (0-10)?

З усієї сукупності методів чи засобів контролю були відзначені такі: перевірка зошитів, самостійних робіт на електронних носіях та ведення журналу контролю самостійної підготовки. При цьому можливості діагностики оцінені всього в 4,2 бала.

6. Наскільки Ви володієте причинами невиконання чи недостатньо якісного виконання завдань самостійної роботи Вашими студентами (курсантами) з різних навчальних дисциплін (0-10)?

Рівень знань про відповідні причини в середньому оцінений у 3,6 бала.

7. Чи видавалися на Вашому факультеті (у підрозділі) накази, вказівки, розпорядження тощо щодо організації самостійної роботи курсантів чи студентів? Якщо так, то які та як часто? Оцініть вплив цих документів на зміни в якості виконання самостійної роботи у форматі відносної оцінки (0-10) та за допомогою прикладів.

Відзначено, що видавалися лише загальні розпорядження щодо обов'язковості самостійної роботи з переліком її загальних видів. Вплив цих документів оцінено всього в 2,2 бала.

8. Оцініть загальний усереднений стан сформованості навчальних умінь у Ваших студентів (курсантів), які

забезпечують здійснення СНД, за десятибальною шкалою (0-10), якщо йдеться про:

- а) першокурсників на початку навчального року – 3,8 бала;
- б) першокурсників у другому семестрі – 5,2 бала;
- в) студентів (курсантів) старших курсів – 5,8 бала.

Як бачимо, уміння СНД студентів оцінені достатньо низько, що вимагає окремої уваги до цього питання.

9. Чи можете Ви вважати себе учасником процесу створення навчальних та робочих навчальних програм на кафедрах факультету (підрозділу)? На етапі їх підготовки якій кількості навчальних курсів Ви особисто приділяли увагу (%)? Якою мірою цільові орієнтири навчальних та робочих навчальних програм курсів (знати, уміти) підпорядкованих Вам кафедр відповідають стандартам підготовки фахівця галузі права (0-10)?

Жодний респондент не назвав себе учасником створення вказаної навчальної документації. Лише один з них указав відсоток навчальних курсів, якому особисто приділяв увагу (усього – 3%). А відповідність цільових орієнтирів навчальних програм стандартам підготовки юриста оцінена в 5,2 бала. При цьому один респондент указав на відсутність стандартів підготовки юриста.

10. При викладанні якої кількості дисциплін викладачами підпорядкованих Вам кафедр здійснюється цілеспрямоване проектування самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів) (%)?

Діапазон відсотків коливався від 0 до 100 (вочевидь, посадовці по-різному тлумачать результат проектування). Середнім значенням є – 46,8%.

10.1. Наскільки це проектування забезпечує цілісність процесу засвоєння навчального матеріалу (0-10)?

Середня оцінка – 4,7 бали.

10.2. Якою мірою завдання для самостійної роботи з навчальних дисциплін, розроблені викладачами підпорядкованих Вам кафедр, забезпечують якісну підготовку курсантів чи студентів до семінарських і практичних занять (0-10)?

Середня оцінка – 5,8 бали.

10.3. Наскільки запропоновані студентам завдання для самостійної роботи є методично забезпеченими, у тому числі підручниками, навчально-методичними матеріалами, інформаційними ресурсами (0-10)?

Середня оцінка – 4 бали.

11. Яких Ви вживаєте способів і заходів, спрямованих на спонукання підлеглих викладачів до активної роботи в напрямі проектування та організації самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів)? Наскільки цього достатньо (0-10)?

Достатність у середньому оцінена в 3 бали, а щодо способів і заходів відзначено: спеціальні звернення до викладачів, бесіди мотиваційної спрямованості, видання наказів, нарахування додаткових балів у науковому рейтингу, який визначається за підсумком навчального року та є критерієм при продовженні контракту.

12. Чи цікавитесь Ви актуальними проблемами викладачів щодо організації самостійної навчальної діяльності курсантів і студентів? Якою мірою Ви намагаєтесь їх розв'язати (0-10)? Наведіть приклади позитивного досвіду.

Рівню намагань розв'язати проблеми викладачів респонденти поставили у відповідність 4 бали (у середньому), що унеможливує трактування їх взаємодії як такої, що відбувається в межах однієї системи. Щодо окремих позитивних прикладів відзначалося: спільне з викладачами формування напрямів самостійної роботи в межах якоїсь дисципліни, допомога в її організації, надання методичної допомоги та пошук потрібної літератури.

13. Наскільки Ви спроможні з упевненістю оцінити роботу кожного з підлеглих викладачів щодо організації самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів) (0-10)?

Середня оцінка зазначеної спроможності – 7,8 бала, тобто керівники факультетів справді мають величезний потенціал для організації взаємодії з викладачами на засадах системності.

14. Чи достатнім є обсяг нормативного забезпечення, на який Ви можете спиратися при організації самостійної роботи на факультеті (у підрозділі)? Якою мірою Ви забезпечені керівними документами (0-10)? Якими є Ваші пропозиції щодо такого нормативного забезпечення?

Достатність забезпечення керівними документами оцінена в середньому в 3,6 бала. При цьому респонденти виявили потребу в забезпеченні СНД студентів нормативно-правовими актами МВС України, указали на необхідність організації вивчення ОКХ та ОПП на факультетах.

Таким чином, у цілому можна констатувати низький стан виконання функцій управління СНД майбутніх юристів на факультетах, відсутність системних зв'язків між суб'єктами різних рівнів цього процесу та методичну непідготовленість ВНЗ до внесення змін у його наявну традиційну модель.

Отже, нами розглянута сукупність об'єктивних проблем вищої школи в сфері підготовки юристів, які потенційно розв'язуються шляхом використання в її педагогічному процесі системи управління СНД студентів. Одна частина цих проблем успадкована від радянської вищої школи та характерна для підготовки фахівців будь-якої галузі. Інша – з'явилася вже за часів незалежності України та стосується як закладів освіти, що готують правоохоронців, так і різнопрофільних ВНЗ з юридичними факультетами. Тому можна констатувати, що запровадження системи управління СНД майбутніх юристів на державному рівні гіпотетично може забезпечити системну модернізацію всієї профільної правової освіти.

1.4. Вимоги до суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Побудова системи управління СНД студентів та запровадження відповідної технології потребують високої кваліфікації виконавців. На деяких її аспектах нами вже наголошувалося, зокрема, щодо викладачів. Визначимо предметні складники управлінської компетентності для всіх суб'єктів нашої системи, попередньо вивчивши думку дослідників цієї сфери управління.

Авторським колективом підручника з управління вищим навчальним закладом, очолюваним С. Резником [442], визначені деякі питання управління, що стосуються компетентності ректорату, у тому числі й у сфері СНД студентів. Зокрема, ними визначено підсистеми управління, однією з яких є підсистема управління стратегічним розвитком вищого навчального закладу. Серед складників цієї підсистеми, що стосуються СНД майбутніх фахівців, можна виділити управління стратегією розвитку ВНЗ та організацію структури управління [442, 47]. Уважаємо, що стратегія розвитку закладу освіти повинна передбачати утворення системи управління СНД студентів, а загальна структура управління – забезпечення функціонування цієї системи. Це вимагає від представників ректорату перспективного бачення розвитку навчального процесу взагалі та умінь реалізувати таке бачення шляхом застосування управлінських механізмів. Ще одна підсистема управління, яка стосується навчальної роботи у ВНЗ, за переконливим твердженням авторів, охоплює управління навчальним процесом, методичною роботою, підготовкою до організації навчального процесу та інформатизацією й комп'ютеризацією [442, 48]. На нашу думку, функціонування СНД студентів має бути повноцінним складником навчального процесу нарівні з аудиторною формою навчання, а управління нею повинно будуватися на цілісних методологічних,

теоретичних і методичних засадах. У цьому сенсі підготовка до організації навчального процесу передбачає проектування модулів СНД, а інформатизація та комп'ютеризація є обов'язковими його складниками. Це здійснюється не тільки засобами створення навчальних умов для самоорганізації СНД майбутніми фахівцями. Суттєвою вимогою до працівників ректорату стає наявність у них системного бачення зазначених напрямів функціонування закладу як предмета обов'язкових складників власної управлінської діяльності, що вимагає від них наявності відповідних компетентностей.

У вказаній роботі висвітлено й навчально-методичне управління в закладі [442, 67-69]. Проте, на жаль, розглянуті його напрями (навчальна, методична та організаційна робота) не стосуються питань СНД студентів, що свідчить про існування у вищій освіті пострадянського простору системних кризових явищ, про які вже йшлося в цьому розділі.

В іншому підручнику, авторський колектив якого очолював С. Рєзник, розкриті особливості управління факультетом, визначені деякі аспекти цього процесу, важливі для СНД студентів [443]. Зокрема, передбачено такі завдання, що постають при цьому перед деканатом, як організація навчального процесу (вона повинна передбачати організацію самостійної роботи), контроль за успішністю студентів, надання консультативної допомоги студентам з усіх питань їхнього навчання у ВНЗ тощо [443, 45], керівництво роботою з підвищення кваліфікації професорсько-педагогічного складу кафедр факультету [443, 49], яке цікавить нас в аспекті управління СНД майбутніх фахівців. До обов'язків декана, за баченням авторів, також належать: здійснення планування видання навчальної та методичної літератури, керівництво роботою з підготовки викладачами кафедр підручників, навчальних і методичних посібників, ресурсне забезпечення обслуговування навчальних приміщень, організація підготовки й реалізації навчальних планів і навчальних програм (він пропонує ректорату форми організації й стимулювання праці на факультеті) та ін. [443, 50-54]. Проте вказані обов'язки не спроектовані на об'єктивні потреби управління СНД студентів.

Основним завданням факультету в аспекті організації СРС у цій роботі визначено розробку диференційованих критеріїв самостійності залежно від спеціальності й виду діяльності майбутнього фахівця [443, 235]. Установлення критеріїв самостійності юриста певної спеціалізації є справді важливим аспектом управлінської діяльності факультету, проте основним завданням його деканату є всебічне забезпечення процесу

функціонування СНД студентів. Автори підручника “Управління факультетом” й самі поділяють цю думку, коли далі говорять про розробку положення про самостійну роботу студентів, подають рекомендації з планування норм часу, необхідного для її виконання, указують на відповідальність керівництва факультету за якість деталізованого матеріально-технічного й інформаційно-технічного забезпечення самостійної роботи студентів [443, 235-238]. Важливим для підтвердження певних положень нашого дослідження є висвітлення ними необхідності формування в студентів первинних навичок самостійної роботи під час аудиторного заняття з теми “Організація самостійної роботи студента” [443, 239], хоча лише одне заняття, на наше переконання, не забезпечить ефективності формування зазначених навичок.

Серед визначених у цьому підручнику функцій декана ми бачимо лише координувальну, яка в трактовці його авторів близька до організаційної, та контрольну [443, 48-49]. На жаль, не побачили мотиваційної, конструктивної та стимулювальної, які у своїй сукупності забезпечують системний характер управління.

С. Рєзником вивчено й питання управління кафедрою [359]. До функцій керівника кафедри ним віднесено: планування, правильної організації виконання плану, розпорядництва, мотивації праці та обліку й контролю [359, 39]. Вочевидь, перші три з них є складниками організаційної функції. Іншим – конструктивній та стимулювальній – важливим для управління самостійною роботою на цілісній основі, він зовсім не приділяє уваги. Серед напрямів організації навчального процесу на кафедрі С. Рєзником визначено такі: навчальні заняття, методична робота та організаційно-методична робота [359, 323-326]. З цим не можна погодитися в аспекті утвердження пріоритету в роботі кафедри щодо організації СНД студентів. Автор все-таки говорить про позааудиторну роботу зі студентами, спрямовану на практичну підготовку молоді в умовах ринкової економіки [359, 347-360]. Проте така підготовка не орієнтована на самостійне засвоєння майбутніми фахівцями окремих навчальних тем та навчальних дисциплін у цілому. Отже, питання управління кафедрою, висвітлені науковцем, не мають цілісного характеру і, як результат, не відповідають вимогам реалізації в закладі освіти системи управління СНД майбутніх фахівців. Функції, цілі, завдання та зміст діяльності керівника кафедри вимагають суттєвого перегляду.

Діяльність викладача ВНЗ як суб’єкта управління СНД студентів або споріднених процесів є також предметом уваги дослідників. Так, Г. Милованова та І. Харитонова відзначають, що його зусилля спрямовуються на створення середовища, зорієнтованого на

самостійність, інтерактивність та продуктивність діяльності студентів, такого, що забезпечує можливість формування індивідуального освітнього досвіду студента, який просувається власною освітньою траєкторією [279, 42]. Не заперечуючи справедливості висловленої думки, тільки підкреслимо, що мистецтво управлінської діяльності викладача виявляється саме в створенні ним такого середовища, тобто викладачу ще необхідно володіти певними методами й технологіями, які стосуються різних аспектів управління, про що в означеній роботі не йдеться.

Ґрунтовне дослідження компетенцій викладача в управлінні самостійною роботою студентів здійснено Л. Журавською. Нею виділяються чотири групи компетенцій. До першої належать загально-педагогічні, які необхідні педагогу для здійснення професійної діяльності й забезпечують педагогічну майстерність викладача-професіонала [126, 85-86]. Немає сумніву, що в переліку наведених компетенцій педагога дійсно необхідними в його управлінській діяльності є ті, що стосуються розробки навчальних програм, добору й комбінування методів, засобів і форм навчання, вивчення педагогічної ситуації й проектування адекватних їй педагогічних завдань, вивчення студентів і використання у навчальному процесі інформаційних технологій. Друга група компетенцій охоплює професійно важливі особистісні компетенції, які забезпечують педагогічну майстерність викладача як особистості та характеризують його індивідуальність [126, 85]. З нашої точки зору, такі компетенції є необхідними для педагогічної діяльності взагалі, тому не потребують окремого вивчення в аспекті управління СНД студентів. Важливою є третя група компетенцій (морально-психологічні (мотиваційні)), до якої, за баченням Л. Журавської, належать: розуміння цінностей і установок щодо мети СРС, власної ролі та персональної відповідальності за якість управління нею, розуміння викладачем необхідності здійснення управління СРС і навчання студентів здійснення самостійної навчальної діяльності, виховання в них самостійності [126, 86]. На наш погляд, деякі складники цієї категорії компетенцій мають бути віднесені до окремої групи, а до цієї треба також увести й такі, що відображають уміння педагога здійснювати саме мотиваційну діяльність, передусім його здатність до формування в майбутніх фахівців мотивів СНД, вивчення та задоволення відповідних потреб. Цікавою є й четверта зазначена науковцем група діяльнісних компетенцій викладача, яка має потенціал для створення зовнішніх педагогічних умов СНД студентів, формування у них готовності до перманентного навчання в процесі життя та реалізації процесу управління СРС [126, 86-89]. Уважаємо, що окремі характеристики інтегральної

компетентності викладача як суб'єкта системи управління СНД студентів не викликають питань, однак їх сукупність вимагає певного доповнення й іншої класифікації відповідно до функцій, які виконує педагог та з урахуванням специфіки підготовки юриста.

Один з акцентів у роботі А. Беляєвої доцільно робиться на зміні пріоритетів функції викладача в ситуації управління ним самостійною роботою студентів: з традиційної контрольної функції він переноситься на функцію управління зовнішніми факторами (формування настанов, визначення характеру інформаційного середовища, включення самостійного завдання в структуру навчального заняття, добір методів роботи відповідно до визначених цілей та ін.) [34, 108].

Низка наукових праць присвячена й особистості майбутнього фахівця в контексті виконання ним СНД. За твердженням Г. Милованової та І. Харитонової, студент повинен стати суб'єктом пізнавальної, майбутньої професійної та соціокультурної діяльності, виявляти активність, самостійно вести пошук необхідної інформації й конструювати необхідні способи дій [279, 42]. Ця позиція науковців наділяє майбутнього фахівця певними рисами суб'єкта самоуправління, проте виконувати зазначені дії здатний насамперед той студент, який має відповідні вміння.

В. Усманов аргументовано відзначає, що навички самостійної роботи студента й уміння раціонально організувати власну навчальну діяльність характеризують сформованість культури мислення індивіда [444, 14]. Це означає, що зі студентом має бути проведена робота в аспекті формування в нього умінь СНД, а провідною характеристикою особистості при цьому стає самостійність. Саме сутність останньої розкривається дослідником як перехід наслідувальної та відтворювальної діяльності до творчої, творчого перетворення думок і почуттів, прийняті особою, яка навчається [444, 15]. Крім того, за твердженням В. Усманова, термін "самостійність" означає готовність студента до такої дії, яку він здійснює, керуючись лише власними уявленнями про порядок і правильність виконуваних операцій [Там само]. Ми не можемо з цим цілком погодитися, адже будь-яка людина, навіть у дитинстві, виконує певні дії, вважаючи їх правильними, але при цьому не гарантується якість результату такої дії. Упевнені, що самостійність навчальної дії студента має характеризуватися передусім її вмотивованістю та його компетентністю в теорії й технології організації СНД, що є результатом розвитку в нього професійної самосвідомості під впливом викладачів.

Студента як активного учасника процесу організації позааудиторної самостійної роботи бачить дослідниця Л. Якушкіна.

На її погляд, позитивне виконання цієї роботи вимагає від нього достатньо високого рівня розвитку самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності й повинно забезпечувати студенту задоволення як процес самовдосконалення та самопізнання [480, 12]. Зробимо зауваження, що самопізнання є першим етапом самовдосконалення, тобто їх не варто розрізняти. Проте сама ідея дослідниці про зв'язок СНД студента з його самовдосконаленням є слушною. На особливу увагу заслуговують положення роботи, присвячені розвитку мотиваційної сфери особистості студента шляхом формування в нього особистісного сенсу СНД. Тільки на схвалення заслуговує та її частина, у якій Л. Якушкіна презентує розроблені питання й завдання, викрнання яких вимагає від студента пошукової творчої активності в умовах створення педагогами проблемних ситуацій, зіткнення його з труднощами тощо [480, 16]. Науковцем установлено рівні розвитку самостійності студентів та відповідні до них мотивуютьвальні дії викладача [480, 16-18]. Результати цього дослідження підтверджують нашу думку про те, що самостійність майбутнього фахівця характеризується його мотивацією, а відповідно, справжня самостійність дозволить студенту не покладатися на педагогічний супровід його самостійної діяльності, а свідомо реалізовувати в ній свої професійні, навчальні та інші потреби.

За підсумками проведеного огляду визначених фахівцями характеристик суб'єктів управління СНД студентів можна констатувати, що їх сукупність не створює певної системи. На черзі – з'ясування цілісної моделі характеристик представників усіх ланок управління з урахуванням завдань, що стоять перед ними. Підкреслимо, що жодне дослідження не орієнтувалося на з'ясування характеристик, значущих для виконання суб'єктами управління всіх його функцій як особливої цілісності. Зазначені обставини вимагають створення “портретів” суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за такою структурою:

- спільні характеристики;
- специфічні характеристики (предметні завдання, посадові обов'язки);
- вимоги до компетенцій окремих суб'єктів управління СНД та їхніх особистісних якостей.

Ці портрети ми назвали компетентнісно-функціональними моделями.

Компетентнісно-функціональні моделі суб'єктів системи управління СНД майбутніх юристів

Приналежність усіх суб'єктів управління до єдиної системи зумовлюють певні спільні характеристики представників усіх її щаблів. Сукупність відповідних характеристик утворює загальний блок змісту моделей, ідентичний для представників ректорату, деканату, завідувачів кафедр, викладачів і навіть студентів.

I. Загальний блок змісту моделей суб'єктів управління СНД майбутніх юристів

Його компонентами є такі функціональні підсистеми в діяльності суб'єктів управління:

1. Системно-цільова. Передбачає усвідомлення ними:
 - змісту цілей підготовки юриста;
 - цілей функціонування системи управління СНД студентів загалом;
 - адекватність цілей управління представників окремих ланок системи загальним цілям її функціонування.
2. Системно-функціональна. Визначає розуміння управлінцями таких її аспектів:
 - наявності єдиної за напрямками реалізації сукупності функцій управління (мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної), властивої всім суб'єктам системи;
 - розподілу повноважень між представниками різних рівнів управління;
 - етапності, періодичності та тенденцій розвитку системи управління;
 - значущості управлінської діяльності окремих суб'єктів для функціонування всієї системи загалом.
3. Системно-рефлексивна. Установлює особистісне сприйняття, розуміння й переживання управлінцями:
 - стану та ефективності функціонування системи управління СНД студентів у цілому як продукту діяльності, у тому числі власної;
 - ефективності функціонування підпорядкованих суб'єктів управління з позицій власного впливу;
 - адекватності результатів самостійної роботи студентів цілям підготовки юристів у контексті реалізації власних управлінських заходів.
4. Системно-конвенційна. Вимагає узгодження з вимогами всієї системи:
 - власних посадових обов'язків у сфері управління СНД студентів;
 - меж власної відповідальності за результати функціонування системи.

5. Системно-комунікативна. Забезпечує усвідомлення управлінцями змісту та цільових настанов у сфері взаємодії з:

- представниками керівної ланки;
- суб'єктами власного рівня управління;
- підпорядкованими суб'єктами управління;
- студентами.

II. Специфічні блоки змісту моделей суб'єктів управління СНД майбутніх юристів

A. Представники ректорату

Рівень ректорату – найвищий у системі управління СНД студентів. Традиційно до нього належать ректор, проректори (у різних ВНЗ дещо варіюється їхній склад, але нас цікавлять ті, що курують напрями навчальної та методичної роботи закладу; їх може індивідуально охоплювати перший проректор), органи нормативного забезпечення самостійної навчальної діяльності – учена та науково-методична ради, а також суб'єкт реалізації найвищих управлінських рішень – навчальний (навчально-методичний) відділ.

1. Завдання ректорату системного характеру.

Цей рівень відносно загальної структури управління є системно-проектувальним: до головних завдань, які розв'язуються його суб'єктами, належать такі, що носять системоутворювальний характер – забезпечення створення загальної системи управління як результату схвалення її концепції на засіданні вченої ради ВНЗ, визначення критеріїв якості її функціонування, механізмів активізації роботи її суб'єктів на різних рівнях тощо.

Провідними конкретними завданнями ректорату функціонального плану є:

1) створення нормативної бази функціонування самостійної роботи студентів. Ректорат, посилаючись на відповідні нормативні документи Міністерства освіти і науки України та відомчого міністерства (якщо ВНЗ належить до нього), а також нормативні документи навчального закладу, формулює регулятивні положення щодо функціонування системи управління СНД студентів у закладі. Складники зазначеної нормативної бази охоплюють питання обсягу, форм, методів, вимог до оцінювання самостійної роботи тощо.

До нормативного забезпечення самостійної роботи студентів передусім належать визначені та затверджені державні стандарти підготовки, на які мають бути зорієнтовані робочі навчальні програми з усіх дисциплін та самостійна навчальна діяльність осіб, що здобувають освіту;

2) прийняття рішення, яке утверджується наказом щодо організації розробки та впровадження системи управління СНД

студентів та заохочення його суб'єктів, визначення форм контролю за виконанням ними своїх обов'язків і здійснення повноважень;

3) створення механізму розподілу повноважень між суб'єктами управління;

4) визначення стратегічних цільових орієнтирів підготовки та самопідготовки студентів на основі стандартів юридичної освіти, які є орієнтирами змістового наповнення навчальних програм;

5) організація процесу вивчення потреб суб'єктів управління самостійною роботою майбутніх юристів та забезпечення необхідних умов щодо виконання ними обов'язків і реалізації своїх повноважень;

6) регулювання процесу задоволення потреб суб'єктів управління з огляду на поточний стан функціонування самостійної роботи в закладі (зміна вимог, критеріїв оцінювання, заохочення, перерозподіл обов'язків тощо);

7) забезпечення набуття всіма суб'єктами управління сукупності управлінських компетентностей шляхом, зокрема, організації проведення навчальних занять із працівниками деканатів та професорсько-викладацьким складом кафедр, створення умов для оволодіння студентами навчальними вміннями, необхідними для самоуправлінської діяльності;

8) організація підготовки методичного забезпечення процесу виконання суб'єктами управління СНД студентів своїх функцій;

9) делегування повноважень проректорам щодо створення в закладі інфраструктурних умов для здійснення СНД студентами;

10) організація проведення зборів і нарад усіх суб'єктів управління з метою обміну ними досвідом управлінської діяльності та аналізу недоліків у практиці роботи;

11) стимулювання інших управлінців як суб'єктів організації підготовки аналітичних матеріалів та керівних документів щодо відповідної діяльності всіх суб'єктів управління;

12) делегування повноважень проректору з навчальної роботи щодо затвердження навчальних програм та робочих програм навчальних дисциплін, складником яких є підрозділ, пов'язаний проектуванням СНД студентів;

13) стимулювання ініціативи, конструктивності та активності суб'єктів управління СНД студентів нижчого рангу. Контроль за діями керівників підрозділів щодо проектування та реалізації заходів у сфері заохочення суб'єктів управління, зокрема:

– нарахування додаткового навчального навантаження окремим викладачам;

– визначення рейтингових позицій кафедр і факультетів;

– заохочення навчальної роботи найкращих студентів;

14) організація перевірки наявності факту проектування науково-викладацьким складом закладу самостійної роботи студентів;

15) вивчення стану виконання управлінських обов'язків та контроль за ним, реалізації повноважень представниками деканатів факультетів;

16) організація процесів збору інформації та оцінки стану виконання самостійної роботи студентами.

2. Блок управлінських компетенцій.

1) Член ректорату як суб'єкт управління СНД студентів повинен знати:

- зміст та кваліфікаційні вимоги до підготовки юриста;
- структурні особливості, цілі та завдання системи управління СНД студентів;

- сутність технології управління СНД майбутніх юристів та склад її окремих елементів;

- функціональні обов'язки кожного суб'єкта управління СНД студентів у закладі;

- стан готовності всіх суб'єктів управління до виконання своїх функцій;

- засоби формування управлінської компетентності в керівників факультетів, кафедр і викладачів;

- рівень відповідності матеріальної, навчальної та методичної баз закладу, його інфраструктури потребам суб'єктів управління СНД студентів та цілям юридичної підготовки.

2) Член ректорату як суб'єкт управління СНД студентів повинен уміти:

- на підставі змісту та кваліфікаційних вимог до підготовки юриста регулювати змісту навчальних планів;

- мотивувати, організувати, стимулювати та контролювати своїх підлеглих у здійсненні нормативно-творчої та іншої діяльності у сфері управління СНД студентів;

- застосовувати технологію управління СНД студентів на рівні закладу, а окремі модулі – у власній діяльності;

- визначати для представників різних ланок управління СНД студентів типові посадові обов'язки, цілі та завдання цього процесу;

- організувати набуття суб'єктами управління на рівнях факультету й кафедри необхідної компетентності;

- визначати адекватність стану функціонування системи управління в закладі та якості здійснення студентами самостійної навчальної діяльності стандартам підготовки юристів;

- розробляти концептуальні положення та цільові програми забезпечення відповідності матеріальної, навчальної, методичної

баз закладу та його інфраструктури потребам суб'єктів управління СНД студентів та цілям підготовки юристів.

3. Блок особистісних якостей.

Представникові ректорату як суб'єкту управління СНД студентів повинні бути притаманними здатності до:

- вирішення всіх проблем функціонування управлінської системи на підставі моральних критеріїв;
- передбачення розвитку юридичної освіти, закладу;
- визначення пріоритетів в удосконаленні функціонування навчального процесу у ВНЗ;
- оперативного реагування на потреби відповідної системи управління та окремих її суб'єктів;
- системного бачення процесів управління СНД майбутніх юристів;
- рефлексії управлінської діяльності.

Б. Представники деканату

Другим в ієрархії централізованої вертикалі управління СНД студентів є деканат факультету ВНЗ або його відокремленого навчального підрозділу, наприклад, навчально-наукового інституту, у якому деканат може називатися дирекцією або коледжем. Управлінські функції безпосередньо здійснює декан та особи, яким він частково делегує свої повноваження – заступник декана, методисти, інспектори, куратори та представники студентського самоуправління. У навчальних закладах МВС України до складу деканату тих факультетів, що готують працівників міліції, належать курсові офіцери, їхні заступники з соціальної та виховної роботи й командири взводів. Органом, що здійснює нормативне забезпечення функціонування системи самостійної роботи студентів, є вчена рада факультету.

1. Завдання деканату системного характеру

Сукупність завдань, що виконуються на рівні деканату (у деяких ВНЗ – дирекції інституту як структурного підрозділу університету), відповідає змістово-проектувальному рівню управління: забезпечення умов для набуття студентами професійних компетентностей, передбачених стандартами підготовки (добір навчальних дисциплін, погодження їхньої змістової складової, яка відбивається в навчальних планах, робочих навчальних програмах, навчально-методичному забезпеченні), контроль відповідної зорієнтованості завдань, винесених на самостійне опрацювання, визначення їхньої доцільності з точки зору оптимальності організації

вивчення навчальної дисципліни, а також створення організаційних умов для самостійної навчальної діяльності тощо.

Провідними конкретними завданнями функціонального плану працівників деканату є:

1) забезпечення процесу формування в завідувачів кафедр і викладачів соціальних та особистісних мотивів активності в управлінні СНД майбутніх юристів;

2) конструювання цільової факультетської програми управління СНД студентів на підставі відповідної концепції ВНЗ;

3) надання рекомендацій кафедрам щодо змісту навчальних і робочих навчальних програм, методичного забезпечення їхніх дисциплін;

4) проектування й оптимальне використання методів мотивації, організації й стимулювання роботи кафедр у напрямі управління СНД студентів;

5) розробка та впровадження методів контролю за станом організації кафедрами СНД студентів та її здійснення майбутніми фахівцями;

6) організація вивчення стану впровадження на факультеті найкращого досвіду використання форм та методик організації СНД студентів, набутого на інших факультетах чи в інших навчальних закладах;

7) створення факультетської бази еталонних завдань для самостійної роботи студентів з метою забезпечення сприятливих умов для її організації кафедрами, отримання можливості постійного контролю за її станом;

8) організація вивчення та забезпечення кафедрами умов, значущих для реалізації потреб викладачів у зв'язку з організацією ними СНД студентів;

9) організація вивчення та забезпечення кафедрами необхідних умов для реалізації потреб студентів у якісному виконанні самостійної роботи, у тому числі створення навчально-організаційних умов, зокрема кабінетів самостійної навчальної діяльності;

10) спонукання завідувачів та членів кафедр до забезпечення готовності студентів до застосування методів і засобів самовиховання, технологій планування СНД студентів під час індивідуальних бесід на засіданнях ученої ради факультету та деканату;

11) розподіл обов'язків між працівниками факультету та делегування власних обов'язків і повноважень щодо виконання управлінських функцій в аспекті організації самостійної роботи

студентів адміністративним та науково-педагогічним складом факультету;

12) організація проведення навчальних занять, семінарів, зборів і нарад з науково-педагогічним складом кафедр факультету з метою підвищення рівня їхньої управлінської компетентності, обміну досвідом організації самостійної роботи, з'ясування системних труднощів та пошуку шляхів їх подолання як на рівні факультету, так і на рівні окремих кафедр;

13) проведення індивідуальних бесід зі студентами, які не виконують потрібний обсяг самостійної роботи, спрямування працівників кафедр на перевірку щоденників чи записників майбутніх юристів, у яких фіксуються зміст та стан виконання ними завдань для самостійної роботи з різних навчальних дисциплін, здійснюється самоконтроль їх виконання;

14) заохочення найкращих завідувачів кафедр, викладачів та студентів у межах повноважень декана факультету, надання пропозицій керівництву навчального закладу щодо заохочення зазначених категорій управлінців на рівні ректорату;

15) моніторинг використання викладачами методик організації самостійної роботи студентів та контроль за її якістю;

13) контроль за збором інформації завідувачами кафедр про поточний стан виконання студентами факультету завдань для самостійної роботи та її аналіз;

14) загальна оцінка рівня організації самостійної діяльності студентів на факультеті.

2. Блок управлінських компетенцій.

1) Працівник деканату як суб'єкт управління повинен знати:

– зміст та кваліфікаційні вимоги до підготовки юриста за різними її спеціалізаціями на факультеті;

– структурні особливості, цілі та завдання системи управління СНД студентів, їх конкретизацію на рівнях факультету й кафедр;

– сутність технології управління СНД студентів та склад її окремих елементів у контексті власної діяльності та діяльності підпорядкованих кафедр;

– функціональні обов'язки кожного суб'єкта управління СНД студентів на факультеті;

– стан готовності працівників деканату та кафедр до управління СНД студентів;

– засоби формування управлінської компетентності працівників кафедр;

– реальний стан готовності студентів до самостійної навчальної діяльності;

- шляхи формування в майбутніх фахівців умінь самостійної роботи;
- засоби оптимізації самоуправління СНД студентами;
- прийоми комунікації зі студентами;
- відповідність матеріальної, навчальної, методичної баз факультету (закладу) та його інфраструктури потребам суб'єктів управління та цілям підготовки юристів.

2) Працівник деканату як суб'єкт управління повинен уміти:

- сприяти формуванню в завідувачів кафедр і викладачів мотивів активності в управлінні СНД майбутніх юристів
 - на підставі змісту та кваліфікаційних вимог до підготовки юриста розробляти навчальні плани з урахуванням потреб студентів у СНД;
 - брати активну участь у конструюванні цільових програм управління СНД студентів на факультеті;
 - на засадах цільових орієнтирів підготовки юриста керувати розробкою на кафедрах навчальних та робочих програм навчальних дисциплін;
 - здійснювати організаційну та стимулювальну діяльність у сфері управління СНД студентів на рівні факультету;
 - конструювати та впроваджувати в практику роботи технологію управління СНД студентів на рівні факультету, а окремі модулі – у власну діяльність;
 - визначати для керівників та працівників кафедр цілі та завдання управління СНД майбутніх юристів;
 - контролювати якість управління кафедрами СНД студентів;
 - організовувати, стимулювати та контролювати процес набуття працівниками кафедр управлінської компетентності (аспект управління СНД студентів);
 - організовувати дії завідувачів кафедр та викладачів, спрямовані на формування в студентів умінь самостійної роботи;
 - здійснювати індивідуальну роботу зі студентами як суб'єктами управління СНД, що потребують спеціальної уваги;
 - стимулювати активність завідувачів та членів кафедр в управлінні СНД майбутніх юристів;
 - визначати адекватність стану функціонування системи управління СНД студентів факультету та якості її здійснення державним стандартам підготовки юристів;
 - планувати, організовувати, реалізовувати та контролювати заходи щодо забезпечення відповідності матеріальної, навчальної й методичної баз факультету потребам викладачів і студентів в управлінні самостійною роботою.

3. Блок особистісних якостей.

Працівникові деканату як суб'єкту управління СНД студентів повинні бути притаманними здатності до:

- моральної принциповості при виконанні своїх управлінських функцій;
- передбачення розвитку юридичної освіти, закладу та факультету;
- прогнозування розвитку факультету за рахунок підвищення якості управління СНД студентів;
- визначення пріоритетів в удосконаленні функціонування навчального процесу на факультеті;
- розкриття розвивальних потенціалів СНД майбутніх юристів на рівні факультету та кожного з них як особистості;
- оперативного реагування на потреби викладачів і студентів;
- системного бачення процесів управління СНД студентів як на рівні факультету, так і навчального закладу;
- гуманної комунікації з представниками ректорату, викладачами та студентами як суб'єктами управління СНД майбутніх юристів;
- рефлексії управлінської діяльності.

В. Керівники кафедр

Для кафедр, які не підпорядковані факультетам та мають статус загальноуніверситетських чи загальноінститутських, деякі обов'язки та повноваження деканів покладаються на завідувачів (начальників) кафедр.

1. Завдання керівника кафедри системного характеру

Сукупність завдань, що виконуються на рівні завідувача (начальника) кафедри, відповідає технолого-проектувальному рівню управління: створення умов для формування у викладачів мотивів якісного управління СНД студентів; організація розробки викладачами навчальних курсів, модулів самостійної роботи, впровадження їх у навчальний процес; створення та впровадження в навчальний процес методик управління СНД з кожної навчальної дисципліни; моніторинг системних дій викладачів у сфері виконання майбутніми юристами завдань самостійної роботи; стимулювання активності викладачів як суб'єктів управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів; узагальнення досвіду управління СНД студентів на кафедрі, контроль за якістю цього процесу.

Провідними конкретними завданнями функціонального плану керівників кафедр є:

- 1) забезпечення відповідності цілей вивчення навчальних дисциплін кафедри сукупності знань і умінь юриста-випускника ВНЗ;

2) проведення навчальних занять, нарад та інструктажів для викладачів кафедри з питань мотивації, планування, проектування, організації, стимулювання, контролю, оцінки, методичного забезпечення самостійної роботи студентів з метою виконання ними мотиваційної, конструктивної, організаційної та контрольної функцій як управлінців;

3) перевірка та оцінка стану управління СНД студентів науково-педагогічними працівниками кафедри, у тому числі за такими критеріями, як цілісність процесу засвоєння навчального матеріалу студентами, навчальна успішність майбутніх фахівців, відносна кількість тих з них, що засвоює навчальний матеріал на творчому рівні тощо;

4) вивчення думки студентів щодо створених викладачами організаційних та методичних умов для якісного виконання самостійної роботи;

5) облік навчального навантаження науково-педагогічних працівників, адекватного затратам ними енергії та часу при проектуванні та організації СНД студентів.

2. Блок управлінських компетенцій.

1) Керівник кафедри повинен знати:

– зміст та кваліфікаційні вимоги до підготовки юриста, що реалізуються під час вивчення студентами навчальних дисциплін кафедри;

– концептуальні положення щодо управління СНД майбутніх юристів, затверджені вченою радою ВНЗ;

– структурні особливості, цілі та завдання системи управління СНД студентів, варіанти їх конкретизації на рівні факультету та кафедри;

– психологічні й педагогічні засади мотивації, проектування, організації та стимулювання управлінської діяльності викладачів;

– сутність технології управління СНД студентів та склад її окремих елементів у контексті власної діяльності та діяльності викладачів кафедр;

– власні функціональні обов'язки та обов'язки викладачів як суб'єктів управління СНД студентів;

– стан готовності викладачів до управління СНД студентів та шляхи й способи її підвищення;

– засоби формування у викладачів управлінської компетентності (аспект управління СНД студентів);

– стан готовності студентів до самостійної навчальної діяльності;

– принципи, способи, засоби та особливості розробки програм навчальних дисциплін

– методики проектування та організації СНД студентів;

- методики обліку кількісних та часових витрат викладачів на управління СНД студентів;
- засоби гуманної взаємодії зі студентами та викладачами;
- рівень відповідності матеріальної, навчальної, методичної баз кафедри потребам викладачів і студентів як суб'єктів управління та самоуправління самостійною роботою.

2) Керівник кафедри повинен уміти:

- на підставі змісту та кваліфікаційних вимог до підготовки юриста розробляти всю необхідну для викладання навчальних дисциплін документацію;
- мотивувати активність викладачів в управлінні СНД майбутніх юристів;
- здійснювати діяльність у напрямі нормативного забезпечення сфери управління СНД студентів на рівні кафедри;
- пропагувати й застосовувати технологію управління СНД майбутніх юристів на рівні кафедри;
- визначати для працівників кафедр цілі та завдання управління СНД майбутніх юристів;
- визначати для членів кафедри зміст організації СНД студентів, її шляхи, способи і засоби;
- організувати набуття та розвиток викладачами управлінської компетентності;
- організувати, стимулювати й контролювати безпосередню діяльність викладачів як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів;
- визначати адекватність стану функціонування відповідної системи управління та якості виконання студентами завдань СНД з дисциплін кафедри;
- здійснювати облік усебічних витрат викладачів на проектування самостійної роботи та управління СНД студентів протягом навчального року;
- планувати та реалізовувати заходи щодо забезпечення відповідності матеріальної, навчальної та методичної баз кафедри потребам викладачів і студентів як суб'єктів управління й самоуправління самостійною роботою.

3. Блок особистісних якостей.

Завідувачу (начальнику) кафедри як суб'єкту управління СНД студентів повинні бути притаманні здатності до:

- морального самовдосконалення;
- виявлення гуманістичної спрямованості особистості;
- прогнозування особливостей і шляхів розвитку юридичної освіти, закладу, факультету та кафедри;

- визначення пріоритетів у шляхах, способах і засобах удосконалення функціонування навчального процесу зусиллями управлінців кафедри загалом та системи управління СНД студентів, зокрема;
- оперативного реагування на потреби викладачів і студентів як суб'єктів управління й самоуправління самостійною роботою;
- творчого підходу до підвищення якості управління СНД майбутніх юристів викладачами;
- системного бачення процесів відповідного управління як на рівні кафедри, так і рівнях факультету й навчального закладу;
- організації управлінської взаємодії з викладачами та студентами на принципах співпраці та співтворчості;
- рефлексії управлінської діяльності.

Г. Викладачі

Безпосереднє управління викладачами СНД майбутніх юристів здійснюється на основі виконання рішень засідання кафедри та предметно-методичної секції, адекватних концепції управління цим процесом на рівні ВНЗ та відповідної цільової програми на рівні факультету.

1. Завдання викладача системного характеру.

Завдання, що виконуються педагогами кафедр у цій сфері управління навчальним процесом відповідають технологічно-проектувальному рівню управління СНД студентів. Загальними завданнями викладачів як суб'єктів управління СНД студентів є: забезпечення процесу формування в студентів мотивів активності в СНД; розробка навчальної документації, модулів та окремих завдань СНД майбутніх фахівців; створення та впровадження в навчальний процес методик організації самостійної роботи студентів; організація самостійної роботи майбутніх фахівців та її стимулювання; моніторинг виконання майбутніми юристами завдань самостійної роботи, контроль за її якістю; узагальнення досвіду безпосереднього управління СНД студентів та ін.

Провідними конкретними завданнями викладачів функціонального плану є:

- 1) формування в майбутніх юристів соціальних та особистісних мотивів активності в СНД;
- 2) здійснення діагностики готовності студентів до СНД, рівнів їхнього актуального розвитку та засвоєння попереднього матеріалу;
- 3) проектування модулів самостійної роботи з урахуванням цілей вивчення навчальної дисципліни, обсягу часу, передбаченого на аудиторний та самостійний види робіт, особливостей вивчення

дисципліни, пізнавальних інтересів студентів та рівнів їхнього актуального професійного розвитку;

4) створення методичного забезпечення самостійної роботи студентів;

5) роз'яснення майбутнім фахівцям змісту завдань у сфері самостійної роботи, умов їх ефективного виконання та критеріїв оцінки його результатів;

6) забезпечення зворотнього зв'язку зі студентами під час виконання ними самостійної роботи, у тому числі складання графіків консультацій, роботи форуму на навчальних сайтах;

7) стимулювання активних і продуктивних самонавчальних дій майбутніх фахівців, творчого підходу до розв'язання ними навчальних завдань, актів самозвіту, самоконтролю й самнаказу в процесі самостійної роботи;

8) розробка критеріїв засвоєння студентами навчального матеріалу та оцінювання якості виконання ними окремих завдань для самостійної роботи;

9) установлення, узагальнення та усунення причин недостатньо якісного виконання студентами завдань для самостійної роботи, своєчасне внесення змін до їх змісту та кореляція вимог щодо виконання таких завдань;

10) вивчення та задоволення потреб студентів у виконанні завдань для самостійної роботи з певної навчальної дисципліни (спрямованість завдань, їх зміст, характер, складність, обсяг, способи виконання та ін.);

11) забезпечення організації процесу самооцінювання студентами якості створених проектів самостійної роботи та добору відповідних завдань;

12) контроль за відвідуванням студентами консультативних (з питань СНД) занять та своєчасністю виконання ними навчальних завдань;

13) формування в студентів умінь СНД та здійснення контролю за результатами цього процесу.

2. Блок управлінських компетенцій.

1) Викладач кафедри повинен знати:

– зміст та кваліфікаційні вимоги до підготовки юриста, що реалізуються під час вивчення навчальних дисциплін кафедри взагалі та окремих тем зокрема;

– структурні особливості, цілі та завдання системи управління СНД студентів на рівнях факультету та кафедри, специфіку та мету власної управлінської діяльності;

– способи й засоби мотивації майбутніх юристів до активності в самостійній роботі;

- сутність технології управління СНД студентів та склад її окремих елементів у власній роботі;
- методи стимулювання та контролю активності студентів як суб'єктів управління СНД;
- власні функціональні обов'язки як суб'єкта управління СНД студентів;
- основи психолого-педагогічної діагностики рівня актуального розвитку мислення студентів та їх готовності до здійснення СНД;
- стан готовності студентів до самоуправління СНД та виконання завдань самостійної роботи з кожної теми;
- засоби формування в студентів умінь СНД;
- методика розробки програми навчальних дисциплін;
- методики проектування та організації СНД студентів;
- засоби організації комунікації зі студентами на гуманній основі;
- відповідність матеріального, навчального та методичного забезпечення навчальних дисциплін власним педагогічним потребам і потребам студентів в аспекті управління їхньою СНД.

2) Викладач кафедри повинен уміти:

- на підставі змісту та кваліфікаційних вимог до підготовки юриста розробляти зміст програм навчальних дисциплін із урахуванням потреб в управлінні СНД студентів;
- формувати в студентів смислотвірні мотиви СНД та активності в ній;
- застосовувати технологію управління СНД студентів у власній діяльності;
- здійснювати діагностику готовності майбутніх юристів до СНД та рівнів актуального розвитку їхнього мислення;
- визначати для студентів цілі та завдання СНД щодо вивчення кожної теми курсу;
- використовувати різнобічні педагогічні методи, форми й засоби для формування в студентів умінь СНД;
- організовувати та стимулювати процес СНД студентів;
- визначати рівень адекватності якості виконання студентами завдань СНД з власних навчальних дисциплін цілям і стану функціонування системи управління цим процесом;
- займатися самовдосконаленням власної готовності (психологічної, моральної, практичної) до здійснення фахових функцій як суб'єкта управління СНД майбутніх юристів;
- планувати та реалізовувати заходи щодо забезпечення СНД студентів необхідними матеріальними, навчальними та методичними ресурсами;
- здійснювати поточний і підсумковий контроль за якістю здійснення майбутніми юристами СНД.

3. Блок особистісних якостей.

Викладач кафедри як суб'єкт управління СНД майбутніх юристів повинен мати:

- високий рівень розвитку моральної й національної свідомості та самосвідомості;
- гуманістичну спрямованість особистості (на студента);
- високий рівень сформованості психолого-педагогічної й управлінської культур;
- розвинуті вольові й рефлексивні якості;
- розвинуті трудові якості.

Йому повинні бути притаманними здатності до:

- системного аналізу управлінського процесу на рівнях ВНЗ, факультету й кафедри, синтезу інноваційних підходів до його вдосконалення;
- цілісного бачення проблем управління СНД майбутніх юристів як у процесі їх обговорення на рівнях ВНЗ, факультету й кафедри, так і під час викладання навчальної дисципліни;
- гуманної педагогічної взаємодії зі студентами та її підпорядкування цілям і завданням управління їхньою СНД;
- креативного мислення;
- розробки інноваційних методів, форм і засобів у сфері управління СНД майбутніх юристів;
- прогнозування рівня оптимальності та ефективності певних шляхів, способів, форм і засобів управління СНД студентів;
- оперативного реагування на нові потреби студентів, викликані труднощами та певними особливостями їхньої СНД.

Д. Студенти

Діяльність студентів як суб'єктів управління СНД проектується ними особисто з урахуванням власних потреб, передусім під впливом викладача.

1. Блок завдань студента.

Провідні завдання студента системного характеру:

- займатися самовдосконаленням власної готовності (психологічної, моральної, практичної) до здійснення фахових функцій як суб'єкта управління СНД майбутніх юристів;
- забезпечити відповідність процесу самоуправління власною СНД цілям і завданням управління нею на системному рівні;
- сприяти перетворенню СНД на ефективний засіб реалізації власних базових пізнавальних і розвивальних потреб своєї особистості як особливої цілісності;
- навчитися якісно виконувати цілісну сукупність функцій самоуправління СНД;

– навчитися розглядати процес самоуправління СНД не тільки як вагомий чинник формування юридичної компетенції, але й як ефективний засіб набуття першого досвіду кар'єрного зростання.

Провідні конкретні завдання студента функціонального плану (вони відповідають діяльнісно-операційному рівню управління):

– глибоко усвідомити місце і роль СНД у професійному становленні як юриста високої кваліфікації;

– здійснити цілепокладання й планування СНД: формулювання цілей і завдань самостійної роботи поточного й перспективного характеру; розподіл їх виконання за критерієм часу; визначення пріоритетних та особисто значущих цілей і завдань вивчення певної навчальної дисципліни та можливостей їх реалізації тощо;

– узгодження з викладачем змісту й характеру завдань самостійної роботи;

– пошук за допомогою викладача оптимальних способів і засобів розв'язання завдань для СНД, а також фіксації їх результатів (ведення щоденників із самостійної роботи, записників тощо);

– з'ясувати сутність позитивного досвіду в сфері самоуправління СНД та виявити його витoki під час обговорення разом з одногрупниками;

– створювати продукти навчальної творчості за результатами виконання творчих завдань для СНД;

– розробляти програму й особистий план самоосвіти та самовиховання на підставі отриманого досвіду самоуправління СНД;

– забезпечити собі організаційно-ресурсні умови для самостійного вивчення конкретної навчальної дисципліни (наявність підручників, монографій, збірників наукових статей, методичних рекомендацій, робочого зошита, доступу до мережі Інтернет, облаштування робочого місця тощо);

– навчатися самоорганізовувати процес виконання завдань для самостійної роботи;

– навчитися здійснювати самостимулювання власної активності в самоуправлінні СНД;

– навчитися самостимулювати рівень своєї відповідальності за: якість виконання завдань для СНД; систематичність відвідування форумів на навчальних сайтах, індивідуальних консультацій з викладачем та підвищення рівня ефективності взаємодії з ним;

– практикувати пошук додаткових (не ініційованих викладачем) цікавих творчих завдань для самостійної роботи в Інтернеті та навчально-методичній літературі;

– з'ясувати критерії та показники якості виконання завдань для СНД;

- здійснювати самоконтроль за ефективністю формування в себе умінь СНД;
- використовувати самоконтроль на всіх етапах розв'язання завдань для самостійної роботи;
- навчитися самооцінювати рівень якості виконання: 1) завдань для СНД; 2) цілісної сукупності цілей самоуправління нею;
- здійснювати самоаналіз ефективності розподілу часу, відведеного на самопідготовку протягом тижня;
- навчитися систематично самоконтролювати час виконання конкретних завдань для самостійної роботи.

2. Блок самоуправлінських компетенцій.

1) Студент повинен знати:

- основи мотивації самоуправлінської діяльності;
- теорію й технологію організації навчальної роботи;
- особливості процесу конструювання поточних і кінцевих цілей самоуправління СНД;
- способи, прийоми й засоби самостимулювання самостійних навчальних дій;
- технологію розв'язання завдань для СНД;
- принципи управління СНД;
- правила, за якими здійснюється планування СНД на короткий та тривалий термін;
- вимоги до фахівця певної обраної юридичної професії;
- особливості цілей засвоєння кожної навчальної дисципліни та окремих тем;
- засоби та правила толерантного спілкування з викладачем;
- шляхи й способи отримання теоретичної та методичної інформації щодо виконання завдань СНД;
- вимоги до виконання завдань для самостійної роботи з різних навчальних дисциплін;
- теоретико-методичні засади самоосвітньої та самовиховної роботи;
- критерії самооцінки якості СНД;
- специфіку здійснення самоконтролю за якістю управлінської діяльності;
- критерії ефективності самоуправління СНД як цілісним процесом.

2) Студент повинен уміти:

- підвищувати рівень сформованості в себе мотивів активності в самоуправлінні самостійною навчальною роботою;
- конструювати всі складники процесу самоуправління СНД: сукупність його перспективних і поточних цілей та завдань; особистий план здійснення СНД; комплекс способів, форм і засобів

її самоорганізації; систему методів, прийомів і засобів самостимулювання власної самоуправлінської активності; сукупність прийомів і засобів здійснення самоконтролю за якістю самостійної роботи на всіх її етапах;

- створювати необхідні умови для самоорганізації СНД;
- підпорядковувати цілі самоуправління СНД поточним і перспективним цілям професійного становлення як юриста і професійного розвитку;

- визначати за допомогою викладача зміст управління СНД;
- самоорганізувати всі етапи СНД;
- самоорганізувати процес пошуку ресурсного (навчально-матеріального, наукового й методичного) забезпечення виконання завдань для самостійної роботи репродуктивного й творчого характеру;

- здійснювати самоорганізацію самоосвітньої та самовиховної роботи;

- фіксувати в спеціальних щоденниках (записниках) результати СНД;

- чітко формулювати викладачу як консультанту його управлінської діяльності сутність своїх навчально-пізнавальних, професійно-розвивальних та інших особистих потреб як суб'єкта самоуправління СНД;

- здійснювати самостимулювання власного інтересу до проблем управління самостійною роботою, свого обов'язку та відповідальності за його результати;

- самостимулювати процес оволодіння уміннями СНД;

- самостимулювати процес самостворення продуктів самостійної навчальної творчості;

- самостимулювати пошук оригінальних творчих завдань для самостійної роботи та свої намагання їх розв'язувати як додаткові;

- самостимулювати процес поступової зміни класу обраних завдань для самостійної роботи з характеристиками “навчальні” на характеристику “наукові”;

- здійснювати самоаналіз перебігу й результатів самоуправління СНД;

- адекватно самооцінювати в умовах комунікативної взаємодії з викладачем і однокурсниками рівень сформованості в себе умінь СНД на різних етапах самоуправління нею;

- здійснювати самоконтроль за своїми проектувальними, організаційними й стимулювальними самоуправлінськими діями в аспекті забезпечення їх оптимальності та цілісності;

– самоконтролювати систематичність використання таких засобів виконання особистого плану здійснення СНД, як самозобов'язання, самозвіт і самонаказ.

3. Блок провідних особистісних якостей.

Як суб'єкту самоуправління СНД майбутньому юристу повинні бути притаманними такі якості, як:

- моральна досконалість;
 - любов до України й прагнення до її захисту як суверенної держави;
 - спрямованість особистості на оволодіння юридичною культурою;
 - здатність до рефлексії професійного становлення як юриста;
 - здатність до наполегливої неперервної навчальної праці;
 - здатність до образного та абстрактно-логічного мислення в їх єдності;
 - креативне мислення;
 - здатність до емоційного переживання близьких і далеких цілей СНД як яскравих образів її позитивних результатів;
 - толерантність;
 - цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість, рішучість і сміливість при виконанні самоуправлінських функцій.
- Розглянуті функціональні моделі під час експериментальної роботи виконують роль еталонів для діяльності суб'єктів управління СНД студентів різного рівня.

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ ВНЗ

2.1. Методологічні засади моделювання управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Визначення методологічних регулятивів розв'язання обраної проблеми – провідна умова конструювання моделі управління СНД майбутніх юристів. Розв'язання цього завдання дослідження будемо вирішувати на філософському, загальнонауковому і конкретно-науковому рівнях методології.

На філософському рівні нас передусім цікавить аксіологічний підхід, а саме – аксіологічна теорія особистості як методологічне підґрунтя концепції людини правової. Загальнонауковий рівень розгляду предмета наукового пошуку обмежимо системним підходом та найвищим рівнем його розвитку – цілісним. Специфіка такого дослідження робить особливо необхідними такі конкретно-наукові підходи, як технологічний, культурологічний і діяльнісний.

Предмет філософської теорії цінностей, її місце й завдання в системі філософської науки були остаточно визначені на початку 70-х років ХХ століття. Природа цінності трактується по-різному представниками різних аксіологічних напрямів (аксіологія – від гр. “axia” – цінність і “logos” – учення, – філософське вчення про цінності) – об'єктивно-ідеалістичного, суб'єктивно-ідеалістичного, натуралістичного, трансценденталістського, соціологічного та діалектико-матеріалістичного.

У філософській літературі немає однозначного визначення цінності. Вона визначається як: приналежність духовній культурі та результат її впливу на формування самоцінного ставлення до неї особистості (В. Вернадський, А. Гуревич, П. Сорокін, І. Фролов, І. Зязюн, В. Кремень, І. Бех, Ю. Школенко та ін.); характеристика взаємозв'язку соціальних і природних явищ з потребами особистості (Ю. Гранін); життєвий орієнтир людини (В. Сагатовський); механізм моральної регуляції (І. Зеленкова) тощо.

Ціннісний потенціал процесів навчання й виховання – предмет спеціального вивчення філософії освіти (М. Богуславський, О. Дробницький, Н. Розов, В. Кремень, В. Андрущенко, В. Лутай, М. Култаєва, М. Михальченко, В. Корженко та ін.).

Найвищий рівень філософських основ фахової підготовки юристів у вищих навчальних закладах – філософія права та її концепти, в яких віддзеркалюються: культурно-антропологічне обґрунтування природи і сутності права, місце правового буття в

системі культури, сутність, рівні організації та діалектика становлення людини правової.

Методологічним підґрунтям теорії управління СНД майбутніх юристів здебільшого є такі філософські положення, які прямо стосуються концепції людини правової та її становлення як правової особистості.

Відповідна концепція представлена в монографії Г. Гребенькова "Людина у правовому бутті: вступ до правової персонології" [99].

Фундаментом концепції автора людини правової є філософсько-персоналістична теорія особистості. Розглядаючи особистість як системну єдність психологічної структури й індивідуального соціального буття, він робить це з позицій її аксіологічного ставлення до світу. Саму структуру особистості у філософському вимірі науковець трактує як "єдність вітального й аксіологічного "Я", підкреслюючи, що особистісна система цінностей виникає в діалектиці становлення людини соціальної як біологічної істоти. Наявність у людини життєвих (вітальних) функцій – індивідуально-органічних, родових, когнітивних і соціальних – це вираження її природи як біологічної індивідуальної системи.

Дослідник з'ясовує і природу аксіологічного "Я" особистості, тобто об'єктивну форму існування аксіологічних функцій, під якими у психологічній літературі розуміють ціннісні орієнтації. Посилаючись на теорію Д. Уднадзе, він актуалізує такий феномен нейрофізіологічної та психологічної організації людини, як установка. Установка як психологічна структура в його інтерпретації – це "єдність потреби, оцінки, когнітивного й емоційного компонентів", формою буття якої і є аксіологічна функція. Остання, виконуючи роль засобу зв'язку психіки людини з реальним світом у психологічному бутті, існує у формі переконання і віри [Там само, 267-273]. Стійка сукупність зафіксованих установок або аксіологічних функцій у філософському розумінні автора являє собою структуру особистості. З усієї сукупності установок особистості на буття, які розкриваються поняттєво через категорії "життя", "свобода", "смерть" (вони є найбільш глибокими, бо лежать в основі людської екзистенції), у науковому дискурсі він обирає для подальшого розгляду установки на буття правове.

Спираючись на актуалізовані й інші положення аксіологічної теорії особистості, науковець послідовно і професійно розв'язує ще два завдання: 1) з'ясовує сутність інтегральної аксіологічної організації людини правової; 2) визначає та вирішує актуальні проблеми становлення правової особистості.

Цікавою і несуперечливою є його логіка при розв'язанні першого завдання. Цілком закономірно вона будується на попередньо

визначеній сутності особистісного “Я” як феноменології свідомості. Ідеться передусім не тільки про те, що з’ясування об’єктивних і суб’єктивних характеристик відповідної філософської категорії дозволило дослідити феноменологію аксіологічного “Я” правової особистості, але й про те, що разом із результатами цього розгляду воно виступило і логічним підґрунтям для структурно-функціонального аналізу правової свідомості та правового менталітету людини. Категорії феноменології аксіологічного “Я” правової особистості науковець закономірно пов’язав із системою її правових модальностей – примусом, підкоренням, визнанням і покликанням. В аспекті нашого дослідження особливо важливими є дві останні правові модальності аксіологічного “Я”: вони пов’язані зі змістом завдань майбутнього юриста в самопідготовці до фахової діяльності, яка спрямована на оволодіння соціально детермінованими цінностями юридичної культури, із розумінням виняткової значущості самостійності в навчанні. Г. Гребеньков так трактує сутність покликання: “У покликанні особистості... віддзеркалюються вимоги культури, бо об’єктивно особистість виконує своїм життям певне завдання, яке поставлене соціумом, де право виконує функцію контролю (примусу) за його здійсненням. Водночас покликання є суттю вираження прагнення людини виконувати своє смисложиттєве завдання – особистісним чином будувати своє життя, а це означає, покликання є характеристикою автономності (самостійності) людського існування...” [Там само, 329].

Він переконливо доводить, що аксіологічна функція визнання як умова особистісного правового буття реалізується в покликанні людини. На його погляд, “покликання інтерпретується як психологічний феномен утягнення до будь-якої діяльності, яка сполучається з позитивною самооцінкою своїх здібностей до неї. Крім утягнення до діяльності ... у покликанні в ролі обов’язкового компонента присутній аспект повинності...” [Там само, 328].

Аналізуючи правову свідомість і правовий менталітет особистості у структурно-функціональному вимірі, філософ висуває нетривіальне положення про суб’єктивну природу правосвідомості, тобто говорить про індивідуальну правову свідомість, яка втілюється у правових ідеях, принципах і законодавстві.

Трактуючи феномен правової свідомості та правового менталітету крізь призму їхніх діалектичних взаємозв’язків, він бачить правовий менталітет у ролі чинника надання правовій свідомості реальної, “живої” форми. Правосвідомість виступає при цьому як поняттєво-рефлексивний рівень відбиття у структурі особистості цінностей правового буття. Що ж до правового

менталітету, який передається людині із покоління в покоління і пов'язаний з її підсвідомістю, то він описує “функціональний стан цілісної свідомості по відношенню до феноменів права” [Там само, 330-364].

Ці умовиводи є стрижневими філософськими імперативами для регуляції розбудови всієї системи юридичної підготовки в Україні: формування й розвиток правової свідомості особистості студента є стратегічною метою вищої юридичної освіти. Розвиток правової свідомості особистості майбутнього фахівця у цьому сенсі повинен перебувати у фокусі управління насамперед його самостійною навчальною діяльністю: правова свідомість є завжди суб'єктивно-особистісним утворенням, результатом самостійного присвоєння (інкультурації) цінностей правової культури.

Ось чому філософські ідеї щодо правової свідомості та правового менталітету особистості слід робити наріжним каменем моделей, концепцій і програм управління СНД майбутніх юристів.

Не менш значущими для управління цим феноменом юридичної підготовки у ВНЗ є ідеї Г. Гребенькова щодо: 1) метафізичних і психологічних вимірів процесу становлення правової особистості; 2) її типології; 3) сутності діалектики об'єктивного й суб'єктивного у становленні правової особистості.

Такі ідеї повинні бути засвоєні в системі методологічних семінарів ВНЗ управлінцями всіх рівнів як самоцінні. Акцентуємо увагу тільки на таких із них:

1. Становлення правової особистості є результатом її спеціалізації в правовому бутті. Під впливом спеціалізації як засвоєння “зовнішнього” соціально-правового досвіду відбуваються певні структурні зміни психіки особистості в цілому і правової свідомості та самосвідомості зокрема. Ці зміни пов'язані з виникненням “внутрішнього” досвіду, такої особистісної структури цінностей, інструментально-діяльнісною формою вираження якої виступає характер людини.

2. Становлення правової особистості – це “процес творення індивідом свого життєвого світу, який суть дійсна форма і результат об'єктивних і суб'єктивних факторів, які активно беруть участь у цьому процесі становлення” [Там само, 434-435].

Здійснюючи проекцію останнього положення на предмет нашого дослідження, зауважимо, що провідними об'єктивними чинниками становлення правової особистості у ВНЗ є професійні навчання й виховання, а суб'єктивним – її самостійна навчальна робота. Безперечно, є й інші суб'єктивні чинники, пов'язані з природою суб'єкта СНД як людини, зокрема, її індивідуально-типологічні особливості. Проте саме цей вимагає від суб'єктів управління

професійним навчанням і вихованням майбутніх юристів переорієнтувати цей процес на “рейки” управління СНД. У такому аспекті процес управління СНД студентів юридичних спеціальностей як об’єктивний чинник їхнього фахового становлення наповнюється новим сенсом – особистісно зорієнтованим.

Діалектика зв’язків між самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів й управлінням цим процесом на різних рівнях полягає в такому положенні: процес управління СНД студентів забезпечує умови для усвідомлення ними цінностей юридичної культури в ролі особистісних, формування у них мотивів активності в самостійній роботі пізнавального характеру, а рівень такої активності та її проміжні й кінцеві результати є базою для вдосконалення самого управлінського процесу.

Розглянувши філософське підґрунтя предмета дослідження, покажемо нашу дослідницьку позицію на загальнонауковому рівні його методологічного аналізу. На ньому уявлення про управління СНД майбутніх юристів доцільно представити на основі системного підходу. Його засновниками вважаються В. Афанасьєв, І. Блауберг, Е. Юдін, М. Каган, Г. Щедровицький, В. Сагатовський, В. Садовський та ін.

У тлумаченні сутності системного підходу немає єдиної точки зору. Його розглядають із різних позицій. Перша зводиться до визначення системи як цілісної безлічі взаємопов’язаних компонентів. У цьому дискурсі системі властиві такі ознаки: наявність певної структури та внутрішньої організації; наявність функціональних характеристик як системи в цілому, так і її окремих компонентів; наявність комунікативних властивостей, до яких належать взаємодія із зовнішнім середовищем, іншими суб’єктами, суперсистемами, наслідування минулого й майбутнього в системі та її компонентах; внутрішні зв’язки між структурними компонентами (В. Афанасьєв) [26].

Представники другої позиції (М. Каган, В. Садовський, Г. Щедровицький та ін.) на основі свого бачення об’єкта будь-якого дослідження (полісистемного та полікультурного) висунули ідею інтеграції різних уявлень про нього в системну картину. Так, зокрема, Г. Щедровицький зазначає: “Системне мислення і системна проблематика існують там і лише там, де зберігаються декілька різних предметів, і ми повинні працювати із цими різними предметами, рухаючись немовби над ними і по них, досягаючи зв’язного опису об’єкта при відмінності та множинності предметів, що фіксують його” [471].

Третя позиція у тлумаченні сутності системного підходу зводить його специфічність до відкриття істотної визначальної ознаки

об'єкта на основі розгляду його багатобічності. Науковці вважають, що “системний підхід є методологією пізнання частин на основі цілого і цілісності” [271], що при ньому “спочатку визначається мета, а потім засіб її досягнення” [280] тощо.

Четверта позиція – позиція Е. Юдіна – пов'язана з розвитком дослідницької програми на основі системного підходу, яку запропонував В. Афанасьєв. У запропонованій ним сукупності науково-дослідних процедур (їх сім) є три принципово нові. Суть першої полягає у виділенні серед множини внутрішніх зв'язків структурних компонентів системи зв'язків спеціального типу – системоутворювального; вони забезпечують певну її впорядкованість. Друга зводиться до вимоги щодо з'ясування структури й організації системи у процесі вивчення впорядкованості її компонентів (у структурі виражається її інваріативний аспект, а в організації – кількісна характеристика та спрямованість упорядкованості). Третя націлює на вивчення процесів управління, які забезпечують стабільний характер поведінки системи й досягнення нею результатів [475].

Дослідники зауважували редуційну сутність системного підходу, відсутність теоретичної жорсткості в системології загалом як свідчення ненормативного характеру цього методологічного принципу. Вони дійшли висновку, що цілісна методологія системного підходу до наукових досліджень повинна будуватися на фундаменті епістемології. Ідеться про епістемологічний рівень напрямів розробки системного підходу з урахуванням його філософських аспектів (онтологічного, гносеологічного), системної логіки та загальнонаукової методології, спеціальних наукових системних концепцій конкретно-наукового та праксеологічного характеру. Саме цю методологію ми й беремо за основу для розв'язання завдань побудови моделі та системи управління СНД майбутніх юристів.

Онтологічний вимір акту нашої дослідницької діяльності відбився у визначенні об'єкта розгляду – процесу управління у ВНЗ юридичною фаховою підготовкою і самопідготовкою студентів юридичних спеціальностей. У зазначеному вимірі ми трактуємо обраний об'єкт як форму існування руху управлінської думки у ВНЗ про цілісність реальної підготовки й самопідготовки майбутніх юристів, системних зв'язків між ними. Отже, констатується два системних об'єкти – управління підготовкою і самопідготовкою до фахової юридичної діяльності. Ці дві системи можна класифікувати за різними критеріями – метою функціонування, складністю функціонування, специфічністю структури її організації тощо. За метою функціонування та специфічністю структури її організації

вони є *ізоморфними*: має місце одна мета – досягнення вершин базової юридичної культури; структура містить однакові за формою мотиваційні, проектувальні, організаційні та інші компоненти, а організація хоча й відрізняється різним за складністю рівнем і числом кількісних характеристик, але її якісні характеристики працюють на один результат.

Гносеологічний вимір передусім націлює на визначення *предмета* наукового пошуку – системи управління СНД майбутніх юристів.

З гносеологічної точки зору під такою системою ми розуміємо цілісну сукупність здатних до кількісних та якісних перетворень взаємопов'язаних компонентів різнорівневого управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів, що спільно виконують мотиваційну, конструктивну, організаційну, стимулювальну та контрольну функції в їхній неповторній єдності як нового синтетичного утворення – функцію забезпечення та результативності активності у досягненні якості фахової юридичної підготовки студентів.

Підкреслимо тільки полісистемність і поліструктурність обраної системи як предмета наукового пошуку, його певну відносність та обмеженість. Вона містить кілька внутрішніх систем управління СНД студентів: на інституційному, макро-, мезо- і мікрорівнях. Кожна з них має свою, хоча й адекватну іншим, структуру, зв'язки з іншими системами.

На загальнонауковому методологічному рівні буде здійснена розбудова програми системного дослідження як його найсуттєвішого акту. Фактично це вимагає від нас вирішення завдання щодо вибору певних сучасних принципів наукового пошуку, його логіки й алгоритму, мети, бази, гіпотези, сукупності залежних і незалежних змінних тощо.

На конкретно-науковому рівні передбачається конкретизація відповідної програми. Це знайде відображення у визначенні специфіки обраного системного об'єкта та оптимальної специфічної методики його розгляду. Праксеологічний рівень дослідження зобов'яже визначити та врахувати реальні умови функціонування у ВНЗ системи управління СНД майбутніх юристів. А це підвищить ступінь її практичної зорієнтованості, наповнить методику забезпечення функціонування кожного компонента практико-орієнтованим змістом.

Системний підхід зіграв роль базового в обґрунтуванні науковцями ще одного методологічного регулятиву – цілісного підходу (Ю. Васильєв, В. Ільїн, В. Краєвський, В. Семиченко та ін.).

Узагальнюючи їхні погляди на провідні характеристики цілісного підходу до аналізу педагогічних явищ і процесів та здійснивши його проекцію на предмет нашого дослідження, зазначимо таке:

1. Найвищий рівень ефективності функціонування системи управління СНД майбутніх юристів пов'язаний із цілісним характером виконання нею мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій.

2. Основними ознаками цілісності відповідної системи є: 1) її спрямованість на оволодіння майбутнім юристом цінностями культури самостійної навчальної праці та, як результат – юридичної культури, неперервний розвиток його професійної свідомості й самосвідомості; 2) адекватність між цілями управління СНД студентів, його функціями, можливостями їх реалізації та таким забезпеченням системного характеру цього процесу, яке сприяє розкриттю всіх наявних у ВНЗ можливостей; 3) якісна повнота управління самостійною роботою майбутніх юристів, яка полягає як в оперті його суб'єктів на психологічний механізм їхнього професійного становлення, так і врахуванні ними його специфічних цільових орієнтирів, закономірностей та принципів функціонування управлінського процесу.

Отже, цілісний підхід, з одного боку, вимагає подальшого розгляду обраної проблеми ще й у культурологічному й діяльнісному вимірах, побудови на цьому підґрунті такої експериментальної моделі, яка б мала провідні ознаки цілісності, а з іншого – насамперед націлює на обґрунтування конкретних принципів управління СНД майбутніх юристів і розробку її технології.

Необхідність опори на культурологічний підхід при розгляді предмета нашого дослідження зумовлюється ціннісними орієнтаціями як СНД майбутніх юристів, так і управління у ВНЗ цим процесом на феномен юридичної культури. Виділення останнього як атрибутційної властивості певної професійної групи людей – похідна від процесу розподілу людської праці.

Право називають спеціалізованою формою культурного буття людини. Протягом багатьох століть феномен культури надихав мислителів на створення різнобічних теорій, позицій насамперед філософського характеру, пов'язаних із культурою і культурологічним принципом осмислення динамічних процесів і цінностей навколишнього світу (І. Кант, Г. Гегель, О. Шпенглер, А. Швейцер, А. Тойнбі, М. Бердяєв, П. Флоренський, В. Соловйов та ін.).

І сьогодні не втратили своєї актуальності теорія соціокультурної динаміки О. Шпенглера і А. Тойнбі, теорія системи соціокультурних

механізмів динаміки суспільства О. Ахієзера, концептуальна позиція А. Ракітова щодо культурного ядра тощо.

Об'єктом пильної уваги філософів, культурологів, соціологів, політологів, педагогів і психологів сьогодні є й методологія культурного діалогу (В. Біблер).

Особливості застосування культурологічного підходу в освітньо-виховних цілях та культурологічній підготовці студентів досліджували А. Арнольдов, В. Маслова, В. Болгарінова, І. Ісаєв, Т. Зюзіна та ін.

Логіка його використання в цілях нашого дослідження стосується послідовного визначення дефініцій “юридична культура”, “культура праці” та “культура самостійної навчальної праці” в особистісному вимірі.

Пошук сутності поняття юридичної культури “наштовхується” на необхідність висвітлення професіограми фахівця-юриста науковцями України. Принциповим у цьому є таке зауваження.

Культурологічний підхід до управління СНД студентів юридичних спеціальностей націлює на підпорядкування цього процесу таким цільовим моделям (професіограмам), які розбудовані з позиції потреб суспільства й особистості майбутнього фахівця в розвитку.

Спробу конструювання відповідної професіограми як цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів (це ми вже зазначали раніше) здійснив В. Рижиков [361]. Науковець намагався не тільки розкрити теорію і практику розробки професіограми юриста, а й показати її практичну цінність. Він користується цією теорією для створення власного варіанту такої цільової моделі. У ній відображається соціально-психологічний профіль юриста, його індивідуально-психологічні особливості (професійні юридичні здібності; вимоги професії до особливостей пізнавальних процесів цього фахівця; особистісні характеристики й загальні вимоги до юриста як працівника; професійно-ділові, морально-етичні, інтелектуальні, емоційно-вольові, організаційні якості юриста-професіонала, евристичні уміння у сфері професійної діяльності, перелік якостей як складників морального й етично-правового портрету юриста) та об'єкти професійної діяльності. Окремим блоком у професіограмі йдуть професійні знання, уміння та навички [Там само, с. 176-186]. Не будемо детально аналізувати цю модель, бо вона вельми еkleктична та є частково некоректною у психологічному плані. Укажемо тільки на окремі її огріхи. Так, серед професійних юридичних здібностей (блок: індивідуально-психологічні особливості) зустрічається воля, а поряд чомусь ще зафіксовані такі вольові якості, як рішучість, сміливість, наполегливість, що й наповнюють волю як більш широке поняття.

Зовсім незрозумілими здібностями юриста виступають: “типи розумових процесів” та “стабільність навички”. Виникає питання: “Які саме типи розумових процесів? Стабільність якої навички, адже всі навички апіорі є відносно стабільними?”. Чомусь окремо від морального й етично-правового портрета юриста виділяється сукупність його морально-етичних якостей. Складниками самого етично-правового портрета юриста автор моделі вважає й суто комунікативні якості професіонала: ввічливість, тактовність і товариськість, а також вольову якість – відчуття відповідальності. До речі, товариськість і ввічливість попали і в блок соціально-психологічного профілю юриста.

Щодо представленого еклектичного набору вмінь і навичок юриста, то він ще вимагає класифікації за критерієм функціональної приналежності.

Проте розроблена відомими науковцями теорія конструювання професіограм висвітлюється В. Рижиковим достатньо повно й кваліфіковано як із загальнометодологічних, так і конкретно-методологічних позицій.

Наша точка зору на модель фахівця-юриста полягає в необхідності забезпечення культурологічного аспекту її особистісного виміру. Визначати сутнісні ознаки культури юридичної діяльності бажано на підґрунті соціально-управлінського, змістово-функціонального та процесуально-психологічного підходів.

І. Бризгалов, С. Гусарев, О. Тихомиров та інші науковці до сутнісних ознак юридичної діяльності відносять: 1) єдність процесів пізнання юридичних явищ та застосування їх в інтересах конкретних людей; 2) здійснення діяльності спеціальними соціальними суб'єктами – окремими юристами-професіоналами або їх групами, які відрізняються юридичною свідомістю та волею, спрямованою на реалізацію власного професіоналізму на практиці; 3) об'єкти юридичної діяльності – юридичні явища, опосередковані правом дії (дія або бездіяльність) людей та результати цих дій [64; 105].

Результати аналізу специфіки юридичної справи приводять до думки, що майстерність фахівця в ній зумовлюється передусім його юридичною компетентністю як сукупністю компетентностей локального плану, значущих для виявлення у предметній діяльності функцій. Ця компетентність і є базою для народження поняття юридичної культури особистості фахівця, який стає її носієм лише за умови творчого виконання своїх обов'язків. А це передусім позначається на продуктивності його юридичної діяльності. Відповідна продуктивність має різні характеристики на соціально-управлінському, змістово-функціональному та процесуально-

динамічному рівнях аналізу функціонування феномена культури в юридичній діяльності.

На соціально-управлінському рівні розгляду її провідними характеристиками є ціннісно-акмеологічна спрямованість управління юридичною діяльністю і рефлексивність цього процесу.

Процесуально-динамічний рівень аналізу культури юридичної діяльності прямо пов'язаний з її психологічною структурою. Тому вимоги до юриста-фахівця на ньому в культурологічній площині слід розглядати в цільовому, мотиваційному, ціннісно-змістовому, технологічному та результативному вимірах.

Культура юридичного цілепокладання і цілеутворення особистості як характеристика продуктивної юридичної діяльності – це її здатність до забезпечення гуманістичної спрямованості власних цілей і завдань у процесі професійно-юридичної праці, самостійності їх постановки, обґрунтованості й цілісності.

Мотиваційна культура особистості юриста характеризується усвідомленими потребами в якісному виконанні професійно-юридичних функцій; мотиваційною готовністю до забезпечення творчого та гуманістичного характеру юридичної праці, неперервного професійного самовдосконалення, розвитку навичок юриста-дослідника та рис характеру як творчої особистості; широким спектром глибоких пізнавальних інтересів у юридичній сфері діяльності, бажаннями приносити своєю продуктивною працею користь як окремим людям, так і суспільству загалом; інтелектуальними, атенційними і мнемічними установками на утвердження духу та букви закону у правовому професійному бутті тощо.

У *ціннісно-змістовому плані* фахівець-юрист повинен володіти такими основними компетентностями системного характеру:

- здатністю виконувати професійні обов'язки з огляду на ступінь моральності й гуманності власної юридичної дії;
- здатністю цілісно й оптимально застосовувати законодавчі норми міжнародного, господарського, цивільного, кримінального й адміністративного права у практичній діяльності.
- здатністю до наукового пошуку на правовій ниві, професійно-юридичної творчості;
- здатністю до морально-професійної, науково доцільної принциповості й незалежності в ситуаціях утвердження верховенства права, забезпечення законних інтересів і свобод особи й малих професійно-соціальних груп;
- здатністю до неперервної самоосвіти й самовиховання в гуманітарній, соціально-економічній, інформаційній, природничо-науковій та правовій сферах;

– здатністю до ефективного кар'єрного зростання як юриста.

Ціннісно-змістові компетентності функціонального плану добре описані у спеціальній літературі, незважаючи на те, що їх велика кількість. Актуалізуємо та визначимо тільки найбільш значущі з них для фахівця в аспекті виконання ним конкретних функцій.

Проектувальна функція:

– уміння проектувати шляхи розвитку правової справи в організації, регіоні, законодавчій системі загалом;

– уміння проектувати шляхи, способи й засоби власного професійного саморозвитку як юриста;

– уміння проектувати варіанти оптимальних шляхів і способів виконання професійно-юридичних функцій, розв'язання складних правових проблем;

– уміння проектувати різні варіанти правового захисту громадян та організацій;

– уміння розробляти схеми й алгоритми власної організації в заплутаних, конфліктних і нових правових ситуаціях;

– уміння розробляти документи правового характеру відповідно до специфіки поставленого завдання.

Діагностико-прогностична функція:

– готовність до діагностики та прогнозу розвитку ситуації дотримання законодавства в діяльності юридичних і фізичних осіб, державних органів;

– уміння нормативно і з позиції закону кваліфікувати юридичні обставини й факти;

– уміння спиратися на об'єктивні критерії при діагностиці правових явищ, розумінні їхньої суті й соціальної значущості.

Організаційна функція:

– уміння організовувати власну діяльність, спрямовану на дотримання законних прав та інтересів громадян й організацій;

– уміння організовувати як юрист взаємодію з органами законодавчої та виконавчої влади, правоохоронними органами тощо;

– уміння організовувати в колективі процеси розробки правових документів, здійснення правової експертизи договорів й інших юридичних актів, узгодження різних угод, виконання інших професійних дій;

– уміння організовувати власну діяльність та діяльність інших осіб у межах кримінального, адміністративного, господарського чи цивільного провадження та під час судових засідань, здійснювати правоохоронну, правозахисну й правоконсультативну діяльність;

– уміння організовувати цілісну правову підтримку компаніям, підприємствам та організаціям.

Комунікативна функція:

- здатність продуктивно працювати в команді колег-юристів, керуючись принципом співтворчості з ними;
- тактовність, толерантність, ввічливість, чуйність у взаємодії з громадянами у процесі розв'язання їхніх правових проблем;
- здатність до співпраці на гуманних засадах у професійних цілях із представниками влади різного рівня, самоврядування, а також із правоохоронними органами.
- уміння аргументовано доводити в ситуаціях професійної взаємодії свою точку зору як юриста;
- здатність керуватися у професійній взаємодії принципом єдності слова та діла юриста;
- уміння у сфері техніки мовлення (раціонального дихання, голосоутворення й артикуляції)

Контрольно-регулятивна функція:

- здатність регулювати та контролювати ступінь правомірної поведінки громадян;
- здатність до превентивного контролю й регуляції стану дотримання законів у регіоні певними людьми чи організаціями;
- здатність до регуляції й контролю правозасвідчувального процесу;
- здатність до регуляції й контролю процесу розслідування правопорушень;
- здатність до регуляції й контролю процесу виконання правосуддям каральної функції;
- здатність до самоконтролю й саморегуляції професійно-юридичної діяльності;
- здатність контролювати й регулювати швидкість ухвалення адекватних правових рішень в умовах обмежених часових термінів;
- здатність контролювати й регулювати професійно-юридичну діяльність у насиченому інформаційному полі;
- здатність контролювати й регулювати рівень психологічного тиску на фахівця-юриста.

Технологічному рівню аналізу культури юридичної діяльності як одному з його процесуально-динамічних складників ізоморфно відповідає культура її здійснення.

Культура здійснення юридичної діяльності є складною інтегральною характеристикою особистості фахівця, яка виражається в таких провідних якостях: здатності творчо підходити до вибору способів, форм і засобів виконання різнобічних професійно-юридичних функцій; здатності забезпечувати обґрунтованість, широту та різноманітність усього арсеналу юридичних засобів, узятих “на озброєння” у певній професійній

ситуації; здатність використовувати доцільні, адекватні сутності та специфіці змісту юридичної проблеми технологічні схеми її розв'язання тощо.

У проектувально-динамічному вимірі культури юридичної діяльності важливе значення має і культура оцінювання її результатів.

Культура оцінювання результатів юридичної діяльності відображається насамперед у здатності її суб'єктів до забезпечення усвідомленого характеру процесу самооцінки, в уміннях поєднувати самооцінку якісних і кількісних характеристик отриманого продукту власних професійних зусиль, здатності до підвищення ступеня адекватності самооцінки проміжних і кінцевих продуктів юридичної праці, здатності до оптимального поєднання оцінювання й самооцінки її результатів.

Перехід до тлумачення культури самостійної навчальної праці вимагає і з'ясування сутності дефініції “культура праці людини”. Як матеріальна культура, яка охоплює стан продуктивних сил, трудових умінь і навичок людей, остання має складну структуру, до якої належить культура трудового процесу, культура виробничих умов і культурно-технічний рівень розвитку фахівця (Ф. Щербак). У культурі праці виявляється творча сутність особистості (В. Капіца), вона є характеристикою як змістового, так і методичного аспектів розуміння трудової діяльності, відображає цілісні властивості суб'єкта праці.

Культура праці функціонально співвідноситься й з професійною культурою і культурою виробництва на рівнях: соціотехнічному (гармонізує елементи в системі “людина-техніка”), соціономічному (гармонізує елементи в системі “людина-людина”), соціоприродному (гармонізує елементи в системі “людина-природа”) та на рівні зв'язків людини зі знаковими системами (Г. Соколова).

Культура самостійної навчальної діяльності (праці) виступає в ролі профільного різновиду культури праці, а тому в цій категорії локального плану відбиваються певні цілісні властивості більш складної системи, якою є система “культура праці”. Наше концептуальне бачення феномена “культура самостійної навчальної праці” як інструментальної у плані оволодіння майбутнім юристом правової культури подамо в культурологічному аспекті особистісного виміру сутності специфіки діяльності навчання. Така специфіка була предметом дослідження значної кількості науковців (І. Лернер, М. Скаткін, С. Архангельський, В. Бондар, Ю. Бабанський та ін.).

Культура самостійної навчальної праці майбутнього юриста як складне особистісне системне утворення – це

цілісна сукупність таких компонентів, як культура правового мислення, мотиваційна культура навчальних дій, культура техніки самостійної навчальної діяльності та культура саморегуляції управління самостійною навчальною роботою.

Культура правового мислення студента корелюється з наявністю в нього системи вмій: аналітико-синтетичних (уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, класифікувати правові явища та ситуації), евристичних (уміння розв'язувати творчі юридичні проблеми з використанням евристик різного виду, творчо ставитися до проектування стратегії й тактики досягнення поставленої професійної мети, виявляти механізми та засоби передбачення розвитку правової ситуації, знаходити оптимальні евристичні інтелектуальні прийоми для розширення можливостей правової регуляції конкретної професійної ситуації, спиратися на евристичні форми й методи у процесі вивчення певної юридичної справи тощо), логічного спрямування (уміння врахувати у своїх діях об'єктивну й суб'єктивну логіку розгортання правового процесу, підпорядковувати логічну схему власних суджень конкретним правовим нормативам, пристосовувати логічні міркування як професіонала до індивідуальних особливостей і потреб людини, логічно доводити (аргументувати) за допомогою оптимальних способів і засобів свої тези й висновки як юриста тощо).

Основними складниками **мотиваційної культури навчальних дій майбутнього юриста** є установки на отримання, перетворення і збереження нового особистісно-розвивального досвіду як результату оволодіння змістом вищої юридичної освіти; базові, похідні від базових та найвищі потреби в розвитку правової свідомості й самосвідомості особистості та мотиви активності в самостійній навчальній праці; інтереси до цінностей різних юридичних наук; позитивні емоції й почуття, культуровідповідні прагнення й бажання у сфері самопідготовки до діяльності у правовому бутті.

Культура техніки самостійної навчальної діяльності студента юридичного ВНЗ передбачає оволодіння ним комплексом умінь виконувати цілеспрямовані, типові саме для навчальної праці дії: проектувати програми (зобов'язання-самозобов'язання) і плани їх реалізації як засоби цілепокладання особистості у сфері управління власною самостійною роботою; самоорганізовувати процес реалізації зазначених програм і планів на основі володіння раціональними методами та прийомами самостійної роботи з різними джерелами інформації (вона концентрується на паперових та електронних носіях), стимулювати власну активність у самостійному навчальному пізнанні правового буття за проміжними

результатами, коригувати поставлені цілі й розроблені плани, методичні схеми їх реалізації з позиції оцінки відповідних результатів, самоконтролювати якість здійснення зазначених операцій на всіх етапах самостійної навчальної діяльності.

Культура саморегуляції управління самостійною навчальною роботою: здатність усвідомлювати феномен управління СНД як саморегуляційний процес, спрямований на оптимізацію конструктивних, організаційних, стимулювальних дій у напрямі оволодіння цінностями правової культури; здатність забезпечувати функціонування системи самоуправління самостійною роботою на технолого-операційному рівні; здатність до самоорганізації власної загальної спрямованості самостійної пізнавальної діяльності за допомогою свідомої регуляції розвитку потребнісно-мотиваційної сфери.

Вибір діяльнісного підходу в ролі конкретно-методологічного принципу нашого дослідження обумовлений трактовкою діяльності (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Давидов та ін.) як основи, засобу та вирішальної умови розвитку особистості.

Поняття діяльності є ключовим у предметі дослідження – це система управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів, зорієнтована на оволодіння ними професійною культурою. Як підкреслював О. Леонтьєв, саме з метою оволодіння досягненнями людської культури кожне нове покоління й повинне виконувати діяльність, яка є аналогічною (проте не тотожною) тій, що стоїть за цими досягненнями. Використовуючи ідею аналізу діяльності як метод наукової психології людини, він будує психологічну теорію діяльності, провідними положеннями якої є такі.

1. Діяльність є молярною, не адекватною одиницею життя тілесного, матеріального суб'єкта, основною характеристикою якої є предметність.

2. Діяльність, яка є внутрішньою за своєю формою, виникає із зовнішньої практичної діяльності, не відокремлюється від неї і не стає над нею, а зберігає принциповий двосторонній зв'язок із нею.

3. Одна діяльність відрізняється від іншої своїм предметом, який і надає їм певну спрямованість.

4. Макроструктуру людської діяльності утворюють такі її "одиниці":

1) окрема (особлива) діяльність, яка виділяється за критерієм мотиву, що її породжує;

2) дії як процеси, що підпорядковуються свідомим цілям;

3) операції, які безпосередньо залежать від умов досягнення конкретної мети [238, с. 141-157].

Зазначена психологічна структура діяльності стосується й такого її різновиду, як педагогічна, основна у вищих навчальних закладах. Погляди науковців на функціональний склад педагогічної діяльності розходяться достатньо суттєво (Н. Кузьміна, О. Щербаков, В. Сластьонін, І. Зимня, В. Межириков та ін.).

Однак сучасні теоретичні уявлення дослідників про структуру педагогічної діяльності об'єднує точка зору про цілісність її компонентів: цілей і завдань, мотивів, змісту, засобів, об'єктно-суб'єктних відношень, результатів та їх корекції (Ю. Варданян, І. Зимня, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Межириков, Б. Наумов, В. Семиченко, Н. Тарасевич, О. Щербаков та ін.).

У психолого-педагогічному науковому просторі чітко виокремилася тенденція до перегляду сутності та змісту суб'єктно-об'єктних відношень у педагогічній діяльності. Їх традиційне розуміння не передбачає гуманних людських орієнтирів професійної позиції вчителя й викладача ВНЗ – особистість учня та студента, їхню активність у навчанні й вихованні. Об'єктом педагогічної діяльності визначається педагогічний процес (Р. Асадуллін, Ю. Варданян, Є. Рогов, О. Міщенко, В. Сластьонін та ін.). Тим самим актуалізується значення самої особистості студента (учня) як активного суб'єкта педагогічної взаємодії, а не пасивного об'єкта педагогічного впливу. Сама категорія педагогічної взаємодії трактується через співвідношення “впливи” і “сприяння” (Б. Наумов).

У гуманістичній парадигмі педагогічної діяльності до її компонентів належать мотиваційно-орієнтаційний, змістовий, технолого-виконавчий та результативно-коригувальний.

Цей функціональний склад педагогічної діяльності ми й мали на увазі, коли розглядали особливості системного підходу до управління СНД майбутніх юристів. Фактично йшлося про якість педагогічного менеджменту освітнього процесу в юридичному ВНЗ на системному рівні. Вона прямо пов'язана з якістю управління СНД майбутніх юристів. Управління нею – це також діяльність суб'єктів освітнього процесу в юридичному ВНЗ, функціональними компонентами якого виступають цільовий (проектувальний), мотиваційний, змістово-організаційний, стимулювальний й корекційно-оцінний.

Тобто з позиції системно-діяльнісного підходу слід констатувати існування у педагогічного менеджменту такої особливої інтеграційно-діяльнісної системи, як самостійна навчальна діяльність майбутнього юриста. При цьому остання корелюється із самим педагогічним менеджментом як системою.

У цій логіці системними компонентами педагогічного менеджменту процесу СНД студентів юридичних спеціальностей

повинні бути планування, мотивація, організація виконання планів і прийнятих рішень, стимулювання активності всіх суб'єктів управління й контроль за якістю його здійснення.

Суб'єкти управління СНД у юридичному ВНЗ – це насамперед суб'єкти педагогічного спілкування в ньому: учені й науково-методичні ради ВНЗ та його підрозділи, керівники закладу освіти на рівнях ректорату, деканатів і кафедр, викладачі та студенти. Між ними й відбувається “суб'єктно-суб'єктна” взаємодія в напрямі підвищення якості СНД майбутніх юристів.

Роль системоутворювальних чинників процесу управління СНД студентів виконують цілі, зміст, принципи, методи й засоби цього специфічного педагогічного менеджменту. Вони у своїй цілісній сукупності й забезпечують реалізацію головної умови його функціонування як інтегрально-діяльнісної системи – розвитку й саморозвитку.

Управління СНД майбутніх юристів закономірно повинно спиратися й на технологічний підхід до навчання, який виник у 50-70-х роках ХХ століття. Базою для його становлення як методологічного регулятиву побудови навчального процесу виступило програмоване навчання (Н. Талізїна, Т. Ільїна, Ю. Машбиць та ін.). Засновники технологічного підходу до аналізу педагогічних явищ бачили його провідну функцію в більш глибокому проникненні насамперед у суть дидактики. Застосований передусім, цей підхід забезпечував і забезпечує дослідникам позитивний результат саме в царині пошуку оптимальних способів управління пізнавальною діяльністю учнів і студентів, побудови алгоритму їхніх навчально-пізнавальних дій і операцій.

Проте технологічний підхід у педагогіці виявився ефективним і для розв'язання більш складного завдання – обґрунтування закономірностей навчального процесу.

Технологічний підхід до навчання прямо пов'язаний з категорією “технологія навчання”, якій присвятили свої дослідження багато науковців (В. Беспалько, М. Кларін, І. Лернер, В. Монахов, Г. Селевко, В. Бондар, С. Бондар, С. Гончаренко, О. Максимов, А. Нісімчук, О. Пехота, О. Савченко, Г. Сазоненко, С. Сисоєва та ін.).

У сучасній психолого-педагогічній літературі єдине тлумачення категорії “технології навчання” відсутнє. Наведемо лише три приклади її визначення.

Так, С. Бондар трактує технологію навчально-виховного процесу як інтегровану модель із чітко визначеними цілями, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розподілом педагогічного процесу на окремі компоненти, спрямованістю на чітке та неухильне

виконання конкретних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку.

В. Онищук інтерпретує суть цього поняття як технології, яка повинна включати відомості про методи та прийоми викладання, зміст, характеристику й послідовність пізнавальних дій та операцій учнів, способи педагогічного керування їхньою пізнавальною діяльністю.

Розглядаючи проектування педагогічних технологій у вимірі аксіоматичного підходу, В. Монахов так визначає феномен технології навчання: це продумана у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з обов'язковим забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя [291].

Усі науковці, крім цілей навчання, відносять до його технології визначення умов і процедур, які забезпечують досягнення позитивного результату.

Провідна ознака технології навчання – її етапність, необхідність детального опису будь-якого етапу досягнення мети, обов'язковість відтворення конкретних способів дій.

Підкреслюючи, що технологія навчання має певні етапи, С. Бондар указує на такі:

1) визначення чіткої системи цілей, що формуються, як правило, через результат навчання;

2) конструювання навчального циклу, яке передбачає:
а) діагностику рівня навченості учнів, їхніх здібностей, можливостей;
б) розподіл навчального матеріалу на окремі навчальні (змістові) одиниці (модулі, блоки);
в) організацію навчання відповідно до поставлених цілей; сукупність навчальних процедур; способи корекції на основі зворотного зв'язку; г) усвідомлення учнями критеріїв оцінювання результату (поточного, підсумкового).

3) реалізація запланованих завдань: мотиваційна підготовка, розуміння мети, усвідомлення й відтворення способу дій і забезпечення зворотного зв'язку в керуванні навчальною діяльністю, поточне коригування.

4) контроль, оцінювання й аналіз результатів діяльності учнів;

5) повторне відтворення циклу без змін або з коригуванням [61].

Зазначені складники педагогічного процесу, побудованого на технологічних засадах, є тим базисом, на які має спиратися технологія управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів. Проте її особливості полягатимуть у тому, що суб'єктом реалізації технології є не один педагог, а сукупність представників управлінської системи. Тому певні етапи передбачатимуть реалізацію ширшого кола заходів. Зокрема,

діагностиці підлягають не лише рівень навченості учнів (у нашому випадку – студентів), їхніх здібностей і можливостей, а й стан готовності до виконання своїх функцій усіх суб'єктів управління (ця частина технології буде реалізовуватися з урахуванням вимог до суб'єктів управління СНД, окреслених у попередньому розділі).

Вивчення можливостей та особливостей застосування технологічного підходу є завершальною ланкою розгляду методологічних засад моделювання управління СНД майбутніх юристів. За результатами цього розгляду стають можливими побудова функціональної моделі управління СНД студентів, визначення суб'єктно-функціональних характеристик системи, принципів та етапів управління, створення управлінської технології та ін.

2.2. Зміст та характеристика функціональної моделі системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей

Вищі навчальні заклади України мають типову систему управління навчальною діяльністю студентів, на якій і повинна базуватися структура функціональної моделі управління СНД майбутніх юристів, що цілісно забезпечує на всіх рівнях мотивацію, конструювання, організацію, стимулювання цього процесу та контроль за ним. З урахуванням зазначеного, з'ясуємо спочатку питання про рівні та суб'єкти управління відповідним процесом. Суб'єктами шуканої системи управління СНД майбутніх юристів є ректорат, деканат, кафедра та самі студенти (останні здійснюють самоуправління навчальною діяльністю).

За ознакою “посада” до таких суб'єктів ректорату належать ректор та проректори, що опікуються саме навчальним процесом. Колективні суб'єкти управління відповідним процесом – учена та науково-методична ради закладу та, в окремих випадках, навчальні (навчально-методичні) відділи. Системно-концептуальний статус цього рівня управління СНД студентів обумовлює його визначення як **інституціонального**.

Представниками деканату (дирекції) є декан (директор), його заступники, методисти, інспектори, а в закладах військового типу ще й курсові офіцери, які працюють із курсантами. На факультетах (в інститутах) функціонують учені ради, які є органами колективного прийняття рішень. Змістово-проектувальний статус цього управлінського рівня є підставою для його визначення як **макрорівня**.

Технологічно-проектувальний статус управлінського рівня кафедри передбачає наявність двох груп суб'єктів управління, які належать до різних його рівнів: керівників кафедр – **мезорівень** – та

викладачів – **мікрорівень**. Завідувачі кафедр як її очільники проводять засідання, на яких приймаються колективні рішення з питань організації викладання навчальних дисциплін, зокрема в контексті управління самостійною роботою майбутніх юристів. Ще одним колективним органом прийняття управлінських рішень на кафедрі є предметно-методичні секції. До предмету їхньої діяльності належать і питання методики викладання навчальних дисциплін, у тому числі питання педагогічного управління СНД студентів.

Діяльнісно-організаційний рівень, який можна визначити як **рівень самоуправління** студента, є найнижчою ланкою в цій моделі.

Цілісна картина моделі представлена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Функціональна модель системи управління СНД майбутніх юристів

Мета: забезпечення ефективності системи управління СНД студентів на кожному його рівні

Рівні та суб'єкти управління	Продукти управління СНД майбутніх юристів	Провідні зв'язуючі процеси			Специфіка ФУ
		Комунікації		Керівництво	
		Горизонтальний вимір	Вертикальний вимір	Вертикальний вимір	
1	2	3	4	5	6
I. Інституціональний рівень (учена рада, науково-методична рада, ректорат)	Адекватна специфічним цілям і змісту підготовки майбутніх юристів концепція управління їхньою СНД	<ul style="list-style-type: none"> Між членами вченої ради ВНЗ у процесі колегіального прийняття концептуальних рішень щодо СНД студентів Між членами ректорату під час перебігу колегіального осмислення і вироблення шляхів реалізації затверджених ученою радою концептуальних положень 	Між ректором, членами ректорату і вченої ради	Делегування рішень на макро-рівень	M ₁ K ₁ O ₁ C ₁ Kp ₁

1	2	3	4	5	6
II. Макрорівень (факультет)	Програма управління СНД студентів факультету у вимірах відповідної концепції ВНЗ	Між деканом та його заступниками	Між членами деканату та членами ректорату, завідувачами та викладачами кафедр, студентами	Делегування рішень на мезорівень	M _{II} O _{II} C _{II} Kp _{II}
III. Мезорівень (кафедра)	Система типових завдань для СНД студентів, її видів, форм і способів організації з урахуванням освітньо-розвивального потенціалу фахового предмета	Між членами кафедри в процесі колегіального обговорення рішень у сфері управління СНД студентів	• Між кафедрою та студентами • Між кафедрою і деканатом • Між завідувачем кафедри та її членами	Делегування рішень на мікрорівень	M _{III} K _{III} O _{III} C _{III} Kp _{III}
IV. Мікрорівень (викладач)	Комплекси індивідуальних завдань для СНД студентів з урахуванням рівнів їхнього актуального професійного розвитку та інтересів	Орієнтована на підвищення якості управління СНД студентів рефлексія викладача	Між викладачами і майбутніми юристами	Групове та індивідуальне консультативне керівництво СНД студентів	M _{IV} K _{IV} O _{IV} C _{IV} Kp _{IV}
V. Рівень самоуправління (студент)	«Я»-концепція професійного становлення особистості як юриста	Рефлексія професійного самостановлення засобами СНД	Між суб'єктами самоуправління СНД та професійними зразками фахових і значущих для їх досягнення інструментальних цінностей, з одного боку, та цінностями змісту юридичної освіти – з іншого	Самостійне прийняття рішень щодо підвищення якості СНД та їх реалізація	M _V K _V O _V C _V Kp _V

Позначення: ФУ – функції управління; М – мотиваційна, К – конструктивна, О – організаційна, С – стимулювальна, Кр – контрольна функції;

M_I – формування у членів ученої ради ВНЗ та ректорату мотивів ефективного управління СНД студентів;

K_I – розроблення концепції управління СНД майбутніх юристів;

O_I – організація роботи всіх підрозділів ВНЗ у напрямі реалізації концепції;

C_I – стимулювання діяльності всіх суб'єктів управління СНД;

Kp_I – контроль за якістю управління СНД на факультетах;

M_{II} – формування в керівників кафедр мотивів активності в роботі з викладачами як суб'єктами управління СНД студентів та самими майбутніми фахівцями;

K_{II} – розробка факультетської програми управління СНД студентів;

O_{II} – організація роботи кафедр щодо реалізації відповідної програми факультету;

C_{II} – моральне стимулювання завідувачів кафедр як управлінців СНД;

Kp_{II} – контроль за якістю управління СНД на кафедрах;

M_{III} – формування у викладачів мотивів активності в управлінні СНД студентів;

K_{III} – створення системи типових завдань, форм видів і способів організації СНД студентів;

O_{III} – організація процесу управління викладачами СНД студентів;

C_{III} – стимулювання викладачів як суб'єктів управління СНД студентів;

Kp_{III} – контроль за діяльністю кожного викладача як суб'єкта управління СНД студентів;

M_{IV} – формування у студентів мотивів активності в СНД;

K_{IV} – проектування комплексів індивідуальних завдань для СНД студентів;

O_{IV} – безпосередня організація різних форм і видів СНД студентів;

C_{IV} – стимулювання активності майбутніх юристів у СНД;

Kp_{IV} – контроль за якістю СНД студентів;

M_V – самомотивування активності в СНД;

K_V – розроблення завдань-самозобов'язань у сфері СНД;

O_V – самоорганізація СНД як процесу;

C_V – самостимулювання активності в СНД;

Kp_V – самоконтроль за виконанням завдань-самозобов'язань у сфері СНД на всіх її етапах.

Модель управління СНД майбутніх юристів має специфічну структуру, що пов'язано з необхідністю розв'язання сукупності завдань щодо врегулювання діяльності всіх представників системи управління в напрямі забезпечення цілісності функціонування цього процесу. Як ідеальний об'єкт модель виконує такі функціональні ролі:

1) конкретизує суб'єктів системи управління СНД майбутніх юристів;

2) визначає щодо кожного із суб'єктів управління вимоги до результату його діяльності;

3) окреслює специфіку зв'язків між суб'єктами різних рівнів управління та всередині кожного з них;

4) встановлює спрямованість управлінської дії її суб'єктів;

5) визначає специфіку здійснення кожним із суб'єктів управління СНД студентів мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій;

6) виконує функцію підґрунтя для визначення структурних компонентів системи управління СНД майбутніх юристів і зв'язків між ними.

Крім того, певні завдання, що розв'язуються шляхом конструювання моделі, пов'язані із забезпеченням життєздатності самої системи управління СНД студентів:

1) реалізація автономності функціонування системи у межах навчального процесу;

2) створення базової конструкції системи як обов'язкової умови її життєздатності;

3) забезпечення цілісної взаємодії різних суб'єктів, які утворюють саму систему управління та обумовлюють ефективність її функціонування.

Відповідно до моделі представники найвищого (інституціонального) рівня є відповідальними за створення концепції управління СНД майбутніх юристів. Ця концепція утверджує цілі та принципи функціонування відповідної системи управління з усіма її суб'єктами та функціональними складниками. На підставі відповідних цілей та принципів визначає нормативно-організаційні та методичні умови здійснення СНД майбутніх юристів, зокрема ті, що стосуються змістової складової підготовки фахівця юридичного профілю та інфраструктурних і матеріальних умов управління СНД студентів.

Беручи до уваги зміст такої концепції, працівники факультетів (макрорівень управління) створюють свій продукт управління – програму, яка окреслює цілі та певні завдання, що визначаються перед самим деканатом, кафедрами, викладачами та студентами з урахуванням термінів їх виконання. З урахуванням стану функціонування СНД майбутніх юристів такою програмою передбачаються заходи щодо оптимізації навчальної інфраструктури факультету, забезпечення навчальних та методичних умов якості СНД студентів, а також формування управлінських компетенцій у всіх суб'єктів управління.

На мезорівні управління, властивому керівникам кафедр та колегіальним органам управління нею, вирішуються завдання, зазначені у відповідній цільовій факультетській програмі. Продукт управління СНД студентів стосується організації самостійної роботи у площині створення необхідних навчально-методичних та інших умов. Керівник кафедри зобов'язаний визначити перед викладачами коло типових завдань самостійної роботи, які враховують специфіку

підготовки юриста, навчально-розвивальний потенціал дисциплін та стан готовності студентів до їх виконання, а також види, форми й засоби управління СНД.

Продукт управлінської діяльності викладачів є безпосереднім результатом впливу керівника кафедри або рішень її засідань та засідань навчально-методичних секцій. Викладачем безпосередньо створюються комплекси індивідуальних завдань для СНД майбутніх юристів, які входять до загального змісту навчально-методичних матеріалів та відповідають різним видам, формам та способам організацій самостійної роботи.

Створений викладачами продукт управління вимагає активної позиції студента як суб'єкта управління. Оскільки завдання для самостійної роботи ґрунтуються на визначеному ще на інституціональному рівні змісті юридичної освіти, а на управлінських рівнях факультету, кафедри та викладача для студента створюються необхідні умови для його переживання й осмислення, то він усвідомлено розробляє у межах створеного навчально-розвивального середовища власну "Я"-концепцію професійного становлення як юриста, що і є продуктом його управлінської діяльності. Ця управлінська дія майбутнього фахівця обумовлюється цілісною системою взаємопов'язаних впливів на нього з боку всіх суб'єктів управління його самостійною роботою.

Створення продуктів управління СНД студентів на всіх рівнях відбувається у процесі взаємодії певних суб'єктів управління. Саме ця взаємодія і є організаційним механізмом їх розробки. Відповідні комунікаційні (зв'язуючі) процеси на кожному з рівнів управління самостійною роботою майбутніх юристів мають горизонтальний та вертикальний виміри.

На інституціональному рівні створення відповідного продукту передбачає низку комунікацій горизонтального типу. Зокрема, провідні рішення, які носять концептуальний характер, напрацьовуються та приймаються колегіально – членами вченої та науково-методичної рад ВНЗ. Інша категорія рішень, що стосуються також продуктів управлінської діяльності на цьому самому рівні, мають виконавську спрямованість. У цій ситуації відбувається взаємодія між членами ректорату – ректором, проректорами й керівниками навчальної та методичної служб. Комунікації вертикального виміру забезпечують передусім упорядкування й делегування рішень та являють собою стосунки між ректором з одного боку та членами ректорату і вченої ради з іншого.

Горизонтальний вимір взаємовідносин на факультеті "працює" на забезпечення єдності конструктивних ідей команди деканату при розробці та реалізації програми управління СНД студентів.

Традиційно для вищої школи членами такої команди є декан і його заступники. Особливу роль на цьому рівні відіграє вертикальний вимір. По-перше, він пов'язує деканат з ректоратом, що сприяє реалізації змістового компонента підготовки юристів, створенню навчальної інфраструктури в закладі, необхідної для здійснення студентами самостійної навчальної діяльності тощо. По-друге, утверджує зв'язок між керівниками факультетів і кафедр при розв'язанні всього комплексу управлінських питань, зокрема відповідності змісту навчальної документації вимогам до підготовки юристів, урахування деканатом потреб кафедр як суб'єктів управління тощо. По-третє, деканат співпрацює зі студентами за такими напрямками: створення умов для здійснення ними СНД на підставі з'ясування об'єктивних потреб майбутніх фахівців у ній; мотивації й організації роботи керівників кафедр і викладачів у напрямі формування у студентів умінь СНД; здійснення індивідуальної роботи з тими студентами, які потребують особливої уваги.

Сутність горизонтального виміру комунікації між суб'єктами управлінського процесу на мезорівні полягає в колективному обговоренні та напрацюванні науково-педагогічними працівниками рішень у сфері управління СНД студентів. Такі рішення стосуються насамперед визначення змісту навчальних та робочих програм певних дисциплін, конкретизації вимог до самостійного вивчення студентами окремих тем, підготовки значущих для їхньої СНД еталонних навчальних завдань, розроблення критеріїв оцінювання якості їх виконання. Вертикальний вимір відображає особливості взаємодії кафедри як колективу з іншими суб'єктами управління за трьома напрямками. Перший – стосунки між кафедрою як структурним підрозділом та студентами. Їхня реалізація дозволяє усвідомити майбутнім юристам цілі фахової підготовки в напрямі спеціалізації кафедри, побудувати систему єдиних відносин між викладачами та студентами як засобу гармонізації педагогічної взаємодії в цілях підвищення якості СНД майбутніх фахівців, забезпечити останніх типовими комплектами важливих для їхньої СНД навчально-методичних матеріалів тощо. Другий – взаємодія кафедри й деканату, яка дозволяє науково-педагогічним працівникам і працівникам деканату на факультетському рівні розв'язувати низку пов'язаних із СНД студентів управлінських проблем. Третій напрямок є традиційним для вищої школи, оскільки обумовлює зв'язок між завідувачем кафедри та викладачами.

Специфічною є комунікація викладача в горизонтальному вимірі (мікрорівень), яка являє собою його педагогічну рефлексію, орієнтовану на підвищення якості управління СНД майбутніх

юристів. У вертикальному вимірі провідний вектор педагогічного впливу викладача зорієнтований на студентів, що є природнім для навчальної ситуації.

Не менш специфічною є комунікація студента на рівні самоуправління ним своєю СНД. За результатами управлінського впливу деканату та викладачів кафедр її горизонтальний вимір характеризується рефлексією його професійного самостановлення. Особливою характеристикою майбутнього юриста у вертикальному вимірі є встановлення ним стосунків із реальними професійними зразками як носіями фахових цінностей, а також тих цінностей, які забезпечують їх досягнення (зокрема, самоосвіта й самовиховання). Може йтися і про акти взаємодії студента не із живими професіоналами, а з моделями професійних зразків (ідеалів), що є дуже важливим для формування в нього ціннісного відношення до СНД як засобу оволодіння юридичною культурою. У цьому вимірі студент повинен засвоїти провідні цінності змісту юридичної освіти (перелік необхідних йому професійних знань, способів діяльності тощо) як стратегічні цільові орієнтації його СНД.

Логіка процесу управління позначається в такій складовій функціональної моделі управління СНД майбутніх юристів, як керівництво, яке також належить до провідних зв'язуючих процесів. Передбачувальною є специфіка керівництва на інституціональному, макро- і мезорівнях, на яких відбувається делегування певних рішень на наступний рівень. На мікрорівні необхідно констатувати наявність групового та індивідуального консультативного керівництва СНД студентів, яке здійснюють викладачі. Керівництво на рівні самоуправління відзначається самостійним прийняттям рішень майбутніми фахівцями щодо підвищення якості СНД та їх обов'язковою самореалізацією.

Специфіка функцій суб'єктів управління, які є найсуттєвішим невід'ємним складником моделі, визначає зміст управлінської діяльності на всіх рівнях. Детально ці функції будуть розглядатися та аналізуватися нижче.

Здійснений опис моделі стосується внутрішніх взаємозв'язків, які мають місце у межах системи. Водночас існують і її зовнішні зв'язки з оточуючим середовищем. Безпосередня взаємодія системи управління СНД майбутніх юристів взаємопов'язана з управлінням усією підготовкою юриста. Саме в цій взаємодії й відображаються особливості підготовки фахівців правової галузі різних спеціальностей, зокрема тих їхніх груп, що об'єднують "цивільних" юристів та представників правоохоронних служб. Вважаємо, що від гармонізації цієї взаємодії залежить якість юридичного буття в суспільстві в цілому, адже система управління СНД студентів

орієнтована на забезпечення підготовки випускника ВНЗ високої юридичної кваліфікації, здатного працювати самостійно, творчо ставитися до розв'язання професійних проблем, які охоплюють сфери державотворення, забезпечення правових умов економічного розвитку підприємств, прав і свобод громадян. Саме такий юрист є необхідним елементом реформування судової та інших правових систем, яке повільно та поступово відбувається в Україні.

Розглянемо специфічну властивість функціональної моделі управління СНД майбутніх юристів, яка полягає у створенні двох груп підсистем управління.

До першої групи належать підсистеми, виокремлені за ознакою **спільної функціональної спрямованості дій суб'єктів управління СНД студентів**. Однією із цих підсистем є “змістова”: та, що визначає аспект управлінської діяльності у площині як регулювання загального змісту навчання майбутніх юристів і безпосередніх завдань самостійної роботи, так і змісту управлінської діяльності. Зазначена підсистема складається зі стандарту підготовки юриста, навчального плану, навчальної програми та робочої програми навчальної дисципліни, проекту модуля самостійної роботи (він містить різні елементи, зокрема відповідні цілі та завдання), а також нормативно-правового забезпечення СНД майбутніх юристів.

Підсистемою, яку визначаємо як “наукову”, встановлюється об'єктивний характер отриманих знань та вмінь, способів пізнання студентами навчального матеріалу під час самостійної роботи, а також науково-обґрунтований характер управління СНД майбутніх юристів. Її утворювальними елементами є сукупність знань та вмінь (елементи навчальної програми), низка методів та прийомів самостійної роботи, яка має контекст наукового дослідження на рівні студента. Складниками цієї підсистеми також є модель, технологія, методи та прийоми управління, що використовуються його суб'єктами

“Методична” підсистема управління охоплює питання як підготовки та надання студентам методичного забезпечення самостійної роботи, так і реалізації управлінських завдань у межах системи. В аспекті якісного здійснення студентами СНД базовими складниками цієї підсистеми є теоретичний матеріал, необхідний для виконання завдань, самі завдання, коментарі, зразки та вимоги до їх виконання й термінів надання на перевірку, критерії оцінювання результатів, друквані та електронні методичні рекомендації тощо. У контексті реалізації управлінських завдань складниками відповідної підсистеми є положення про організацію

СНД майбутніх юристів у закладі, рекомендації щодо проектування самостійної роботи тощо.

Четвертою підсистемою управління цієї групи є “організаційна”. Коло питань, що визначаються в її вимірах, стосується організації роботи всіх суб’єктів управління СРС. До окремих елементів цієї підсистеми належать документи, засоби організації навчального процесу та управлінські дії, що регламентують СНД студентів: планування певних заходів ректоратом, деканатом та кафедрами, поточні керівні накази та розпорядження, денний навчальний розпорядок у закладі із визначенням часу на самостійну роботу, графіки консультацій викладачів та роботи читальних залів і навчальних кабінетів, створення електронної інформаційної бази даних СРС та ін.

Наступна підсистема, якою є “матеріально-технічна”, створює відповідні необхідні умови для виконання завдань самостійної роботи. До елементів цієї підсистеми належать навчальні кабінети та лабораторії, необхідне для виконання самостійної роботи обладнання, комп’ютерні класи, доступ до мережі Internet, навчальні сайти, відповідне програмне забезпечення тощо.

У межах “виконавської” підсистеми управління СНД студентів цієї групи відбувається формування в її суб’єктів усвідомлення складників до виконання певних функцій. Елементами “виконавської” підсистеми є: для суб’єктів управління – складники управлінської компетентності (вони визначені нами раніше); для студентів – уміння у сфері СНД, розвиток у майбутніх фахівців пізнавальних процесів, важливий для виконання самостійної роботи, зокрема, мислення (здатність студентів до порівняння, узагальнення, класифікації, аналізу навчального матеріалу, здійснення інших розумових операцій тощо), мовознавча компетентність та ін.

Друга група підсистем управління СНД майбутніх юристів поєднує певні структури за ознакою наявності **взаємодії між суб’єктами управління при виконанні власних функцій**. Однією з таких структур є “ректорат → (факультет → кафедра)”. У межах цієї підсистеми адресантами керівних рішень є безпосередньо деканат та потенційно кафедра. Управлінські дії можуть стосуватися безпосередньо факультету чи якоїсь кафедри, а можуть бути адресованими й деканату, але з приводу організації роботи всіх чи певних кафедр. Ситуації прямого регулювання діяльності факультету щодо СРС можуть бути пов’язані з низкою деяких питань. Одним із них є формування навчальних планів – базової платформи для навчального процесу взагалі та з’ясування змісту СНД студентів зокрема. Хоча за наявності якісних навчальних

планів (зміст яких є цілком адекватним змісту ОКХ) відповідає керівництво закладів освіти, укладати їх повинні представники факультетів, спираючись на стандарти підготовки юриста й наукову позицію кафедр щодо переліку й загального обсягу навчальних дисциплін, розподілу пріоритетів між аудиторною та самостійною формами навчальної роботи студентів. Наступним найважливішим питанням регулювання СРС факультетом є визначення навчального розпорядку дня студентів (курсантів), графіків роботи бібліотеки, навчальних кабінетів, лабораторій, комп'ютерних класів. Інші питання можуть стосуватися вдосконалення матеріально-технічної бази, покращення навчальних умов, системного чи ситуативного вивчення стану організації та виконання самостійної роботи на факультеті тощо.

Функції зв'язку ректорату з кафедрою реалізуються у встановленні вимог до укладання навчальних та робочих навчальних програм курсів, визначенні критеріїв оцінювання якості організації самостійної роботи, спонуканні викладачів до активної конструктивної та організаційної діяльності через систему заохочення тощо. Управлінські дії ректорату, спрямовані на факультет і кафедру, можуть переслідувати різні цілі відповідно до специфіки кожної сукупності управлінських функцій.

Ще однією підсистемою цієї групи є “деканат → (керівник кафедри → викладач → студент)”, у якій керівники факультету створюють умови для плідної роботи основних виконавців управлінської системи у межах навчального підрозділу та налагоджують взаємодію між ними. Більш детально функції деканату будуть розглядатися нами пізніше, проте зауважимо, що вони всебічно охоплюють різні питання, наприклад, проектування СРС та її організації протягом семестру, формування у майбутніх фахівців умінь СНД, їхнього доступу до методичних матеріалів тощо. На окремий розгляд заслуговують як функції кафедри, у яких виокремлюються функції безпосередньо її керівника, так і функції викладача.

За визначеною ознакою дуже важливою підсистемою управління СНД майбутніх юристів є підсистема “викладач → студент”. Ще на етапі проектування навчального процесу викладач закладає зміст СРС, наближає її до специфіки фахової діяльності юриста, передбачає створення умов для загального та професійного розвитку його особистості. Крім програмних знань і вмінь студент за задумом викладача вдосконалює вміння СНД, опановує різні розумові дії тощо. Докладно діяльність викладача як управлінця СНД майбутніх юристів розглядатиметься нижче.

Останньою підсистемою, класифікованою за відповідною ознакою, є міні-система управління “студент → студент”. У межах її функціонування майбутнім фахівцем встановлюються далекі й близькі цілі загального та професійного самостановлення, його зміст, розробляється план самоуправління СНД, визначаються відповідні методи, форми й засоби його реалізації, самоорганізовується, самостимулюється та самоконтролюється (щомісячно, щотижнево та щоденно) виконання отриманих від викладачів завдань для СНД у їхньому контексті до власної цільової програми становлення як юриста. Крім того, ним для себе створюються сприятливі навчальні умови, що передбачають улаштування робочого місця вдома, придбання навчальної та методичної літератури, отримання доступу до відповідних сайтів та ін. Важливими елементами самоуправління СНД студентом є самоконтроль виконання ним запланованих заходів, самоаналіз причин перемог і невдач на шляху й перспективних поточних навчальних досягнень, акти самонаказу здійснювати заплановане більш активно та продуктивно.

Розглянувши складові функціональної моделі управління СНД майбутніх юристів, а також дві групи підсистем, що утворюють цілісну структуру його системи, можна вже на об’єктивній основі переходити до конкретизації її цільових орієнтирів.

2.3. Цільові орієнтири системи управління самостійною роботою майбутніх юристів

Як уже було обґрунтовано нами раніше, управління самостійною роботою майбутніх юристів відбувається з боку цілої системи, яка має свої специфічні цілі та завдання. Загальна мета системи управління СНД майбутніх юристів полягає, як зафіксовано у розробленій моделі, у забезпеченні ефективності цієї системи управління на всіх його рівнях. Розглядаючи модель системи, можна констатувати факт складності її структури, що унеможливує здійснення безпосередньої проєкції загальної мети на діяльність певного суб’єкта управління. Ця обставина обумовлює доцільність виділення окремих (локальних чи часткових) цілей системи управління (певних суб’єктів), які у своїй сукупності забезпечують цілісність загальної мети. Ідеться про цілу програму, “дерево” відповідних управлінських цілей. Розглянемо кожну з них та доберемо ті безпосередні завдання, що забезпечують досягнення таких локальних цілей, які можна назвати цілями першого рівня значущості.

Провідна часткова ціль першого рівня значущості стосується **цілісного забезпечення функціонування системи управління**

СНД майбутніх юристів. До її реалізації мають долучитися всі суб'єкти управління. Проте вага відповідальності за отриманий результат розподіляється послідовно від ректорату, де вона найбільша, аж до студента. Кожний із суб'єктів управління має забезпечити якість функціонування системи у межах власного управлінського простору. Ректорат (у першу чергу) та деканат реалізують створення системи через низку організаційно-нормативних заходів. Їхній результат полягає, по-перше, в усвідомленні будь-яким суб'єктом системи управління сукупності тих функцій та обов'язків, які він виконуватиме, а також продуктів управління, які повинен створити. По-друге, стосунки між суб'єктами метою передбачено перетворити на чітко врегульовані як у форматі комунікацій горизонтального та вертикального виміру, так і у сфері забезпечення змісту та адресності керівництва. По-третє, кожен суб'єкт управління має відчувати стабільність функціонування системи за рахунок обов'язкового та послідовного здійснення сукупності управлінських дій (модулів), які утворюють спеціальну технологію управління СНД студентів. Тобто одним із завдань, покладених на представників вищих щаблів управління, є *впровадження цієї технології в його практику*. Реалізація такого завдання, як *забезпечення погодженості та синхронізації роботи всіх суб'єктів системи управління СНД майбутніх юристів*, стає можливою за умови нормативного введення до планів навчального процесу, а потім і використання згаданої технології управління: окремі блоки управлінської активності у межах системи сприяють розв'язанню питання щодо впорядкування дій суб'єктів управління, планування роботи підрозділів та окремих осіб, спільного проведення управлінських заходів тощо.

Сукупність трьох наступних часткових відповідних цілей обумовлює дидактичну сутність управління СНД майбутніх юристів.

Зокрема, друга ціль першого рівня значущості полягає в **забезпеченні змістової відповідності завдань для самостійної роботи цільовим орієнтирам підготовки юриста взагалі й особливостям спрямованості та змісту навчальних дисциплін зокрема**. Досягнення зазначеної цілі можливе в разі послідовного розв'язання низки спеціальних завдань представниками ректорату, деканату та кафедри. Першим із них є *розробка стандарту підготовки юристів* за напрямом та спеціальністю підготовки "Правознавство", за якими навчаються всі майбутні фахівці в цивільних ВНЗ та частково – курсанти юридичних закладів МВС України. Це завдання адресується насамперед ректорату, яким мають затверджуватися тимчасові освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ) та освітньо-професійна програма (ОПП) як

підґрунтя для управління навчальним процесом узагалі й самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів зокрема.

Наступним завданням у контексті реалізації цієї часткової цілі є *розробка навчального та робочого навчального планів підготовки юриста*, що є можливим після затвердження стандарту підготовки фахівця за конкретним її напрямом. У результаті виконання цього завдання стає визначеним перелік навчальних дисциплін, їхній загальний обсяг та співвідношення аудиторної та самостійної роботи у програмах з різних предметів, що позначиться на змісті самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів. Відповідальність за підготовку навчального та робочого навчального планів несуть керівні органи закладу та факультетів, проте визначити мінімально необхідний обсяг навчального навантаження на студента у процесі вивчення предмета та оптимальну частку його самостійної роботи в системі всієї навчальної діяльності з урахуванням специфіки навчальної дисципліни може тільки кафедра. Тому вона зобов'язана долучатися до виконання цього завдання – її представники повинні входити до складу відповідних робочих груп.

Розробка навчальної та робочої програм навчальних дисциплін є не менш значущим завданням, виконання якого необхідне для забезпечення змістової відповідності завдань для самостійної роботи цільовим орієнтирам підготовки юриста. Традиційно його розв'язання здійснює кафедра, а погоджують та затверджують зазначені документи деканат і ректорат. Вирішення відповідного завдання передбачає визначення окремих тем і переліку відповідних питань, які розглядатимуться на аудиторних заняттях та опрацьовуватимуться майбутніми юристами під час самостійної роботи. Це є вельми важливим для забезпечення якості виконання своєї конструктивної управлінської функції кафедрою.

Останнім завданням цієї групи є *проекування модулів самостійної роботи*. Воно здійснюється виключно викладачами. Особливості здійснення педагогами процесу модулів проектування самостійної роботи як безпосереднього складника управління СНД майбутніх юристів детально розглядатиметься нами в наступному розділі.

Третя локальна мета відповідної системи полягає в **забезпеченні наукового змісту виконання самостійної роботи майбутніми юристами**. Її досягнення здійснюється викладачами шляхами *дотримання відповідності навчального матеріалу, закладеного в основу завдань СНД студентів, науковому змісту навчальної дисципліни та забезпечення процесу використання ними загальноприйнятих методів, прийомів і засобів наукового*

дослідження під час самостійної роботи. Похідною від специфічності кожного зі шляхів є констатація двох специфічних завдань. Як перше, так і друге починають виконуватися передусім у процесі проектування самостійної роботи, про яке йтиметься пізніше. Слід зауважити, що виконання другого завдання має особливу значущість саме для забезпечення сенсу самостійної роботи, оскільки кожна самостійна навчальна дія студента є сукупністю операцій щодо опанування чимось новим (теоретичним матеріалом або практичними вміннями), а відтак – вона обумовлює науково-пошуковий характер самостійної навчальної діяльності у принципі. Ця обставина вимагає опанування студентом на високому рівні теоретичними та емпіричними методами наукового пошуку, що особливо важливо для розуміння способів обґрунтування теоретичних положень у роботі з навчальною, науковою та професійною юридичною літературою. Добір викладачем навчальних завдань евристичного характеру, виконання яких базується саме на цих методах, і дозволяє реалізувати зазначену часткову мету.

Четвертим локальним складником загальної мети системи управління, яка розглядається, є ціль щодо **методичного забезпечення самостійної роботи**. Одним із завдань на шляху досягнення цієї часткової цілі є *розробка змісту методичного забезпечення реалізації кожного модуля СНД майбутніх юристів*. Про особливості його розв'язання буде йтися пізніше. Інше завдання полягає в *забезпеченні вільного доступу користувачів (студентів) до методичних матеріалів*. Якщо виконання першого завдання традиційно покладене на викладачів, то друге на них покладене лише частково: вони приймають рішення щодо змісту та форми методичних матеріалів. Проте на етапі їх конструювання чи розміщення в електронному вигляді на сайті закладу представники деканатів мають допомагати науково-педагогічним працівникам із двох причин. Перша: ця робота повинна відбуватися централізовано, інакше студентам буде важко орієнтуватися в сукупності вимог до виконання самостійних навчальних завдань, які висувають різні кафедри та викладачі різних навчальних дисциплін. Друга: організація роботи загальної та електронної бібліотек, а також адміністраторів навчальних сайтів не підпорядковується викладачам, тому її оптимізація вимагає залучення вищих адміністративних посадовців.

П'ятий складник загальної мети відповідної управлінської системи полягає у **створенні навчально-матеріальних і технічних умов для виконання самостійної роботи студентами** з боку всіх суб'єктів управління. Перше відповідне завдання полягає у

створенні фонду навчальної та методичної літератури. Друге – у комплектації навчальних кабінетів необхідним обладнанням. Третє – у комп'ютеризації навчального закладу, забезпеченні вільного доступу до мережі Internet. Очевидно, що жоден суб'єкт управління не у змозі самостійно виконати ці завдання, проте це можливо здійснити на системному рівні.

Останньою ціллю першого рівня системи управління СНД майбутніх юристів є **забезпечення виконавської компетентності суб'єктів управління в аспекті реалізації відповідних модулів, а також майбутніх фахівців щодо виконання завдань для самостійної роботи.** Відповідно першим завданням є *створення умов для формування в різних суб'єктах управління СНД студентів управлінської компетентності.* Якщо адміністративні працівники мають певний досвід управління, то викладачі ще повинні усвідомити системний характер цього процесу та опанувати технології педагогічного управління, зокрема технологію проектування самостійної роботи. Виконавська компетентність студентів передбачає наявність у них навчальних умінь, певних професійних компетентностей, мінімального досвіду щодо виконання окремих завдань СНД, достатньої сформованості всіх пізнавальних процесів тощо. Завдання деканату полягає насамперед у *введенні спеціальних навчальних курсів з питань освітнього менеджменту, організації проведення лекцій та бесід зі студентами щодо змісту та особливостей здійснення навчальної роботи тощо.* Піклуватися про виконавську управлінську компетентність студентів повинні й викладачі, які мають можливості для розв'язання цього завдання передусім під час проведення аудиторних занять та консультацій. Це вони мають робити і шляхом розробки завдань для самостійної роботи, прямо спрямованих на оволодіння майбутніми юристами вмінь самоуправління нею та процесом професійного становлення та розвитку загалом.

Підбиваючи підсумок, треба зазначити, що розглянутий у параграфі матеріал є значущим для розгляду суб'єктно-функціональних характеристик управлінської системи.

2.4. Суб'єктно-функціональні характеристики системи управління

2.4.1. Ректорат у системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Ректорат у моделі системи управління СНД студентів посідає найвищий – інституціональний рівень. Тобто він є ключовим суб'єктом системоутворення в управлінському процесі, що й позначається на змісті функціональних компонентів його діяльності – мотиваційному, конструктивному, організаційному, стимулювальному та контрольному. Розглянемо їх крізь призму особливостей виконання ректоратом відповідних функцій.

Системно-мотиваційна функція спрямовує діяльність ректорату в напрямках формування у всіх суб'єктів управлінського процесу соціальних й особистих мотивів активності в ньому, вивчення та задоволення їхніх потреб у підвищенні цілісного характеру управління самостійною роботою студентів у ВНЗ. Відповідні мотиви створюються шляхом актуалізації створення системи управління СНД майбутніх юристів, висвітлення його виключної значущості для процесу підготовки фахівців, підвищення іміджу факультетів і рейтингу його працівників, ефективної реалізації закладом соціального та державного замовлень на кваліфікованих юристів. Потреби суб'єктів управління вивчаються способами спостереження, проведення моніторингових, анкетування, аналізу звітів, узагальнення відповідної інформації на нарадах, учених і науково-методичних радах, співвіднесення результатів СНД студентів різних факультетів тощо. На задоволення відповідних потреб працівників деканатів, кафедр та студентів працює прийняття необхідних управлінських рішень, створення нормативних документів, покращення організаційних, інфраструктурних, матеріально-технічних, навчально-методичних та інших умов функціонування управлінського процесу.

Конструктивна діяльність ректорату фокусується на створенні концепції та системи управління СНД студентів, визначенні її різнорівневих цілей і змісту. Відповідно першою функцією є **системно-концептуальна**. Система управління СРС, яка відповідає традиційній системі управління фаховою підготовкою (інакше перелік її суб'єктів буде змінено), будується на її концептуальному баченні: передусім сукупності цілей, принципів і способів ефективного функціонування цього процесу.

Різновидом конструктивної функції є її складник, що стосується питань розробки та затвердження документів у сфері управління СНД студентів. Така функція носить назву **нормативно-забезпечувальної**. Під час її виконання представники ректорату

узагальнюють відповідні нормативні та керівні документи органів законодавчої та виконавчої влади, відомчого міністерства, самого навчального закладу та, спираючись на них, готують нові накази, розпорядження, доручення тощо. Одним із базових документів, значущих для функціонування самостійної роботи у ВНЗ на високому рівні якості, є затверджене ректором “Положення про самостійну навчальну діяльність майбутніх юристів”.

Потребі окреслення загальних та конкретних завдань управління самостійною роботою студентів, які обумовлюються її цільовими орієнтирами – сукупністю фахових компетенцій представника правової галузі, відповідає **функція визначення змісту підготовки юриста**. Раніше нами вже обґрунтовувалася необхідність цієї управлінської дії.

Третя група функцій ректорату обумовлена потребами організації роботи всіх суб'єктів системи управління СНД майбутніх юристів. Відповідно однією з функцій є **адміністративно-самоорганізаційна**. Члени ректорату як представники адміністрацій ВНЗ самоорганізують свою управлінську діяльність відповідно до її цілей та календарних планувань протягом навчального року та коригують її залежно від отриманих поточних результатів. Певна активність представників ректорату спостерігається при встановленні фактів неефективної діяльності всієї управлінської системи чи будь-якого з її компонентів, що вимагає систематичного проведення моніторингових якості організації самостійної роботи на факультетах.

Значущі для виконання відповідні заходи, які визначає для себе ректорат протягом року, повинні стосуватися затвердження навчальних та робочих навчальних планів і програм (орієнтовно – червень), розкладу навчальних занять (серпень, що необхідно викладачам для розроблення графіку виконання студентами самостійної роботи), видання навчальних та методичних матеріалів (перед початком кожного із семестрів), проведення нарад із керівниками факультетів і кафедр щодо стану функціонування самостійної роботи (за окремим графіком кілька разів за семестр), занять із викладачами щодо обміну досвідом проектування й організації самостійної роботи, її стимулювання та контролю за нею (хоча б один раз на семестр), узагальнення якості роботи відповідної системи управління (наприкінці навчального року).

У перебігу реалізації ректоратом адміністративно-самоорганізаційної функції також відбувається розподіл управлінських повноважень й обов'язків усередині вищого адміністративного органу ВНЗ. Зокрема, розподілу підлягають ті аспекти завдань управлінської діяльності, що вимагають

індивідуального чи колективного вирішення. Мають бути розподіленими й функціональні посадові обов'язки між ректором, проректором із навчальної роботи, працівниками навчально-методичного відділу та іншими управлінцями вищої ланки.

Характерною для цієї групи є й **системно-організаційна функція**: ректоратом організовується функціонування всього управлінського процесу як системи, визначаються обов'язки суб'єктів його управління, зміст та терміни виконання ними окремих заходів, створюються інфраструктурні умови організації діяльності факультетів, кафедр та якісного виконання студентами самостійної роботи. Відповідно ректоратом організовуються його засідання з питань удосконалення управління СНД студентів, розробляються керівні документи, приймаються необхідні колегіальні рішення щодо розвитку матеріальної бази, навчальної інфраструктури тощо.

Ефективна стимулювальна діяльність ректорату є результатом якісного виконання ним **системно-стимулювальної функції**, яка в аспекті управління СНД майбутніх юристів передбачає визначення рейтингових позицій кафедр і факультетів, створення системи заохочення кращих управлінців ВНЗ тощо.

Контролююча діяльність ректорату корелюється зразу з двома його функціями. Першою з них є **адміністративно-самоконтролююча**. Самоконтроль насамперед спрямований на самовстановлення наявності та достатності нормативних документів, що регламентують функціонування системи управління СНД студентів, визначення її різнорівневих цілей, змісту, технології організації, критеріїв і показників загальної успішності студентів при виконанні ними самостійної роботи, стану інфраструктурного, матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення умов розгортання у ВНЗ цього управлінського процесу.

Друга функція – **системно-контролююча**, яка передбачає створення системи контролю за діяльністю всіх суб'єктів управління СНД майбутніх юристів. Її реалізація полягає в системній перевірці якості та термінів виконання запланованих факультетами та кафедрами відповідних заходів; з'ясуванні стану проектування самостійної роботи та її методичного забезпечення в підрозділах; установленні ефективності використання студентами навчальних кабінетів, технічного обладнання та методичного забезпечення самостійної роботи; з'ясуванні ступеня систематичності вивчення думки майбутніх юристів у підрозділах щодо якості організації їх СНД з окремих навчальних дисциплін; організації на системному рівні контрольних заходів щодо успішності студентів у самоуправлінні СНД та ін.

Отже, управлінська діяльність ректорату в сфері СНД майбутніх юристів представлена в усіх п'яти її напрямках.

2.4.2. Функції деканату в системі управління самостійною навчальною діяльністю студентів

Система управління в форматі “деканат-кафедра-студент” є складником загальної системи управління самостійною роботою студентів у навчальному закладі, тобто її підсистемою. Нами розглядатиметься тільки її автономне функціонування, що можливе, якщо ректоратом створені для цього необхідні умови. Тобто управлінська діяльність ректорату для такої підсистеми є джерелом постійного і передбачуваного впливу зовнішнього середовища, за якого створюються необхідні й достатні умови для самостійного функціонування нижчих за рангом суб'єктів управління.

Як і будь-які інші суб'єкти управління СНД студентів, представники деканату здійснюють свою діяльність в аспектах мотивації, конструювання, організації, стимулювання цього процесу та контролю за його здійсненням.

Мотиваційна діяльність деканату спрямована на задоволення потреб кафедр, окремих викладачів і студентів під час управління (самоуправління) ними СНД майбутніх юристів. Доцільною є також актуалізація певних потреб, що не усвідомлюються викладачами або майбутніми фахівцями. Наприклад, типовий викладач юридичних дисциплін, що не має педагогічної освіти, може й не усвідомлювати потребу у вивченні певних особливостей процесу навчання. Причина цього явища криється у примітивному та непрофесійному сприйнятті ним педагогічної взаємодії, сформованому за легковажної самовпевненості людей, які вже досягли деякого визнання у своєму фаховому середовищі, щоправда як юристів. Неодноразово доводилося стикатися зі ставленням таких виладачів до процесу навчання, як до деякого споживацького конвеєру: одна людина передає знання, а інша – приймає. Водночас є викладачі-юристи з іншим, достатньо високим рівнем розвитку педагогічної самосвідомості, які розуміють особливості структури навчального процесу, ефективно планують процес вивчення тем, оптимально розподіляють навчальні дії студента між аудиторною та самостійною роботою.

Певне неусвідомлення потреб у виконанні самостійної роботи може бути притаманне і студенту. Це явище носить об'єктивний характер, тому що на початковому етапі професійного становлення для майбутнього фахівця ще не характерне системне розуміння процесу підготовки юриста, що, у свою чергу, обумовлює несвідоме

сприйняття ним необхідності виконання тих чи інших завдань для самостійної роботи.

Регуляція та підвищення деканатом рівня мотиваційної складової відповідної управлінської діяльності кафедр полягає у виконанні ним **функції мотивації керівників кафедр та їхніх членів як суб'єктів управління СНД студентів**. Її реалізація передбачає обговорення з керівниками та викладачами кафедр об'єктивних потреб щодо управління СНД студентів, задоволення потреб педагогів у підвищенні ступеня психолого-педагогічної та управлінської компетентності, усвідомленні особистого сенсу та соціальної значущості активності у відповідній управлінській діяльності тощо.

Функція мотивації деканатом студентів як суб'єктів самоуправління СНД здійснюється за такими напрямками його діяльності, як актуалізація перед студентами їхніх потенційних потреб у самоуправлінні навчальною роботою, створення умов для усвідомлення ними особистої значущості досягнення якості виконання завдань СНД для оволодіння юридичною компетентністю, а з часом і юридичною культурою.

Друга група функцій (конструктивний аспект) стосується процесів укладання навчальних програм, проектування кафедрами модулів СНД майбутніх юристів, а також створення інфраструктурних та технічних умов для виконання студентами завдань для самостійної роботи. Указана взаємодія з кафедрами обумовлює наявність такої функції деканату, як **предметно-проектувальна**. Її реалізація передбачає, зокрема, такі дії:

1) розподіл між кафедрами факультету специфічних цільових складників ОКХ за певними напрямами підготовки юриста; вироблення рекомендацій щодо подальшого "закріплення" викладачами певних груп знань і вмінь за конкретними навчальними дисциплінами, розробки навчально-методичного забезпечення та проектів управління СРС;

2) розробка рекомендацій щодо обсягу та змісту завдань для самостійної роботи в аспекті викладання окремих навчальних дисциплін, акцентування уваги викладачів на деяких вправах як обов'язкових способах підготовки юриста, зокрема, спрямованих на розвиток індуктивного й дедуктивного мислення студентів, його креативності, застосування аналогій та узагальнень у навчально-розвивальних цілях. Удосконалення рекомендацій щодо управління СНД студентів в умовах викладання певних навчальних дисциплін на підставі виявлених недоліків у цьому процесі як у минулому, так і в поточному навчальному році;

3) спільне з кафедрами складання проміжних і підсумкових контрольних завдань, орієнтованих на вивчення якості підготовки майбутніх юристів та ефективності самостійної роботи.

Конструктивна робота деканату зі своїми студентами відображається у **функції створення ним конструктивних умов для їхньої СНД**. Її реалізація полягає у створенні необхідного для СНД майбутніх юристів аудиторного та лабораторного фонду, у тому числі комп'ютерних класів, обладнанні навчальних кабінетів, підготовці до використання необхідного специфічного обладнання, наприклад, криміналістичного спрямування та ін.

Організаторська діяльність деканату визначає зміст роботи не тільки кафедр і студентів факультету, але і своєї власної. Він виконує цілий комплекс організаційних функцій. Першою серед них виділяємо **факультетсько-самоорганізаційну функцію**. Її виконання передбачає розподіл обов'язків між працівниками деканату: деканом, його заступниками, методистами, інспекторами, кураторами, а в закладах освіти військового типу – ще й офіцерами, які працюють з особовим складом. На факультеті повинен складатися семестровий (річний) план роботи деканату з реалізації завдань управління СРС, як складова відповідної цільової програми.

Якісна взаємодія факультету з кафедрою стає можливою завдяки результативності виконання деканатом **функції організації роботи кафедр і викладачів як суб'єктів управління СНД студентів**, яка обумовлює такі функціональні дії з його боку:

1) інформування кафедр про вимоги до організації СРС, у тому числі, розробки її окремих модулів, змісту, форм і термінів підготовки її навчально-методичного забезпечення, забезпечення відповідної звітності перед деканатом тощо;

2) проведення з викладачами факультету занять із використання методик проектування та організації СНД студентів протягом семестру;

3) з'ясування системних труднощів, що притаманні кафедрам на різних етапах організації СНД майбутніх юристів, з подальшими рекомендаціями щодо шляхів їх подолання;

4) погодження чи затвердження навчальних та робочих програм навчальних дисциплін (додатків до них), у яких є детальний опис сукупності групових занять та модулів самостійної роботи студентів, у тому числі, їхніх цілей, змісту тощо.

У процесі організації самостійної роботи майбутніх юристів на рівні взаємодії з ними деканат виконує **функцію безпосередньої організації їх самостійної роботи**. Специфічними ознаками її виконання є:

- інформування студентів про інфраструктурні, технічні та інші умови виконання самостійної роботи на факультеті;
- з'ясування причин систематичного невиконання деякими студентами завдань для самостійної роботи з різних навчальних дисциплін, пошук і прийняття відповідних управлінських рішень;
- організація робочого дня студента засобами складання розкладу аудиторних занять з урахуванням часу, який відводиться як на них, так і на СНД;
- складання графіків роботи навчальних кабінетів і лабораторій, що відповідають можливостям студентів виконувати самостійну роботу в час, не зайнятий навчанням в аудиторіях;
- створення банку завдань самостійної роботи, доступного кожному студентові завдяки наявності сайту факультету.

Наступним аспектом управлінської діяльності деканату є стимулювання протягом семестру активності суб'єктів управління СНД студентів на рівні кафедри (завідувач, викладач) та самоуправління самостійною роботою майбутніх юристів. Відповідними функціями є **функція стимулювання управлінської діяльності педагогів** та **функція стимулювання самоуправління студентами СНД**.

Перша з них може реалізовуватися шляхом нарахування педагогам додаткового навчального навантаження, надання їм можливості демонструвати свій досвід управління СНД студентів на семінарах для викладачів, видання за рахунок факультету чи навчального закладу кращих навчально-методичних матеріалів тощо. Певний стимулювальний вплив на активність та змістовність відповідної управлінської роботи педагогів має факультетська система планово-звітної документації. Ідеться про складання деканатом графіків підготовки кафедрами до управління СНД студентів під час семестру й навчального року, визначення в них певних заходів та термінів її виконання. Одним зі способів стимулювання такої підготовки є забезпечення змагальності між кафедрами, проведення конкурсів із визначення кращих управлінців процесу підвищення якості СНД майбутніх фахівців серед викладачів, публічне обговорення результатів їхньої роботи тощо.

Функція стимулювання самоуправління студентами СНД передусім відображається в постійному відкритому моніторингу виконання самостійної роботи студентами факультету, проведенні з ними співбесід щодо стану виконання самостійних завдань із різних навчальних предметів, за результатами яких здійснюється стимулювання їхнього інтересу до цієї роботи, обов'язку та відповідальності за її ефективність. Стимулюються й окремі самоуправлінські дії майбутніх юристів: ведення ними щоденників

фіксації особливостей та результатів СНД, самоорганізація роботи з навчальною та науковою книжкою, створення різних продуктів навчальної творчості та ін.

Контролююча діяльність деканату пов'язана з його функціями **самоконтролю, контролю за якістю управління студентів з боку кафедри (її керівника, викладачів) та контролю за самоуправлінням студентами своєю самостійною роботою.**

Самоконтролю деканату передують самоаналіз ним власної діяльності щодо підвищення ефективності управління СНД студентів за такими критеріями:

- відповідність навчальних програм, які використовуються на факультеті, стандартам підготовки фахівця;
- наявність на факультеті цільової програми управління СНД майбутніх юристів;
- наявність на кафедрах розроблених проектів забезпечення СРС у межах програми кожної навчальної дисципліни, що викладається на факультеті;
- наявність на кафедрах системної методичної допомоги викладачам у проектуванні, організації стимулюванні самостійної роботи майбутніх фахівців;
- ступінь володіння ситуацією щодо стану управління СНД на факультеті, вивченість причин системного невиконання його завдань;
- якість роботи із завідувачами кафедр та викладачами як суб'єктами управління СНД студентів;
- якість роботи зі студентами, які недостатньо плідно працюють самостійно, а також з окремими кафедрами з низьким рівнем управління СНД майбутніх юристів;
- відповідність створених на факультеті умов для управління СНД студентів відповідній цільовій факультетській програмі;
- наявність на факультеті електронного фонду еталонних завдань для СНД студентів та її методичного забезпечення.

Реалізація деканатом функції контролю за якістю управління СНД студентів з боку кафедри передбачає не лише перевірку наявності на кафедрах навчальних програм, розробок проектів самостійної роботи майбутніх юристів, її методичного забезпечення, а й систематичний моніторинг продуктивності виконання студентами відповідних завдань. За результатами контролю здійснюється аналіз причин наявних у цій сфері недоліків.

Різні питання управління СНД студентів кафедрами стають предметом її звіту на засіданнях деканату та вченої ради факультету. Ефективними у цьому плані є відвідування деканом і

його заступниками засідань кафедр, на яких актуалізуються проблеми управління СНД майбутніх юристів

Функція контролю за самоуправлінням студентами своєю самостійною роботою може реалізуватися деканатом у перебігу та за результатами зазначеного вище моніторингу цього процесу. Зокрема, за підсумками аналізу вивчення статистики успішності навчального процесу, анкетування, опитувань, вибіркової перевірки щоденників самостійної роботи, установлення студентів, що погано вчаться, і причин їхньої низької успішності. Цей контроль також здійснюється під час індивідуальних бесід зі студентами, спільного проведення разом із кафедрами та студентами зборів тощо.

Отже, деканат як суб'єкт управління СНД студентів юридичних спеціальностей виконує в підсистемі зв'язуючих процесів "деканат-кафедра-студент" низку зазначених функцій, значущих для забезпечення якості роботи всієї відповідної управлінської системи.

2.4.3. Функції кафедри в системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Керівники кафедр та їхні науково-педагогічні працівники посідають доволі специфічну ланку в системі управління самостійною роботою студентів. З одного боку, вони є виконавцями в загальній системі управління, а з іншого – саме їхні творчі зусилля в забезпеченні студентами високих навчальних досягнень і є головним активатором цього процесу. Більше того, пасивна позиція науково-педагогічних працівників у справі функціонування СНД майбутніх юристів спроможна звести нанівець будь-які зусилля керівників закладу в напрямі прискорення розвитку всієї відповідної системи управління. Це й обумовлює особливу увагу до змісту управлінської діяльності кафедри, зокрема до тих функцій, що виконуються нею.

Загальний перелік функцій кафедри, як і будь-якого суб'єкта управління СНД студентів, перебуває відповідно до мотиваційних, конструктивних, організаційних, стимулювальних та контролювальних напрямів її діяльності. Розглянемо кожний із них, урахувавши двовекторний характер безпосередньої комунікації кафедри – із деканатом і студентами – та специфіку її внутрішньої організації (функції керівника кафедри дещо відрізняються від функцій викладача, який безпосередньо взаємодіє зі студентами).

Перший аспект управлінської діяльності кафедри – мотиваційний. Його особливістю є те, що саме працівники кафедр як найближчі до студента суб'єкти управління його СНД, здатні зафіксувати потреби всієї управлінської системи в певних позитивних змінах. Вони прямо відповідають за ефективність

процесу перетворення у свідомості кожного майбутнього юриста цінностей СНД в особистісні та, як результат, формування в нього смислотвірних мотивів активності в ній. Фактично кафедра з'ясовує і виконує запит майбутнього фахівця на створення у ВНЗ необхідних умов для його СНД. Це може стосуватися: розкладу занять студента з урахуванням часу на його СНД; графіків роботи читальних залів, аудиторій самопідготовки, методичного та технічного наповнення останніх; добору в бібліотеці навчальної літератури; розробки та виконання вимог до оцінки самостійної роботи, формування ставлення студентів до навчання, з'ясування стану сформованості в них умінь СНД тощо. Таким чином, констатуємо відповідні потреби управлінської системи й активуючи їх задоволення як на рівнях ректорату та деканату, так і на рівні самого студента, кафедра виконує **системно-мотиваційну функцію**. Саме виконання кафедрою цієї функції дозволяє досягти балансу між різними управлінськими процесами в навчальному закладі. Від ступеня обґрунтованості кафедрою потреб навчального процесу в забезпеченні якості самостійної роботи майбутніх юристів залежать такі речі, як фінансування окремих статей бюджету закладу, вироблення стратегій розвитку навчальної бази, проведення науково-педагогічних досліджень, а для відомчих закладів МВС України – ще й реалізація курсантом службових обов'язків як правоохоронця тощо.

Завідувач кафедри здійснює мотивацію своїх науково-педагогічних працівників щодо підвищення їхньої активності в управлінні СНД студентів. Відповідну функцію визначаємо, як **викладацько-мотиваційну**. Її реалізація полягає в актуалізації й обговоренні з викладачами потреб кожного з них, кафедри, факультету і ВНЗ у проектуванні модулів самостійної роботи, створенні значущих для забезпечення її якості навчально-методичних матеріалів, підвищенні мотиваційної спрямованості консультацій для студентів тощо. Важливим аспектом реалізації цієї функції є вивчення й задоволення актуальних потреб науково-педагогічних працівників у засвоєнні теоретичних засад розробки модулів СРС, обміні досвідом цієї діяльності з іншими працівниками, удосконаленні умінь у сферах створення методичних матеріалів, технічного забезпечення управлінської роботи викладача тощо.

Вивчення та задоволення потреб студентів у виконанні завдань СНД та опануванні ними навчальним матеріалом, формування в них різнобічних мотивів якісного самоуправління нею є специфікою **навчально-мотиваційної функції** кафедри. Передусім вивчаються такі їхні потреби, як пізнавальні, пов'язані з професійною самореалізацією, методичними й іншими умовами якісного

виконання ними самостійної роботи, урахуванням при цьому індивідуальних особливостей студентів тощо. Їх задоволення відбувається за допомогою використання навчальних завдань різного типу й характеру, змісту та обсягу, їхньої диференціації за рівнями складності та особистісної зорієнтованості тощо. Наприклад, потреби курсантів у самореалізації враховуються при організації проведення комплексних рольових ігор професійної спрямованості. Працюючи однією командою над достовірно змодельованою викладачем юридичною ситуацією, пов'язаною, зокрема, з крадіжкою чи вбивством, майбутні слідчі, оперативні працівники, експерти та дільничні інспектори повністю "поринають" у розкриття злочину й демонструють максимальну зосередженість, старанність і зацікавленість. Саме формування у студентів інтересу до самостійного розв'язання таких завдань і є вагомим напрямом підвищення в них рівня мотивації навчання. На іншому напрямі у них формується обов'язок і відповідальність за результати СНД.

Розглянемо другу групу функцій, які віддзеркалюють конструктивну діяльність кафедри. Найважливішим предметом взаємодії кафедри та деканату є співпраця в напрямі створення навчальних програм і робочих програм навчальних дисциплін. У цій взаємодії деканат визначає цільові орієнтири вивчення курсів та приймає рішення про затвердження зазначених документів. Кафедра є безпосереднім розробником змісту навчальних дисциплін, який і закладається в основу як аудиторної роботи зі студентами, так і їхньої СНД. Розробка зазначених програм обумовлює виконання кафедрою **змістово-конструктивної функції**. Під час конструювання навчальної та робочої програм враховується специфіка підготовки саме юриста, навіть у випадках розробки програм загальноосвітніх курсів. На підставі визначених деканатом цільових орієнтирів управління СНД студентів та на основі стандартів підготовки юриста за певними напрямками, відбитих у ОКХ, працівники кафедри насамперед працюють над добором тем та розробкою їхнього змісту. У контексті існування особливих конструктивних дій викладачів необхідно підкреслити вагомість конструктивного розподілу ними годин, які відводяться на вивчення навчального матеріалу, кожної конкретної теми, а також між аудиторною та позааудиторною СРС в межах кожної з них, що і вносить певним чином обсяг СНД майбутнього фахівця. Баланс між аудиторною та самостійною роботою студентів визначається лише викладачем як головним суб'єктом забезпечення якості викладання навчального курсу.

Наступним напрямком конструктивної діяльності кафедр є безпосереднє проектування СРС, що відповідає їхній **навчально-**

проектувальній функції. Під керівництвом завідувача кафедри викладачі проектують модулі СНД студентів і розподіляють вивчення ними кожної теми між аудиторними та самостійними видами роботи з урахуванням особливостей процесу засвоєння навчального матеріалу, визначають цілі кожного модуля, добирають чи конструюють завдання, розробляють критерії оцінювання навчальних результатів тощо, про що буде йтися в наступному розділі.

Третьою функцією, що притаманна конструктивному складнику діяльності кафедри в напрямі забезпечення якості СНД майбутніх юристів, є **функція створення навчальних та навчально-методичних матеріалів.** Саме підручники, навчальні й методичні посібники, брошури, що містять навчальні завдання і супроводжувальний матеріал, практикуми, атласи й таке інше, є безпосередніми засобами задоволення пізнавальних потреб студентів як суб'єктів самоуправління СНД. Якщо на аудиторних заняттях провідними методами навчання є словесні (лекція, бесіда, розповідь), за яких домінує усне слово педагога, то в самостійній роботі студента – написане викладачем слово грає вирішальну роль. Комплекс навчальних і методичних матеріалів до кожного модуля СРС може містити різні матеріали, але загалом він повинен виконувати такі завдання:

- у доступній формі чітко визначати цілі студента при виконанні завдань. Їхній перелік може виходити за рамки навчальних (вивчити сутність певних законів, навчитися використовувати певний алгоритм аналізу юридичних ситуацій тощо) і містити цілі фахового (юридичного) і загального самовиховання у сферах: удосконалення уважності, розвитку пам'яті та абстрактного мислення, розвитку техніки мовлення, розширення ерудиції в якихось питаннях тощо. Наявність цілей у навчально-методичних матеріалах сприяє активізації самоуправлінської діяльності студента, робить її більш усвідомленою та рефлексивною. Якщо освітня мета усвідомлюється студентом як особистісна цінність, то викладачеві вдалося активізувати процес розвитку його мотиваційної сфери, забезпечити якість самоорганізації ним СНД. Тому проектування цілей є найважливішим складником конструктивної діяльності педагога;

- забезпечувати студента необхідним теоретичним матеріалом. Його наявність повинна сприяти підвищенню свідомого характеру виконання завдань і гарантувати правильне розуміння студентом сутності самоуправлінських дій. Крім основного та довідкового теоретичного матеріалу викладач повинен підготувати зразки виконання завдань (їхніх окремих елементів) і прокоментувати можливі типові помилки при цьому;

– детально роз'яснювати сутність завдань, вимоги до їх виконання (якість результату, особливості оформлення, терміни виконання);

– бути доступним і зручним для використання. Розміщення інформації за різними джерелами потребує від курсанта значного обсягу часу на її пошук, а він не кожного дня може використовувати дві години на самостійну підготовку. Компактного розміщення методичних матеріалів вимагає і той факт, що обсяг інформації, який необхідно засвоїти сучасному студенту, постійно збільшується. Частково цю проблему вирішує перехід на електронний спосіб надання та зберігання методичних матеріалів, тим більше, що сучасні студенти все частіше віддають перевагу користуванню електронними ресурсами інформації відносно до друкованих.

Група функцій, що є адекватними організаційній діяльності кафедри, складається з **кафедрально-самоорганізаційної та навчально-організаційної**. Перша з них дозволяє виділити у змісті роботи кафедри такі напрямки:

1) самоорганізація складання календарного графіку роботи кафедри на навчальний рік, у якому вказані терміни підготовки навчальної та робочої програм із кожної навчальної дисципліни, проектування модулів СРС, розробки і видання її навчального й методичного забезпечення, перевірки та узагальнення результатів виконання студентами завдань для самостійної роботи тощо;

2) розподіл обов'язків між працівниками кафедри щодо виконання зазначених вище заходів;

3) облік поточної діяльності кожного співробітника кафедри з проектування, організації та стимулювання СРС. Вищим навчальним закладом може бути прийнята методика, що дозволяє переводити обсяг енергетичних витрат викладача в зазначених напрямках у його навчальне навантаження. Зазначена методика цілком відповідає настановам Болонської декларації в аспекті підвищення ефективності самостійної роботи майбутніх фахівців в умовах кредитно-модульної системи навчання. Сьогодні в Україні врахування такого навчального навантаження викладача взагалі не передбачене відповідними нормативними документами при тому, що воно реально існує. Параметрами врахування здійснених педагогічних витрат можуть бути обсяг та якість підготовлених педагогом навчальної та робочої навчальної програм, кількість спроектованих ним модулів самостійної роботи, обсяг та якість методичних матеріалів. А також кількість студентів, з якими викладач працював протягом семестру, і середній бал їхньої успішності.

Навчально-організаційна функція кафедри спрямована на організацію СРС протягом семестру. Відповідна діяльність викладачів як її членів передбачає:

- доведення до студентів інформації про існуючі навчальні й методичні матеріали, у тому числі їхній зміст, структуру, місцезнаходження тощо. Як правило, це відбувається вже на першому занятті з навчальної дисципліни, якщо викладач піклується про якість організації самостійної роботи. Таке інформування у більшості закладів освіти є обов'язковою вимогою до лекторів, які працюють з першокурсниками;

- ознайомлення студентів зі змістом завдань, особливостями та термінами їх виконання, критеріями оцінювання його результатів. Існує кілька способів передавання цих відомостей. Загальна інформація передається лектором, який може і деталізувати завдання самостійної роботи. Але основне джерело цієї інформації – це методичні матеріали. Як засоби забезпечення управління СНД студента вони повинні бути абсолютно доступними кожному майбутньому юристу в друкованому або електронному вигляді. Їх відсутність – це передумова невпорядкованої самостійної роботи майбутнього фахівця та його низької підсумкової успішності;

- забезпечення зворотного зв'язку зі студентами у процесі виконання ними самостійної роботи, у тому числі за рахунок складання графіків консультацій на кафедрі, утворення та реалізації можливості консультування через Internet-сайти. Важливими будуть консультації, заплановані до виконання майбутніми юристами великих за обсягом завдань для самостійної роботи: створення індивідуальних науково-дослідних проектів, підготовка презентацій і доповідей, написання рефератів та курсових робіт тощо. Показовим способом реалізації цього аспекту діяльності викладача є використання системи управління навчальними курсами Moodle, яка створює можливість для постійного зворотного зв'язку зі студентами і набуває все більшої популярності у ВНЗ України та інших країн. У рамках цієї системи можливі проведення онлайн-консультацій, відстеження викладачем якості виконання студентами низки завдань для самостійної роботи, розміщення будь-яких навчально-методичних матеріалів тощо;

- з'ясування, узагальнення та усунення причин низькоякісного виконання завдань для самостійної роботи студентами, а також оперативне внесення змін у зміст таких завдань та вимоги до їх виконання;

- внесення пропозицій деканату та ректорату навчального закладу щодо поліпшення організаційних умов виконання самостійної роботи майбутніми юристами. До таких умов можуть

належати технічне оснащення навчальних аудиторій, виготовлення навчальних матеріалів й обладнання, проведення зі студентами занять із правил роботи з бібліотечними каталогами, що актуально для першокурсників та ін.

Стимулювальну діяльність кафедри як суб'єкта управління СНД студентів слід пов'язати з двома її функціями. Перша з них – **функція стимулювання педагогів**. Призначення цієї функції полягає у створенні всією кафедрою умов для активізації своєчасного й повного виконання викладачами своїх обов'язків із проектування, організації та стимулювання СРС, контролю за її якістю. Реалізація цієї функції є обов'язковим складником управлінської діяльності завідувача (начальника) кафедри. Цьому сприяє, наприклад, висування ним педагогічних вимог до складання календарного графіку роботи кафедри на навчальний рік, зокрема вимог до планування заходів щодо управління СНД майбутніх юристів, розробки модулів СРС, вправи викладачів у виконанні певних вимог керівника кафедри, їх заохочення в питаннях вивчення думки студентів про якість організації самостійної роботи та її врахування у процесі вдосконалення управління нею. Важливим складником стимулювання може виступати проведення на кафедрі конкурсу зі створення кращої системи оцінювання організації викладачами самостійної роботи, орієнтовний загальний опис якої буде наведено нижче при розгляді функції педагогічного самоконтролю.

Другою функцією із цієї групи є **функція стимулювання студентів як суб'єктів самоуправління СНД**. Її реалізація передусім полягає у висуванні студентам вимог до якості та термінів виконання завдань для самостійної роботи, їх заохоченні в ній та розкритті перспектив використання отриманих результатів у подальшій навчальній та професійній діяльності. Важливим способом стимулювання є й занесення прикладів і технології успішного виконання конкретним студентом окремих завдань для самостійної роботи до кафедрального банку продуктів навчальної творчості майбутніх юристів.

Ще одним методом стимулювання студентів як суб'єктів самоуправління СНД є створення ситуацій для колективної позитивної оцінки виконаного ними завдання. Особливо це є ефективним за умов, коли виконання завдань носить груповий характер і кожний студент несе відповідальність не тільки за себе, але й за своїх товаришів. Досвід позитивної громадської думки про свої самонавчальні дії сприяє появі у студентів величезного бажання й інтересу до подальших навчальних випробувань.

Окрему увагу в питаннях вибору методів і засобів стимулювання СНД студентів педагог може приділити саме почуттю їхньої відповідальності. Викладач аргументує свою думку про необхідність зміни безвідповідального ставлення студента до навчальної діяльності на відповідальне тим, що, демонструючи низьку успішність, майбутній юрист не виправдовує очікувань своїх батьків і шкільних учителів, які вклали в нього свої сили та здоров'я. Витратив значні зусилля в цьому напрямі й сам викладач, як готуючись до занять, так і розробляючи навчальні та методичні матеріали. Тому недбале ставлення студента до своїх навчальних обов'язків може розглядатися як вияв особистої неповаги й непорядності щодо інших людей. Крім того, у майбутньому виконання юристом низької кваліфікації своїх обов'язків слідчого, прокурора або адвоката призведе до того, що постраждають безвинні люди, а злочинці зможуть уникнути покарання. А для майбутнього офіцера правоохоронних органів є ще таке поняття, як обов'язок, який у ВНЗ полягає в навчанні.

Остання група функцій кафедри стосується її контрольної діяльності. Відповідно однією з них є **функція контролю за діяльністю викладача як суб'єкта управління СНД студентів**, здійснення якої передбачає наявність способів і засобів відповідного контролю всередині кафедри в її керівника, якісного використання їх ним протягом семестру та року. Реалізація цієї функції завідувачем кафедри здійснюється за такими провідними напрямками:

- забезпечення цілісності засвоєння студентами навчального матеріалу за результатами досягнення оптимальності співвідношення видів аудиторної та самостійної роботи в робочих програмах навчальних дисциплін;

- наявність освітньо-розвивальних цілей для кожного модуля СРС;

- відповідність змісту розроблених викладачем навчальних завдань для СНД студентів визначеним цілям;

- ефективність організації викладачами СНД майбутніх юристів;

- розробленість методичного забезпечення кожного модуля, у тому числі наявність теоретичних матеріалів, методик виконання відповідних завдань та критеріїв оцінювання викладачем якості їх виконання;

- забезпеченість викладачами мотивації активності студентів у СНД;

- наявність постійно діючого комунікативного каналу між викладачем і студентом як суб'єктом самоуправління СНД;

- якість стимулювання викладачами майбутніх юристів як суб'єктів самоуправління СНД;

- якість виконання студентами самостійної роботи;
- персональна активність викладача в управлінні СНД студентів.

З метою підвищення якості контролю з боку завідувача кафедри успішність відповідної роботи викладача визначається середнім рівнем успішності його студентів і кількістю тих із них, що засвоїли матеріал на творчому рівні. Кожний із наведених напрямків роботи викладача може передбачати конкретну оцінку, наприклад, за десятибальною шкалою. Сукупність оцінок створює його рейтинг, який може й повинен ураховуватися при проходженні педагогічним працівником конкурсу на посаду, а для тих викладачів, які є офіцерами силових структур і працюють у відомчих навчальних закладах, ще й ураховуватися при черговій кадровій атестації.

Другою функцією із цієї групи є **функція контролю за якістю самоуправління студентами СНД**. Під час її реалізації викладачі кафедри проводять заходи, спрямовані передусім на поточний і підсумковий контроль за виконанням студентами завдань для самостійної роботи. Підсумковий контроль результатів СНД студентів здійснюється на підставі загальних (характерних для всієї СРС протягом семестру) і тематичних (що належать до модулів СНД з однієї теми) вимог. Такі вимоги можуть бути індивідуальними, розробленими спеціально для обдарованих студентів. Результати підсумкового контролю свідчать про успішність студентів, їхні навчальні здібності, готовність до подальшого активного вивчення предмета, а також про доцільність наявних вимог, ступінь оптимальності кількості та складності завдань.

Поточний контроль не передбачає оцінювання всієї самоуправлінської роботи студента. Його мета – своєчасне фіксування ситуацій, що вимагають корекції певних аспектів управління СНД студентами. Йому передує, як правило, дистанційне спостереження за характером та продуктивністю самостійної роботи майбутніх юристів. Контролю підлягають загальна самонавчальна активність студентів, статистика тривалості їхньої роботи у бібліотеці, на навчальному Internet-сайті, відвідування ними аудиторних та дистанційних консультацій. Результати аналізу спостережень та їх зіставлення з інформацією про успішність майбутнього юриста дозволяють прийняти рішення щодо змін у змісті завдань та вимог до їх виконання, необхідності вдосконалення методичних матеріалів, загальної організації чи стимулювання самостійної роботи й таке інше.

Проведене висвітлення сукупності управлінських функцій викладачів та їхнього керівника дозволяє акцентувати увагу на функціях управління СНД студентів юридичних спеціальностей з

боку кафедри як системоутворювальних, тобто таких, що забезпечують дієвість усієї системи управління нею.

2.4.4. Майбутній юрист як суб'єкт системи управління самостійною роботою студентів

Студент є центральною фігурою системи управління СНД майбутніх юристів. Крім того, самостійний характер діяльності вимагає від нього виконання функцій управління, а сам він є повноцінним суб'єктом системи управління з особливими функціями, що й підкреслено у функціональній моделі управління СНД майбутніх юристів. Розглянемо функції, що виконуються студентом.

Мотиваційна складова СНД студента характеризується виконанням ним двох функцій. По-перше, це **системно-мотиваційна функція**. Беручи свідому участь у навчальному процесі, студент під час взаємодії з викладачами та працівниками деканату актуалізує з метою реалізації власні потреби в навчально-методичному та технічному забезпеченні СНД, її загальному обсязі, способах і засобах виконання, сприятливому для неї денному розкладі, навчальному навантаженні та ін. Відповідно в межах усієї системи відбуваються зміни, спрямовані на задоволення цих потреб.

По-друге, це **самотиваційна функція**: усвідомлення відповідних власних потреб студентом виявляється в мотивах їх реалізації. Ці потреби стосуються особистісного та професійного розвитку, оволодіння певними науками, планування СНД, організації робочого місця, здатності виконувати окремі завдання (наявності операційних умінь) тощо. Актуалізації цих потреб студента сприяє цілеспрямована робота в цьому напрямі викладачів кафедри, особисте вивчення ним та аналіз позитивного та негативного досвіду виконання самостійної роботи (як власного, так й однокурсників).

Із конструктивним аспектом СНД студента пов'язана його **функція цільового самовизначення**. Відповідно до неї майбутній юрист визначає цілі й завдання далекого та короткочасного терміну виконання. Перша категорія цілей і завдань стосується, зокрема, формування вмінь і якостей, значущих для навчання та здійснення професійно-юридичної діяльності. Студентом як цілі встановлюються еталони якісного виконання навчальних завдань різного характеру та самостійного оволодіння навчальним матеріалом. Зокрема, цими інструментальними цілями охоплюються вміння працювати з книгою, виконувати письмові роботи, запам'ятовувати інформацію, готуватися до публічних виступів й

екзаменів тощо. Цільовими орієнтирами СНД студента є системні й функціональні складники юридичної культури. Як стратегічним їм підпорядковується весь самоуправлінський процес майбутнього фахівця. Наприклад, такі якості системного плану, як здатність до постійної самоосвіти, оскільки представники галузі права працюють в умовах законодавчих змін, реформ, судових рішень, відомчих наказів і таке інше. Визначення студентом стратегічних цілей і завдань далекої перспективи обумовлюється усвідомленням власної невідповідності між тим, ким він є як юрист, і тим, ким треба стати. Це усвідомлення – результат систематичного самоаналізу своєї фахової готовності, наявності у майбутнього юриста достатньо високого ступеня адекватності самооцінки. Допомога викладачів чи практичних юристів у цій справі, результати самостійних досліджень змісту вимог до професійної діяльності – усе це сприяє процесу цілепокладання у сфері здійснення СНД стратегічного плану.

Цілі короточасного терміну виконання стосуються вивчення поточної навчальної дисципліни та певної теми: студент визначає, чого він повинен досягти при виконанні поточних цілей і завдань СНД. Наприклад, це може бути розуміння норми закону, набуття вміння щодо його застосування та ін.

Другою функцією студента в контексті його конструктивної діяльності є **функція створення необхідних умов для СНД**. Під час її виконання майбутній юрист дбає про наявність робочого зошита, підручника, методичних матеріалів, доступу до мережі Internet, облаштування робочого місця тощо. Він повинен дізнаватися про вимоги кожного викладача до виконання завдань для самостійної роботи з певної навчальної дисципліни, вивчити графіки роботи навчальних кабінетів, читальних залів, лабораторій, консультацій викладачів. За такої моделі поведінки студент поступово перетворюється на суб'єкта самоуправління СНД.

Організаційна складова СНД майбутнього юриста обумовлюється виконанням ним трьох функцій. Першою з них є **функція планування самостійної роботи**. Ідеться про встановлення сутності та розподілу навчальної роботи протягом дня, тижня та місяця на основі поставлених цілей. Об'єктивними причинами цього є а) постійне зростання обсягу навчального матеріалу; б) необхідність рівномірного розподілу навчального навантаження; в) складність та тривалість виконання деяких завдань, таких, наприклад, як написання курсової роботи, підготовка доповіді тощо. Здійснення планування забезпечує порядок у виконанні студентом самостійної роботи. Відкриваючи свій записник, він може завчасно бачити її обсяг на кілька днів уперед і щодня розподіляти час, необхідний для виконання кожного завдання. Не

зайвим для студента є й аналіз стану реалізації запланованих заходів, результати якого висвітлюють помилки, які мали місце при їх здійсненні, визначенні часу, відведеного на виконання окремих завдань, розподілі навчальної роботи протягом тижня, встановленні порядку виконання різних видів роботи тощо.

Другою з функцій цієї групи є функція **поточної самоорганізації СНД**. Вона передбачає сукупність самоорганізаційних дій студента в напрямі безпосереднього виконання завдань для самостійної роботи. Треба насамперед говорити про моделювання процесу самоорганізації виконання певного завдання, дію щодо самоорганізації добору якоїсь технології чи методики та ін. Певне завдання може вимагати спочатку самоорганізації опрацювання книги, а якщо цього недостатньо, – роботи в мережі Internet. Далі за умови невиконання його студентом стають потрібними консультація у викладача або спроба групового виконання завдання. Здатність студента винайти траєкторію оптимального виконання завдання для самостійної роботи й дотриматись її закладена в основі реалізації цієї функції.

Третьою функцією із цієї групи є **функція вивчення студентом методичних матеріалів**. На основі вивчення сутності завдань, вимог до перебігу й результату їх розв'язання й оформлення, термінів надання на перевірку (уся ця та інша інформація зафіксована у методичних матеріалах) студент починає планувати виконання завдання в часі з урахуванням змісту діяльності, яка обумовлює початок реалізації двох попередніх функцій. Усі три функції організаційного напрямку самостійної діяльності студента є взаємопов'язаними, а їхня цілісна сукупність має ознаки системи.

Самоуправлінській діяльності студента властива й **самостимулювальна функція**. Її реалізація студентом полягає у підвищенні вимогливості до себе, рівня обов'язку й відповідальності за виконання самозобов'язань, використанні способу самозаохочення та засобу тимчасової заборони недоцільних для здійснення СНД дій. Доцільними при виконанні цієї функції є опора на певні прийоми і засоби самовиховання (самопідбадьорювання, самосхвалення самонаказ, самопереконавання та ін.).

Функція самоконтролю відображає сутність здійснення студентом контролю за якістю самоуправління СНД. По-перше, вона стосується самоконтролю за станом формування в нього умінь СНД та тих фахових компетентностей, оволодіння якими передбачене програмами навчальних дисциплін. Самоконтроль допомагає майбутньому юристу у визначенні подальших актуальних напрямів засвоєння змісту дисципліни чи професійного розвитку загалом. Наприклад, починаючи вивчати навчальну дисципліну "Прийняття

процесуальних рішень та проведення слідчих дій”, майбутній юрист повинен зробити контрольний зріз якості засвоєння змісту базового для цього курсу теоретичного матеріалу – кримінально-процесуального законодавства. Це обумовить, у разі виявлення слабких базових знань, необхідність повторення якихось тем із кримінального процесу.

Майбутнім юристом здійснюється й самоконтроль за якістю виконання навчальних завдань, критерії якої, як правило, визначає викладач у методичних рекомендаціях. Студенти, які мають високий рівень навчальних досягнень, виробляють і свої відповідні особисті критерії як результат високого рівня розвитку в них професійної самосвідомості, досягнення якого, зокрема, стало можливим і завдяки ефективній самоуправлінській діяльності у сфері СНД.

Студент здійснює самоконтроль за часом виконання завдань, ефективністю розподілу часу на самопідготовку протягом дня, тижня чи місяця. Здатність майбутнього юриста як суб'єкта самоуправління СНД до самоконтролю є системною якістю його особистості, яка забезпечує як успішність у навчанні, так і продуктивність у професійному розвитку.

Визначений перелік та зміст функцій майбутнього юриста в контексті самоуправління СНД обумовлює певний результат функціонування всієї системи управління нею.

2.5. Принципи управління самостійною роботою майбутніх юристів на системному та технологічному рівнях

Функціонування всієї системи управління СНД студентів юридичних спеціальностей має регулюватися певними стрижневими правилами, що забезпечать їй цілісність, особистісну зорієнтованість, стабільність, стійкість та загалом ефективність. Відповідними правилами є принципи, які складають ядро концепції впровадження такої системи управління в навчальний процес вищого закладу освіти.

Система управління СНД майбутніх юристів є складовою педагогічної системи закладу освіти, тому першим із них є принцип **перетворення управлінських завдань у педагогічні**. Цей принцип вимагає чіткого підпорядкування рішень суб'єктів управління СНД студентів на всіх його рівнях загальній педагогічній меті – якісній підготовці юриста-професіонала. Відповідно управлінські технології як найвища форма системного управління мають характер педагогічних, що позначається на вимогах до їхніх властивостей. Однією з таких властивостей є те, що управлінська технологія повинна розроблятися під певний педагогічний задум, наприклад, створення інформаційної бази СНД або забезпечення цілісності

процесу засвоєння навчального матеріалу шляхом розробки проектів модулів самостійної роботи тощо. Інша властивість управлінської технології як педагогічної полягає в побудові послідовності безпосередніх дій суб'єкта управління відповідно до цільових настанов, адресованих йому як представникові ВНЗ (або визначених самостійно), що мають форму певного очікуваного результату підготовки юриста на якомусь з її етапів. Наступна педагогічна властивість управлінської технології полягає у взаємопов'язаній діяльності суб'єктів системи зі студентами на договірній основі (прямо чи опосередковано). Тобто слід констатувати такий формат стосунків, за яким студент як суб'єкт самоуправління реально стає представником системи. Така взаємодія дійсно забезпечує індивідуалізацію самостійної роботи, реалізацію потреб і можливостей майбутніх юристів. Ще одна педагогічна властивість управлінських технологій, особливо на мікрорівні системи, полягає у можливості відтворення певних елементів технології будь-яким педагогом, при цьому слід розуміти, що представники вищих за викладачів рівнів управління також є педагогами зі своїми специфічними завданнями. Отже, усі викладачі мають бути здатними бачити педагогічний сенс будь-якого аспекту управлінської технології, наприклад, аспект проектування самостійної роботи. Остання педагогічна властивість управлінської технології у сфері СНД студентів окреслюється наявністю критеріїв, показників і засобів визначення результатів діяльності кожного із суб'єктів системи. Тобто управлінська робота, яка має педагогічну природу, повинна оцінюватися кількісно з позицій якості й ефективності, як і будь-яка педагогічна.

Другим принципом, що забезпечує повноцінне функціонування системи управління СНД майбутніх юристів, є принцип **орієнтації управлінських дій на потреби студентів**, чим підкреслюється особистісно орієнтований характер самої системи. Крім того, відсутність цього принципу допускала б функціонування системи заради самої себе й не дозволяла б реалізацію попереднього принципу, який визначає педагогічний характер системи. Така цільова спрямованість принципу вимагає визначення груп потреб майбутніх юристів, як усвідомлюваних ними, так й об'єктивних, проте неусвідомлюваних. Одна з них обумовлена потребами самореалізації студентів як майбутніх фахівців. Задоволення цієї потреби можливе в разі забезпечення певних навчальних умов: набуття відповідності змісту завдань для самостійної роботи різним аспектам юридичної практики, використання технології управління СНД студентів особистісно орієнтованого характеру. Інша група потреб студента як суб'єкта управління СНД – це потреби в

навчально-методичних умовах її здійснення. Тож система повинна функціонувати і в напрямі створення комплексу відповідних матеріалів. Третя група потреб студента як предмет функціонування системи управління належить площині організації самостійної роботи. Для здійснення якісного самоуправління майбутній юрист потребує своєчасного отримання завдань для СНД, виділення достатньої кількості часу на їх виконання, наявності надійного каналу комунікації з викладачем, інфраструктурних та технічних умов виконання самостійної роботи, зручної для нього організації навчального дня в закладі тощо. Ще одна (четверта) група потреб майбутніх юристів відповідає намаганням набуття ними фахової компетентності відповідно до стандартів підготовки, галузевих вимог, навчальних програм, критеріїв підсумкового оцінювання з певної навчальної дисципліни та державної атестації. Така потреба позначається на проектуванні цільового компонента СНД студентів та утворює підґрунтя для його рефлексії професійного самостановлення засобами СНД. П'ята група потреб – у набутті майбутніми юристами методичної та технологічної компетентності у виконанні завдань для самостійної роботи. Відповідно, система управління має дбати про формування в студентів умінь СНД і досвіду виконання тих чи інших завдань для самостійної роботи.

Потреби студентів щодо набуття умінь СНД вимагають реалізації й іншого принципу – **цілеспрямованої орієнтації системи управління освітнім процесом на формування культури навчальної діяльності студентів** як фундаментальної умови виконання змісту самостійної роботи. Оскільки особистість майбутнього фахівця ми розглядаємо через призму його самоуправлінської діяльності у сфері СНД, то доцільність цього принципу необхідно вивчати в контексті розуміння категорії “культура управління”. Вивченню цього поняття присвячені роботи кількох вчених.

Л. Скібіцька у змісті культури управління зауважує сукупність досягнень в організації та здійсненні процесу управління, організації управлінської праці, використанні техніки управління, а також вимог, які висувуються до систем управління і працівників, обумовлених нормами і принципами суспільної моралі, етики, естетики, права [391, 318]. Проекція цієї цілком справедливої думки на ситуацію самоуправління СНД дозволяє констатувати, що відповідний аспект культури студента корелюється із самоорганізацією формування та використання певної частки умінь СНД, які виконують функцію техніки управління.

Сутність культури управління, спираючись на загальновідомі уявлення про це поняття, передає і Л. Уварова. Вона окреслює такі

складники цього виду культури, як сукупність знань, їхню структуру й глибину, світогляд, управлінське мислення, морально-етичні норми роботи, ставлення до праці, навички в організації роботи, уміння володіти собою й розуміти особливості людей, що працюють поруч [441, 55]. Тобто зазначені науковцем елементи відповідної культури в координатах СНД свідчать про необхідність оволодіння студентом певною низкою умінь СНД, а також мати певні особисті якості та психічні властивості.

Безпосередні дослідження культури управління в освітній галузі здійснені Л. Калініною. За її баченням, "... культура суб'єкта управління – це сформована на базі загальної культури, соціокультурної компетентності здатність здійснювати управлінську діяльність з максимальною ефективністю" [149, 14]. Саме акцент на останньому твердженні дозволяє вважати, що студент як суб'єкт самоуправління вимагає всебічної допомоги у його здійсненні, яку може надати лише навчальний заклад, а точніше така його особлива структурна складова, як система управління СНД майбутніх фахівців. Серед видів культур в управлінській діяльності керівника сфери освіти Л.М. Калініною виділяються професійна педагогічна, технологічна, організаційна, економічна, методична, правова, наукова, інформаційна та управлінська [149, 12]. На наш погляд, для сфери управління СНД студентів у галузі юридичної освіти особливо актуальними постають такі види культури, як професійна педагогічна (в її контексті студент займається самоосвітою і самовихованням як майбутній юрист та суб'єкт самоуправління), технологічна (вона пов'язана з алгоритмом і методикою виконання студентами навчальних завдань певних типів) та суто методична, яка охоплює спектр питань не тільки методик навчання, а й методик управління та самоуправління.

За структурою як управлінської, так і самостійної навчальної діяльності з урахуванням тлумачення понять "культура управління" Л. Скібіцькою та Л. Уваровою, "культура суб'єкта управління" Л. Калініною до змісту поняття культури навчальної діяльності студента повинні належати характеристики його особистості, які якісно визначають спроможність вчитися в координатах самоуправління та уособлюють рівень розвитку пошуково-дослідницьких та інших здібностей, суто управлінських та операційно-технологічних умінь навчальної діяльності, відповідних особистих якостей і психічних властивостей. Система управління повинна забезпечити умови для вдосконалення (самовдосконалення) культури навчальної діяльності студента цілеспрямованим безпосереднім впливом на формування окремих її складників, забезпечення систематичності самостійної роботи, її

інтенсивності, якості виконання студентами вправ максимальної складності й творчого характеру та постійного пізнання ними нового тощо.

Четвертий принцип управління СНД майбутніх юристів вимагає **єдності та гармонізації самостійної й аудиторної роботи студентів**. З одного боку, цей принцип є природним для навчального процесу. З дидактичної точки зору його не слід було би виділяти окремо. Проте практика юридичної освіти об'єктивно містить труднощі в поєднанні цих двох видів навчальної діяльності студентів. По-перше, традиції вищої школи пов'язані з культивуванням у ній саме аудиторної роботи, а, по-друге, зміст педагогічної діяльності в юридичному ВНЗ здебільшого носить інтуїтивний характер (траєкторія вивчення тем є скоріше випадковою, ніж науково-обґрунтованою), адже більшість працівників таких закладів не мають базової педагогічної освіти. Гармонізувати використання потенційних можливостей аудиторної та самостійної видів роботи студентів у освітніх, розвивальних і виховних цілях можуть сприяти управлінські механізми у сфері їхньої СНД, що функціонують на технологічній основі. Єдність і гармонізація аудиторної та самостійної роботи розкривають більше їхніх можливостей для мотивування, організації стимулювання, контролю за навчальною діяльністю, забезпечують міцніший комунікативний контакт між студентами та суб'єктами системи управління. Цілеспрямованість у свідомому застосуванні управлінцями аудиторної та самостійної форм навчання майбутніх юристів дозволяє розв'язати широке коло навчально-розвивальних завдань, поставити перед студентами високі вимоги до якості оволодіння професійними знаннями, уміннями, іншими складниками змісту вищої освіти, забезпечити формування в них низки навчальних умінь.

Функціонування системи управління СНД майбутніх юристів у закладі освіти вимагає застосування правил, що регулюють змістово-організаційний бік цього процесу. Адже певна проблема впровадження системи управління СНД студентів у практику роботи полягає в тому, що існування цієї системи не передбачене окремими нормативними документами в галузі вищої освіти. Тому функціонування системи управління СНД майбутніх фахівців вимагає чіткого визначення її місця й ролі в системі управління ВНЗ. Зазначена обставина є причиною визначення кількох принципів, зокрема такого: **накладання структури управління самостійною роботою майбутнього фахівця на загальну структуру управління навчальним процесом**. Цей принцип вимагає від одних й тих самих посадовців системного бачення процесу

навчання, розуміння послідовності й закономірностей засвоєння студентами навчального матеріалу. Крім того, дії окремих управлінців, які гіпотетично відповідають за якість різних форм навчання, за традиційної системи освіти можуть містити елемент протиріччя, переслідуючи різні дидактичні цілі тощо. Підвищення цілісності управління СНД студентів вимагає, на перший погляд, розширення кількості функціональних обов'язків працівників деканату та кафедр, проте воно зменшує методичне навантаження на аудиторну складову навчального процесу, сприяє покращенню умов засвоєння майбутніми фахівцями навчального матеріалу. А це позбавляє викладачів та керівників факультетів негативної практики спілкування з певною кількістю студентів, які не виконують вимоги навчальних програм. Крім зазначених наслідків опори на зазначений принцип, необхідно акцентувати увагу ще на такому, як забезпечення гармонізації управлінських дій щодо впровадження технології управління СНД студентів, певних провідних заходів у цій сфері в організацію навчального процесу в закладі загалом. Цим підкреслено, що самостійна навчальна діяльність студентів є невід'ємним складником загального процесу підготовки фахівця й може бути ефективною тільки в разі, якщо її зміст відповідає етапам підготовки юриста та потребам вивчення окремих навчальних дисциплін.

На питання щодо характеру змісту управління самостійною роботою майбутніх юристів відповідає наступний принцип. Ним є принцип **поліфункціонального змісту процесу управління СНД майбутніх юристів та забезпечення його якості шляхом запровадження управлінської технології**. Раніше нами вже обговорювалися функції суб'єктів управління (мотиваційна, конструктивна, організаційна, стимулювальна та контрольна). Ще раз підкреслимо, що вони є типовими на всіх рівнях системи управління, тому у своїй цілісній сукупності й стають основою функціонування окремих процесів. Розглянемо для прикладу конструктивний аспект розв'язання питання щодо розробки навчальних завдань. Для того, щоб це завдання було сформульовано, ректоратом забезпечена наявність стандарту підготовки юриста, деканатом із конструктивних позицій проаналізовані окремі його складові як цілі певних навчальних дисциплін, кафедрою розроблено навчальну та робочу програми навчальної дисципліни, після чого викладач уже має можливість добирати конкретні завдання. Отже, ми маємо цілісний процес на системному рівні функціонування. Забезпечення цілісної реалізації всіх управлінських процесів можливе лише на технологічному рівні, коли певна технологія зумовлює специфіку виконання кожним

суб'єктом своїх конкретних управлінських дій. А сукупність таких дій на всіх рівнях і забезпечуватиме повноцінний поліфункціональний зміст процесу управління СНД майбутніх юристів.

Наступний принцип – принцип **полісуб'єктності характеру управління самостійною роботою майбутніх юристів**. Саме полісуб'єктність характеру управлінських дій і обумовлює створення системи управління. Потреба системи в цьому принципі викликана неможливістю одноосібного вирішення всієї сукупності питань управління СРС будь-яким із посадовців навчального закладу. Характер управлінської діяльності суб'єктів управління СНД студентів є різним – розпорядницьким, виконавським та творчим. Проректорам із навчальної роботи, працівникам деканату, завідувачам кафедр з метою підвищення якості СНД студентів доводиться віддавати певні розпорядження, самим виконувати розпорядження своїх прямих керівників та здійснювати конкретну конструктивну роботу. У ролі виконавця наказів ректора, розпоряджень декана й завідувача кафедри у сфері управління СНД майбутніх юристів знаходиться й викладач. Але як управлінцю йому також притаманні творчі дії, спрямовані передусім на розробку модулів самостійної роботи. Тобто відповідні різновиди характеру управлінської діяльності притаманні цілісній сукупності його суб'єктів. Проте між ними існує розподіл обов'язків і повноважень, конкретні канали комунікації.

Ще одним регулятивом управління СНД студентів виступає принцип **усвідомлення змісту управлінської діяльності у сфері СНД майбутніх юристів усіма суб'єктами управління**. Ідеться про емоційне переживання й розуміння кожним із представників ректорату, деканату, керівників кафедр, викладачів та студентів як власних функцій і обов'язків, так і функцій та завдань усієї системи управління СНД студентів. У такому разі кожному із зазначених суб'єктів стає зрозумілою мета його конкретної дії, яка визначається або представниками вищого щабля управління, або ним самим у контексті цілей функціонування системи управління.

До зазначених принципів організаційно-регулювального плану необхідно додати ще один – **обов'язкового постійного зворотного зв'язку між представниками різних рівнів управління**. Передусім ми керувалися ним при проектуванні відповідної моделі управління. Цей принцип дозволяє системі управління набути властивостей адаптивності, про які йдеться в роботах Г. Єльникової й Т. Борової. Крім того, очевидно, що зворотний зв'язок є природнім для педагогічних систем взагалі, а в нашому випадку він забезпечує спроможність системи оперативно

реагувати на поточні труднощі функціонування, які виникають при реалізації технології управління СНД студентів.

В умовах функціонування системи управління СНД студентів, яке відбувається на технологічних засадах, можливі ситуації досягнення різного стану успішності застосування технології. Причини можливих невисоких результатів здійснення студентами СНД можуть критися в управлінській некомпетентності окремих суб'єктів, низьких показниках здатності до навчання майбутніх юристів, недостатніх матеріальних і технічних умовах функціонування СНД студентів та ін. З'ясування таких причин управлінцями різного рангу є початком узгодженості їхніх наступних дій щодо коригування застосування тих чи інших елементів технології, вибору тих чи інших модулів управління, що обумовлює потребу в новому принципі. Це принцип **обов'язкового коригування процесу реалізації управлінської технології залежно від стану функціонування СНД студентів**. На системному рівні відповідно до цього принципу технологія управління повинна мати таку властивість, як варіативність застосування її окремих складових, а кожний суб'єкт при цьому повинен самостійно приймати рішення щодо застосування тих чи інших управлінських модулів.

Останнім у переліку зазначених принципів, але дуже значущим для досягнення позитивних результатів в управлінні СНД студентів є принцип **забезпечення відповідальності кожного з його суб'єктів за ефективність роботи всієї системи**. Принцип вимагає від кожного з них побачити у функціонуванні системи управління СНД студентів механізму підготовки юриста, якість якої у певних аспектах безпосередньо залежить від конкретних осіб. Успішність опори на принцип забезпечення відповідальності окремих суб'єктів управління за ефективність роботи всієї його системи можлива як результат якісної реалізації мотиваційної та стимулювальної функцій, які згідно з моделлю управління СНД майбутніх юристів, характерні представникам усіх рівнів управління системи.

Таким чином, нами встановлено одинадцять принципів управління самостійною роботою майбутніх юристів на системному та технологічному рівнях. Цими принципами передусім регулюються структурний та змістовий складники управлінської системи, її цільова спрямованість. Зазначені принципи є цілісною сукупністю взаємопов'язаних складників, тобто утворюють певну систему.

2.6. Етапи управління самостійною навчальною діяльністю студентів

Розгляд етапів управління СНД майбутніх юристів є необхідним складником дослідження всієї відповідної управлінської системи. Це обумовлено тим, що забезпечення технологізації цього процесу можливе лише за умови забезпечення його чіткої етапності. Специфіка функціонування системи управління СНД студентів дозволяє проаналізувати етапи її діяльності в двох вимірах. Першим з них є змістовий вимір, у рамках якого можливо дослідити склад і логічну послідовність управлінських дій на основі цілісного підходу. Другим є хронологічний вимір, у координатах якого процес управління СНД у ВНЗ проектується на календарний графік навчання. Послідовно розглянемо кожний із зазначених вимірів.

У змістовому вимірі першим етапом управління СНД студентів юридичних спеціальностей є **дозмістовий етап**. Його сутність полягає в усвідомленні суб'єктами управління закладом освіти (насамперед представниками ректорату й деканату) потреби у безпосередньому управлінні самостійною роботою як окремою формою навчальної діяльності студента. Передумовами, значущими для усвідомлення цієї потреби всіма суб'єктами управління відповідним процесом, можуть бути:

- довгострокова динаміка поступового зниження загальної успішності в навчальному закладі;
- тенденції до збільшення пропусків аудиторних занять студентами (з об'єктивних причин частина студентів завжди паралельно з навчанням ще й працює, на старших курсах кількість таких студентів помітно збільшується);
- безпосередні накази чи настанови з боку керівних установ щодо формування особистості майбутнього фахівця, готового до самостійного навчання протягом життя;
- інформатизація та комп'ютеризація суспільства, що вимагають розвитку технологій саме самостійної навчальної роботи;
- конкуренція між вищими навчальними закладами, яка призводить до активного пошуку нових форм і методів навчання, зокрема у сфері управління СНД студентів.

Дозмістовий етап управління СНД студентів не регламентується часом, його фактичне завершення настає у момент, коли суб'єктами управління ВНЗ установлюється таке:

- 1) низька ефективність чи інтенсивність СНД майбутніх юристів у закладі взагалі або на окремому (юридичному) факультеті, чим обумовлюється недостатня якість навчання студентів;

2) неможливість працівниками кафедр самостійно забезпечити підвищення ефективності самостійної роботи студентів за наявної об'єктивної потреби в цьому;

3) очевидна непорядкованість і хаотичність організації самостійної роботи студентів у ВНЗ у цілому.

За нашими спостереженнями в усіх п'яти ВНЗ України, де проводилася експериментальна робота (про яку буде йтися далі), саме дозмістовий етап управління СНД майбутніх юристів дійшов свого завершення.

Змістова частина процесу управління СНД студентів починається з **етапу фундаментальної підготовки** до його реалізації як системи. Під час цього етапу створюється нормативна база управління СНД студентів у навчальному закладі й цілі підготовки юристів, про що йшлося раніше. Створення нормативної бази передбачає насамперед затвердження концептуальних положень щодо управління цим процесом, розроблення й затвердження програми управління та документів, що забезпечують функціонування системи управління СНД майбутніх юристів та впровадження у практику відповідної управлінської технології (положення про самостійну навчальну діяльність, окремі накази тощо). Раніше актуалізоване питання розроблення тимчасових стандартів щодо підготовки юриста доповнимо тим міркуванням, що ВНЗ можуть створювати модель підготовки юриста, ураховуючи державні вимоги, регіональні особливості роботи юристів, тенденції на ринку освітніх послуг, потреби самого ВНЗ у вихованні правознавця, а також потреби сучасної молоді в набутті юридичної освіти.

По закінченню цього етапу послідовно розгортається процес укладання навчальних планів підготовки юриста та програм навчальних дисциплін, що належить до **етапу системного проектування самостійної роботи у межах навчальних дисциплін**.

Наступним змістовим етапом управління СНД студентів юридичних спеціальностей є **етап предметного та методичного проектування самостійної роботи**. Його обов'язковими складниками є:

- розроблення робочих програм навчальних дисциплін;
- установлення послідовності та наступності між аудиторними заняттями й модулями самостійної роботи при вивченні кожної теми, планування окремих модулів СНД майбутніх юристів;
- визначення цілей кожного модуля самостійної роботи;
- розробка чи добір завдань модулів самостійної роботи;
- створення методичного забезпечення СНД студентів.

Ще один етап – це **етап створення навчальних умов** для виконання майбутніми фахівцями самостійної роботи. Його мета – забезпечити необхідні умови не просто для здійснення, а самоуправління студентом власною самостійною навчальною діяльністю. Зокрема, зусиллями деканату й кафедр здійснюється підготовка навчальних аудиторій для самостійної роботи, комп'ютерних класів, читачьких залів та ін. Відбувається придбання або виготовлення обладнання, навчальної літератури, наповнення фонду електронної бібліотеки, її сайту дистанційного навчання, формування електронної бази самостійної роботи. Важливим елементом створення навчальних умов для виконання майбутніми юристами завдань для самостійної роботи є планування їхнього робочого дня.

Завершальним змістовим етапом є **етап управління виконанням студентами самостійної роботи**. На цьому етапі має місце діяльність усіх суб'єктів управління. Працівники кафедр у цей час реалізують розроблені технології самостійної роботи, студенти здійснюють самоуправління СНД. А представники ректорату та деканату здійснюють свій моніторинг якості виконання студентами самостійної роботи з різних навчальних дисциплін, критеріями оцінювання результатів якого є інтенсивність та успішність СНД майбутніх юристів, їхня загальна успішність, наявність систематичних труднощів при виконанні ними завдань. Наступні управлінські рішення можуть стосуватися зміни в цілях і завданнях модулів самостійної роботи, змісту методичного забезпечення, організаційних умов, а також примусового планування студентами самостійної роботи. Систематична констатація ситуацій низької якості СНД студентів свідчатиме про необхідність проведення з викладачами занять у системі підвищення психолого-педагогічної компетентності з питань проектування та організації самостійної роботи. Виявлені системні недоліки в управлінні цим процесом можуть стати для ректорату сигналом для внесення певних змін до положення про самостійну навчальну діяльність студентів.

Логічне завершення процесу управління СНД майбутніх юристів відбувається на **післязмістовому етапі**, під час якого здійснюється статистична обробка результатів функціонування відповідної системи управління та аналіз допущених помилок. Критерії та показники якості управління цією системою ми будемо розглядати в останньому розділі.

Розгляд процесу управління СНД студентів у хронологічному вимірі передбачає його розщеплення на послідовні етапи, які вкладаються в один календарний рік. Такі етапи відповідають

нормативно-організаційній підготовці до управління СНД майбутніх юристів, проектуванню самостійної роботи та її методичного забезпечення, організації управління СНД студентів протягом навчального семестру (року) і самоаналізу власної діяльності щодо функціонування системи управління з боку її суб'єктів наприкінці семестру чи навчального року.

Для України та інших країн, які є колишніми республіками СРСР, навчальний рік у вищих навчальних закладах традиційно розпочинається першого вересня й закінчується в кінці червня або на початку липня наступного року. Робочий рік для викладача розпочинається трохи раніше – у другій половині серпня, після виходу з відпустки, і триває до початку липня наступного календарного року. Вочевидь, що етап проектування СРС та її методичного забезпечення, що йде другим у зазначеній вище хронологічній послідовності, повинен бути здійсненим та завершеним (ідеться про вивчення навчальних дисциплін у першому семестрі) у серпні, тобто до початку навчального року. Відповідно, і перший етап нормативно-організаційної підготовки повинен закінчитися раніше – до першого липня, тобто до відправлення більшості викладачів у відпустку. Сутність цього етапу полягає в затвердженні стандартів підготовки, навчальних планів, навчальних програм, визначенні відповідних функціональних обов'язків посадових осіб. У вересні починається осінній семестр та етап безпосереднього управління СНД студентів (його сутність ми розглянули раніше). Після закінчення цього етапу (орієнтовно в січні), відбувається самоаналіз власної діяльності щодо функціонування системи управління СНД студентів з боку всіх його суб'єктів. Повторюються етапи організації управління СНД студентів і самоаналізу власної діяльності щодо функціонування системи управління у весняному семестрі, при цьому на етапі самоаналізу розширюється його предмет, оскільки є необхідність узагальнення результатів власних управлінських дій за весь навчальний рік.

Таким чином, визначення сутності етапів управління СНД майбутніх юристів, здійснене у змістовому та хронологічному вимірах, виявило деякі характерні ознаки цього процесу. Ідеться насамперед про послідовну зміну цілей, завдань і змісту діяльності суб'єктів відповідної системи управління, починаючи зі встановлених орієнтирів щодо вивчення навчальних дисциплін і закінчуючи аналізом ефективності функціонування всієї системи.

2.7. Предмет та засоби комунікації в системі управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей

Комунікації в системі управління СНД майбутніх юристів є провідними зв'язуючими процесами. Як відомо з результатів аналізу моделі системи управління, вони мають горизонтальний та вертикальний виміри. Горизонтальний обумовлений тим, що у межах вищих трьох рівнів управління присутні різні його суб'єкти. А на двох нижніх він пов'язаний із процесами рефлексії викладача та студента. Що ж до вертикального виміру комунікацій, його наявність є природною через відповідний формат взаємних стосунків між керівниками та підлеглими. Зовнішньо проста структура комунікаційних процесів не висвітлює певні особливості їхнього функціонування в умовах специфіки юридичної освіти та змісту комунікації в ній. Водночас комунікативне середовище системи управління СНД студентів юридичних спеціальностей характеризується специфічними властивостями, обумовленими майбутньою професією студентів. Певні її елементи наявні, наприклад, у ВНЗ Міністерства внутрішніх справ України, де військова специфіка вимагає поєднання в роботі суб'єктів навчального процесу елементів освітньої та правоохоронної діяльності, що позначається на характері внутрішньосистемної комунікації.

Розглянемо особливості предмету та змісту комунікації між представниками ректорату, деканату, кафедри і студентів (курсантів), серед яких можна виділити кілька груп. До першої групи належать ті особливості комунікації, які містять елемент **ВИМОГИ**. Визначатися вимоги можуть в усній формі, але, як правило, для цього використовуються документи: накази, розпорядження, рішення колегіальних органів (ученої або науково-методичної ради, засідання кафедри), які визначають зміст діяльності суб'єктів управління як у межах всієї системи, так і щодо окремих її рівнів функціонування. Предметами вимог виступають стандарти навчання, форми, зміст та якість навчальної документації, цільові орієнтири та способи проектування самостійної роботи, якість підготовки її методичного забезпечення, цілісний характер звітування підлеглих суб'єктів управління, різні аспекти дотримання ними технологічних засад управління СНД студентів тощо. Зміст вимог іноді відрізняється в системах підготовки цивільних юристів та курсантів. Зокрема, існують різні вимоги до самоорганізації навчального дня курсантів і студентів. Цивільні особи в цьому аспекті самоуправління обмежені лише розкладом занять та графіками роботи бібліотеки, навчальних приміщень, консультацій

викладачів тощо. А в курсанта є розпорядок дня, і на самопідготовку він використовує лише передбачені цим розпорядком кілька годин, якщо не знаходиться в добовому наряді.

Друга група охоплює особливості комунікації, що мають **навчально-рекомендаційний зміст**. До типових завдань управління СНД студентів, що розв'язуються за їх допомогою, належать:

- формування загальних педагогічних знань у викладачів, що не мають педагогічної освіти, і навчання науково-педагогічних працівників технології проектування та реалізації самостійної роботи студентів;
- забезпечення викладачів інформацією про якість навчально-методичного забезпечення СНД студентів;
- інструктування суб'єктів управління СНД студентів із різних актуальних питань;
- формування у студентів знань і вмінь у сфері самоуправління самостійною роботою;
- розповсюдження кращого досвіду управління СНД майбутніх юристів на різних рівнях функціонування його системи.

Ці та інші завдання виконуються під час проведення спеціальних навчальних занять, інструктажів, семінарів, конференцій, за допомогою видання друкованих та електронних навчальних посібників і рекомендацій тощо.

Наступна група особливостей комунікацій у системі управління СНД студентів має відношення до розв'язання питання **організаційної взаємодії**. У типових ситуаціях, де адресатом комунікації є студент, розв'язуються завдання його інформування щодо можливостей використання навчальної бази закладу освіти, переліку завдань для самостійної роботи, вимог до їх виконання, зв'язку з викладачем, звітування та ін. Із певних загальних питань студентів інформують представники деканату, а вже з конкретних – викладачі. Працівники кафедр здійснюють організаційну взаємодію з майбутніми юристами засобами індивідуальних та групових консультацій, шляхом підготовки методичних матеріалів, використання Internet-технологій тощо. Дуже ефективним, із нашої точки зору, могла би стати Internet-сторінка саме самостійної роботи на кожному з факультетів, оформленням та наповненням якої займалися б деканат і кафедри сумісно. На цій сторінці на кожний день (тиждень) повинні бути представлені завдання для самостійної роботи з кожної навчальної дисципліни. Маючи таку інформацію, студент зможе планувати свою роботу, викладач – вимагати від нього відповідального ставлення до неї та позитивних результатів, а

деканат – контролювати стан організації самостійної навчальної діяльності на факультеті.

У контексті організаційної взаємодії є певні особливості між кафедрою та деканатом. У цілях забезпечення організаційної взаємодії використовуються наради, конференції семінари, збори, листування та інші засоби комунікації.

Четверта група особливостей комунікацій відповідальна за **збір інформації** про стан СНД студентів із метою внесення своєчасних коректив насамперед у діяльність кафедр та викладачів, а також підсумкового узагальнення ступеня ефективності управління на окремих його рівнях та у масштабах усієї системи (на вченій та науково-методичній радах). Предметом збирання цієї інформації є статистичні дані про поточну та підсумкову успішність студентів, стан виконання ними самостійної роботи, повнота створених методичних, інфраструктурних та технічних умов для СНД майбутніх юристів. Відповідні запити ректорат адресує деканату, факультет – кафедрі та студентам, а викладачі вивчають ці питання у процесі безпосереднього спілкування з майбутніми фахівцями. Збирання інформації відбувається з використанням друкованих чи електронних опитувальників, анкет, під час безпосереднього спілкування, шляхом отримання відгуків від викладачів і студентів про умови вивчення останніми навчальних дисциплін тощо.

Предметом п'ятої групи особливостей комунікацій є **звітування** суб'єктів відповідної системи управління про результати власної діяльності. Зокрема, перед початком семестру кафедра звітує перед керівництвом факультету про готовність до управління СНД студентів у межах необхідного ресурсного забезпечення всіх навчальних дисциплін. Такий звіт, якщо він письмовий, може виконуватися у формі таблиці та містити назву навчальної дисципліни, певних тем, порядок чергування навчальних занять і модулів самостійної роботи, їхні цілі, зміст завдань, форми звітності та терміни виконання, методичні умови забезпечення виконання модулів СРС.

Інший звіт готує деканат ректорату про стан функціонування системи управління СНД студентів на факультеті, він має містити такі складники:

- 1) показники середньої успішності студентів на групових аудиторних заняттях, кількість незадовільних оцінок, пропусків занять без поважних причин у навчальній групі (дані щодо кожної навчальної дисципліни);
- 2) показники загального стану ресурсної готовності процесу організації самостійної підготовки до групових занять із різних предметів: наявність завдань підготовки, забезпеченість

організаційних умов якісного виконання студентами самостійної роботи (методичне забезпечення, навчальна література, технічні засоби навчання, достатність часу для виконання завдань тощо);

3) детальна характеристика стану організації самостійної підготовки до групових занять із тих навчальних дисциплін, за результатами вивчення яких раніше констатувалися найнижча успішність, найбільша кількість незадовільних оцінок, пропусків занять без поважних причин у навчальній групі. Також висвітлення діяльності тих викладачів, у яких існують наявні недоліки в організації СРС, за такими позиціями:

- стан забезпеченості студентів навчальною літературою, іншими засобами навчання, необхідними для виконання самостійної роботи;

- характеристика змісту методичного забезпечення модулів самостійної роботи, призначених для підготовки до групових занять (наявність теоретичної частини, чіткого формулювання завдань, вимог до їх виконання, вказівок щодо форми звітності, критеріїв оцінювання тощо);

- організаційне та матеріально-технічне забезпечення умов виконання самостійної роботи (наявність навчальних аудиторій, комп'ютерної та оргтехніки, доступність до неї тощо);

- відповідність часу, передбаченого на виконання завдань для самостійної роботи, загальному бюджету часу студентів, вільного від витрат на аудиторні навчальні заняття та інші заходи, до яких вони залучені;

4) пропозиції щодо покращення стану організації та виконання самостійної роботи студентів на факультеті.

Шоста група особливостей комунікації в системі управління СНД студентів юридичних спеціальностей спрямована на здійснення **запиту** суб'єктів його нижньої ланки до відповідних керівників. Цей вид комунікації виконує функцію вмикача зворотного зв'язку між суб'єктами управління в межах системи. Запит може подаватися під час індивідуальних чи групових консультацій (це актуально особливо для студентів), при проведенні зборів чи нарад. Він може здійснюватися в усній, електронній формі чи у формі заяви (доповідної записки, рапорту). Причинами запитів є незадовільні навчальні, методичні, інфраструктурні та технічні умови управління СНД студентів, кількісна нестача навчальної літератури, потреба у виготовленні певних нових засобів самостійної роботи тощо.

Особливості комунікації сьомої групи полягають у реалізації **інформаційних повідомлень** суб'єктів управління. Зокрема, викладачі повідомляють керівникам кафедр і факультету про результати виконання навчальних завдань студентами, графіки

консультацій, перелік академічних заборгованостей у майбутніх юристів. Працівники деканату готують повідомлення членам ректорату про загальні результати СНД на факультеті, особливості результатів перевірок кафедр та ін. Подібну інформацію вченій раді надає і ректорат, але у масштабах навчального закладу. Певні повідомлення з боку ректорату стосуються поточних оголошень, анонсу та результатів семінарів, конференцій, конкурсів на рівні факультетів та кафедр, наказів про заохочення кращих суб'єктів системи управління СНД студентів тощо.

Отже, нами визначено сім груп особливостей комунікацій суб'єктів системи управління СНД студентів юридичних спеціальностей: висунення певних вимог, навчально-рекомендаційного змісту, організаційної взаємодії, збору інформації, звітування, запиту та інформаційного повідомлення. Вони реалізуються залежно від специфіки управлінських завдань із використанням різних за змістом і призначенням засобів документального, електронного та усного спілкування у межах системи управління.

РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЧНЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ

3.1. Визначення та характеристика поняття технології управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Необхідність застосування технологічного підходу в управлінні самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів обумовлена кількома обставинами. По-перше, як і для будь-якої сфери вищої освіти, підготовці юристів властива розбалансованість і негармонійність аудиторної та самостійної роботи студентів, спостерігається майже повна відсутність взаємодії між різними управлінцями та викладачами і студентами з відповідних питань. Тому певна технологія здатна забезпечити необхідний порядок в управлінні самостійною роботою як на рівні закладу, так і рівнях факультету, кафедри й викладача, а також налагодити потрібну взаємодію між різними суб'єктами управлінського процесу. По-друге, існують дві різні форми підготовки юристів: традиційна для цивільних навчальних закладів та традиційна для закладів освіти військового типу, що вимагає врегулювання єдиних умов навчання й забезпечення певних гарантій отримання майбутніми юристами якісної освіти. По-третє, підготовці правознавців властива певна змістова неупорядкованість через відсутність державного стандарту підготовки, що спричиняє відсутність відповідальності за результати навчання студентів із боку різних посадовців ВНЗ. Саме технологія є тим засобом, який здатний установити відповідальність кожного працівника навчального закладу за результати підготовки правознавців.

Упровадження до навчального процесу у вищій юридичній школі системи управління СНД студентів можливе у формальний та неформальний способи. Формальний передбачає нормативне визнання такої системи як окремої структури в діяльності навчального закладу. Неформальний ґрунтується на свідомому ставленні до управління у сфері СНД студентів усіх суб'єктів навчального процесу. Той чи інший спосіб упровадження системи управління вимагає свідомої, упорядкованої та узгодженої діяльності окремих посадових осіб, що можливо в разі виконання ними спланованих за часом і змістом функціональних дій. Таким чином, ми мусимо говорити не просто про добір якихось дій, а про ті дії, які є передбачуваними, усвідомленими, адекватними стану функціонування СНД студентів, а відтак – сукупність яких характеризується технологічністю. Тобто впровадження відповідної

системи управління можливе за умови впровадження технології управління СНД студентів, яка є необхідною. Достатньою умовою впровадження є реалізація у межах цієї технології функцій суб'єктів управління через добір певних управлінських модулів. Під **модулем управління у сфері СНД студентів** ми розуміємо відокремлену управлінську дію, яка реалізовує безпосереднє управлінське завдання в контексті виконання суб'єктом будь-якої ланки системи управління СНД певної функції, зокрема мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної.

Зважаючи на те, що управлінська технологія в нашому випадку носить властивості педагогічної та характеризується специфічними умовами застосування з огляду на масштаб впровадження та її цільове призначення, маємо надати їй власне визначення. **Технологією управління СНД майбутніх юристів є послідовна взаємопов'язана система модулів управління в узгодженій діяльності представників ректорату, деканатів, керівників кафедр та науково-педагогічних працівників, спрямована на реалізацію стратегічних та локальних цілей професійної підготовки юристів у перебігу виконання студентами завдань самостійної роботи.**

Властивостями цієї технології є:

1) здатність до трансформування у механізм реалізації функцій, цілей, завдань та посадових обов'язків суб'єктів управління СНД студентів як представників єдиної системи;

2) змістова особливість: одночасно має місце горизонтальний та вертикальний добір модулів управління, сукупність яких й утворює зазначену технологію. Горизонтальний відповідає реалізації суб'єктами управління класичних функцій (мотиваційної, організаційної, стимулювальної та контрольної), до яких додається суто педагогічна – конструктивна. А вертикальний забезпечує наскрізну реалізацію зазначених функцій через рівні управління відповідної системи, починаючи від ректорату та закінчуючи кінцевим адресатом – студентом. Це дозволяє представникам різних ланок управління дійсно об'єднатися у певну систему, нести персональну відповідальність за стан її функціонування, мати можливість для покращення цього стану, а також здійснювати самоаналіз управлінської діяльності;

3) полімодульний характер реалізації кожної функції всіма суб'єктами управління. Це означає застосування суб'єктами сукупності модулів управління, які відповідають реалізації стратегічних та поточних тактичних завдань у відповідності зі специфікою функцій. Загальна сукупність модулів управління на всіх його рівнях утворює п'ятивимірну (відповідно до кількості функцій)

та чотирищаблеву **матрицю управління**. Схематично її можна зобразити як п'ятибічну призму, що складається з чотирьох горизонтальних блоків, які відповідають рівням управління:

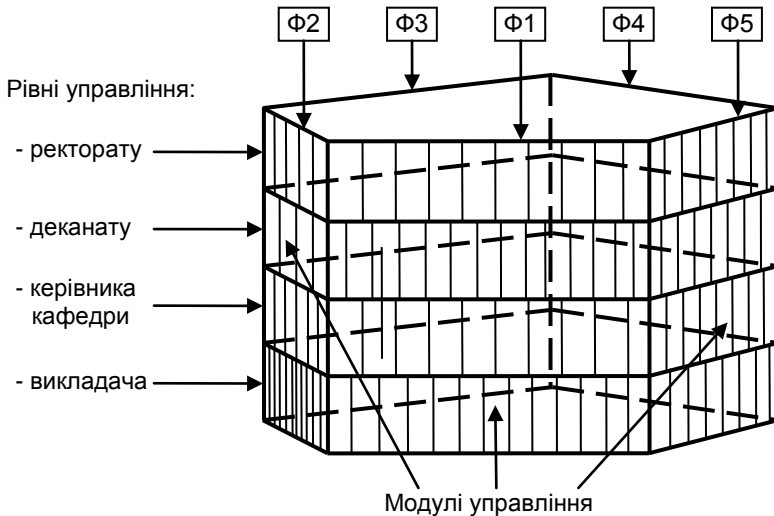

Рис. 3.1. Схематичне зображення матриці управління СНД студентів.

На малюнку Ф1-Ф5 – функції управління СНД, які уособлені у гранях призми. На окремих рівнях управління кожна функція реалізується через добір модулів управління, які відповідно до певних шаблів і нанесені на бічні грані призми. Таким чином, можна констатувати, що зображена у вигляді призми матриця управління СНД студентів містить елементи ієрархії (яка обумовлює напрямок управлінської дії), системності та змісту (наявність функцій), а також практичних дій (модулів), що дозволяє характеризувати її схематичне зображення як структурну характеристику технології управління СНД майбутніх юристів. Безпосередньо **структура технології управління**, на нашу думку, являє собою впорядковану цілісну сукупність модулів управління, у яких відображений характер взаємодії між суб'єктами, що обіймають різні адміністративні та педагогічні посади, їхні функції у сфері управління СНД майбутніх юристів та етапність реалізації управлінських дій. Відповідно матриця управління є джерелом того “будівельного” матеріалу (модулів), з якого й утворюється структура технології управління СНД студентів. Чим більша кількість модулів закладена до матриці управління, тим більшої **гнучкості** набуває структура технології

управління. Саме під нею ми розуміємо можливість варіювання вибору модулів певним суб'єктом управління залежно від стану функціонування всієї системи.

Формально констатувати виконання будь-якої функції кожним із суб'єктів управління можна навіть у разі реалізації лише одного модуля управління з відповідної групи. Проте якість виконання функції залежить від кількості реалізованих модулів із числа тих, що передбачені їхньою сукупністю. Таким чином, характеристикою структури технології управління є щільність реалізованих модулів управління, яка стосовно окремих функцій визначається як відношення здійснених управлінських дій (модулів) до їхньої загальної кількості, закладеної до матриці управління. Низька щільність свідчить про деформацію структури управління СНД студентів. Відповідними наслідками є втрата керованості процесом управління з боку окремих його суб'єктів, руйнація системи управління та неможливість технологізації управління СНД студентів.

Властивість щільності реалізованих модулів управління відповідної технології обумовлює поняття **інтенсивності управління суб'єкта системи управління СНД майбутніх юристів**. Воно визначається через облік реалізації модулів, передбачених технологією, із врахуванням якості їх застосування (повного чи часткового). Саме поняття інтенсивності управління і є одним із провідних параметрів оцінювання ефективності запровадження управлінської технології в навчальний процес ВНЗ, що брали участь у експериментальній роботі;

4) забезпечення реалізації комунікативних процесів у межах системи управління. Упровадження технології розв'язує такі завдання комунікації:

– набуття суб'єктами управління системного бачення цього процесу у сфері СНД майбутніх юристів та відповідно усвідомлення індивідуальної та колективної відповідальності кожним із них, що позначається на їхній мотивації до збільшення щільності комунікативної взаємодії з представниками суміжних рівнів управління;

– зрозумілість, логічність та послідовність використання форм демонстрації управлінських рішень;

– поява в суб'єктів управління потреби в організації зворотного зв'язку з представниками нижчих рівнів управління з метою вивчення підстав для поточної корекції управлінської діяльності;

5) можливість відтворення модуля управління будь-яким суб'єктом певного рівня. Така властивість модулів є запорукою технологізації управлінського процесу. Тобто визначені у матриці

управління модулі, призначені для представників ректоратів, можуть бути реалізованими керівниками кожного навчального закладу, призначені для деканатів – на будь-якому факультеті, а для керівників кафедр чи викладачів – у діяльності кафедр.

Така властивість технології управління СНД нівелює організаційні відмінності в роботі різних вищих закладів освіти. Зокрема, до таких відмінностей належать: зміна статусу факультету на відокремлений підрозділ, наприклад, інститут; організація роботи закладу залежно від його відомчої приналежності й різного посадового статусу його працівників і студентів (у закладах МВС України частина працівників є правоохоронцями, між якими існують специфічні взаємовідносини, а студенти є курсантами зі своїми обов'язками); різний добір посад на кафедрах; відмінні матеріально-технічні умови навчання в різних закладах.

Нівелювання зазначених відмінностей базується на особистісно орієнтованій парадигмі функціонування системи управління СНД студентів. Статус військової приналежності курсанта не може вплинути на його природні пізнавальні потреби чи потреби професійного характеру, пов'язані з виконанням завдань для самостійної роботи. Тому зміст модулів управління не відображає іншого статусу студентів, крім як осіб, що здобувають юридичну освіту. Не повинен враховуватися у змісті управлінських модулів і статус певних суб'єктів як правоохоронців. У межах системи управління ректор, декан, керівник кафедри та викладач – суб'єкти освітньої системи, а їхні можливі обов'язки правоохоронця не належать до сфер управління СНД студентів та міжособистісної взаємодії.

Не впливають на добір модулів управління й інші особливості функціонування вищих навчальних закладів. Сукупність модулів створює оригінальну технологію, яка мінімально залежить від наявних умов роботи та навчання в закладах освіти. Водночас вона адаптується до них та враховує календарні особливості навчального процесу, а також дидактичні засади вивчення навчального матеріалу.

Єдиною умовою реалізації можливості відтворення модуля управління будь-яким суб'єктом є наявність у нього певної функціональної компетентності, що може обумовлювати проблемну ситуацію, адже більшість суб'єктів підготовки юристів не мають педагогічної освіти та базового досвіду роботи в освітніх установах. Засади нівелювання цієї обставини повинні закладатися в самій технології управління СНД майбутніх юристів за допомогою заздалегідь запланованих модулів управління з формування відповідних компетентностей в управлінців (у першу чергу –

викладачів) та навчальних компетентностей у студентів. Отже, технологія управління СНД студентів юридичних спеціальностей має бути не тільки доступною для використання у будь-якому закладі освіти, а й самодостатньою та автономною щодо можливих чинників негативного зовнішнього та внутрішнього впливу;

б) забезпечення можливості врахування специфіки підготовки юриста. По-перше, технологією повинна забезпечуватися змістова складова підготовки фахівця галузі права. Із цією метою технологічний “ланцюжок” має розпочинатися з модулів управління, які визначають цільовий аспект навчання, регламентують добір навчальних дисциплін та їхній науковий зміст. Як наслідок, самостійна навчальна діяльність студентів буде орієнтованою на засвоєння ними змісту юридичної професії. По-друге, технологія має потенціал для регулювання всебічного становлення особистості правознавця з урахуванням типових рис юриста. З огляду на це, низка модулів управління призначена визначати відповідні вимоги до проектування завдань самостійної роботи, які зорієнтовані на вдосконалення розумової сфери та особистісних якостей майбутнього юриста. Деякими модулями регулюється зорієнтованість студентів на самоосвітню та самовиховну діяльність професійно-правової спрямованості. По-третє, технологією передбачене врахування специфіки юридичного закладу. Раніше нами зазначалося, що існують суттєві відмінності між організацією роботи навчальних закладів різного типу та відомчої приналежності. Проте випускники будь-яких вищих навчальних закладів отримують однаковий диплом юриста, тож освітні технології мають бути єдиними для всіх освітніх установ. Отже, поза залежністю від навчальних умов технологія управління СНД студентів приводить процес підготовки майбутніх юристів до єдиного знаменника, а зміст управлінської діяльності суб'єктів різних рівнів до єдиних вимог.

7) особливі характеристики технології. Об'єктивна необхідність існування технології управління СНД майбутніх юристів вимагає набуття нею таких характеристик:

– **предметно-цільової**: технологія спрямована на забезпечення впорядкованості, систематичності, професійної зорієнтованості та свідомого характеру самостійної навчальної діяльності майбутнього студента;

– **суб'єктної**, яка полягає в залученні до процесу управління СНД студентів представників різних його рівнів – ректорату, деканату, кафедри та самих майбутніх фахівців як суб'єктів самоуправління;

– **функціональної**, що полягає в реалізації на кожному управлінському рівні мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій;

– **змістової**, до якої слід віднести структурованість технології: можна виділити блоки управління, які відповідають певним функціям. Кожний блок являє собою добір модулів управління, які визначають предметну діяльність кожного з його суб'єктів;

– **часової**, адже технологія управління самостійною навчальною діяльністю студентів повинна бути прив'язаною до основних подій у навчальному процесі взагалі, які, як правило, повторюються кожного навчального року. З огляду на часові особливості реалізації технології можна виділити, наприклад, етапи нормативної підготовки умов функціонування системи управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів, розробки модулів самостійної роботи, виготовлення її методичного забезпечення, активної взаємодії викладачів і студентів та ін.;

– **різноваріантної щодо способу впровадження в навчальний процес ВНЗ**. Саме таких шляхів можна виділити три. Першим є нормативний шлях, який характеризується прийняттям у навчальному закладі положення про самостійну навчальну діяльність студентів або іншого подібного документу, розробленням на рівні закладу концепції управління СНД студентів, а на рівні факультетів і кафедр – відповідних програм. Другим є шлях доручень, якому властива ініціатива керівника та послідовна її реалізація на всіх щаблях управління. Третій шлях є змішаним, він містить окремі накази та інші документи, які як нормативна база регулюють певні аспекти управління СНД студентів, а також усні та письмові доручення керівників різних рівнів.

Таким чином, можна констатувати, що технологія управління СНД майбутніх юристів має такі властивості: здатність до трансформування в механізм реалізації функцій, цілей, завдань та посадових обов'язків суб'єктів управління СНД студентів як представників єдиної системи; спрямованість на одночасний горизонтальний та вертикальний добір модулів управління, забезпечення полімодульного характеру реалізації кожної функції всіма суб'єктами управління, реалізації комунікативних процесів у межах системи управління; здатність до відтворення модуля управління будь-яким суб'єктом певного рівня та реалізації можливості щодо врахування специфіки підготовки юриста; унікальний добір власних характеристик. Крім того, зазначена технологія характеризується такими поняттями, як модуль, матриця управління, структура, щільність реалізованих модулів, інтенсивність управління, цілісність структури тощо. Ці поняття

утворюють теоретичний та емпіричний інструментарій для вивчення процесів побудови, упровадження у практику та оцінювання ефективності технології управління СНД студентів юридичних спеціальностей.

3.2. Зміст матриці управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Як зазначено вище, технологія управління СНД студентів юридичних спеціальностей ґрунтується на модулях управління, упорядкована сукупність яких за функціями та рівнями його суб'єктів може бути представлена у вигляді відповідної матриці. Окреслимо перелік цих модулів управління для представників ректорату, деканату, керівників кафедр та викладачів, розглядаючи по черзі ті функції, які ними виконуються.

I. Модулі управління СНД майбутніх юристів, необхідні для виконання мотиваційної функції

Рівень ректорату

А. Перша група модулів, які реалізовує ректорат, стосується вивчення потреб суб'єктів управління СНД студентів у масштабах усієї системи управління з метою їх подальшого задоволення. При цьому переліком потреб, на які повинен звертати увагу ректорат, охоплюється вся сфера СНД майбутніх юристів. Подібний моніторинг має відбуватися за власною ініціативою керівників навчального закладу, але може ініціюватися та здійснюватися і представниками більш низьких рівнів управління, проте його результати будуть вивчатися членами ректорату. Отже, безпосередніми управлінськими модулями є систематичне проведення моніторингів із вивчення потреб суб'єктів управління різних рівнів щодо:

- а) характеру взаємодії суб'єктів управління зі студентами;
- б) проектування модулів СНД майбутніх фахівців;
- в) діагностування стану СНД студентів;
- г) відповідності завдань самостійної роботи цілям підготовки фахівця-юриста;
- д) оцінювання результатів СНД майбутніх юристів.

Б. Наступна група модулів управління, що реалізовується ректоратом, стосується формування в суб'єкті системи управління СНД студентів соціальних мотивів управлінської діяльності. Його сутність полягає в досягненні усвідомлення представниками різних рівнів управління значущості їхньої діяльності щодо таких аспектів:

- реалізація запитів суспільства та відомства на підготовку юриста певного рівня фахової компетентності;

- формування у студентів умінь самостійного навчання, потрібних і після закінчення вищого закладу освіти;
- створення зручних для студентів навчальних й інших умов для опрацювання ними завдань самостійної роботи;
- забезпечення особистісно орієнтованої взаємодії між керівниками ВНЗ різного рангу й педагогами з одного боку та студентами – з іншого, ставлення до майбутнього фахівця як до рівноправного суб'єкта управління його СНД;
- набуття навчальним закладом певного статусу серед студентства та в суспільстві завдяки спроможності до застосування додаткових до традиційних елементів управління навчальним процесом.

Зазначені соціальні мотиви повинні формуватися в усіх суб'єктах управління (системно або в інший спосіб) шляхом упровадження відповідних модулів управління СНД студентів, які полягають у проведенні певних заходів (бесід, настанов, відкритого обговорення та ін.) напередодні та під час виконання представниками деканатів і кафедр своїх функцій та обов'язків щодо:

- а) проектування модулів СНД студентів;
- б) створення організаційних умов для СНД майбутніх юристів;
- в) формування у студентів навчальних умінь;
- г) організації взаємодії з майбутніми фахівцями протягом семестру.

В. Третя група модулів управління стосується мотивації безпосередньої управлінської діяльності фахівців деканатів і кафедр у сфері підвищення СНД студентів. Відповідна робота здійснюється самим ректоратом на вищих щаблях управління, ініціюється ним для проведення на рівнях факультету та кафедр. Функції окремих модулів полягають в орієнтації відповідної системи управління на створення умов для усвідомлення суб'єктами цього процесу особистої та соціальної значущості власної активності та компетентності у здійсненні управлінської діяльності в контексті забезпечення:

- а) конкурентоспроможності закладу на ринку освітніх послуг і задоволення його інших потреб;
- б) високої якості підготовки юристів;
- в) формування у студентів самостійності;
- г) професійного зростання науково-педагогічних працівників;
- д) процесу самореалізації студентів як майбутніх фахівців;
- е) підвищення рівня функціональності навчального процесу;
- є) зниження фізичного навантаження на викладачів.

Г. Остання група модулів управління ректорату цієї категорії стосується формування в суб'єктів управління СНД студентів

потреби в усвідомленні відповідальності за його якість. Відповідними модулями передбачене визначення, крім цільових орієнтирів управлінської діяльності, ще й зон відповідальності всіх суб'єктів управління (централізовано чи за допомогою окремих доручень у підпорядкованих підрозділах) за:

- а) цілепокладання навчальних дисциплін;
- б) організацію навчального дня студента;
- в) забезпечення навчальних умов для СНД майбутніх фахівців;
- г) сформованість у студентів навчальних умінь.

Рівень деканату

А. Сукупність модулів управління, реалізація яких забезпечує у працівників кафедр формування мотивів управління СНД студентів із метою розв'язання освітньо-професійних завдань підготовки фахівців-юристів. Модулі передбачають особистісно зорієнтовану взаємодію з керівниками кафедр, у процесі якої ними усвідомлюється значущість власних управлінських дій у напрямках:

- а) забезпечення кафедрою особистісної спрямованості СНД майбутніх юристів;
- б) накреслення близьких і далеких перспектив підвищення успішності й якості навчання з боку студентів;
- в) здійснення пошуку сенсу управління СНД у вимірах рейтингу кафедри;
- г) демонстрації кращих зразків реалізації програм управління СНД в інших ВНЗ;
- д) актуалізації можливостей творчої самореалізації викладачів кафедри і студентів.

Б. Сутність наступних модулів управління СНД майбутніх фахівців полягає в актуалізації та задоволенні потреб його ресурсного забезпечення. Зокрема під час реалізації окремих модулів увага керівників кафедр акцентується на таких їхніх потребах:

- а) наукового забезпечення процесу управління СНД студентів;
- б) навчального забезпечення управління СНД майбутніх юристів із боку кафедри;
- в) методичного забезпечення процесу управління СНД осіб, що навчаються;
- г) кадрового забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців;
- д) матеріально-технічного забезпечення процесу управління СНД студентів.

В. Низка модулів управління СНД студентів, спрямована на вивчення деканатом особистих потреб науково-педагогічних працівників кафедр в аспекті підвищення якості управління СНД з

метою їх задоволення. Зокрема, окремі модулі полягають у вивченні потреб науково-педагогічних працівників у:

а) оволодінні необхідними для проектування, організації та стимулювання СНД майбутніх юристів педагогічними знаннями;

б) технічних засобах управління СНД (комп'ютерах, оргтехніці тощо);

в) оволодінні вміннями здійснювати мотивацію, організацію, стимулювання СНД студентів і контроль за нею.

Г. Четверта група модулів управління СНД студентів полягає в формуванні в них знань про цінності СНД як особистісно значущі для професійного становлення та загального розвитку. Серед цих модулів необхідно виділити ті, що обумовлюють самоцінність засвоєння майбутніми юристами таких цінностей:

а) здатність самостійно аналізувати проблему (визначати її та вирішувати);

б) здатність визначати пріоритети в самостійній роботі;

в) уміння планувати власну самостійну пізнавальну роботу, самоорганізовувати та самостимулювати СНД;

г) уміння здійснювати самоаналіз якості самостійної роботи, самоконтроль за її перебігом та оцінювання отриманих результатів.

Д. Модулі управління СНД майбутніх юристів п'ятої групи мотиваційної діяльності деканату призначені вивченню потреб студентів у здійсненні СНД із метою їх задоволення. Вивченню насамперед підлягають потреби в:

а) забезпеченості студентів аудиторіями, читальними залами, пристосованими для самостійної підготовки, підручниками, навчальними посібниками, науковою і методичною літературою;

б) достатності бюджету часу для СНД;

в) якісних завданнях (творчого та репродуктивного плану) для СНД.

Рівень керівника кафедри

А. Мета першої групи модулів управління СНД студентів, яку реалізовує завідувач (начальник) кафедри в контексті своєї мотиваційної діяльності, полягає в забезпеченні процесу усвідомлення викладачами потреб в управлінні самостійною навчальною роботою майбутніх юристів для реалізації цілей навчальних дисциплін. Ідеться про зорієнтованість відповідних модулів на усвідомлення викладачами потреб у якісному забезпеченні таких складників управління:

а) мотивування студентів у сфері виконання завдань для самостійної роботи;

б) проектування модулів СНД майбутніх фахівців;

в) створення відповідних методичних комплексів чи їхніх складників;

г) використання різних форм взаємодії зі студентами з метою активізації їхньої СНД;

д) упровадження в управлінський процес засобів стимулювання СНД студентів;

е) здійснення поточного та підсумкового контролю за якістю СНД майбутніх юристів.

Б. Другий аспект управлінської діяльності керівника кафедри мотиваційної спрямованості зорієнтований на реалізацію модулів управління СНД студентів, націлених на усвідомлення викладачами потреб у вдосконаленні вміння проектувати СНД майбутніх юристів. Під час засвоєння викладачами змісту таких модулів на самоцінному рівні вони усвідомлюють виключну важливість уміння проектувати СНД для:

а) оптимізації педагогічних цілей при використанні різних форм організації самостійного навчання;

б) організації процесу самостійного вивчення студентами різних тем;

в) оволодіння досвідом розроблення та використання творчих навчальних завдань;

г) урізноманітнення способів комунікації зі студентами;

д) більш об'єктивного оцінювання навчальних досягнень студентів.

В. Третя група модулів управління СНД студентів мотиваційної спрямованості виконує завдання щодо підвищення рівня усвідомленості викладачами потреб у побудові комунікативної взаємодії зі студентами з позиції оптимізації управління їхньою СНД. Безпосередні модулі передбачають створення завідувачем кафедри ситуацій емоційного переживання й осмислення педагогами потреб у реалізації таких форм педагогічної взаємодії:

а) консультацій поза навчальними заняттями;

б) дистанційної форми взаємодії зі студентами на основі Internet-технологій;

в) обговорення питань СНД на окремих етапах навчальних занять.

Г. Четверта група модулів управління СНД майбутніх юристів із боку керівника кафедри забезпечує формування у викладачів соціальних й особистих мотивів управління СНД студентів. При цьому змістом модулів охоплюються дії щодо усвідомлення викладачами потреб у:

а) підвищенні психолого-педагогічних знань і вмінь у сферах проектування, організації, стимулювання СНД майбутніх юристів, контролю за її якістю;

б) необхідності врахування при проектуванні завдань для СНД студентів рівнів їхнього актуального професійного розвитку, ступеня засвоєння ними попереднього матеріалу;

в) важливості забезпечення різного характеру (репродуктивного і творчого) завдань для СНД майбутніх юристів;

г) розроблянні чи вдосконаленні навчально-методичного забезпечення СНД студентів;

д) оптимізації взаємодії з майбутніми фахівцями як суб'єктами самоуправління СНД;

е) підвищенні рейтингу кафедри, факультету та ВНЗ загалом.

Д. П'ята група модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості передбачає створення керівником кафедри умов для усвідомлення студентами власних потреб у здійсненні СНД. Провідними серед них є потреби в:

а) оволодінні змістом юридичної освіти;

б) оволодінні вміннями у сфері самоуправління СНД;

в) якості методичного забезпечення СНД;

г) відповідності змісту навчальних завдань для самостійної роботи потребам загального та професійного розвитку кожного зі студентів;

д) гуманізму та достатності взаємодії з викладачами з питань самоуправління СНД.

Рівень викладача

А. Перша група модулів управління СНД студентів мотиваційної спрямованості на рівні діяльності викладача передбачає його дії в напрямі емоційного переживання й осмислення майбутніми юристами об'єктивної потреби в СНД. Ці модулі забезпечують: усвідомлення майбутніми фахівцями СНД на рівні особистісної цінності; формування в них соціального й особистісного сенсу якісного самоуправління самостійною роботою, яка має можливості для глибокого засвоєння поточного навчального матеріалу; системного засвоєння змісту навчальних дисциплін; набуття самостійності як риси характеру; загального розвитку особистості; оволодіння професійно важливими для юриста компетентностями.

Б. Друга група модулів управління СНД студентів мотиваційної спрямованості вимагає від викладача створення умов для усвідомлення студентами потреби у плануванні СНД. Цими модулями передбачено усвідомлення студентами:

а) пріоритету процесу планування СНД;

б) значущості обліку завдань для самостійної роботи;

в) необхідності забезпечення оптимальності розподілу навчального навантаження протягом дня, тижня, місяця, семестру;

г) необхідності передбачення в ході планування своєчасності виконання завдань СНД;

д) необхідності планування об'єктивного самоаналізу СНД.

В. Третя сукупність модулів управління СНД орієнтує викладача на усвідомлення потреби у формуванні у студентів свідомого ставлення до цілей модулів СНД. У цьому випадку передбачене обговорення зі студентами цілей завдань для самостійної роботи, спрямованих на задоволення їхніх провідних потреб у:

а) досягненні позитивного поточного результату при вивченні теми;

б) забезпеченні умов вивчення наступних тем;

в) системному баченні змісту навчальної дисципліни;

г) неперервному професійному самовихованні й розвитку.

Г. Четверта група охоплює модулі мотиваційної спрямованості, призначені для врахування викладачем потреб студентів як суб'єктів СНД при розроблянні навчально-методичних матеріалів. Реалізація цих модулів обумовлена забезпеченням наявності в навчально-методичних матеріалах таких характеристик:

а) системної структури;

б) ретельності добору матеріалу;

в) коментарів до завдань;

г) доцільної кількості ілюстрацій та прикладів виконання окремих дій.

Д. Остання (п'ята) група модулів управління СНД мотиваційної спрямованості передбачає актуалізацію та задоволення викладачем поточних потреб студентів у здійсненні СНД. Зокрема окремі модулі присвячені актуалізації та задоволенню відповідних потреб майбутніх юристів під час:

а) обговорення з ними нових завдань;

б) проведення консультацій;

в) перевірки результатів їхньої самостійної роботи.

II. Модулі управління СНД майбутніх юристів, необхідні для виконання його суб'єктами конструктивної функції

Рівень ректорату

А. Розробка й затвердження на вченій раді ВНЗ концепції управління СНД майбутніх юристів є підставою для здійснення ректоратом конструктивної функції. Конструктивна діяльність ректорату насамперед орієнтована на побудову системи управління СНД студентів у навчальному закладі, що й спричиняє створення відповідних модулів. Їх реалізація вимагає ще одного конструктивного акту – розробки положення ВНЗ про управління

самостійною роботою, яке є найоптимальнішим засобом моделювання системи. Концепція визначає принципи та шляхи функціонування відповідного управлінського процесу, а розроблені на її основі модулі управління СНД майбутніх юристів на всіх рівнях чітко вказують його суб'єктам на їхні специфічні цілі, посадові обов'язки, особливий зміст управлінських дій. Модулі управління СНД студентів на рівні ректорату утверджують конструктивізм функціонування всієї його системи, пріоритет творчого ставлення суб'єктів цього процесу до своїх управлінських дій.

Б. Наступним предметом конструктивної діяльності ректорату є розроблення змісту підготовки юристів як цільової основи СНД студентів. У цій роботі ректорат спирається на встановлені вимоги (державний стандарт професійної підготовки, галузеві вимоги до неї, професіограми юридичних професій), результати колегіального обговорення змісту юридичної освіти в закладі та напрацьовані науково-педагогічним колективом традиції підготовки фахівців. Відповідні модулі управління полягають у предметному визначенні провідних елементів змісту юридичної освіти відповідно до моделі фахівця:

- а) переліку знань (загальнокультурних і фахових);
- б) переліку професійних умінь;
- в) сукупності професійних якостей.

В. Третя група модулів управління СНД майбутніх юристів, що обумовлені конструктивною діяльністю ректорату, націлює на створення інфраструктурних, навчально-матеріальних та технічних умов, необхідних студентам для СНД. Зокрема такі модулі зорієнтовані на реалізацію потреб системи управління СНД студентів, забезпечення процесу використання на всіх рівнях різноманітних її форм та видів тощо. Безпосередніми відповідними модулями управління конструктивної спрямованості створюються такі провідні умови ресурсного характеру:

- а) здійснюються традиційні бібліотечні послуги;
- б) оптимізуються послуги електронної бібліотеки;
- в) упроваджуються у практику роботи ВНЗ елементи дистанційного навчання;
- г) забезпечується вільний доступ викладачів і студентів до мережі Internet;
- д) наповнюються значущим для СНД студентів обладнанням навчальні кабінети, у т.ч. лабораторії;
- е) модернізуються чи створюються кабінети самостійної підготовки.

Г. Четвертою сукупністю модулів управління СНД студентів конструктивної спрямованості на рівні ректорату створюються

технологічні механізми функціонування цього процесу як системи. Вони закладаються в основу системи управління СНД майбутніх юристів, напрацьовуються на рівні повноважень окремих суб'єктів цього процесу та є характерними і для загальної системи адміністрування. У відповідних модулях управління передбачене запровадження певних технологічних механізмів у таких складниках управління СНД майбутніх юристів:

- а) організація процесу функціонування системи управління СНД студентів;
- б) організація взаємодії “деканат-студент”;
- в) проектування СНД майбутніх фахівців на рівні кафедр;
- г) формування у студентів умінь самостійної навчальної роботи;
- д) удосконалення педагогічної компетентності викладачів;
- е) стимулювання діяльності суб'єктів управління СНД студентів;
- є) визначення ефективності системи управління СНД майбутніх юристів.

Рівень деканату

А. Перша група провідних модулів управління СНД студентів конструктивної спрямованості на рівні деканату зорієнтована на підвищення якості управління процесом розроблення на кафедрах навчальних програм й інших документів, що регулюють зміст, організацію, стимулювання й контроль СНД майбутніх юристів. Відповідні модулі стоять на “сторожі” реалізації цілей підготовки фахівця, розробленої факультетської цільової програми управління СНД студентів, зокрема якості проектування кафедрами навчальної документації. Окремі дії керівників факультетів передбачають здійснення ними управління:

- а) процесом цілепокладання навчальних дисциплін;
- б) визначенням кафедрою змісту навчальних дисциплін;
- в) установленням у навчальних програмах оптимального співвідношення обсягів аудиторної та самостійної роботи.

Б. Друга група відповідних модулів управління конструктивної спрямованості містить конструктивні вимоги до управління СНД із боку кафедр і викладачів. Головна з них – досягнення реалізації освітнього й розвивального потенціалу СНД студентів та впорядкування процесу викладання навчальних дисциплін. Відповідні модулі управління СНД майбутніх юристів актуалізують вимоги до:

- а) установлення сукупності й чергування аудиторних занять та модулів самостійної роботи;
- б) визначення цілей модулів самостійної роботи;
- в) добору завдань для студентів відповідно до цілей модулів самостійної роботи;

- г) створення навчально-методичних комплексів;
- д) організації взаємодії викладачів та студентів;
- е) формування у студентів умінь СНД;
- є) діагностування поточних та кінцевих результатів СНД майбутніх юристів.

В. Сукупність відповідних модулів управління третьої групи встановлює конструктивні вимоги до здійснення студентами СНД. Цілями визначених у модулях конструктивних управлінських дій є максимальна реалізація студентами своїх навчальних можливостей та дотримання вимог ректорату щодо організації навчального процесу розвивального характеру. У змісті цих модулів зафіксовані такі провідні вимоги до студентів:

- а) визначення далеких та поточних цілей СНД;
- б) щомісячне, щотижневе та щоденне планування СНД;
- в) оволодіння способами та засобами СНД, уміннями її самовдосконалення;
- г) здійснення самоконтролю за перебігом та результатами СНД, самоаналізу результатів.

Г. Модулі управління СНД студентів конструктивної спрямованості четвертої групи націлюють деканат на формування та підвищення у викладачів як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів педагогічної компетентності в цій сфері. Для досягнення цієї мети визначаються спеціальні заходи, які мають системний характер, а також заходи локального плану в контексті загальної конструктивної роботи з викладачами. Відповідними модулями управління забезпечуються заходи факультету щодо формування у викладачів складників педагогічної компетентності в питаннях:

- а) діагностики рівня актуального професійного розвитку майбутніх фахівців;
- б) проектування модулів самостійної роботи;
- в) створення навчально-методичних комплексів;
- г) розроблення та оптимального використання засобів і способів організації, стимулювання й корекції СНД студентів.

Д. П'ята група модулів цієї категорії зорієнтована на створення на факультеті умов для якісного управління СНД майбутніх фахівців. Ці модулі реалізуються як окрема складова роботи деканату з погляду задоволення відповідних потреб усіх суб'єктів управлінського процесу. Певні модулі передбачають створення на факультеті таких умов підвищення його якості:

- а) навчально-матеріальних;
- б) психологічних;
- в) естетичних;
- г) санітарно-гігієнічних.

Рівень керівника кафедри

А. Завідувачем (начальником) кафедри здійснюються конструктивні управлінські дії, зокрема зорієнтовані на створення на кафедрі організаційного механізму управління СНД студентів. При цьому такий механізм урахує специфіку кафедри (спеціалізацію, кількісний та якісний склад педагогів, стан наукової та методичної забезпеченості навчальних дисциплін тощо) та діючі механізми управління СНД студентів на факультеті й у закладі. Окремими модулями управління конструктивної спрямованості передбачається “включення ним у роботу” таких складників зазначеного механізму:

а) встановлення цілей управління СНД майбутніх фахівців на кафедрі засобами окремих навчальних дисциплін;

б) визначення вимог до якісного функціонування СНД студентів як суб'єктів засвоєння змісту навчальних дисциплін кафедри;

в) розподіл обов'язків і повноважень працівників як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів;

г) визначення необхідних управлінських заходів протягом навчального року;

д) установлення термінів реалізації цих заходів.

Б. Друга низка модулів конструктивного складника управління СНД студентів спрямована на забезпечення керівником кафедри процесу створення викладачами робочих програм навчальних дисциплін з урахуванням пов'язаних із СНД майбутніх юристів управлінських цілей. Ця управлінська дія завідувача кафедри може стосуватися всіх кафедральних навчальних дисциплін узагалі або окремих із них з певних причин. Зокрема керівник кафедри слідкує, щоб модулями управління СНД студентів у конструктивному плані було передбачено з'ясування таких питань:

а) тематична приналежність модулів СНД студентів;

б) середній обсяг часу, виділений на виконання модулів СНД майбутніх юристів;

в) методи мотивації, організації та стимулювання СНД осіб, що навчаються;

г) методи контролю за СНД майбутніх фахівців;

д) форми методичного забезпечення СНД студентів.

В. Третя група модулів управління СНД студентів конструктивної спрямованості передбачає створення викладачами за конструктивними настановами свого керівника кафедри проектів СНД щодо вивчення окремих тем навчальних дисциплін. Такі дії керівника кафедри обумовлюються загальними цілями його управлінської діяльності у сфері СНД студентів і вимогами до організації навчального процесу, що існують у закладі. Реалізацією відповідних модулів передбачено врахування під час проектування:

- а) цілей навчальної дисципліни та окремих тем;
- б) юридичного фаху студентів;
- в) внутрішніх (навчально-матеріальних, психологічних, естетичних) умов функціонування факультету та закладу освіти загалом.

Г. Предметом четвертої групи модулів управління СНД студентів, пов'язаних із конструктивною діяльністю завідувача кафедри, є створення на ній методичних комплексів із навчальних дисциплін з метою забезпечення якості самостійної роботи у процесі управління СНД майбутніх фахівців. Такі комплекси створюються і як обов'язковий атрибут процесу управління СНД студентів, і як традиційний для вищої школи добір викладачами методичних матеріалів. Відповідні модулі за настановами завідувача кафедри викладачам забезпечують наявність у навчально-методичних компонентах таких складників:

- а) структурованого навчального матеріалу у вигляді конспектів лекцій, навчальних фільмів тощо;
- б) навчально-розвивальних завдань для самостійного опрацювання;
- в) сукупності вимог до самостійного виконання навчально-розвивальних завдань;
- г) переліку критеріїв оцінювання результатів виконання навчально-розвивальних завдань для самостійної роботи.

Д. На основі п'ятої групи модулів управління цієї категорії завідувач кафедри створює на ній умови для роботи викладачів як суб'єктів управління СНД студентів. При цьому він урахує, що їх реалізація обумовлена обов'язковим забезпеченням системного характеру управлінської діяльності кафедри та виконанням відповідних вимог деканату й ректорату. Здійснення ним певних спеціальних модулів спрямоване на створення умов для:

- а) технічного обладнання кафедри;
- б) оптимальної організації робочого дня викладача з огляду на його потребу в позааудиторній комунікації зі студентами;
- в) урахування зайнятості викладача в управлінні СНД при залученні його до інших заходів.

Рівень викладача

А. Конструктивні управлінські дії викладача насамперед передбачають розробку ним модулів СНД студентів щодо конкретних тем навчальних дисциплін. Їх здійснення відбувається з урахуванням специфіки кожної теми (складність, обсяг, наявність певної кількості аудиторних занять тощо) та можливого типового зразка. Модулями управління цієї першої групи визначається місце модулів самостійної роботи з огляду на такі чинники:

а) послідовність реалізації етапів засвоєння студентом навчального матеріалу;

б) обсяг годин, які відводяться на вивчення теми;

в) кількість та види аудиторних занять;

г) цілі щодо вивчення теми в цілому.

Б. Друга група модулів відповідної конструктивної спрямованості відповідальна за створення викладачем засобів навчання, необхідних для управління СНД студентів. Такі засоби створюються й для окремих модулів СНД майбутніх юристів, так і для навчального курсу в цілому. Окремими модулями передбачено створення таких засобів навчання:

а) електронних підручників;

б) інтерактивних лекцій;

в) дистанційних навчальних курсів;

г) навчально-методичних комплексів в електронному форматі;

д) друкованих навчально-методичних комплексів.

В. Модулі управління третьої групи орієнтують викладача на створення особистісно орієнтованих завдань до змісту модулів СНД майбутніх юристів. У цих завданнях повинна відбиватися специфіка тем і рівнів готовності студентів до їх засвоєння, а також їм необхідно відповідати типовим зразкам укладання таких завдань. Управлінськими діями педагога у змісті завдань враховується:

а) відповідність сукупності завдань темі модуля;

б) особистісно спрямовані освітні та виховні цілі викладача, які він повинен реалізувати в цьому модулі;

в) різний характер (репродуктивний та творчий) пізнавальної активності студентів;

г) ступінь складності виконання завдань;

д) визначеність засобів діагностики реалізації педагогічних цілей.

Г. Під час виконання сукупності завдань четвертої групи модулів конструктивного управління СНД студентів викладач створює методичне забезпечення їхньої самостійної роботи, яке є відповідним як усім модулям СНД майбутніх фахівців загалом, так і тим, що потребують особливої уваги з певних обставин. За результатами реалізації спроектованих відповідних управлінських модулів викладач досягає таких основних цілей:

а) забезпечення процесу включення механізмів управління СНД осіб, що навчаються;

б) реалізації пізнавально-розвивальних цілей щодо впровадження модулів СНД майбутніх юристів у практику роботи;

в) формування у студентів умінь у сфері СНД;

г) формування особистості кожного студента як фахівця;

д) усвідомлення майбутніми юристами близьких і далеких перспектив професійного становлення та кар'єрного розвитку.

Д. Остання (п'ята) група модулів управління СНД конструктивної спрямованості зобов'язує викладача активно створювати канали комунікації зі студентами як засіб управління їхньою самостійною роботою. До таких каналів належать як постійно діючі, так і спеціально застосовані в управлінських цілях у перебігу реалізації студентами окремих модулів своєї СНД. Каналами комунікації, що створюються під час упровадження викладачем відповідних модулів управління у практику власної управлінської діяльності, є:

- а) проведення індивідуальних консультацій на кафедрі;
- б) проведення групових консультацій у навчальних аудиторіях;
- в) взаємодія зі студентами на навчальних сайтах.

III. Модулі управління СНД майбутніх юристів, необхідні для виконання його суб'єктами організаційної функції

Рівень ректорату

А. Перша група модулів управління СНД студентів, що забезпечують виконання ректоратом організаційної функції, стосується визначення поточних цілей й завдань суб'єктів цього процесу в організаційному вимірі. При цьому такі цілі й завдання повинні відповідати відображеним у концепції стратегічним цілям організації функціонування всієї системи управління та його поточному стану на факультетах і визначатися й коригуватися постійно. Модулі націлюють ректорат на здійснення цілісної сукупності організаційних дій у напрямках забезпечення підрозділами:

- а) мотивації активності всіх працівників в управлінні СНД майбутніх юристів;
- б) проектування цільових програм і модулів управління СРС;
- в) стимулювання суб'єктів управління СНД студентів на рівнях факультету, кафедри й викладача;
- г) безпосередньої організації процесу формування фахових знань, умінь та якостей у майбутніх юристів засобами СНД із різних навчальних дисциплін;
- д) організації контролю за якістю процесу виконання студентами завдань самостійної роботи;
- е) організації роботи кафедр у напрямі створення методичних та організаційних умов для СНД майбутніх фахівців;
- є) організації роботи кафедр зі студентами, що мають низькі навчальні досягнення;
- ж) формування педагогічної компетентності викладачів як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів.

Б. Шляхом реалізації наступної (другої) групи споріднених модулів управління СНД студентів організаційної спрямованості ректоратом забезпечується визначення, планування та здійснення в навчальному закладі сукупності відповідних організаційних заходів. Такі заходи затверджуються ректоратом та організовуються ним на різних рівнях управління централізовано, передусім шляхом делегування повноважень керівникам факультетів. До таких заходів, які відображають відповідні модулі управління, насамперед належать:

а) проведення засідань ректорату з питань планування й організації у ВНЗ СНД майбутніх юристів;

б) організація обговорення й виконання у підрозділах наказів ректора щодо створення й функціонування у ВНЗ системи управління СНД студентів;

в) прийняття активної участі в організації проведення науково-методичних і вчених рад із питань управління у ВНЗ загалом чи окремих його підрозділах самостійною роботою студентів;

г) створення на факультетах організаційних умов для здійснення СНД;

д) організація процесу діагностування стану СНД студентів на факультетах;

е) організація процесу звітування на засіданнях ректорату суб'єктів управління СНД майбутніх фахівців макро- і мезорівнів.

В. Третя група модулів управління організаційної спрямованості націлює ректорат на етапну реалізацію управлінських заходів. Ця етапність управління СНД накладається на різні фази навчального року та характеризується логікою реалізації цілей відповідної системи управління, вона властива організації окремих напрямків діяльності факультетів і кафедр та притаманна самоорганізації роботи певних суб'єктів управління. Зокрема, окремі відповідні модулі управління призначені для:

а) організації процесу визначення цілей СНД студентів у підрозділах;

б) організаційного забезпечення на рівнях факультетів і кафедр предметного й методичного проектування СНД майбутніх фахівців;

в) організації створення у ВНЗ оптимальних навчальних умов для СНД студентів;

г) організації створення в підрозділах умов для якісного виконання студентами самостійної роботи;

д) організаційного забезпечення аналізу результатів СНД майбутніх фахівців на всіх рівнях управління нею.

Г. Четверта група відповідних модулів спрямовує діяльність ректорату на організацію впровадження у ВНЗ певних методик

організації СНД студентів. Такі методики застосовуються як на системному рівні її організації, так і в процесі реалізації підрозділами окремих організаційних заходів, а також певними суб'єктами управління самостійно. Окремі модулі управління організаційної спрямованості забезпечують упровадження у практику роботи ВНЗ методик організації СНД щодо:

- а) проектування СНД майбутніх юристів;
- б) взаємодії деканату й викладачів зі студентами;
- в) діагностування стану організації СНД студентів у підрозділах;
- г) оцінювання результатів самостійної роботи студентів;
- д) оцінювання якості організації роботи суб'єктів управління СНД майбутніх фахівців.

Рівень деканату

А. Активізація діяльності кафедр щодо організації СНД студентів на основі певних заходів передбачена першою сукупністю модулів управління нею організаційної спрямованості на рівні деканату. Передбачені ними заходи дозволяють забезпечити цілісність та етапність управління СНД студентів на факультеті. До організаційних заходів, що культивують відповідні модулі управління, належать:

- а) організація розроблення навчальних програм й іншої документації кафедрами;
- б) організація на кафедрах процесу проектування модулів самостійної роботи;
- в) організація розробки кафедрами навчально-методичних комплексів із навчальних дисциплін;
- г) організація безпосередньої взаємодії зі студентами як суб'єктами управління СНД на мікрорівні;
- д) організація процесу оцінювання результатів СНД майбутніх юристів на факультеті;
- е) узагальнення результатів відповідної управлінської діяльності кафедр факультету.

Б. Друга група організаційних модулів управління деканатом цим процесом забезпечує функціонування системи формування у працівників деканату й кафедр управлінської компетентності у сфері підвищення якості СНД студентів факультету. Ці заходи стосуються як різних аспектів підвищення якості управління СНД майбутніх юристів, так і шляхів педагогічного самовдосконалення. Відповідними модулями управління утверджується обов'язковість проведення деканатом:

- а) науково-педагогічних і методичних семінарів із питань підвищення управлінської компетентності викладачів;

б) розширених завдань із метою обговорення проблем управління СРС;

в) загальних зборів науково-педагогічних працівників факультету, присвячених організації СНД майбутніх юристів;

г) науково-педагогічних конференцій різного рангу з проблем управління СРС;

д) індивідуального консультування викладачів та керівників кафедр із відповідних питань.

В. Третя група відповідних модулів орієнтує організацію роботи факультету на врахування потреб студента в СНД. Модулі управління такої організаційної спрямованості обумовлюють урахування потреб майбутніх юристів як суб'єктів управління СНД у процесі організації:

а) навчального дня студента;

б) роботи студентів в аудиторіях;

в) роботи бібліотек та читальних залів у зручний для студентів час;

г) групових та індивідуальних консультацій викладачами.

Г. Четверта група модулів управління цієї категорії спрямована на організацію деканатом навчально-методичного забезпечення СНД студентів. Ідеться про навчально-методичне забезпечення кожного модуля самостійної роботи у межах навчальних курсів загалом, його вдосконалення в разі відповідного запиту з боку студентів. Окремі модулі орієнтують організаційні дії деканату в напрямі забезпечення розміщення навчально-методичних матеріалів СНД у:

а) бібліотеці закладу та читальних залах факультетів;

б) аудиторіях, призначених для СНД студентів;

в) електронних базах;

г) на кафедрах.

Д. П'ята група організаційних модулів деканату розв'язує питання щодо формування у студентів умінь, значущих для СНД. Їх реалізація забезпечує системну роботу кафедр з управління СНД студентів та реалізацію окремих заходів. Сутність провідних відповідних модулів управління полягає в організації діяльності кафедр у напрямках:

а) запровадження викладання відповідного навчального спецкурсу;

б) проведення спеціальних групових та індивідуальних консультацій для студентів;

в) упровадження елементів системи формування таких умінь під час викладання навчальних дисциплін;

г) орієнтації студентів на самовдосконалення.

Рівень керівника кафедри

А. Перша група модулів організаційного складника управління СНД студентів із боку керівника кафедри стосується організації ним процесу проектування СНД майбутніх фахівців викладачами. Ці модулі визначають сукупність його обов'язкових організаційних дій як складників неперервної системи управління СНД майбутніх юристів у ВНЗ, спрямованих на підвищення ефективності конструктивної діяльності викладачів у напрямках:

а) визначення програмного обсягу навчального матеріалу з кожної теми навчальної дисципліни;

б) формулювання цілей вивчення окремих тем відповідно до програмних вимог;

в) установлення послідовності вивчення студентами тем у ході аудиторної та самостійної роботи;

г) визначення цілей та змісту окремих модулів СНД майбутніх фахівців;

д) розроблення завдань для самостійної роботи студентів.

Б. Друга група управлінських модулів організаційного плану спрямована на організацію керівниками кафедри підготовки викладачами навчально-методичного забезпечення СНД студентів. Їх реалізація відбувається в межах системи управління СНД майбутніх юристів на рівні кафедри та передбачає організацію дій викладачів за напрямками:

а) добір навчальних матеріалів до тем;

б) структурування матеріалів відповідно до послідовності їх опрацювання майбутніми фахівцями;

в) здійснення внутрішнього та зовнішнього рецензування відповідних матеріалів;

г) затвердження навчально-методичних матеріалів на засіданні кафедри та в інших інстанціях;

д) видання та розміщення навчально-методичних матеріалів у електронній бібліотеці, на навчальному сайті закладу (факультету, кафедри).

В. Третя група модулів управління цієї категорії зорієнтовує організаційну діяльність завідувача кафедри на підвищення рівня усвідомленості викладачами цілей управління СНД майбутніх юристів. Актуалізація і чітке визначення ним основних відповідних цілей здійснюється передусім під час перебігу організації групової форми взаємодії з колегами (проведенні засідань кафедри й семінарів, присвяченим проблемам управління СНД студентів). Завідувачем кафедри використовуються й організація індивідуальних бесід із викладачами, тактика проведення яких залежить від ступеня компетентності останніх у питаннях

цілепокладання, усвідомленості ними потреб в управлінні СНД студентів. Відповідні модулі передбачають визначення та актуалізацію керівником кафедри цілей управління СНД майбутніх юристів на рівні підрозділу з урахуванням:

а) складників цільової факультетської програми управління цим процесом;

б) результатів проведеної кафедрою діагностики рівнів актуального професійного розвитку студентів;

в) особистого досвіду (позитивного чи негативного) викладачів кафедри в управлінні СНД майбутніх фахівців, кращого досвіду в цій справі інших кафедр ВНЗ;

г) можливостей колективних способів управління СНД студентів.

Г. Четверта сукупність відповідних модулів виконує функцію засобу організації керівником кафедри процесу формування у викладачів умінь у сфері управління СНД майбутніх юристів. Така його діяльність є складником організації управління СНД студентів на кафедрі на системному рівні. Її підстава – результати вивчення готовності педагогів до здійснення своїх управлінських функцій. Модулі орієнтують завідувача кафедри на забезпечення організації:

а) індивідуальної роботи з викладачем відповідної спрямованості;

б) обміну досвідом між викладачами як суб'єктами управління СНД студентів;

в) підвищення педагогічної та управлінської компетентності викладачів на спеціальних заняттях, семінарах, курсах тощо;

г) професійно-педагогічної самоосвіти викладачів.

Д. П'ятою групою організаційних модулів управлінської діяльності завідувача (начальника) кафедри забезпечується впровадження централізованої організації взаємодії викладачів і студентів поза розкладом навчальних занять, спрямованої на підвищення якості СНД майбутніх юристів. Організаційні дії здійснюються ним із метою оптимізації позааудиторної взаємодії викладачів і студентів із різних питань управління СНД майбутніх юристів. Модулями визначаються такі основні шляхи організації педагогічної взаємодії:

а) упровадження на кафедрі практики складання графіків консультацій студентів із викладачами;

б) організація викладачами самопідготовки студентів у спеціальних аудиторіях;

в) застосування викладачами певних технологій дистанційного навчання.

Рівень викладача

А. Потреби організації викладачем СНД студентів передбачають передусім існування такої першої групи модулів управління нею, що

забезпечують якість проектування навчальних завдань для їхньої самостійної роботи. Це насамперед стосується кожного модуля СНД майбутніх фахівців. Модулі цієї групи орієнтують дії викладача на дотримання таких вимог до проектування кожного завдання для СРС як умови її оптимальної організації:

- а) безпосереднє формулювання його сутності;
- б) визначення цілей студента;
- в) окреслення вимог до якості виконання;
- г) коментування можливих труднощів при виконанні завдання та типових помилок;
- д) існування рекомендації щодо попереднього опрацювання певних джерел теоретичного матеріалу;
- е) встановлення термінів виконання завдань.

Б. Друга група організаційних модулів викладача пов'язана з методичним супроводом СНД майбутніх юристів, який повністю або частково відповідає змісту виконання студентами навчальних завдань для самостійної роботи. Сутність модулів управління такої організаційної спрямованості полягає в забезпеченні майбутніх фахівців методичними матеріалами:

- а) на кафедрі;
- б) у бібліотеці;
- в) в електронній бібліотеці;
- г) на навчальних сайтах.

В. Організаційні модулі третьої групи, що реалізуються викладачем, сприяють визначенню студентами оптимального шляху й порядку самоорганізації СНД. Це відбувається як при системній організації ним виконання майбутніми фахівцями завдань для самостійної роботи, так і у поодиноких випадках. Таким модулями управління СНД студентів робиться акцент на надання їм допомоги в її самоорганізації за рахунок:

- а) розкриття суті алгоритму самоорганізації процесу виконання завдань;
- б) показу варіантів вибору шляхів і способів розв'язання завдань;
- в) надання загальних рекомендацій щодо самоорганізації здійснення етапів СНД.

Г. Четверта група модулів цієї категорії обумовлює реалізацію викладачами особистісно зорієнтованих завдань організації СНД студентів у процесі комунікації з ними. Їхній організаційний вплив забезпечує цілеспрямовану індивідуальну роботу викладача зі студентами на основі врахування потреб останніх у навчанні та професійному розвитку. Відповідні модулі актуалізують такі завдання викладача щодо організації СНД студентів у процесі індивідуальної комунікації з ними:

а) вивчення труднощів, що виникають у студентів при виконанні певних навчальних завдань;

б) встановлення рівня поточної готовності майбутніх фахівців до виконання завдань для СНД – психологічної, моральної та практичної;

в) надання конкретної психологічної та практичної допомоги студентам у самоорганізації СНД;

г) коригування змісту навчальних завдань для окремих студентів.

Д. П'ята сукупність організаційних модулів викладача знаходиться в площині формування у студентів умінь самостійної роботи при виконанні ними навчальних завдань. У модулях ураховується, що оволодіння майбутніми фахівцями відповідними уміннями відбувається паралельно із засвоєнням ними змісту навчальної дисципліни загалом та при опрацюванні принципово нових навчальних завдань зокрема. Зумовлені модулями, організаційні обов'язки викладача передбачають приділення ним особливої уваги таким групам умінь студентів:

а) якісному опрацюванню навчальної та наукової літератури;

б) виконанню письмових, зокрема творчих робіт;

в) здійсненню самостійних наукових досліджень.

IV. Модулі управління СНД майбутніх юристів, необхідні для виконання його суб'єктами стимулювальної функції

Рівень ректорату

А. Перша група модулів управління в діяльності ректорату, призначена для виконання ним стимулювальної функції, забезпечує впровадження елементів змагальності в роботу суб'єктів управління СНД майбутніх юристів. Змагальність реалізовується на рівні факультетів і кафедр як складник управління СНД студентів. Вона обумовлюється потребами ректорату в активізації відповідної управлінської діяльності підрозділів, прагненням окремих суб'єктів управління бути найкращими. Модулі такої стимулювальної спрямованості дій ректорату передбачають культивування ним змагальності у ВНЗ в аспектах:

а) підвищення рівня рейтингу факультету в системі управління СНД студентів;

б) активізації боротьби кафедр за кращий рейтинг на факультеті й у ВНЗ як суб'єктів управління відповідним процесом;

в) визначення кращого викладача факультету і ВНЗ як суб'єкта управління самостійною роботою майбутніх юристів;

г) проведення конкурсів на кращий навчально-методичний комплекс;

д) проведення конкурсів на краще навчальне чи методичне видання у сфері управління СНД майбутніх фахівців.

Б. Друга сукупність модулів управління цього характеру зорієнтована на висунення ректоратом вимог до деканатів і кафедр щодо врахування в усіх видах діяльності заходів у сфері управління СНД студентів. Характер таких вимог є систематичним. Однак вони можуть висуватися до діяльності окремих підрозділів ВНЗ за результатами аналізу їхньої поточної управлінської роботи. Такі провідні модулі стимулювальної спрямованості містять вимоги ректорату до:

а) заходів деканату щодо управління СНД майбутніх юристів на системному рівні;

б) заходів деканату щодо організації та стимулювання кафедрами індивідуальної роботи зі студентами у сфері СНД, здійснення контролю за її результатами;

в) заходів кафедр щодо роботи з викладачами у сфері управління ними СНД майбутніх юристів;

г) діяльності кафедр щодо створення навчально-методичних комплексів як засобів управління СНД студентів;

д) діяльності кафедр щодо планування навчального навантаження викладачів, витраченого на проектування та організацію СНД майбутніх фахівців.

В. Третя група модулів управління відповідної спрямованості грає роль публічного засобу прозорого стимулювання ректоратом інтересу всіх суб'єктів управління СНД студентів до неї. При цьому модулями забезпечується постійна та системна демонстрація ректорської підтримки інтересу до СНД студентів на всіх щаблях управління нею, схвалення ініціативи керівників підрозділів щодо вдосконалення цього процесу, створення ситуацій управлінського дискурсу із цього питання та ін. Модулі націлюють ректорат на використання у відповідних стимулювальних цілях:

а) засідань ученої та методичної рад ВНЗ;

б) нарад керівників різних рівнів, присвячених проблемам СНД студентів;

в) конференцій, семінарів із проблематики СНД майбутніх фахівців;

г) особистих зустрічей керівників та їхніх підлеглих;

д) заходів щодо заохочення діяльності кращих працівників.

Г. Остання (четверта) група стимулювальних модулів ректорату забезпечує його цілеспрямовану предметну комунікацію з факультетами та кафедрами в аспекті стимулювання обов'язку й відповідальності суб'єктів управління СНД студентів. У модулях ураховується, що така комунікація відбувається як провідна ціннісна складова управління СНД майбутніх юристів на рівні ВНЗ, а її додаткові акти – за запитом факультетів і кафедр. Відповідні

провідні модулі управління стимулювальної спрямованості дозволяють ректорату засобами гуманізації комунікації із суб'єктами цього процесу досягти таких цілей:

а) забезпечити активізацію роботи суб'єктів управління СНД майбутніх фахівців засобами підвищення рівня їхнього обов'язку та відповідальності (головна мета);

б) оптимізувати процес спонукання працівників до високих результатів у відповідній роботі;

в) здійснити психологічну й моральну підтримку суб'єктів управління СНД студентів у питаннях подолання труднощів;

г) заохотити морально й матеріально управлінців різних рівнів виявляти ініціативу та творчий підхід до розв'язання управлінських завдань у сфері підвищення якості самостійної роботи майбутніх юристів.

Рівень деканату

А. Першою групою модулів стимулювального характеру, якими керується деканат при здійсненні управління СНД студентів, є та, що пов'язана з підвищенням відповідальності кафедр за результати цього процесу на основі аналізу його стану. За результатами такого аналізу деканат висуває нові вимоги до керівника і членів кафедри як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів, використовує при цьому методи заохочення й покарання. Відповідний стимулювальний вплив на кафедру здійснюється на:

а) ученій раді факультету;

б) окремих нарадах, присвячених СНД майбутніх юристів;

в) розширених засіданнях деканату;

г) засіданнях кафедр.

Б. На основі другої групи управлінських модулів стимулювального плану деканат забезпечує змагальність серед суб'єктів управління СНД студентів на рівні кафедри. Вона постійно підтримується вербальними методами в системі відповідних цілеспрямованих зусиль деканату та засобами проведення конкурсів "краща кафедра" і "кращий викладач" як суб'єкти управлінського процесу. Відповідні модулі управління націлюють деканат на охоплення змагальністю таких суб'єктів управління СНД студентів:

а) завідувачів кафедр;

б) кафедр (членів кафедри та їхніх керівників разом);

в) окремих викладачів.

В. Третя група модулів управління стимулювальної спрямованості зорієнтовує дії деканату на стимулювання діяльності кафедр у сфері управління СНД студентів на основі вправ щодо її обліку. Використання в управлінській діяльності деканату вправ

працівників кафедри у сфері обліку результатів власних дій у забезпеченні якості самостійної роботи майбутніх фахівців має подвійний стимулювальний ефект. По-перше, це сприяє стимулюванню зусиль колективу кафедри в напрямі досягнення цілісності відповідної управлінської діяльності. По-друге, деканат, ознайомлений з результатами такого обліку, має можливість для їх оцінювання, заохочення чи покарання керівника і працівників кафедри. Модулі орієнтують деканат на актуалізацію на кафедрах таких складників предмету обліку:

- а) кількісне та якісне розроблення навчальних програм й інших відповідних документів;
- б) фактичне розроблення модулів самостійної роботи з навчальних дисциплін та їхня якість;
- в) підготовленість навчально-методичних комплексів, призначених для використання майбутніми юристами під час СНД;
- г) застосування різних форм організації СНД студентів факультету;
- д) проведення індивідуальних консультацій викладачами з питань СНД майбутніх фахівців.

Г. Модулі четвертої групи управління стимулювального характеру орієнтують деканат на спілкування зі студентами (проведення індивідуальних бесід із ними) з метою їх стимулювання до СНД. Стимулювання самостійної роботи окремих студентів керівниками факультету є обов'язковим складником системи їхньої відповідної управлінської діяльності. Окремі модулі встановлюють способи стимулювальної взаємодії:

- а) педагогічні вимоги до набуття результатами навчання нової якості;
- б) заохочення студентів як суб'єктів самоуправління СНД;
- в) осуд студентів із приводу їхньої пасивності в самоуправлінні СНД.

Д. П'ята група модулів цієї категорії встановлює предметом стимулювання деканатом діяльності керівників і членів кафедр як суб'єктів управління СНД майбутніх фахівців щодо педагогічної взаємодії з ними за результатами вивчення його стану на факультеті. Модулями передбачене всебічне заохочення тих управлінців, які будують взаємодію з майбутніми юристами на принципах співпраці та співтворчості з ними. У модулях чітко визначається предмет стимулювання як результат педагогічної взаємодії:

- а) усвідомлення студентами зв'язку успішності в навчанні з активністю в СНД;

б) використання майбутніми фахівцями бібліотек та навчальних сайтів як засобів здійснення СНД;

в) відвідування студентами консультацій на кафедрах із метою активізації СНД;

г) планування, самоорганізація, самостимулювання СНД та самоконтроль за її здійсненням.

Рівень керівника кафедри

А. Перша група модулів управління, на яку спирається завідувач (начальник) кафедри з метою стимулювання відповідної управлінської діяльності викладачів, установлює високий статус змагальності педагогів між собою з огляду на результати їхнього управління СНД майбутніх юристів. Така змагальність є предметом постійної практики роботи кафедри та є доцільним управлінським методом в умовах задоволення прагнення самих викладачів бути кращими. Модулі управління такої стимулювальної спрямованості впроваджують змагальність у практику роботи кафедри за такими критеріями оцінювання результатів відповідної управлінської діяльності викладачів:

а) якість проектів управління СНД студентів, що визначається за критеріями забезпечення цілісності вивчення навчального матеріалу, оптимального добору пізнавально-розвивальних завдань тощо;

б) якість методичного забезпечення СНД майбутніх юристів, визначена за критеріями повноти, наочності та особистісно-розвивальної спрямованості;

в) успішність студентів як суб'єктів виконання завдань СНД;

г) наявність схвальних відгуків студентів щодо ефективності педагогічного управління їхньою СНД.

Б. Друга група відповідних модулів управління встановлює в ролі стимулювального чинника позитивну оцінку керівником кафедри результатів обліку продуктів проектувальної роботи викладачів у сфері управління СНД майбутніх юристів. Така оцінка як один із чинників підвищення активності викладачів у цій діяльності повинна застосовуватися на системній основі (оцінюється робота всіх педагогів). Окремі модулі орієнтують керівника кафедри на здійснення оцінювання за певними критеріями, якими є такі складники особистої участі викладача у підготовці проектів СНД студентів:

а) визначеність місця модулів СНД майбутніх юристів у структурі вивчення кожної теми;

б) визначеність цілей упровадження в навчальний процес модулів СНД студентів;

в) оптимальність розробки добору навчальних завдань для самостійної роботи майбутніх фахівців;

г) якість розробки методики виконання студентами навчальних завдань, оцінювання його результатів;

д) визначеність оптимальної моделі комунікативної взаємодії зі студентами.

В. Третя група відповідних модулів управління стимулювального плану націлює керівника кафедри на застосування морального заохочення викладачів за результатами обліку та аналізу розроблених ними протягом року навчально-методичних матеріалів для самостійної роботи студентів. Воно здійснюється як спосіб спонукання всіх викладачів до збільшення обсягу цієї роботи та підвищення її якості, так і метод стимулювання відповідних зусиль окремих викладачів. Основні модулі управління цієї групи забезпечують заохочення завідувачем кафедри її працівників за такими критеріями оцінювання їхньої компетентності як укладачів відповідних навчально-методичних матеріалів:

а) уміння викладачів добирати теоретичний матеріал, необхідний для виконання студентами завдань модуля їхньої СНД;

б) здатність до визначення для студентів усебічних цілей виконання навчально-розвивальних завдань;

в) уміння забезпечити доцільну та яскраву демонстрацію прикладів виконання завдань та оформлення його результатів;

г) уміння оптимально поєднати завдання для самостійної роботи студентів репродуктивного та творчого характеру;

д) здатність урахувати при розробленні завдань для СНД майбутніх юристів ступінь підготовленості студентів до їх розв'язання, спектр пізнавальних і професійних інтересів та рівень актуального професійного розвитку загалом;

е) здатність до визначення та простого роз'яснення типових помилок, які допускаються майбутніми фахівцями при виконанні завдань певного модуля їхньої СНД.

Г. Четверта група управлінських модулів цієї категорії обумовлює впровадження в роботу кафедри різних форматів демонстрації її завідувачем своєї вимогливості до викладачів за результати управління ними СНД студентів. Модулі сприяють системному характеру актуалізації ним вимог до викладачів з метою підвищення ефективності цього процесу. Вони фіксуються в його письмових й усних розпорядженнях та найчастіше висуваються ним на:

а) засіданнях кафедри;

б) засіданнях кафедральних предметно-методичних секцій;

в) міжкафедральних нарадах;

г) основі побудови й реалізації індивідуальних бесід із викладачами.

Д. П'ята група модулів управління стимулювального характеру орієнтує завідувача (начальника) кафедри на використання колективної думки щодо якості управління СНД студентів із боку конкретних викладачів у ролі способу стимулювання їхньої роботи. Колективна думка викладачів щодо відповідної управлінської активності свого колеги сприяє підвищенню ступеня його відповідальності за виконання функціональних обов'язків. Відповідні модулі забезпечують систематичність опори керівника кафедри на цей метод у процесі організації та проведення її засідань. Із метою досягнення об'єктивності колективної думки членів кафедри щодо рівня відповідальності свого конкретного колеги за перебіг і результати СНД студентів модулі націлюють її керівника на забезпечення гласності інформації про:

а) ознайомленість студентів із методичними матеріалами та поточними завданнями СНД;

б) відсоток майбутніх юристів, які вчасно та якісно виконують завдання для самостійної роботи;

в) відвідуваність студентами консультацій.

Рівень викладача

А. Перша з груп модулів стимулювальної спрямованості управлінської діяльності викладача сприяє підвищенню рівня відповідальності студентів за результати власної СНД та навчання загалом. Модулі орієнтують дії викладачів на забезпечення системного характеру використання методів стимулювального впливу відповідної спрямованості. У них містяться цільові орієнтації на забезпечення усвідомленості майбутніми фахівцями своєї відповідальності за результати СНД та навчання загалом перед:

а) батьками;

б) навчальним закладом;

в) конкретними викладачами;

г) колективом навчальної групи;

д) собою.

Б. Друга група модулів управління цієї категорії утверджує в ролі засобу стимулювання студентів систему вимог до них як суб'єктів самоуправління СНД. Вона функціонує протягом усього терміну вивчення ними курсу. Окремі з цих вимог стосуються виконання певних спеціальних навчальних завдань. Відповідними модулями управління передбачено висунення викладачами таких вимог до студентів:

а) дотримання правил комунікації з викладачем як консультантом із питань СНД;

б) обов'язкове використання певних джерел навчальної та методичної інформації;

в) своєчасність виконання отриманих завдань для СНД;

г) своєчасне звернення до викладача по допомогу в разі неможливості виконання завдання з певних причин;

д) обов'язкове надання на перевірку результатів виконання всіх завдань для самостійної роботи.

В. Третя сукупність модулів управління стимулювальної спрямованості передбачає впровадження викладачем системи заходів щодо заохочення студентів як суб'єктів самоуправління СНД. Оголошення ним подяки за відповідну роботу, унесення до деканату пропозицій щодо направлення батькам студентів листів подяки за їхнє виховання, нагородження кращих майбутніх фахівців грамотами – усі ці та інші дії викладача є значущими як стимулювальні. Певні модулі орієнтують викладача на використання ним із метою заохочення самоуправлінської діяльності майбутніх фахівців таких засобів:

а) пропонування студентам цікавих індивідуальних завдань для СНД;

б) надання активним у СНД студентам можливості для самостійного визначення завдань творчого характеру;

в) залучення кращих майбутніх юристів як суб'єктів самоуправління СНД до наукової роботи.

Г. Модулі четвертої групи управління стимулювальної спрямованості націлюють викладача на використання вправ у виконанні студентами вимог до самоуправління СНД. Модулі сприяють забезпеченню систематичного характеру здійснення студентами самостійної роботи з позицій виконання конкретних вимог викладача до неї. У них робиться акцент на дотримання викладачем таких правил після виконання майбутніми фахівцями відповідних вправ:

а) обов'язкової реалізації студентом можливості доопрацювання завдань за умови дострокового надання результатів СНД на перевірку;

б) зниження оцінки за невчасне виконання завдань;

в) надання до деканату списків студентів, що систематично невчасно виконують завдання для СНД.

Д. П'ята група модулів цієї категорії спрямовує стимулювальні дії викладача на оптимізацію педагогічної взаємодії саме з тими студентами, які мають низькі результати у здійсненні СНД. Підвищення рівня їхніх навчальних досягнень забезпечується ним на основі демонстрації віри в кожного студента як вербально, так і за рахунок дотримання майбутніми юристами спеціальних правил

взаємодії з викладачем під час індивідуальних бесід та консультацій, на заняттях із питань підвищення якості самостійної роботи. Модулі чітко вказують педагогу на усвідомлення студентами, використання яких саме правил під час взаємодії з ним сприяє стимулюванню їхніх успішних самостійних навчальних дій:

а) обов'язкового надання студентами на перевірку результатів виконання завдань СНД із зазначеними термінами виконання;

б) надання студентами на перевірку проміжних результатів виконання завдань;

в) коментування перебігу виконання та результатів СНД особисто студентами;

г) надання студентам додаткових навчальних завдань, адекватних рівню їхнього актуального розвитку, із метою підвищення оцінки їхньої роботи.

V. Модулі управління СНД майбутніх юристів, необхідні для його виконання суб'єктами контрольної функції

Рівень ректорату

А. Перша група модулів управління СНД майбутніх юристів, призначена для виконання ректоратом контрольної функції, передбачає забезпечення ним системного контролю за якістю виконання обов'язків суб'єктами управління СНД студентів. Такий контроль відбувається постійно як складова цілісного процесу управління СНД майбутніх фахівців у ВНЗ та посилюється за умов виявлення низьких результатів СНД на факультеті чи на певних кафедрах. Модулями управління виступає сукупність контрольних заходів, предметами контролю яких є:

а) якість управління СНД майбутніх юристів його суб'єктами за певною методикою;

б) продукти конструктивної діяльності в цій сфері всіх суб'єктів управління самостійною роботою майбутніх юристів;

в) адміністративна та навчальна документація;

г) продукти СНД студентів;

д) фахові уміння студентів як результат їхньої СНД;

е) звіти суб'єктів управління самостійною роботою майбутніх фахівців.

Б. Друга група модулів управління цієї категорії орієнтована на поточний контроль ректоратом стану організації СНД студентів у ВНЗ. Контроль відбувається систематично на рівні всього закладу. Відповідні модулі управління мають такі складники предмету контролю:

а) наявність цільових програм управління СНД майбутніх юристів на факультетах;

б) поточний стан їхньої реалізації на рівні кафедр;

в) ступінь конструктивізму суб'єктів управління СНД студентів у забезпеченні цілісності цього процесу;

г) робота навчальної інфраструктури закладу в напрямі забезпечення умов функціонування СРС.

В. Третя сукупність контрольних модулів управління на рівні ректорату спрямовує його дії на контроль за загальним станом виконання студентами завдань для самостійної роботи. Відповідні контрольні заходи проводяться як складова системи управління СНД студентів у закладі, шляхом делегування ректоратом своїх повноважень на рівні деканатів і кафедр. Модулями передбачені контрольні дії ректорату, предметом яких зокрема є:

а) ефективність використання студентами ВНЗ бібліотечних фондів;

б) кількість студентів, що використовують електронні ресурси;

в) кількість майбутніх фахівців, що своєчасно виконують завдання;

г) якість виконання завдань майбутніми юристами;

д) поточна успішність студентів факультетів.

Г. Четверта група відповідних модулів управління в аспекті здійснення ректоратом контрольної функції вимагає від нього контрольних дій у напрямі підбиття підсумків управління СНД студентів у закладі за семестр та навчальний рік. Такі дії носять системний характер і стосуються результатів відповідної управлінської діяльності на рівнях усього навчального закладу, факультетів і кафедр. Певні модулі управління орієнтують ректорат на заходи, під час яких контролю підлягають:

а) ефективність системи управління СНД майбутніх юристів на рівні ВНЗ;

б) результати управління СНД студентів із боку деканатів;

в) результати управління СНД майбутніх фахівців кафедрами.

Рівень деканату

А. Перша група модулів управління, які реалізуються деканатом у межах здійснення ним контрольної функції, обумовлює системну перевірку навчальної документації кафедр в аспекті її відповідності потребам студентів у СНД. Її здійснення відбувається регулярно, при цьому можливі й епізодичні перевірки з певних причин. Модулі націлюють деканат на перевірку такої навчальної документації кафедр:

а) навчальних програм курсів;

б) робочих програм навчальних дисциплін;

в) журналів обліку консультацій.

Б. Друга група модулів управління контрольної спрямованості вимагає від деканату здійснення контролю за якістю проектування

кафедрами СНД студентів, що відбувається як у спеціально визначені терміни, так і ситуативно. Провідні відповідні модулі управління стосуються контрольних заходів, під час яких з'ясовується:

а) наявність модулів самостійної роботи, адекватних потребам студентів у вивченні тем;

б) добір завдань для студентів відповідно до цілей модуля;

в) вимоги до виконання майбутніми фахівцями завдань та критерії оцінювання його результатів;

г) наявність передбачених засобів зв'язку зі студентами.

В. Третя група модулів контрольного складника управління СНД студентів орієнтує деканат на контроль за станом та якістю її навчально-методичного забезпечення кафедрами. Він здійснюється напередодні кожного семестру систематично, а також вибірково, за необхідністю, протягом навчального року. Сукупність відповідних модулів забезпечує контроль деканатом наявності на кафедрах:

а) науково-теоретичного блоку навчального матеріалу;

б) модулів СНД майбутніх юристів із визначеними цілями кожного з них;

в) еталонних завдань для самостійної роботи майбутніх фахівців;

г) вимог до виконання завдань для СНД студентами;

д) результатів урахування зауважень деканату щодо недоліків у навчально-методичному забезпеченні СНД студентів, які мали місце у минулому році.

Г. Четверта група модулів цієї категорії забезпечує систематичний контроль деканатом за діяльністю викладачів як суб'єктів управління СНД студентів протягом навчального року. У його межах за певних обставин здійснюється й додатковий контроль. Модулі орієнтують увагу деканату на таких складниках предмету контролю:

а) наявність загальних та індивідуальних завдань для самостійної роботи;

б) факти ознайомлення студентів із методичними матеріалами;

в) наявність фактів та якість розкриття викладачами особливостей виконання завдань;

г) сукупність вимог до якості та термінів виконання завдань для самостійної роботи;

д) оцінювання результатів самостійної роботи.

Д. П'ята низка відповідних управлінських модулів контрольного характеру націлює деканат на контроль за виконанням студентами самостійної роботи. При цьому на основі розгляду відповідних питань на засіданнях деканату та вченої ради факультету систематично контролюється її виконання всіма студентами. Проте

контроль може стосуватися й СНД окремих майбутніх фахівців. Модулі спрямовують заходи деканату на контроль за:

- а) якістю самоуправління студентами СНД;
- б) появою в них нових запитів щодо ресурсного забезпечення факультетом самостійної роботи майбутніх юристів;
- в) станом задоволення їхніх пізнавальних потреб та потреб у вдосконаленні самоуправлінського процесу.

Рівень керівника кафедри

А. Перша група контрольних модулів управління, якими керуються керівники кафедр, орієнтує їх на контроль за відповідністю змісту розробленої викладачами документації, що регулює процес управління СНД студентів, чинним державним вимогам до підготовки юристів. Такі контрольні перевірки стосуються якості навчальних програм та робочих програм навчальних дисциплін, розробок проектів навчальних занять і модулів СНД студентів. Відповідні модулі є основою для здійснення керівником кафедри контрольних заходів, предметами контролю яких є ступінь урахування викладачами таких цільових орієнтирів управління СНД студентів:

- а) сукупність знань майбутніх юристів;
- б) сукупність умінь майбутніх фахівців;
- в) досвід творчої діяльності студентів;
- г) досвід емоційно-вольового ставлення до професійних цінностей;
- д) досвід саморегуляції професійного становлення й розвитку;
- е) професійні якості майбутнього фахівця.

Б. Друга група модулів управління, що обумовлюють виконання завідувачем (начальником) кафедри контрольної функції, стосується його контролю за якістю проектування викладачами СНД студентів із навчальних дисциплін. Контролю підлягає вся система відповідного проектування, адекватна рівню вивчення студентами кожної теми. Контроль здійснюється із метою виявлення труднощів викладачів у проектуванні СНД майбутніх юристів. Предметом контролю завідувача кафедри при цьому є:

- а) рівень забезпечення цілісності засвоєння студентами навчального матеріалу за рахунок оптимального добору сукупності аудиторних занять та модулів СНД майбутніх юристів;
- б) факти встановлення викладачами цільового призначення модулів СНД студентів;
- в) забезпечення ними відповідності добору навчальних завдань цілям модулів СНД майбутніх юристів;
- г) доцільність визначених вимог до виконання завдань;

д) об'єктивність визначених критеріїв оцінювання результатів СРС;

е) моделювання гуманної комунікації зі студентами.

В. Третя група модулів контрольного складника управління СНД студентів спрямовує діяльність завідувача кафедри на контроль за ступенем системності навчально-методичного забезпечення СНД майбутніх юристів. Ідеться про навчально-методичне забезпечення як систему, адекватну потребам студентів у СНД при вивченні кожної навчальної дисципліни та всіх їх загалом. Контролюється й поява якісно нових навчально-методичних матеріалів із конкретної дисципліни за умови фіксації низької успішності студентів із неї. Особлива увага приділяється контролю за створенням на кафедрі навчально-методичних комплексів. Модулями передбачається контроль за наявністю у таких комплексах:

а) теоретичного блоку;

б) блоку визначення навчальних цілей і завдань;

в) методичного блоку

г) критеріально-оцінного блоку.

Г. Четвертою групою модулів управління цієї категорії забезпечується здійснення завідувачем кафедри контролю за станом взаємодії викладачів зі студентами у процесі управління їхньою СНД. Відповідні модулі орієнтують контрольні дії керівника кафедри на:

а) визначення викладачами завдань для СНД студентів з використанням найбільш доцільних способів та засобів спілкування з ними;

б) спрямування педагогами комунікації зі студентами на підвищення якості їхньої самостійної роботи на основі індивідуального підходу;

в) оцінювання результатів виконання завдань студентами з гуманних позицій.

Д. П'ятою контрольною групою в системі відповідних модулів управління керівника кафедри передбачено здійснення ним контролю за якістю моніторингу викладачами успішності СНД студентів. Такий аспект його контрольної функції є обов'язковою складовою всієї системи його управлінських дій. На особливу увагу завідувача (начальника) кафедри заслуговує моніторинг якості СРС тими викладачами, які мають недостатній рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності. Модулі спрямовують контрольні дії завідувача кафедри на визначення якості відстеження викладачами особливостей СНД майбутніх фахівців та її ефективності за результатами:

а) виконання ними студентами завдань окремих модулів СНД;

- б) вивчення ними конкретних тем;
- в) вивчення навчальної дисципліни в цілому.

Рівень викладача

А. Перша група контрольних модулів у системі управлінської діяльності викладача забезпечує його контроль за якістю кінцевих результатів виконання студентами сукупності та окремих завдань для СНД. Це відбувається як за допомогою цілої системи оцінювання відповідних результатів, адекватної змісту СНД студентів, так і єдиного підходу до критеріїв оцінювання будь-яких завдань. Модулі орієнтують вектор контрольних дій викладача на продукти навчальної роботи майбутніх юристів із позицій їх оцінювання за такими критеріями:

- а) обсяг, якість та складність проведеної студентом роботи;
- б) наявність очікуваного результату, його повнота, достовірність та правильність;
- в) дотримання вимог щодо оформлення чи демонстрації результату виконання завдання;
- г) своєчасність надання студентом результатів на перевірку.

Б. Друга група відповідних модулів контрольного складника управління вимагає від викладача застосування різних форм та засобів контролю за поточними результатами СНД студентів. Це обумовлено різноманіттям видів завдань для самостійної роботи й потребою в забезпеченні зручності їх перевірки. Такі модулі управління зосереджують увагу викладача на застосуванні форм контролю:

- а) контроль якості усних відповідей і повідомлень;
- б) перевірка письмових результатів СНД майбутніх юристів;
- в) перевірка результатів СНД, наданих через навчальні сайти.

В. Третя група контрольних модулів у системі управлінської діяльності викладача орієнтує його на безпосереднє підбиття та визначення якості підсумків поточних та підсумкових результатів СНД майбутніх юристів разом із ними в навчальній групі. Підсумковий колективний контроль за результатами самостійної роботи відбувається постійно як складова процесу управління СНД майбутніх фахівців. Він здійснюється поза планом в окремих навчальних ситуаціях. Модулями передбачений колективний контроль за якістю підсумків відповідної роботи, предметом якого є:

- а) якість характеристики й результатів виконання завдань СНД у межах навчальної групи загалом;
- б) ефективність розгляду типових помилок студентів групи при виконанні завдань;
- в) дієвість механізму визначення системних недоліків у самоуправлінні СНД студентів.

Г. Четверта група контрольних модулів у системі управління, що здійснюються викладачем, забезпечує його контроль за станом індивідуалізації процесу підбиття підсумків поточних та кінцевих результатів СНД студентів. Фактично викладач контролює власні дії в напрямі створення умов для усвідомлення кожним студентом ступеня значущості поточних і підсумкових результатів самостійної роботи для подальшого професійного становлення як юриста. Окремі модулі націлюють викладача на:

а) оцінювання навчальних досягнень студентів з урахуванням їхньої сумлінності й добросовісності при виконанні завдань, перспектив у подальшому професійному розвитку;

б) оцінювання результатів аналізу помилок студентів при виконанні ними завдань із гуманістичних позицій;

в) надання рекомендацій студентам щодо вдосконалення знань і вмій із теми (навчальної дисципліни);

г) окреслення перед майбутніми фахівцями перспектив подальших навчальних досягнень;

д) актуалізацію перед студентами питань професійного самовдосконалення.

Д. П'ята контрольна група із сукупності управлінських модулів викладача спрямована на самоконтроль ним ефективності управління СНД студентів у межах можливостей власної навчальної дисципліни. Такий самоконтроль здійснюється викладачем за результатами засвоєння студентами змісту кожного модуля СНД та після закінчення семестру. Окремі відповідні модулі роблять предметом самоконтролю його власної управлінської діяльності насамперед таке:

а) доцільність добору модулів СНД у межах вивчення тем;

б) ефективність навчальних завдань (як їх сукупності, так й окремих);

в) оптимальність висунутих вимог для виконання студентами навчальних завдань;

г) ступінь досконалості створених навчально-методичних матеріалів;

д) ефективність обраної техніки комунікації зі студентами.

Отже, нами визначено цілісну сукупність модулів управління, які утворюють відповідну матрицю, та з яких складається безпосередня технологія управління СНД майбутніх юристів. Вибір суб'єктами управління окремих модулів для застосування у своїй діяльності обумовлюється передусім ступенем дотримання ними принципів упровадження відповідної технології у практику роботи.

3.3. Технологічні засади проектування модулів самостійної роботи студентів

Функціональні характеристики СНД майбутніх юристів

Розгляд самостійної навчальної діяльності студентів із позиції її сприйняття як предмету цілеспрямованого управління у ВНЗ, особливо на технологічних засадах, вимагає окремого розгляду її функцій. Відмінність сприйняття СНД майбутніх фахівців у контексті нашого дослідження від традиційного для вищої школи відрізняється насамперед цілями та структурними особливостями управління цим видом навчальної роботи студентів, що позначається на технологічних засадах її проектування.

З огляду на те, що навколо СНД студентів утворюється певна управлінська система, необхідно говорити про **системоутворювальну** функцію. Але зазначаємо, що навколо СНД студентів систему утворюють не лише суб'єкти управління нею, але й елементи навчання майбутніх юристів.

Другою функцією самостійної навчальної роботи майбутніх юристів є **ціліснозабезпечувальна**. Ідеться про забезпечення нею цілісності процесу засвоєння навчального матеріалу від базових знань та умінь, обумовлених досвідом і попередніми навчальними досягненнями студентів, до тих знань та умінь, що визначені як освітні цілі в навчальній програмі.

Третьою функцією СНД студентів є функція **стимулювання якісного засвоєння навчального матеріалу**. Ця функція, орієнтована на більш високий рівень оволодіння знаннями та вміннями, обумовлена більшими можливостями самостійної роботи порівняно з роботою аудиторною щодо застосування навчальних завдань із позицій їх кількісного та якісного добору. Тому у студентів є можливість визначення таких навчальних завдань, які спонукатимуть їх до професійного й особистісного зростання.

Функція **включення самоуправлінського процесу** є четвертою функцією самостійної роботи. Вона є наслідком впливу педагогічного колективу на розвиток мотиваційної сфери особистості студента. Сприймаючи СНД у ролі особистісної цінності, студент поглиблює свої мотиви навчання, самопроекує, самоорганізує, самостимулює та самоконтролює власні самостійні навчальні дії. Важливо, щоб така діяльність майбутнього юриста носила постійний і системний характер та продовжилася після закінчення навчального закладу.

П'ятою є функція **включення механізму зворотного зв'язку** між викладачем і студентом. За відсутності самостійної роботи системного характеру цей зв'язок на якісному рівні присутній лише на практичних аудиторних заняттях. В умовах управління СНД

майбутніх фахівців зворотність комунікативного зв'язку відображена в тому, що результати виконання студентом самостійної роботи виступають певною основою конструювання ним запиту на наступні навчальні завдання. Своїми досягненнями майбутній юрист сигналізує про рівень поточної навчальної готовності, у них виявляються його індивідуальні особливості, потреби у подальшому професійному розвитку. Зворотний зв'язок усуває зрівняльний підхід у навчанні та оцінюванні навчальних досягнень студента, робить останнього не об'єктом, а суб'єктом навчального процесу.

Останньою, шостою, функцією СНД студентів є функція **забезпечення неперервності професійної освіти**, різних етапів підготовки фахівця – передпрофесійного, професійного й післядипломного. Виконання цієї функції шляхом самостійної роботи забезпечується логічною послідовністю навчальних завдань, їхнім комплексним та міжпредметним змістом, обсягом роботи, який визначає для себе студент особисто, усвідомлюючи власний рівень актуального розвитку, і ступенем її складності.

Кожна із шести визначених функцій є окремою характеристикою самостійної роботи студентів, що й визначає її виключну цінність для процесу проектування та створення відповідної технології.

Закономірності педагогічного управління самостійною навчальною діяльністю студентів

Самостійна робота студента в контексті нашого дослідження є предметом управлінської діяльності педагога. Тому цілі та зміст СНД майбутніх юристів є результатом проектування самостійної роботи з боку викладача. Утім, процес проектування СНД не повинен бути хаотичним, таким, що обумовлюється тільки суб'єктивними факторами, пов'язаними з педагогічною компетентністю окремого викладача. Фундамент його конструювання – конкретні закономірності, принципи й технологічні засади управління СНД студентів.

Передусім визначимо деякі закономірності управління СНД майбутніх фахівців. Підкреслимо, що маємо дві категорії базових процесів: по-перше, це процес педагогічного управління, а по-друге, – це процес управління (самоуправління) із боку студента. Їхня взаємодія породжує й інші процеси, зокрема визначальний для вищого навчального закладу – процес становлення особистості студента як майбутнього юриста.

Розглянемо ці три процеси саме з позиції їхнього системоутворювального характеру. Для цього, із нашої точки зору, доцільно розглядати закономірності їх протікання не окремо, а парами.

Перша група закономірностей стосуватиметься сукупного протікання процесів СНД студента та педагогічного управління нею. Діяльність педагога є провідною у взаємодії зі студентом не тільки з позиції її ініціатора. Він є відповідальною особою за результати навчання. Проектування педагогом одиниць (модулів) самостійної роботи дозволяє: а) якісно підготуватися студенту до навчального заняття та поглибити засвоєння теми; б) реалізувати можливість урізноманітнення вправ та завдань, що збільшує якість засвоєння студентом навчального матеріалу, а як наслідок, забезпечити свідомий характер його роботи; в) установлювати інтенсивність роботи майбутнього фахівця, що враховує його індивідуальні якості та властивості й характеризує особистісну зорієнтованість навчання (це позначається на забезпеченні швидкості та якості формування в нього досвіду навчальної та професійної діяльності, зокрема творчої, програмних знань і вмінь, удосконаленні особистісних характеристик тощо).

Інша закономірність сукупного протікання цих двох процесів полягає в актуалізації у майбутнього юриста навчальних потреб, потреб вивчення окремих тем та самореалізації студента як особистості, фахівця. Це відбувається за умови, якщо проектування самостійної роботи студента враховує мотиваційну складову як обов'язковий чинник навчальної діяльності.

Під час проектування педагогом СНД студентів обирається та чи інша методика (технологія) вивчення кожної теми, яка залежить від навчального та навчально-професійного досвіду студента, рівня сформованості в нього знань і вмінь, а її реалізація позначається на подальшому формуванні як навчальних, так і професійних знань і способів діяльності. Саме факт наявності технології навчання (яка виникає як результат проектування) забезпечує перспективу їх формування, що зумовлює таку закономірність – залежність між ефективністю СНД студентів та якістю її навчально-методичного забезпечення.

Ефективність СНД студента підвищується й за умови якісного навчально-методичного забезпечення його самостійної роботи як результату її проектування. Зміст навчально-методичного забезпечення повинен орієнтуватися як на потреби виконавця (студента), так і на задоволення певних управлінських потреб викладача. Зокрема, студента завжди цікавлять тема самостійної роботи, її мета, формулювання завдань, теоретична база, приклади виконання, форма звітності, шкала оцінювання результатів роботи, терміни її виконання тощо. До відповідних управлінських потреб викладача належать доведення до відома студента інформації про тематику та зміст самостійної роботи, зосередження його уваги на

ключових моментах теми, забезпечення необхідними та достатніми теоретичними матеріалами виконання завдань, реалізація диференційованого підходу до проектування цілей, завдань і змісту самостійної роботи, забезпечення студентів зразками оформлення кінцевого результату її виконання, критеріями його оцінювання тощо.

Наступна закономірність спільного протікання процесів педагогічного управління СНД майбутніх юристів як результату її проектування та ефективності виконання студентом самостійної роботи полягає у безпосередній залежності останньої від наявності комунікаційного каналу між викладачем та студентом. Такі канали утворюються викладачем і функціонують залежно від характеру завдань для самостійної роботи, готовності студентів до її виконання, традицій організації навчального процесу у ВНЗ, технічних можливостей організації комунікації тощо. Кожний окремий модуль СНД як результат проектування передбачає добір своїх каналів комунікації.

Залежність успішності самостійної навчальної діяльності студента від процесу педагогічного управління нею обумовлюється й чинником педагогічного самоаналізу. Викладачем як на стадії проектування, організації та стимулювання СНД студентів, так і за результатами вивчення ними теми (курсу) робиться самоаналіз оптимальності кожного управлінського кроку з акцентом на подальші дії, спрямовані на корекцію змісту раніше розроблених модулів СНД майбутніх юристів. Зокрема, ідеться про самоаналіз власного задуму щодо використання кожного з модулів, якості добору завдань, розроблення методичного забезпечення, критеріїв оцінювання результатів, ефективності запланованих каналів комунікації та ін.

Друга група закономірностей є адекватною одночасному функціонуванню процесів педагогічного управління СНД студентів та становлення особистості майбутнього фахівця. Самостійна робота суттєво впливає на формування особистісних якостей та розвиток психічних властивостей майбутнього юриста. Студент, набуваючи досвіду розв'язання типових професійних завдань, здатний демонструвати певні характеристики справжнього фахівця. Динаміка навчального процесу у ВНЗ забезпечує поступову підготовку студента до розв'язання складних професійних завдань. Відповідно СНД студента, починаючи з першого курсу, набуває статусу провідного засобу становлення особистості майбутнього фахівця, а педагогічне управління нею стає провідним чинником професійного виховання.

Підкреслимо й закономірну залежність сукупного протікання процесів педагогічного управління самостійною роботою студента та формування особистості майбутнього юриста від розумово спрямованого характеру навчальних завдань. Опора на розумову діяльність забезпечує усвідомлення студентом сутності теоретичних положень і сформованість у нього практичних професійних умінь, ефективне формування особистих якостей майбутнього фахівця. Новий якісний рівень опанування розумовими операціями в навчальних і практичних ситуаціях забезпечує можливість розв'язання майбутнім юристом більш складних навчальних завдань, сприяє формуванню в нього професійно важливих якостей системного характеру.

Є ще одна закономірність цієї групи: між змістом спроектованих завдань для самостійної роботи й рівнем усвідомлення студентом об'єктивної потреби в засвоєнні навчального матеріалу та оволодінні певними професійними якостями. Закономірність пов'язана з формуванням у свідомості студента певної системи ціннісних координат, необхідних для його становлення як юриста.

Процеси самостійної навчальної діяльності студента та формування його особистості у професійному вимірі є безпосередньо залежними від проектування самостійної роботи майбутнього фахівця, але їх одночасне протікання також обумовлене певними закономірностями. Зокрема можна констатувати, що самостійний характер навчальної діяльності вимагає від студента її планування, самоорганізації, самостимулювання, самоконтролю за її перебігом і результатами. Тобто чинник ефективного самоуправління відіграє ключову роль у засвоєнні ним програми навчання, а як наслідок, і у формуванні як особистості.

Емоційне переживання та розуміння наявності труднощів у СНД, обумовлених недостатнім рівнем сформованості певних особистісних якостей чи розвитком психічних процесів, спонукає студента до рефлексії, прийняття та реалізації самоуправлінських рішень у сфері самовиховання. А систематичне застосування ним методів, прийомів та засобів самовиховання у процесі професійного становлення є чинником формування в нього як особистості всієї системи важливих для юридичної діяльності якостей.

Самореалізація особистості в навчанні, зокрема в самостійній роботі, є фактором ініціативного та свідомого ставлення студента до самоуправління навчальною діяльністю, що сприяє розвитку його особистості. При цьому слід зауважити, що професійна діяльність юриста також характеризується самостійністю, а відтак і самоуправлінням. Таким чином, самостійна навчальна діяльність

студента забезпечує формування в нього як особистості провідних якостей юриста. Додамо, що за репродуктивного характеру СНД студента мінімізуються фактори самоуправління професійним становленням та вдосконалення особистості. Творчий характер діяльності вимагає від студента активної позиції як управлінця, так і виконавця. Набуття ним принципово нового досвіду навчальної та професійної діяльності обумовлює й новий етап у формуванні його особистості як юриста.

Отже, об'єктивний характер спорідненості процесів педагогічного управління самостійною роботою студента, його самостійної навчальної діяльності та формування особистості як юриста вказують на необхідність урахування низки чинників передусім під час проектування самостійної роботи майбутніх фахівців. Зокрема, ідеться про особистісно орієнтовані аспекти цілепокладання модулів самостійної роботи, чинники забезпечення цілісності процесу навчання, сукупність умов для усвідомлення студентами навчальних та особистісно-розвивальних потреб, індивідуалізацію процесу розробки навчальних завдань і видів роботи майбутніх фахівців, способи визначення та врахування особистісних характеристик останніх тощо. Саме врахування цих факторів при визначенні й доборі принципів проектування модулів СНД, розроблянні складників відповідної технології дозволить реалізувати цілісний потенціал самостійної навчальної діяльності студентів та забезпечити якісний результат підготовки майбутніх юристів.

Принципи проектування модулів СНД студентів

На сьогодні в управлінській практиці більшості ВНЗ формулювання завдань самостійної роботи зазвичай обумовлюється лише темою, а їхній якісний та кількісний добір залежить лише від досвіду та педагогічної професійності викладача. Тому констатуємо існування проблеми відсутності регулятивів управління самостійною роботою студентів, якими є принципи, представлені кількома групами.

А. Принципи, що забезпечують технологічну основу проектування самостійної навчальної діяльності студентів

Технологічно-проектувальні принципи визначають правила побудови сукупності одиниць самостійної роботи (її модулів). Спираючись на зазначені принципи, викладач стає здатним самостійно створювати технологію управління СНД студентів у межах навчального курсу.

Першим принципом цієї групи є **принцип забезпечення цілісності процесу засвоєння цінностей навчального матеріалу**. Його необхідність обумовлена тим, що не всі процеси, які

стосуються вивчення майбутніми фахівцями навчального матеріалу, функціонують лише під час аудиторних занять через брак часу на їх проведення та великий обсяг навчальної інформації. Самостійна робота студента завдяки своїй змістовій гнучкості та відсутності часової регламентованості здатна скоординувати навчальні дії майбутнього фахівця зі структурними складниками процесу засвоєння ним навчального матеріалу, зокрема етапами чуттєвого відображення, розуміння, закріплення та застосування знань.

Другим є принцип цільової орієнтації на всебічне формування особистості студента як майбутнього юриста. Під час виконання навчальних завдань у майбутнього фахівця відбувається формування світогляду в загальнокультурній фундаментальній та суто професійній площині: усвідомлюються міжпредметні зв'язки, набуває системного характеру емоційне переживання та розуміння студентом наукових положень із різних навчальних дисциплін тощо. Під час самостійної роботи у майбутнього фахівця формуються й удосконалюються вміння щодо виконання не тільки розумових операцій, а й відбувається подальший розвиток усіх пізнавальних процесів, створюються умови для вдосконалення моральних та вольових характеристик особистості. Студент при цьому набуває професійних знань, передбачених навчальною програмою, удосконалює навчальні вміння, розвиває власні творчі здібності тощо. У разі, якщо проектувальна діяльність викладача не зорієнтована на формування та вдосконалення наведених характеристик особистості студента, вони можуть змінюватись у позитивному напрямку лише стихійно та ситуативно, що негативно позначається на поточних результатах навчання та підсумковій підготовці фахівця. Отже, констатуємо, що у межах кожного окремого модуля самостійної роботи студента мають бути сформульовані певні цільові орієнтири його формування як особистості.

Б. Особистісний аспект у принципах проектування самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів

Взаємодія суб'єкта управління відповідним процесом із майбутнім фахівцем покладена в його основу. Мета щодо досягнення її якості й детермінує необхідність врахування особистих потреб конкретної людини. Відповідні проектувальні принципи повинні бути зорієнтованими саме на них. **Першим принципом, що містить елементи врахування особистих потреб студента, є принцип створення умов для усвідомлення майбутніми юристами суспільної, наукової та особистісної значущості оволодіння професійними знаннями та вміннями, юридичною культурою загалом.** Упровадження цього принципу в практику

необхідне для того, щоб дидактична мета взаємодії педагога та студента набувала для останнього якості самоцінної. Це є умовою свідомого моніторингу студентом процесу засвоєння навчального матеріалу, самоконтролю за його якістю в аспекті формування особистої системи цінностей. Рівень усвідомлення студентом особистісної значущості цінностей юридичної культури є похідним від створення суб'єктами управління його СНД необхідних і достатніх педагогічних умов для їх емоційного переживання у ролі самоцінних.

Другим принципом є **принцип опори на особистісно орієнтований підхід при доборі навчальних завдань**. Він вимагає від викладача передусім урахування індивідуальних особливостей майбутніх юристів (їхніх груп), ступеня їхньої умотивованості як суб'єктів самоуправління СНД, потреб студентів щодо якості методичного забезпечення самостійної роботи, особистісно-розвивальної спрямованості, багатовекторності та складності навчальних завдань, їх кількості й відповідності стану готовності майбутніх фахівців до роботи з ними.

Третім принципом цієї групи є **принцип усебічного забезпечення мотивації самостійної навчальної діяльності**. Серед різних способів і засобів її формування викладач насамперед повинен спиратися на ті, що у своїй сукупності зорієнтовані на розвиток усієї мотиваційної сфери особистості майбутнього юриста. Ідеться насамперед про розвиток його інтересу до юридичної професії, змісту моделі фахівця-юриста та потенціалів самостійної навчальної роботи в оволодінні професійними цінностями. Мається на увазі також створення умов для усвідомлення ним власних потреб у професійному розвитку та потреби в СНД як засобі його забезпечення й винятково значущої особистісної цінності. Підкреслюється й необхідність формування у студента в єдності соціальних й особистих (смыслотвірних) мотивів активності в самостійній навчальній роботі, установок на її цілепокладання й самореалізацію тощо.

Наступний принцип – **культивування процесу самоуправління самостійною навчальною діяльністю студента**. Цей принцип насамперед утверджує статус студента не як виконавця завдань викладача, а як рівноправного учасника процесу управління власною самостійною роботою. Нові функції та обов'язки майбутнього фахівця вимагають від нього високого рівня внутрішньої самоорганізації, передбачають наявність здатності до формування й удосконалення вмій СНД, зокрема, умій у сферах її проектування, стимулювання й контролю. Культивування викладачем самоуправлінських дій майбутнього юриста – це

передусім створення яскравого образу самоуправління СНД як особистісної цінності найвищого рангу значущості для професійного становлення та розвитку. Культивування відповідного самоуправлінського процесу у ВНЗ вимагає зміни парадигми управління фаховою підготовкою майбутніх юристів на таку, у якій центральне місце займає культ їхніх самоуправлінських дій.

В. Принципи добору навчальних завдань

Принципи, що входять до цієї групи, спрямовані на розв'язання завдань функціональної професійної підготовки юристів і, як результат, забезпечення ефективності навчального процесу.

Першим із них є **принцип розумовоцентричної організації самостійної навчальної діяльності студентів**. Він обумовлений пріоритетністю розумової діяльності студента у процесі засвоєння навчального матеріалу та у подальшій професійній діяльності юриста. Ураховуючи особливості правових професій, зокрема в аспектах виконання їх представниками дедуктивних, індуктивних, аналогічних, узагальнювальних та інших розумових дій, обов'язкової вимоги до наявності в юриста системного та креативного мислення, слід зазначити, що різнобічні навчальні завдання для самостійної роботи повинні бути підпорядковані ідеї розумовоцентричності її організації. Іншими словами, провідною вимогою до модулів організації СНД майбутніх юристів є забезпечення їхньої спрямованості на розвиток мислення кожного з них.

Другим принципом цієї групи є **принцип гармонійного поєднання достатньої кількості та якості навчальних завдань для самостійного опрацювання**. Викладач повинен урахувати такі чинники впровадження цього принципу у свою практику: завжди ситуативне перебування студентів на певному етапі засвоєння навчального матеріалу; спланований кінцевий результат засвоєння студентами кожної теми навчального курсу; реальний зв'язок між допустимою складністю завдань для самостійної роботи та навчальними здібностями студентів, а також методичними умовами навчання; необхідність удосконалення когнітивних характеристик особистості студента.

Принцип постійного вдосконалення навчальних умінь є одним із провідних і значущих для функціонування системи управління самостійною роботою студентів як особливої цілісності. Рівень сформованості в них навчальних умінь визначає можливості виконання завдань самостійної роботи. Прості та загальнонавчальні вміння, які є основою складних, формуються, як правило, на перших курсах, тому їхнє формування повинне входити до системи педагогічних завдань викладача, який працює з першокурсниками. Профільні навчальні дисципліни можуть вимагати сформованості у

майбутніх юристів специфічних навчальних умінь, які поступово переростають у професійні або є основою для їх формування. Дуже важливими є й навчальні уміння у сфері виконання творчих вправ та завдань наукової спрямованості. Без них студент не оволодіє навчальною дисципліною на творчому рівні, який є найвищим. Необхідність їх формування у студентів вимагає від викладача впровадження завдань для самостійної роботи, що містять елементи творчості.

Четвертим у групі принципів добору навчальних завдань є **принцип спрямованості управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей на формування фахових знань і вмінь різної функціональної приналежності**. Зокрема йдеться про знання і вміння, що забезпечують виконання юристом низки суто виконавських функцій, реалізацію ним особистісно-розвивальної та соціально-культурної функцій тощо.

Принцип забезпечення актив творчих дій під час розроблення та добору завдань для самостійної роботи є визначальним для гарантування якості вивчення навчальної дисципліни. Цілком закономірним із точки зору організації засвоєння кожної теми є набуття у підсумку студентом здатності до використання отриманих знань та вмінь у принципово нових умовах. Проте й кожний пізнавальний крок майбутнього фахівця взагалі містить елементи творчості через докладання ним зусиль, спрямованих на відкриття невідомого, оволодіння новим знанням тощо. Послідовна реалізація актив творчих дій дозволяє процесу навчання набути розвивального характеру. Такі умови навчання сприяють високому темпу пізнавальної діяльності студентів, набуттю ними пізнавальної мотивації та можливості до самореалізації.

Г. Аспект діяльності педагога в системі впливу на неї принципів проектування та організації самостійної роботи майбутніх юристів

Управління самостійною роботою студентів та її проектування є одним із напрямів роботи викладача вищого закладу освіти, що ґрунтується на зазначених вище принципах. Однак, певні принципи мають визначати складники функціональної діяльності викладача у процесі проектування та організації самостійної роботи майбутніх юристів.

Першим із них є **принцип системного методичного супроводу самостійної навчальної діяльності, який забезпечує саме викладач**. У педагогічній науці неодноразово підкреслювалася важливість методичного забезпечення навчальної діяльності загалом. Підкреслимо, що для сфери СНД студентів воно повинно

характеризуватися добором теоретичного матеріалу, необхідним для виконання завдань, цілями самостійної роботи, логіко-композиційною структурою організації пізнавальної діяльності майбутнього юриста та механізмами контролю за виконанням завдань, у тому числі, самоконтролю. Студент як суб'єкт самоуправління за певними критеріями повинен особисто оцінювати якість виконаної роботи з позицій підвищення успішності в навчанні, а студент-юрист – ще й з точки зору набуття самобутньої фахової компетентності з метою вдосконалення правового буття.

Другим принципом цієї групи є **принцип неперервності зворотного зв'язку між викладачем і студентами на всіх етапах організації самостійної навчальної діяльності майбутніх фахівців**. Цей принцип частково забезпечує умови управління СНД студентів узагалі, оскільки сприяє визначенню якості створеної педагогічної системи, своєчасному реагуванню на виявлені недоліки на різних етапах організації навчання й самостійної роботи, зокрема, добору дидактичних цілей та завдань для самостійного опрацювання. Відповідний канал комунікації забезпечується різноманітністю використання форм взаємодії: безпосередньої (на аудиторних заняттях, під час проведення консультацій), часткової (наприклад, ідеться про перевірку зошитів за відсутності студента), дистанційної з використанням Інтернет-ресурсу та латентної, яка носить постійний характер та базується на результатах спостереження викладача за розвитком студента.

Наступним є **принцип оптимальності педагогічного самоаналізу ступеня ефективності організації самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів**. Системне розуміння викладачем процесу навчання забезпечує пошук шляхів удосконалення самостійної роботи студентів. На підставі аналізу результатів СНД майбутніх юристів повинен здійснюватися самоаналіз викладача з точки зору достатності та ефективності організованої ним їхньої самостійної роботи. Зокрема маємо такі складники предмету самоаналізу викладача щодо організації СРС на основі її окремих модулів: тематична приналежність завдань, їхнє цільове призначення; цілісність забезпечення процесу навчання, якісного засвоєння студентами навчального матеріалу; їхня активність у СНД; забезпеченість зворотного зв'язку між педагогом та майбутніми юристами; ступінь відповідності модулів самостійної роботи загальному процесу підготовки; ефективність урахування індивідуально-типологічних особливостей студентів; методична забезпеченість СНД.

Таким чином, визначені нами принципи проектування й організації самостійної роботи студентів юридичних спеціальностей

забезпечують її технологічність, професійну спрямованість навчання, ураховують його особистісні аспекти та регулюють діяльність педагога як суб'єкта управління СНД студентів.

Технологічна модель визначення змісту самостійної роботи майбутніх юристів

Проектування змісту самостійної роботи студентів забезпечує довгострокову перспективу діяльності як викладачів, так і студентів та, як результат, стабільність і стійкість усієї системи управління СНД майбутніх юристів. Тому важливою є певна технологічна модель, що містить послідовність проектувальних дій, орієнтованих на визначення змісту самостійної роботи майбутніх юристів та створення всебічних умов її здійснення. Розглянемо окремі елементи такої моделі.

По-перше, зауважимо, що викладач розробляє загальний зміст навчальної дисципліни, від якого й залежатиме добір завдань як аудиторної, так і самостійної роботи студентів. Обов'язковим елементом цього процесу є визначення цілей вивчення навчальної дисципліни. Традиційно для вищої школи вони обумовлюються сукупністю підсумкових знань і вмінь студентів та враховують належність навчального курсу до системи всієї підготовки юриста, місце курсу серед інших дисциплін та особливості студентів (вік, досвід навчальної та професійної діяльності, приналежність до правоохоронної служби тощо). Проектуються й виховні та розвивальні цілі. Зокрема з позиції потреб управління СНД студентів доцільним виглядає вдосконалення їхніх умінь у сфері самоуправління, формування низки професійно важливих для юриста якостей.

Цілі навчальної дисципліни, окреслені в переліку знань і вмінь, безпосередньо визначають зміст розділів та окремих тем курсу з урахуванням обсягу годин, що відводяться на його вивчення. До цих тем надалі й добиратимуться модулі самостійної роботи.

Другий складник технологічної моделі проектування самостійної роботи студентів полягає в часовому та тематичному проектуванні навчальної діяльності майбутнього юриста з урахуванням особливостей процесу засвоєння навчального матеріалу. Часове проектування самостійної роботи передбачає планування процесу чергування окремих модулів аудиторної та самостійної роботи студентів з урахуванням обсягу годин, передбачених для вивчення кожної теми. Такий розподіл залежить від задуму викладача щодо чергування форм навчальної роботи студента, наприклад: "лекція – самостійна робота – семінарське заняття", "лекція – самостійна робота 1 – практичне заняття – самостійна робота 2", "самостійна

робота 1 – практичне заняття 1 – самостійна робота 2 – практичне заняття 2 – самостійна робота 3” та ін.

За часовим проектуванням відбувається тематичне: до кожної теми визначається безпосередній розподіл самостійної та аудиторної роботи у відповідності до етапів засвоєння навчального матеріалу. Наприклад, тематичне проектування може бути таким (для ситуації “лекція – самостійна робота – семінарське заняття”): на лекційне заняття покладається реалізація етапу чуттєвого відображення та частково етапу розуміння, на самостійну роботу – завершення етапу розуміння та початок етапу закріплення, а на семінарське заняття – завершення етапу закріплення навчального матеріалу із підсумковим формуванням знання. Інший приклад (“самостійна робота 1 – практичне заняття 1 – самостійна робота 2 – практичне заняття 2 – самостійна робота 3”): під час вивчення першого модуля самостійної роботи передбачається реалізація чуттєвого відображення та розуміння матеріалу, під час першого практичного заняття матеріал буде закріплено та розпочнеться етап застосування знань, призначенням другого модуля самостійної роботи та другого практичного заняття стане подальше застосування знань, яке завершиться під час третього модуля самостійної роботи остаточним формуванням певного уміння.

Третім складником технологічної моделі проектування самостійної роботи студентів є цілепокладання модулів аудиторної та самостійної роботи. Мета модуля самостійної роботи обумовлюється його місцем у процесі засвоєння навчального матеріалу. Наприклад, якщо модуль застосовується на етапах формування понять та знань, а в часовому вимірі він знаходиться між лекцією та семінарським заняттям, то доцільним буде визначення його цілей як остаточне формування набутих під час лекції понять і знань, закріплення теоретичного матеріалу в процесі підготовки до семінарського заняття. Цілями семінару вже буде остаточне закріплення матеріалу та формування міцних знань, передбачених навчальною програмою курсу.

Четвертим елементом технологічної моделі є добір навчальних завдань для самостійної роботи на підставі визначених до модулів цілей. Наприклад, якщо метою модуля є закріплення навчального матеріалу, то типовими завданнями є його повторення, надання письмових відповідей на низку запитань, порівняння двох і більше явищ, процесів чи об’єктів, розроблення класифікації об’єктів, розв’язання завдань проблемного характеру, зокрема тих, що містять професійно важливі проблеми для майбутнього юриста. У разі, якщо модулем самостійної роботи завершуються вивчення теми та процес формування знання, а метою модуля є контроль

засвоєння знань, то доцільними завданнями є тестові, письмові чи графічні вправи, розв'язання проблемних завдань із метою самооцінки ступеня сформованості знань і вмій та ін.

П'ятим кроком викладача в реалізації технологічної моделі проектування самостійної роботи студента є розроблення засобів зворотного зв'язку, спостереження за перебігом виконання самостійної роботи та перевірки її результатів. Відповідно він задовольняє власні потреби в необхідності пересвідчуватися в доцільності добору завдань самостійної роботи щодо поставлених цілей, а також потреб студента в консультаціях та необхідності пересвідчитися у правильності виконання завдань та ін. Типовими видами комунікаційних каналів є організація консультацій на кафедрі чи в навчальних аудиторіях, а також з використанням Internet-мережі (форуми, електронне листування, навчальні сайти та ін.). Саме останній спосіб організації зворотного зв'язку є зручним для студентів, які схильні до роботи з комп'ютерною технікою.

Шостий складник технологічної моделі проектування самостійної роботи майбутніх юристів передбачає створення її методичного забезпечення. Це особливо важливо при навчанні курсантів вищих навчальних закладів військового типу (системи МВС України), адже майбутні правоохоронці через службові обов'язки дуже обмежені в часі виконання самостійної роботи та потребують ретельних та чітких рекомендацій щодо її виконання.

Обов'язковим елементом методичного забезпечення є визначення для студентів цілей виконання завдань щодо кожного модуля самостійної роботи. Це створює умови для самоуправлінської діяльності, визначає межі особистої відповідальності за результат виконання. Мета роботи студента вимагає чіткого формулювання: опанувати конкретний теоретичний матеріал, навчитися виконувати завдання певного типу та ін. Зміст завдань може передбачати створення аспекту навчального посібника, надання письмових відповідей на контрольні питання, а також розроблення порівняльної таблиці аналізу двох явищ, виконання практичних вправ тощо. При цьому студент аналізуватиме, чи якісно він вивчив теоретичний матеріал та чи навчився розв'язувати завдання нового змісту, що й вимагається від нього як суб'єкта самоуправління СНД.

По завершенню визначення цілей роботи студента викладач висвітлює необхідний теоретичний матеріал або здійснює посилання на літературу, добирає навчальні завдання, надає приклади та зразки виконання подібних завдань тощо. Сукупність зазначених елементів утворює певну цілісність, порушення якої

суттєво позначається на якості та ефективності методичного забезпечення та досягненні цілей модуля самостійної роботи.

Традиційний друкований формат методичних матеріалів останнім часом замінюється електронним варіантом, який може завжди бути у студентів під рукою в їхніх планшетах, ноутбуках, пристроях зв'язку та іншому обладнанні. Це, знову ж таки, особливо важливо для курсантів юридичних навчальних закладів, які не завжди можуть відвідати читальні зали бібліотеки.

Таким чином, технологічна модель управління змістом самостійної роботи майбутніх юристів охоплює шість складових або послідовних етапів проектувальної діяльності викладача. Саме проектування самостійної роботи є обов'язковим складником діяльності всієї системи управління в навчальному закладі, що обумовлює виключну значущість розглянутої моделі.

РОЗДІЛ IV. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

4.1. Зміст програми експериментальної перевірки ефективності розроблених системи і технології

Дослідження з питань управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів розпочато в 2004 році. Експериментальна база дослідження:

Донецький національний університет;

Донецький юридичний інститут МВС України;

Дніпропетровський університет внутрішніх справ;

Інститут національного та міжнародного права та Економіко-правовий коледж Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса);

Навчально-науковий інститут економіки і права Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

В експерименті взяли участь, у тому числі, представники 3 навчально-наукових інститутів, 1 коледжу, 7 факультетів, 36 кафедр.

Загальна кількість учасників експерименту: 638 осіб (523 студенти та 115 суб'єктів управління).

Зокрема, кількість осіб в експериментальній групі – 424 (345 студентів та 79 працівників ВНЗ), у контрольній – 214 (178 та 36 відповідно).

Дослідження відбувалося за такими етапами:

I. Вивчення актуальних проблем юридичної освіти, зокрема стану управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей у ВНЗ України:

– 2004-2006 роки: вивчення умов здійснення студентами юридичних спеціальностей самостійної навчальної діяльності з урахуванням специфіки вищих навчальних закладів та готовності майбутніх фахівців до цієї діяльності;

– 2006-2009 роки: вивчення стану управління СНД майбутніх юристів на всіх щаблях адміністративного та педагогічного управління.

II. Напрацювання теоретичних засад побудови системи управління СНД майбутніх юристів та розробки відповідної технології (2006-2010 роки).

III. Розробка програми експериментальної роботи з перевірки теоретичних положень дослідження та впровадження передбачених

нею заходів у діяльність вищих навчальних закладів (2006 рік – формування в студентів умінь СНД, 2009 рік – упровадження системи управління СНД майбутніх юристів у навчальний процес).

IV. Упровадження в навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України та економіко-правового факультету Донецького національного університету теоретичних положень дослідження:

– 2006-2012 роки: формування в студентів і курсантів ДЮІ умінь СНД;

– 2009-2013 роки: експериментальна перевірка розроблених моделі, системи та технології управління СНД майбутніх юристів.

V. Оцінка ефективності системи управління СНД студентів та узагальнення результатів дослідження (2013-2014 роки).

Переважна більшість результатів реалізації перших двох етапів є предметом розгляду попередніх розділів. У цьому розділі мова буде йти про організацію та проведення безпосередньо експерименту в межах дослідження. Підґрунтя експериментальної роботи полягає становить відповідна програма, яку створено як елемент загальної логіки наукового дослідження.

Мета програми формуючого експерименту – створити організаційні та методичні умови проведення експериментальної роботи, спрямованої на перевірку справедливості теоретичних положень про систему та технологію управління.

Завданнями цієї програми є:

1) забезпечити відповідність заходів реальному стану управління СНД студентів на початку експерименту;

2) упорядкувати проведення експерименту щодо управління СНД майбутніх юристів;

3) досягти адекватності окремих заходів тим чи іншим напрямом експериментальної роботи;

4) реалізувати цілісність перевірки теоретичних положень;

5) залучити до проведення експерименту достатню кількість учасників з числа адміністративних та педагогічних працівників юридичних закладів освіти, а також майбутніх фахівців, які представляють різні освітні установи, задля забезпечення об'єктивності експериментальної роботи;

6) застосувати діагностичні заходи перевірки результатів дослідження.

Програмою експериментальної роботи передбачено проведення заходів за такими напрямками (відповідно до IV та V етапів дослідження):

1. Організація процесу формування в студентів умінь самостійної навчальної діяльності.

2. Формування у викладачів умінь щодо управління СНД майбутніх юристів.

3. Створення умов для рефлексії працівників деканатів та керівників кафедр як суб'єктів управління СНД студентів.

4. Упровадження технології управління СНД майбутніх юристів у навчальний процес експериментальних ВНЗ.

5. Оцінювання ефективності технології управління СНД студентів на підставі вивчення суб'єктами управління експертних оцінок щодо використання окремих складових технології.

Перший напрям передбачав такі заходи:

1) створення програми навчального курсу “Основи самостійної навчальної діяльності” (перша робоча назва – “Організація самостійної роботи курсантів, студентів 1-го курсу”);

2) проведення навчальних занять за створеною програмою;

3) підготовка та видання навчального посібника “Основи самостійної навчальної діяльності”;

4) розробка дистанційного навчального курсу з цієї навчальної дисципліни;

5) моніторинг формування в студентів умінь СНД під час вивчення навчальної дисципліни “Основи самостійної навчальної діяльності”;

6) вивчення ефективності навчального курсу.

Заходами, що відповідають другому напрямові експериментальної роботи, були такі:

1) обговорення з викладачами їхнього стану готовності до управління СНД студентів;

2) окреслення перед науково-педагогічними працівниками завдань управлінської діяльності в сфері СНД майбутніх юристів на підставі технології управління, надання консультативної допомоги;

3) напрацювання спільно з педагогами науково-методичних матеріалів, які забезпечують розв'язання найбільш складних питань в управлінській діяльності викладачів;

4) упровадження в роботу кафедр навчальних закладів, що брали участь у проведенні експерименту, напрацьованих науково-методичних матеріалів (навчального посібника) для подальшого здійснення управлінської діяльності;

5) перевірка ефективності роботи викладачів як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів.

Створення умов для рефлексії працівників деканатів та керівників кафедр як суб'єктів управління СНД студентів передбачало такі заходи:

1) визначення переліку питань, навколо яких має будуватися рефлексивна діяльність працівників деканатів і керівників кафедр як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів;

2) проведення особистих бесід із зазначеними посадовцями з метою спонукання їх до рефлексивної діяльності;

3) розробка анкети, яка містить питання, що орієнтують респондента на рефлексію щодо управління СНД майбутніх юристів;

4) запровадження анкети в роботу представників деканатів і керівників кафедр різних навчальних закладів;

5) забезпечення постійного обговорення питань управління СНД студентів під час запровадження відповідної технології в контексті сприяння рефлексії управлінської діяльності у вищезазначених категорій працівників.

Запровадження в навчальний процес вищих закладів освіти технології управління СНД майбутніх юристів передбачало такі заходи:

1) розробка проекту положення “Про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”;

2) обговорення проекту положення з представниками різних ланок адміністративного й педагогічного управління Дніпропетровського університету внутрішніх справ, Донецького національного університету, Донецького юридичного інституту МВС України, Інституту національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса), Навчально-наукового інституту економіки і права Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

3) індивідуальне консультування осіб, що беруть участь в експерименті;

4) проведення моніторингу стану управління СНД студентів у ВНЗ, що взяли участь в експерименті.

П'ятий напрям експериментальної роботи, присвячений оцінюванню ефективності технології управління СНД студентів, охоплював такі заходи:

1) створення методики оцінювання стану використання технології управління на базі отримання експертної оцінки представників усіх ланок управління;

2) здійснення опитування респондентів;

3) обробка результатів, установлення рівня ефективності технології та вивчення її характеристик.

Програма експериментальної роботи виконана у повному обсязі. Її реалізація відбулася на базі п'яти зазначених вище ВНЗ.

4.2. Критерії та показники якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх фахівців

Якість управління самостійною роботою студентів, по-перше, повинна визначатися із теоретико-методологічних позицій, які втілюються в моделі й системі управління. А встановлений стан її функціонування свідчатиме про доцільність змісту цих системи й технології та, відповідно, справедливості гіпотез, висунутих у нашому дослідженні.

По-друге, вивчення якості управління СНД майбутніх юристів у нашому дослідженні пов'язано й з технологічним аспектом функціонування розробленої управлінської системи. Це зумовлено тим, що зміст побудованої нами технології спрямований саме на забезпечення системної взаємодії суб'єктів управління всіх рівнів.

Отже, першоджерелом визначення критеріїв та показників якості управління СНД майбутніх юристів є функціональна модель цього процесу, стрижнем якого є забезпечення цілісної єдності таких управлінських функцій, як мотиваційна, конструктивна, організаційна, стимулювальна та контрольна. Якості виконання цих функцій підпорядковані й відповідні система й технологія.

Таким чином, є сенс прямо говорити про мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулювальний і контрольний критерії. Розглянемо відповідні критерії та показники якості управління СНД майбутніх юристів.

Критерії якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

1. Мотиваційний

- упровадження в усіх підрозділах ВНЗ моніторингу вивчення потреб управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів;
- урахування мотиваційних аспектів управління СНД майбутніх юристів на системно-програмному рівні;
- забезпечення соціальної мотивації управління СНД студентів всіма його суб'єктами;
- забезпечення процесу формування в суб'єктах управління СНД студентів смислотвірних мотивів підвищення його якості.

2. Конструктивний

- концептуально-цільове конструювання процесу функціонування системи управління СНД майбутніх фахівців на всіх його рівнях;
- проектування змісту фахової підготовки та самопідготовки майбутніх юристів як єдиної цілісності з чітко визначеним ціннісно-орієнтаційним та особистісно-розвивальним потенціалом модулів управління їхньою самостійною навчальною діяльністю;

- створення комплексів навчально-методичного та психологічного забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців;
- проектування системи вимог до суб'єктів управління СНД студентів та підвищення рівня їхньої компетентності в цій справі.

3. Організаційний

- організація процесів цілепокладання та планування СНД майбутніх юристів;
- організація провідних видів діяльності підрозділів ВНЗ з урахуванням цільових програм і потреб студентів у самостійній навчальній роботі як засобу їхнього професійного становлення та розвитку;
- різнорівнева організація процесу формування в майбутніх юристів системи умінь у сфері управління самостійною навчальною діяльністю;
- організація ресурсного забезпечення СНД студентів на всіх рівнях управління нею.

4. Стимулювальний

- стимулювання інтересу суб'єктів управління СНД майбутніх юристів до цього процесу;
- стимулювання обов'язку й відповідальності за результати управління та самоуправління самостійною навчальною діяльністю;
- стимулювання ініціативи щодо удосконалення методів, форм і засобів управління СНД студентів, творчого ставлення до цього процесу загалом;
- стимулювання процесів формування та розвитку компетентності керівників усіх рівнів у сфері теорії та методики управління СНД майбутніх юристів.

5. Контрольний

- цілісність та адекватність системи складників предмета контролю за управлінням СНД студентів на всіх рівнях його моделі та цільовій програмі;
- неперервність здійснення системного контролю за виконанням усіма суб'єктами управління СНД майбутніх фахівців своїх функціональних обов'язків;
- якість поточного контролю за станом проектування, мотивації, організації та стимулювання СНД студентів;
- систематичність і дієвість самоконтролю майбутніми юристами рівня адекватності проміжних і кінцевих результатів СНД поставленим у цій сфері цілям й завданням.

Показники рівнів якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів (за мотиваційним критерієм)

Високий рівень якості управління СНД студентів

У межах реалізації наявної концепції або, як мінімум, програми управління СНД майбутніх юристів у всіх підрозділах навчального закладу здійснюється моніторинг потреб у підвищенні якості цього процесу, обговорені й усвідомлені на різних рівнях результати якого сприяють поглибленню мотивів його активізації.

Мета формування та розвитку в суб'єктів управління СНД студентів його мотивів віддзеркалюється в навчальних планах, програмах їх фахової підготовки, рішеннях учених рад і наказах першого керівника як стратегічна. Вона є стрижневою й у системі цілей спеціальної концепції та програми управління СНД майбутніх юристів, затверджених на інституційному рівні.

Усебічне забезпечення соціальної мотивації управління СНД студентів перебуває в центрі діяльності ВНЗ і сприяє самоцінному ставленню до неї його суб'єктів. На системному рівні в них успішно формуються ті соціальні мотиви підвищення якості цього процесу, які пов'язані з особистістю майбутнього випускника, здатного за результатами СНД і фахової підготовки до активної юридичної діяльності у напрямках: 1) національного культуротворення (аспект творення юридичної культури); 2) побудови в країні прозорої й моральної суддівської системи та правового суспільства загалом; 3) якісного виконання соціально значущих фахових функцій у сферах кримінального, господарського, міжнародного й іншого права.

Існування у ВНЗ цілісної й оптимальної управлінської політики в справі формування в суб'єктів управління СНД студентів смислотвірних мотивів підвищення його якості є незаперечним фактом. За результатами відповідної політики вони сприймають професійно-педагогічну компетентність у цій управлінській сфері як особистісну цінність, мають особистісний сенс у підвищенні рівня її сформованості, здійснюють акти цілепокладання у напрямі оволодіння нею.

Середній рівень якості управління СНД студентів

Моніторинг потреб управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів на всіх рівнях є спеціально запланованим заходом, спрямованим на підвищення його якості. Проте у підрозділах на практиці відстежується не повне коло їх відповідних потреб. У ВНЗ не створюються або майже не створюються умови для відстеження цих потреб на рівні особистості управлінця, рівні розвитку його професійної свідомості та самосвідомості. Зокрема, йдеться про його потреби у формуванні й

розвитку образу “Я” як фахівця, цілком готового до управління СНД студентів. Основна увага приділяється моніторингу потреб ресурсного забезпечення цього процесу – навчально-матеріального, кадрового, методичного тощо.

Формування мотивів управління СНД студентів має системний характер, що відбивається на концептуальному й програмному рівнях, хоча у відповідних концепціях і програмах не фіксуються або лише частково вказуються чіткі механізми та способи активізації цього процесу в підрозділах.

У ВНЗ створюються необхідні, але ще не цілком достатні умови для формування соціальних мотивів управління СНД майбутніх юристів у всіх його суб'єктів. При цьому переважає соціальний мотив забезпечення якісного виконання випускниками у соціумі фахових функцій у сферах кримінального, міжнародного, господарського права тощо. Інші соціальні мотиви не є предметом систематичної уваги.

У ВНЗ загалом на задовільному рівні турбуються про формування у суб'єктів управління СНД студентів мотивів його активізації особистісного (смыслотвірного) плану: питанням підвищення управлінської компетентності в зазначеній сфері присвячуються спеціальні семінари, бесіди, методичні наради тощо; упроваджується практика організації самооцінювання ступенів готовності керівних кадрів до здійснення цього аспекту управлінської роботи. Однак при розв'язанні питань підвищення рангу мотивації готовності факультетів, кафедр і викладачів до удосконалення управління СНД майбутніх юристів існують певні недоліки. Вони трапляються у формуванні смысловітвірних мотивів підвищення компетентності управлінців у напрямках: актуалізації потреб студентів щодо планування й самореалізації самостійної роботи; усвідомлення та якісної реалізації ними цілей модулів СНД, здійснення її самостимулювання й самоконтролю.

Низький рівень якості управління СНД студентів

Потреби управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів не є предметом системного відстеження на всіх рівнях цього процесу – інституційному, макрорівні, мезорівні, мікрорівні та операційному. Моніторинг здійснюється тільки окремими кафедрами або викладачами в цілях розв'язання наявних проблем з успішністю конкретних студентів.

Навчальні плани, концепції та програми підвищення якості фахової підготовки майбутніх юристів системного характеру, розроблені у ВНЗ і затверджені його вченими радами й керівниками, зазвичай, виключають спеціальні стратегічні ціннісні орієнтації в напрямі формування в студентів мотивів самостійної навчальної

роботи. Як значущий структурний компонент навчального процесу мотиви СНД виступають в одиничних випадках тільки в нормативній документації кафедр (планах їхньої роботи й навчальних програмах), або індивідуальних планах роботи деяких викладачів.

У всебічній діяльності ВНЗ питання соціальної мотивації управління СНД студентів на всіх його рівнях не посідають провідного місця й не відіграють вирішальної ролі в стратегії й тактиці управлінсько-педагогічного забезпечення професійної підготовки майбутніх юристів. Їх актуалізація й розв'язання великою мірою залежить від: а) прийняття на державному рівні нових законодавчих актів у сфері науки й освіти, зокрема, юридичної; б) отримання ВНЗ від МОН України нових нормативно-інструктивних й інших документів у сфері удосконалення освітнього процесу.

Разовий характер носить і процес формування в суб'єкті управління СНД студентів смислотвірних мотивів підвищення його якості. Це насамперед відбувається на засіданнях ректорату, деканату та кафедр, а його результати, зазвичай, не оцінюються.

Показники рівнів якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів (за конструктивним критерієм)

Високий рівень якості управління СНД студентів

У ВНЗ створена система управління СНД майбутніх юристів на різних рівнях, функціонування якої ресурсно забезпечено концептуально-цільовим конструюванням її ціннісних орієнтацій: розроблено та затверджено концепцію підвищення якості цього процесу, у якій передусім віддзеркалено принципи, близькі й далекі цілі та способи виконання всіма його суб'єктами мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій у їх цілісній єдності.

Усі елементи змісту юридичної підготовки й самопідготовки студентів проектується як єдина цілісність, яка є адекватною: 1) освітньо-кваліфікаційній характеристиці за цим напрямом підготовки; 2) потребам особистості майбутнього юриста в загальному й професійному розвитку засобами засвоєння на особистісному рівні цінностей змісту вищої освіти в умовах визначення й розкриття у ВНЗ самоцінного потенціалу модулів управління їхньою самостійною навчальною діяльністю. Зазначені елементи оптимально відбиваються в навчальних планах і програмах, а також у створених викладачами ВНЗ підручниках, навчальних і методичних посібниках, рекомендаціях щодо опанування цінностей змістових модулів самостійної навчальної діяльності.

На рівні факультетів створюються програми управління розробкою на кафедрах документів, які регулюють зміст, організацію, стимулювання та контроль СНД студентів, виробляються вимоги до інших суб'єктів управління нею – кафедр і викладачів.

У підрозділах розробляються цілі комплекси навчального, психологічного й методичного забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців. Створені на рівні кафедр робочі програми навчальних дисциплін не тільки враховують цілі управління СНД студентів, але й визначають основні її параметри (тематичну приналежність змістових модулів, середній обсяг часу, необхідний для виконання їхніх завдань, методи управління самостійною роботою тощо).

Кафедральні завдання для СНД студентів відрізняються цілісністю, рівнями складності, спрямованістю на забезпечення її різного характеру – репродуктивного й творчого. Їх виконання цілком забезпечено методичними посібниками та рекомендаціями.

Віддзеркалені в навчальних програмах і спеціальних навчально-методичних матеріалах відповідні загальнокафедральні завдання доповнюються індивідуальними завданнями для СНД майбутніх юристів, розробленими викладачами з урахуванням рівнів актуального професійного розвитку студентів конкретного курсу й групи та їхніх фахових інтересів. Вивчення пізнавальних інтересів майбутніх фахівців, психологічна діагностика рівнів їх актуального професійного розвитку спеціально планується членами кафедри.

Змістові модулі для СНД студентів, загальнокафедральні та індивідуальні завдання для них як суб'єктів самоуправління нею разом з відповідними методичними посібниками й рекомендаціями створюють спеціальний психологічно доцільний навчально-методичний комплекс.

У ВНЗ спроектована система вимог до всіх суб'єктів управління СНД майбутніх юристів, існують плани підвищення їхньої компетентності у сфері виконання відповідних управлінських функцій.

Середній рівень якості управління СНД студентів

Сутнісна характеристика функціонування створеної системи управління СНД майбутніх юристів на інституційному, макро-, мезо- і мікрорівнях – його концептуально-цільове конструювання. Однак у цілому значущі для реалізації кожного компонента проекту такої системи забезпечення внутрішніх зв'язків між ними відповідні концепція й цільові програми підрозділів та плани кафедр не належною мірою є особистісно зорієнтованими.

У концепції бракує деяких значущих для задоволення потреб особистості студента в професійному розвитку принципів, а цільові програми та плани певною мірою лише схематично або декларативно стосуються переведення організації його самостійної навчальної діяльності на рейки її індивідуалізації.

У напрямі руху до цільових орієнтирів кредитно-модульної системи навчання й розробленої концепції управління СНД майбутніх юристів проектується в єдності зміст їхньої фахової підготовки та самопідготовки – насамперед навчальні плани й програми. Створюються змістові модулі управління СНД студентів і навчальні посібники, у яких достатньо відбиваються такі цінності змісту вищої юридичної освіти, як професійні знання та способи діяльності; досвід творчої діяльності й досвід самостановлення як фахівця, а також важлива для їх засвоєння майбутніми юристами система завдань. Проте комунікативно-розвивальні та афективно-розвивальні модулі, у яких повинен відбиватися досвід гуманного професійного спілкування й емоційно-вольового ставлення студентів до юридичних цінностей, спеціально не конструюються.

Спроектвані на кафедрах модулі та їхні завдання, спрямовані на формування в студентів досвіду творчої діяльності та професійної самоосвіти й самовиховання, далеко не всі мають необхідний особистісно-розвивальний потенціал.

Членами кафедр проектується розробка індивідуальних завдань для студентів як суб'єктів самоуправління власною самостійною навчальною діяльністю, хоча це робиться не всіма викладачами й не завжди якісно: конструювання таких завдань рідко спирається на результати психологічної діагностики рівнів актуального професійного розвитку майбутніх юристів та їхні пізнавальні інтереси. Ця діагностика систематично не планується.

Проектування навчального й методичного забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців є предметом постійної уваги на всіх його рівнях. Як результат, у ВНЗ існує достатня для самостійного засвоєння студентами провідних змістових модулів юридичної освіти кількість підручників, навчальних і методичних посібників, методичних рекомендацій. Але їх сукупність важко назвати комплексом навчального, методичного та психологічного забезпечення відповідного процесу, оскільки останнє практично відсутнє або планується не у всіх підрозділах. У навчальних і методичних посібниках викладачів кафедр йому не приділяється належної уваги.

Наявні у ВНЗ проекти вимог до суб'єктів управління СНД студентів та підвищення рівня їхньої компетентності в цій справі не носять системного характеру: ці вимоги, особливо у сфері

психолого-педагогічного удосконалення, стосуються не всіх управлінців.

Низький рівень якості управління СНД студентів

Система управління СНД майбутніх юристів у ВНЗ тільки декларується: відсутні концепція й цільові програми її функціонування.

Проектується лише зміст фахової підготовки студентів, який відбивається в навчальних планах і програмах, підручниках і навчальних посібниках викладачів. Проектування завдань для самопідготовки студентів в індивідуальних планах останніх носить характер винятку, а не правила. Спеціальні модулі управління СНД майбутніх юристів з чітко визначеним ціннісно-орієнтаційним та особистісно-розвивальним потенціалом на кафедрах не конструюються. Завдання для СНД студентів створюються викладачами в найкращому випадку тільки перед проведенням лекційних або практичних занять без урахування інтересів і рівнів актуального професійного розвитку кожного з них. З метою їх конструювання психолого-педагогічна діагностика відповідних рівнів розвитку майбутніх фахівців не проводиться.

В окремих підрозділах ВНЗ існує навчальне й методичне забезпечення СНД студентів, але воно систематично не оновлюється, а його зміст має загальний характер. Питання створення кафедральних комплексів навчально-методичного забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців на факультетах або зовсім не ставиться, або перебуває на стадії актуалізації. Про відповідне психологічне забезпечення, зазвичай, зовсім не йдеться.

Проектування у ВНЗ системи вимог до суб'єктів управління СНД студентів та підвищення рівня їхньої компетентності у цій справі фактично відсутнє.

Показники рівнів якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів (за організаційним критерієм)

Високий рівень якості управління СНД студентів

Організація цілепокладання та планування СНД майбутніх юристів є однією з провідних сутнісних характеристик процесу управління нею у ВНЗ на всіх щаблях. Вона є похідною від відповідних рішень учених рад, ректорату, наказів ректора тощо. На неї зорієнтовують діяльність кафедр і викладачів деканати. Викладачі визначають цілі управління СНД з урахуванням потреб суспільства в засвоєнні студентами змісту юридичної освіти, результатів психолого-педагогічної діагностики рівнів реального

професійного розвитку майбутніх фахівців, особливостей форм організації їхньої самостійної роботи – фронтальної, групової та індивідуальної. Плани їхньої роботи у напрямі реалізації цих цілей враховують особистий досвід в організації СНД, раніше допущені недоліки у цій сфері, пізнавальні й професійні інтереси майбутніх юристів.

Організація процесу визначення потреб студентів у самостійній навчальній роботі як засобі професійного становлення й розвитку кожного з них є передумовою організації у ВНЗ провідних видів діяльності його підрозділів – насамперед факультетів і кафедр: передусім навчальна та методична робота працівників здійснюється під кутом їхнього пізнавального впливу на організацію СНД майбутніх юристів.

На рівні факультету для кафедр створюються необхідні та достатні організаційні умови, значущі для активізації СНД студентів: з цих питань деканатом проводяться спеціальні наради, їх розглядає вчена рада факультету.

Декан і його заступник делегують свої повноваження як організаторів самостійної роботи майбутніх фахівців завідувачам кафедр. Функція завідувачів кафедр – здійснення спеціальних організаційних заходів у цій сфері. На кафедрах організовано такі дії викладачів: визначення ними програмного обсягу навчального матеріалу з кожної теми та тих складників її змісту, які засвоюються студентами самостійно; формулювання цілей самостійного вивчення майбутніми юристами окремих тем, установлення послідовності цього процесу; безпосереднє проектування завдань для самостійної роботи репродуктивного й творчого плану; розподіл завдань між студентами навчальних груп залежно від їхніх пізнавальних і фахових інтересів та рівнів актуального професійного розвитку; визначення цілей, обсягу та змісту спеціальних модулів управління СНД студентів та їх впровадження в практику педагогічної взаємодії зі студентами.

У підрозділах ВНЗ передбачені заходи, спрямовані на організацію підготовки навчально-методичного забезпечення СНД майбутніх фахівців. У цьому контексті наявна не тільки орієнтація на добір та розробку певних методів, прийомів і засобів ефективного засвоєння ними конкретних тем програм навчальних дисциплін, пошук оптимальної для цього літератури й сукупності групових та індивідуальних завдань, але й практика апробації створених викладачами проектів методичних матеріалів на засіданнях кафедр, здійснення їх зовнішнього та внутрішнього рецензування з подальшим виданням на основі паперових і електронних носіїв інформації.

Керівництво ВНЗ організує активне впровадження кафедрами в навчальний процес елементів дистанційного засвоєння студентами змісту програм різних дисциплін, яких є понад 50% від загальної кількості навчальних курсів. Цьому сприяє необхідне й достатнє ресурсне забезпечення. Насамперед – навчально-матеріальне. Організовується робота електронної бібліотеки ВНЗ, яка містить оптимально розміщені файли різних форматів (доступ студентів до її ресурсів можливий як через локальну мережу, так і через офіційний сайт ВНЗ). При цьому кількість студентів, які відвідують електронну бібліотеку протягом навчального року, становить не менше, ніж 60% від їх загальної кількості (відсоток відвідувань не може бути абсолютним, тому що окремі студенти надають перевагу паперовим носіям інформації, а певні викладачі вибудовують технології засвоєння навчальних дисциплін саме з використанням друкованих засобів навчання, крім того, є категорія педагогів, що активно працюють із соціальними Інтернет-мережами, активність студентів на яких неможливо відстежити), а щоденні відвідування здійснюють не менше 20% майбутніх юристів (більшість з них у перше своє відвідування навчальних сайтів завантажують на власні електронні носії відразу всі навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін).

Характер організації процесу формування у майбутніх юристів системи умінь у сфері самоуправління СНД констатується як системний і різнорівневий. Цей процес починається, як мінімум, на рівні ректорату й деканату, за наказами та розпорядженнями яких викладачі підвищують рівень психолого-педагогічної компетентності в управлінні СНД студентів, і продовжується на кафедрах. На їх базі з проблем управління СНД студентів проводяться науково-практичні конференції, науково-методичні семінари; викладачі кафедр систематично займаються професійною самоосвітою й самовихованням у сфері управління самостійною роботою майбутніх юристів, і, як результат, продуктивно консультують їх в аспекті формування умінь її ефективної самоорганізації, самостимулювання та самоконтролю. На кафедрах застосовуються дистанційне навчання студентів, існують графіки їх консультацій, здійснюється організація викладачами їхньої реальної самопідготовки до самостійної роботи. Студенти проєктують і самореалізують завдання-самозобов'язання щодо професійного становлення й розвитку засобами активної самостійної навчальної діяльності.

Організація ресурсного забезпечення СНД майбутніх юристів на всіх рівнях управління нею – навчально-матеріальному, кадровому, навчально-методичному – здійснюється максимально ефективно на

основі концептуального бачення педагогічним колективом ВНЗ цього процесу та відповідних цільових програм.

Середній рівень якості управління СНД студентів

У всіх підрозділах за рішеннями вченої ради ВНЗ і ректорату здійснюється організація процесів цілепокладання й планування СНД майбутніх юристів. Однак у відповідній діяльності передусім деканатів і кафедр є окремі недоліки. Орієнтуючи колективи кафедр на цілепокладання й планування СНД студентів, деканати роблять це на основі результатів аналізу рішень вчених рад ВНЗ і факультету, наказів ректора, але цей аналіз, зазвичай, не має цілісного характеру, або не враховує повною мірою специфіку фахової підготовки на факультеті за певним її напрямом. Як результат, цілепокладання й планування СНД майбутніх юристів на рівні кафедр хоча й здійснюється регулярно, але втрачає провідні ознаки цілісності. Не всі викладачі кафедр визначають цілі управління самостійною роботою студентів за результатами психолого-педагогічної діагностики рівнів їхнього актуального професійного розвитку.

У всіх підрозділах ВНЗ з урахуванням спеціальних цільових програм у сфері управління СНД студентів організовано наукову, навчальну, методичну та виховну діяльність. Однак організація визначення потреб майбутніх юристів у царині активізації їхньої самостійної навчальної роботи здійснюється несистематично чи тільки на окремих кафедрах. При цьому вона не завжди підпорядковується ціннісним орієнтирам індивідуальних траєкторій професійного становлення й розвитку особистості кожного студента.

У навчальному закладі приділяється певна увага процесу створення організаційних умов, важливих для досягнення продуктивності СНД майбутніх юристів. Питання щодо їх створення актуалізуються на вчених радах усіх рівнів, порушуються деканатами й завідувачами кафедр. Але не всі з цих питань розв'язуються ефективно. Насамперед на рівні кафедр: а) викладачі здійснюють необхідні для актуалізації СНД студентів організаційні дії, але їх кількість інколи не є достатньою або якість не є цілком адекватною поставленим керівництвом у цій справі завданням; б) актуалізовані перед викладачами та керівниками деканату та кафедр завдання у сфері організації підготовки навчально-методичного забезпечення майбутніх юристів найчастіше не конкретизуються насамперед в аспектах необхідності його апробації чи зовнішнього та внутрішнього рецензування тощо.

Хоча у ВНЗ й функціонує різнорівнева система організації процесу формування в майбутніх юристів цілісної сукупності умінь щодо управління самостійною навчальною діяльністю, однак

неперервність її руху за певних обставин може порушуватися. Достатньо слушні відповідні накази, розпорядження й настанови працівників ректорату та деканатів в аспектах підвищення психолого-педагогічної компетентності всіх суб'єктів управління СНД майбутніх юристів, організації процесу самоформування студентами готовності до її здійснення на деяких управлінських рівнях виконуються формально: 1) в окремих підрозділах далеко не всі управлінці (передусім члени деканатів і кафедр) систематично займаються професійною самоосвітою й самовихованням; 2) організовані на їхній базі науково-практичні конференції та науково-методичні семінари з проблеми управління СНД студентів не будуються на фундаменті особистісно орієнтованого методологічного підходу. Як наслідок, відмічається звуження спектру управлінсько-розвивальних можливостей викладача – безпосереднього організатора СНД майбутніх юристів як максимально компетентної для них у цій сфері людини-консультанта. Окреслюється тенденція до зниження активності студентів у самоформуванні значущих для самостійної навчальності діяльності вмій та якостей. У ВНЗ упроваджуються організаційні заходи щодо навчально-матеріального, кадрового й навчально-методичного забезпечення СНД майбутніх юристів. Проте вони не завжди носять систематичний (особливо це стосується навчально-матеріального й кадрового складників цього процесу) або цілісний характер, хоча й підпорядковані затвердженій концепції та цільовим напрямом управління СНД майбутніх фахівців. Зокрема, у ВНЗ приділяється належна увага організації ресурсного забезпечення дистанційної юридичної освіти через Інтернет-мережу. Особливе значення при розв'язанні цього завдання надається організації роботи електронної бібліотеки. Вона містить електронні файли різних форматів з понад 30% навчальних дисциплін, що є носіями змісту розділів підручників і навчальних посібників, текстів лекцій та електронних видань викладачів, спеціальних завдань для самостійної роботи студентів. Як і викладач, кожний майбутній юрист має персональний логін та пароль доступу до електронних ресурсів бібліотеки. Її сайт протягом семестру відвідують більше, ніж 40% суб'єктів самоуправління СНД, а щоденно – 10%. Однак оптимальна структура електронної бібліотеки ще не знайдена та процес корекції системи та порядку розміщення електронних файлів триває. Продовжується й упровадження на кафедрах дистанційної технології засвоєння майбутніми юристами цінностей змісту основних дисциплін. Їх загальна кількість не менша за 30% від загальної кількості.

Низький рівень якості управління СНД студентів

У ВНЗ не приділяється належної уваги організації процесів цілепокладання й планування СНД майбутніх юристів: 1) відповідні рішення вченої ради та ректорату або зовсім відсутні, або приймаються дуже рідко; 2) організація процесів розробки цільових програм і планів у цій сфері деканатами або взагалі не здійснюється, або несистематично здійснюється лише окремими підрозділами чи стосується проектування тільки планів; 3) на кафедрах цілі управління СНД студентів у кращому випадку актуалізуються тільки на окремих засіданнях, їх спеціально проектують не всі викладачі; в індивідуальних планах певної частини членів кафедри немає складників, пов'язаних з питаннями організації самостійної роботи майбутніх юристів (особливо на особистісному рівні); 4) більшість студентів не уміють самоорганізувати процеси цілепокладання і планування самостійної навчальної роботи на достатньо високому рівні.

Провідні види діяльності підрозділів ВНЗ організуються або взагалі без урахування потреб студентів у СНД, або окремі з цих потреб беруться до уваги під час організації суто навчального складника педагогічного процесу. Спеціальна організація вивчення сукупності цих потреб у підрозділах ВНЗ відсутня взагалі.

Необхідність створення організаційних умов активізації СНД майбутніх юристів на всіх рівнях управління нею або лише декларується, або усвідомлюється за результатами дії різних чинників тільки окремими суб'єктами цього процесу – деканами та їхніми заступниками, завідувачами кафедр, деякими викладачами. Саме вони й є ініціаторами поодиноких заходів, зорієнтованих на: а) проектування й реалізацію репродуктивних і творчих завдань для самостійної роботи майбутніх юристів; б) організацію процесу створення її навчально-методичного забезпечення. Вони ж безпосередньо й організують систематичні групові та індивідуальні консультації студентів, присвячені різним аспектам їхньої СНД. Інші викладачі традиційно здійснюють організацію самостійної роботи студентів однобічно, обмежуючи її ознайомленням майбутніх фахівців з планом проведення прийдешніх практичних занять і рекомендованою для самопідготовки літературою.

Організація в підрозділах науково-практичних конференцій і науково-методичних семінарів за різною тематикою прямо не стосується удосконалення процесу управління СНД студентів. Такі заходи, як діагностування стану СНД у підрозділах, звітування суб'єктів управління нею у ВНЗ не проводяться.

На інституційному, макро- та мезорівнях управління СНД майбутніх юристів необхідність формування у них системи умінь у

цій сфері час від часу тільки актуалізується. Це завдання ефективно вирішують окремі викладачі-ентузіасти, які до того ж систематично й активно підвищують рівень власної психолого-педагогічної компетентності й, зокрема, за напрямом “управління освітою”.

Питання організації професійної педагогічної самоосвіти та самовиховання всіх суб'єктів управління СНД майбутніх юристів у ВНЗ піднімаються лише інколи, але на належному рівні не розв'язуються.

Навчально-матеріальне забезпечення СНД студентів удосконалюється, але дуже повільно за рахунок щорічного загального розширення комп'ютерної бази підрозділів ВНЗ і обсягу наукової та навчальної літератури бібліотеки ВНЗ. Вищий навчальний заклад робить тільки перші кроки в напрямі до організації самостійної дистанційної юридичної освіти. Створення повноцінної електронної бібліотеки ВНЗ та системи доступу студентів до її ресурсів більшою мірою перебуває ще на стадії обговорення.

Організовано також певне методичне забезпечення самостійної роботи як стрижневого засобу опанування майбутніми фахівцями цінностей змісту юридичної освіти, але воно носить стихійний характер: методика організації СНД студентів на окремих факультетах (кафедрах) або відсутня, або напрацьовується й реалізується лише деякими суб'єктами управління нею самостійно.

Показники рівнів якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів (за стимулювальним критерієм)

Високий рівень якості управління СНД студентів

У системі стимулювання активності управлінців СНД студентів стимулювання розвитку їхнього інтересу до нього посідає перше місце.

Процес стимулювання інтересу суб'єктів управління СНД майбутніх юристів у ВНЗ має три рівні розвитку. Як потужна спонука управлінської діяльності він починається на рівні споживання ними первісної інформації про соціальну значущість самостійної роботи майбутнього фахівця, її питому вагу для його особистісного професійного розвитку та важливість для підвищення рейтингу всього ВНЗ як освітньо-розвивального середовища.

На другому рівні в усіх підрозділах стимулюється трансформація зацікавленості деканів та їхніх заступників, завідувачів і членів кафедр до СНД студентів у самоцінне ставлення до неї, а також до теорії та технології управління нею. Показниками самоцінного ставлення керівників ВНЗ і його викладачів до управління

самостійною діяльністю майбутніх юристів є: систематичний характер їхнього інтересу до психолого-педагогічної літератури у цій галузі; наявність довірливих зусиль у напрямі самооцінки готовності до якісного виконання відповідних управлінських функцій; дії щодо цілепокладання, планування, самоорганізації, самостимулювання й самоконтролю самоосвітнього процесу в напрямі підвищення управлінської компетентності.

Найвищий (третій) рівень стимулювання розвитку інтересу керівників до якісного виконання функцій як суб'єктів управління СНД студентів – це рівень стимулювання практичного втілення глибоких і самоцінних знань про цей процес.

Забезпечення розвитку інтересу управлінців ВНЗ до СНД студентів здійснюється на основі таких провідних методів, як: організаційно-діяльнісні й пізнавально-орієнтовані вправи (зазвичай, вони проводяться на науково-методичних семінарах і тренінгах); тренінги щодо складання карт-професіограм суб'єктів управління СНД студентів; змагання між фахівцями в сфері СНД майбутніх юристів та обмін між ними досвідом управління нею тощо.

На всіх рівнях комплексно використовується низка методів стимулювання обов'язку й відповідальності за результати управління та самоуправління самостійною навчальною роботою. Провідними серед них є: переконання суб'єктів управління цією особливою діяльністю майбутніх юристів у необхідності підвищення якості виконання відповідних управлінських функцій, а суб'єктів самоуправління нею – у значущості активізації цього процесу в професійно-розвивальних цілях; послідовне висування й делегування вимог як керівнику СНД студентів, так і їм самим (суб'єктам самоуправління нею); вправи суб'єктів самоуправління СНД у виконанні вимог викладачів; моральне заохочення всіх суб'єктів управління й самоуправління самостійною навчальною роботою; осудження пасивності й безвідповідальності керівників усіх рівнів управління СНД майбутніх юристів та їх самих як пасивних і безвідповідальних суб'єктів її самоуправління.

У ВНЗ систематично стимулюється ініціатива представників управлінського корпусу підрозділів, спрямована на удосконалення методів, форм і засобів управління СНД студентів, забезпечення її творчого характеру.

Кращий управлінський досвід у цій сфері схвалюється навчально-методичною радою ВНЗ та береться “на озброєння” всіма підрозділами. Автори найбільш ефективних відповідних управлінських інновацій отримують подяку в наказах ректора. Їхні прізвища обов'язково актуалізуються під час щорічних звітів факультету за результатами навчально-виховної роботи.

Предметом постійного стимулювання у ВНЗ є й процес формування та розвитку компетентності керівників усіх рівнів у сфері теорії та методики управління СНД майбутніх юристів.

Середній рівень якості управління СНД студентів

Якість управління СНД студентів у ВНЗ прямо пов'язуються зі стимулюванням розвитку інтересу до цього процесу його суб'єктами. У ВНЗ створюються необхідні умови не тільки для прийняття ними цінностей мотивування, проектування, організації, стимулювання й контролю за цим процесом на інформативному (споживацькому) рівні, але й стимулюється самоцінне ставлення до теорії та технології виконання зазначених функцій: 1) здійснюється діагностика рівня готовності керівників факультетів, кафедр, а також викладачів до управління самостійною роботою майбутніх юристів; 2) проводяться, хоча й дуже несистематично, організаційно-діяльнісні й пізнавально-орієнтовані заходи, змагання між управліннями, спрямовані на підвищення інтересу як до СНД студентів, так і до рівня власної компетентності у сфері управління нею; 3) у цій царині аналізуються управлінські (емоційно-моральні й проблемні) ситуації, підбиваються підсумки за результатами такого аналізу, практикуються диспути. Як наслідок, переважна частина суб'єктів управління цим процесом активно засвоює його психолого-педагогічні основи, займається професійною самоосвітою й самовихованням, уміє стимулювати інтерес майбутніх юристів до СНД. Однак навіть не всі з них ефективно використовують сукупність набутих під час професійної самоосвіти знань на практиці: це вимагає допомоги психологів у здійсненні спеціальної психолого-педагогічної діагностики рівнів актуального професійного розвитку кожного студента певної навчальної групи. Така діагностика в підрозділах за планом не передбачається, а коли за ініціативою деяких викладачів (інколи завідувачів кафедр) відбувається як виняток, то дії її організаторів не стимулюються.

Обов'язковому стимулюванню у навчальному закладі підлягають формування та розвиток компетентності керівників усіх рівнів у сфері теорії та методики управління СНД майбутніх юристів, їхньої ініціативності в напрямі удосконалення методів, форм і засобів виконання відповідних конкретних управлінських функцій. Але при цьому використовується далеко не весь арсенал методів стимулювання обов'язку й відповідальності працівників ВНЗ як суб'єктів управління СНД студентів: зазвичай, опертя робиться тільки на їхнє моральне заохочення або осудження. Не носить комплексного характеру й стимулювання самоосвітньої активності майбутніх фахівців, їхньої ініціативи у сферах: а) цілепокладання, планування, самоорганізації, самостимулювання й самоконтролю

СНД; б) психології та педагогіки навчально-професійної творчості. Опертя робиться викладачами при цьому переважно все на ті самі методи стимулювання – моральне заохочення й осудження. З гуманістичних позицій використання останнього метода щодо особистості студента як суб'єкта самоосвіти не можна оцінювати як доцільне. Певним педагогічним стимулом для майбутніх юристів є окреслення викладачами близьких і далеких перспектив їхнього професійного саморозвитку, створення умов для усвідомлення його особистісної значущості (проте це тільки необхідні, а не достатні умови).

Є окремі недоліки й у роботі навчально-методичних рад ВНЗ та факультетів, пов'язані зі стимулюванням підвищення компетентності та ініціативи суб'єктів управління СНД майбутніх юристів. Хоча на їх засіданнях ці питання й розглядаються, але їх розв'язання не завжди супроводжується вчасним та оптимальним втіленням прийнятих рішень та схвалених рекомендацій у практику управлінської діяльності.

Низький рівень якості управління СНД студентів

У ВНЗ приділяється певна увага розв'язанню завдання щодо стимулювання розвитку інтересу суб'єктів управління СНД студентів до шляхів, способів і засобів підвищення його якості. Про значущість СНД майбутніх юристів для покращання показників їхньої успішності йдеться на засіданнях ученої ради ВНЗ і вчених рад факультетів, ректорату й деканатів, переважної більшості кафедр. Однак за адміністративно-командного стилю взаємодії управлінців різного рангу між собою з питань підвищення вимогливості за якість управління СНД студентів, остання не має тенденції до динамічного розвитку: інтерес кожного керівника до неї залишається на рівні інформаційного, споживацького; у найкращому випадку керівники демонструють зацікавленість процесом управління СНД майбутніх юристів як важливої для створення освітньо-розвивального середовища цінності.

На всіх управлінських рівнях наявні грубі помилки й недоліки в стимулюванні розвитку як компетентності, так й ініціативності суб'єктів управління СНД студентів. В окремих підрозділах ці завдання взагалі не розв'язуються, а лише декларуються. Спостерігаються поодинокі випадки заохочення дій керівників і викладачів у напрямках підвищення ними психолого-педагогічної компетентності в теорії та методиці управління СНД студентів, творчого підходу до цього процесу. Їм рідко дякують за ініціативи в розробці та використанні на практиці оригінальних методів, прийомів, форм і засобів управління самостійною роботою майбутніх фахівців.

Досягнення цих поодиноких працівників ВНЗ у формуванні й розвитку власної культури управління самостійною роботою студентів морально підтримуються його керівництвом на науково-методичних радах і сторінках газет (сайту) закладу освіти скоріше як виняток, а не правило.

Пасивність і недобросовісність майбутніх юристів у виконанні завдань самостійної роботи більше карається викладачами низьким балом успішності навчання, ніж осуджується й нівелюється конкретними профілактичними заходами. Однак зафіксовані й нечисленні випадки морального заохочення студентів до активізації самостійної навчальної діяльності, ситуації переконання окремих з них в її необхідності. Проте систему стимулювальних педагогічних дій вони не утворюють. Окреслення майбутнім фахівцям близьких і далеких перспектив професійного розвитку на підставі активізації їхньої СНД практично не здійснюється. Самоосвітня активність студентів узагалі не стимулюється.

Показники рівнів якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів (за контрольним критерієм)

Високий рівень якості управління СНД студентів

Система складників предмета контролю у ВНЗ за управлінням СНД студентів є цілісною та адекватною змісту моделі й цільової програми цього процесу. Системний контроль виконання обов'язків усіма суб'єктами управління СНД майбутніх юристів здійснюється постійно та за певною методикою. Його предметом насамперед є: фахові уміння студентів у сфері її самоорганізації, самостимулювання й самоконтролю; продукти СНД майбутніх фахівців навчального, науково-творчого й методичного характеру; адміністративна й навчальна документація як носії управлінської інформації з питань забезпечення якості СНД студентів; звіти суб'єктів управління цим процесом тощо. Неперервність здійснення відповідного системного контролю залежить від спеціально розробленого й затвердженого ректоратом графіка.

На рівні всього ВНЗ систематично відбувається й поточний контроль стану управління СНД майбутніх юристів. При цьому передусім контролюються стани мотивації, проектування, організації та стимулювання цього процесу. Поточний контроль здійснюють як проректори з навчальної роботи, декани факультетів і завідувачі навчальної частини, так і керівники спеціально створених у підрозділах лабораторій або центрів управління СНД майбутніх фахівців. Вектори поточного контролю спрямовуються на: а) установлення наявності та якості навчально-методичного

забезпечення модулів самостійної роботи студентів, цільового призначення та характеру значущих для її організації завдань; б) визначення рівня особистісної орієнтації ситуацій взаємодії “викладач-студент” на всіх етапах управління СНД майбутніх юристів з позицій своєчасності й якості надання їм завдань для її самоорганізації та їх виконання; в) стан забезпеченості процесу виконання студентами групових та індивідуальних завдань для самостійної навчальної діяльності – рівень використання ними бібліотечних фондів та електронних ресурсів, методичних розробок працівників кафедр з питань самостійного засвоєння певних тем курсу та наявність необхідної навчальної літератури в читальних залах, а методичної – ще й на кафедрах.

На високому рівні якість поточного контролю за станом управління СНД у ВНЗ забезпечує й щорічне підбиття підсумків цього процесу на рівнях ВНЗ, факультетів і кафедр.

На вченій раді ВНЗ або на засіданні ректорату обов'язково оцінюється ефективність усієї системи управління цією провідною діяльністю студентів. Підсумки роботи в цьому напрямі за рік підбиваються на засіданнях учених рад факультетів та засіданнях кафедр. Завідувачами кафедр дається якісна оцінка роботи викладачів як суб'єктів управління СНД майбутніх юристів, а члени кафедри звітують про результати використання певних способів, засобів і форм підвищення рівня її ефективності.

У ВНЗ створені й реалізовані необхідні й достатні умови для трансформації педагогічного контролю за СНД студентів у самоконтроль останніми. Систематично займаючись самоконтролем якості власної самостійної навчальної діяльності, майбутні юристи перетворили його в дієвий засіб самопідготовки до виконання фахових функцій на робочому місці. Для більшості з них він перетворився у звичку обов'язкового порівняння отриманих проміжних і кінцевих результатів СНД з її перспективними й поточними цілями та завданнями.

Середній рівень якості управління СНД студентів

Хоча сукупність складників предмета контролю у ВНЗ за якістю управління СНД майбутніх юристів і не можна назвати цілісною (до неї завжди входять знання та професійні уміння студентів, набуті ними в процесі СНД, адміністративна й навчальна документація як носії інформації про рівень якості управління ним, а от інші елементи відповідного предмета контролю як системи в підрозділах не є постійними), вона свідчить про належну увагу колективу до виконання контрольної функції у цій сфері. Відповідна сукупність складників предмета контролю переважно є адекватною наявній у ВНЗ концепції й цільовій програмі управління СНД студентів.

Виконання функціональних обов'язків суб'єктами управління СНД майбутніх фахівців на всіх його рівнях загалом контролюється постійно. Однак систематичного й неперервного характеру відповідний контроль набуває в підрозділах або за умови його актуалізації на нарадах ректором чи проректорами, або за умови отримання на факультеті низьких результатів навчальної й самостійної навчальної діяльності студентів.

Систематичний контроль за якістю виконання обов'язків суб'єктами управління СНД майбутніх фахівців поєднується, але не гармонійно, з відповідним поточним контролем. Він здійснюється традиційно проректором з навчальної роботи, завідувачем навчальної частини, деканами (його заступниками) і завідувачами кафедр та нетрадиційно працівниками спеціально створених лабораторій або центрів управління СНД майбутніх фахівців за умови їх наявності. Однак деякі контролери стану мотивації, конструювання, організації й стимулювання в підрозділах СНД студентів можуть помилятися з висновками, оскільки інколи оцінюють його на підставі критеріїв і показників кількісного плану. Представників спеціально створених для поточного контролю такого стану комісій (до них входять, зазвичай, члени вчених рад факультетів і ВНЗ), або працівників навчальної частини, наприклад, більше цікавить не якість, а наявність та кількість модулів управління СНД студентів, одиниць навчального й методичного забезпечення їх використання на практиці (інколи – в умовах організації групової та індивідуальної форм СНД майбутнього фахівця, або дистанційного навчання). Ні характер завдань для їхньої самостійної роботи, ні якість її організації в індивідуальному вимірі вони найчастіше не контролюють. На це інколи тільки звертають увагу викладачі кафедр під час відвідування практичних занять своїх колег. І зовсім не контролюється якість взаємодії "викладач-студент", зорієнтованої на підвищення компетентності майбутнього юриста в здійсненні самостійної навчальної діяльності.

Ефективність досягнення майбутніми юристами проміжних і кінцевих цілей та завдань СНД переважною більшістю з них самоконтролюється, але цей самоконтроль носить характер недовільного. Здійснюється він не всіма студентами систематично, а його дієвість далеко не завжди досягає максимальної величини.

Низький рівень якості управління СНД студентів

Контроль якості управління СНД студентів у ВНЗ не є цілісним, хоча інколи й відбувається в підрозділах за результатами усних настанов вищих його керівників (зазвичай, ці настанови та вказівки озвучуються на засіданнях ректорату перед початком зимової чи літньої сесій). Про адекватність складників контролю моделі й

цільовій програмі управління СНД майбутніх юристів зовсім не йдеться, оскільки ці навчально-теоретичні конструкти у ВНЗ відсутні.

Функція деканатів у таких ситуаціях зводиться до делегування своїх відповідних контрольних повноважень завідувачам кафедр. Останні в найкращому випадку акцентують на результатах СНД студентів увагу викладачів або заслуховують звіти окремих з них про досягнуті у цій сфері успіхи та наявні недоліки. Серед успіхів не фігурують наявність у викладачів спеціальної цілісної системи оцінювання результатів виконання студентами самостійної роботи на основі єдиного підходу до визначення критеріїв ефективності цього процесу.

Переважає більшість з відповідальних педагогів частково контролюють повноту, достовірність та правильність результатів СНД майбутніх фахівців, ураховують своєчасність надання ними на перевірку продуктів власної навчальної творчості та якості їх оформлення. І лише окремі з них за власною ініціативою роблять основним критерієм оцінювання якості СНД студента її характер, складність та обсяг.

Саме вони є прикладом для своїх колег у здійсненні поточного контролю за станом самомотивації, самопроекування, самоорганізації та самостимулювання майбутніми юристами власної самостійної навчальної роботи, оскільки зробили все для того, щоб навчити їх таких професійно-розвивальних дій. На відміну від своїх колег, викладачі-ентузіасти ініціюють і проводять постійне підбиття підсумків поточних результатів СНД студентів, дають їм якісну характеристику в межах навчальної групи, завжди розглядають типові помилки останніх при виконанні завдань, указують їм на недоліки системного плану.

Проте більшість кадрового складу кафедр, не отримавши чітких відповідних розпоряджень від свого керівництва, або зовсім не використовують різні форми контролю поточних результатів СНД студентів, або частково використовують такі з них, як перевірка усних повідомлень, письмових результатів їхньої роботи. Щодо підбиття підсумків СНД майбутніх юристів, то це робиться у певних випадках чи взагалі не робиться. Найчастіше педагоги просто не оцінюють ефективність управління самостійною роботою студентів у межах можливостей дисципліни, яку викладають.

Причини існування зазначених явищ полягають у відсутності у ВНЗ системного контролю за виконанням усіма суб'єктами управління СНД майбутніх юристів своїх функціональних обов'язків, або в наявності тільки тенденції до його налагодження. Проте в другому випадку відповідним діям членів ректорату, працівників

деканату та завідувачів кафедр ще бракує неперервності й наступності.

Дискретною й малоефективною є дієвість самоконтролю переважною більшістю майбутніх фахівців стану відповідності між проміжними та кінцевими результатами власної СНД і цілями та завданнями підвищення якості засвоєння змісту вищої юридичної освіти на її основі.

Таким чином, нами окреслені критерії та показники якості управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів у ВНЗ, на підставі яких і буде встановлена кількісна оцінка ефективності системи й технології управління. Методично це оцінювання здійснюватиметься на підставі оцінок експертів, які визначали повне, часткове виконання певних управлінських дій (модулів). Повна реалізація модуля безпосередньо відповідає високому рівню якості управління за тим чи іншим показником, частково – середньому, а відсутність якісної управлінської дії – низькому.

4.3. Особливості реалізації завдань експерименту щодо забезпечення функціонування складників системи управління самостійною навчальною діяльністю студентів

Специфіка і результати розв'язання завдання щодо формування в суб'єктів управління СНД майбутніх юристів мотивів управлінської активності

Формування в суб'єктів управління СНД студентів мотивів активності в цьому процесі є першим кроком реалізації експериментальної програми в межах нашого дослідження. Саме її наявність і є ключовою умовою готовності суб'єктів усіх рівнів управління СНД майбутніх фахівців до виконання своїх функцій.

Проведення відповідної роботи вимагало врахування тих факторів і обставин, які зумовлювали формування мотивації суб'єктів управління СНД майбутніх юристів на початку експерименту. Серед них відзначаємо такі, що сприяли проведенню експерименту, і такі, що заважали реалізації його програми.

До сприятливих факторів і обставин належали:

- тенденції розвитку вищої освіти у світі та в Україні, пов'язані з приділенням більшої уваги самостійній формі роботи студентів;

- постійне удосконалення комп'ютерної та інформаційної баз навчальних закладів, які не знаходять свого застосування в навчальному процесі через надто обмежений потенціал використання в аудиторній, передусім лекційній, роботі;

– конкуренція між навчальними закладами щодо набору студентів, у тому числі за допомогою створення ефективних навчальних умов підготовки фахівців із застосуванням новітніх підходів у навчальному процесі. Цей фактор є особливо суттєвим для підготовки юристів: якщо брати, наприклад, конкуренцію за абітурієнтів у м. Донецьку, то можна відзначити, що її ведуть чотири ВНЗ з правом підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Подібна ситуація створилася і в інших великих містах країни. Існує конкуренція також серед відомчих ВНЗ системи МВС України: тільки на сході країни працюють чотири потужні такі заклади;

– особиста позиція окремих керівників навчальних закладів, структурних підрозділів і викладачів, які усвідомлювали та внутрішньо приймали потреби в удосконаленні управління СНД майбутніх юристів, проте не розуміли та не бачили шляхів системних перетворень у цьому напрямі діяльності;

– вимоги студентів до вдосконалення організаційних умов СНД за ситуації постійного збільшення обсягу навчального матеріалу, який вноситься на опрацювання, з використанням різноманітних форм її здійснення та навчально-методичного забезпечення.

Несприятливими факторами та обставинами під час експериментальної роботи виявилися такі:

– відсутність з боку держави мотиваційних регуляторів активізації ВНЗ та їх окремих працівників у питаннях управління СНД студентів;

– відсутність в українських ВНЗ практики виокремлення питань управління СНД студентів в окремий блок управління навчальним процесом: лише в деяких з них прийняті положення про організацію самостійної роботи чи подібні документи, які хоча б теоретично здатні сприяти мотивації активної управлінської діяльності в цій сфері;

– самодостатність або підвищена самооцінка певної кількості адміністративних і педагогічних працівників ВНЗ як суб'єктів управління навчальним процесом. Вони не вбачають потреби здійснення перебудов в організації власної роботи щодо СНД студентів;

– відсутність у більшості суб'єктів управління СНД студентів педагогічної освіти та, відповідно, потреб в удосконаленні організації викладацької діяльності, що, зазвичай, властиво кадровим педагогам (це суттєво обмежує можливості застосування педагогічних технологій у сфері управління);

– наявність хибної психологічної комфортності при реалізації таких традиційно провідних складників управлінської діяльності в практиці роботи суб'єктів усіх рівнів управління ВНЗ, як організація й контроль.

За умови будь-якої з часом усталеної організації педагогічного процесу, навіть з очевидними недоліками, у суб'єктів управління погано формуються мотиви її удосконалення, адже певні зміни вимагають часових та ресурсних витрат, суттєвих зусиль щодо самовдосконалення як управлінців тощо. Постійний контроль вимагає зазвичай демонстрації певного наслідку особисто проведеної роботи, а не генерації ідей щодо вдосконалення всього освітнього процесу, тому кожна підпорядкована структура звітує вищому керівництву про отриманий результат, не вносячи реальних позитивних змін до процесу своєї управлінської діяльності. Ця обставина також нівелює зародження мотивації в суб'єктах управління СНД майбутніх юристів;

– надмірна завантаженість усіх працівників ВНЗ та забюрократизованість навчального процесу в Україні. Мотивація управлінської діяльності здійснюється, зазвичай, у площині забезпечення своєчасної підготовки обліково-звітної документації, якість якої традиційно ще з радянських часів визначає успішність виконання посадових обов'язків суб'єктів (це зовсім не корелюється з виконанням сукупності функцій управління в сфері СНД студентів). Особливо значущою ця обставина є для ВНЗ МВС України, де збільшується потік адміністративного документообігу через підпорядкованість одночасно двом відомствам.

Провідними методами формування в суб'єктах СНД студентів смислотвірних соціально й особистісно значущих мотивів під час експерименту були: яскраві презентації ідей Болонської декларації щодо важливості самостійної роботи майбутніх фахівців, стрижневих положень концепції та програм управління нею на різних рівнях на засіданнях вчених рад і ректорату; залучення їх членів до пошуку особистісного сенсу управлінської активності на цій ниві; особистісно орієнтовані лекції для управлінського персоналу з питань пошуку взаємозв'язку між успішністю СНД майбутніх юристів та іміджем факультетів на ринку юридичної праці; демонстрації найкращих світових зразків систем організації самостійної роботи студентів на науково-методичних радах з оголошенням рейтингів їхніх навчальних закладів; включення управлінців у пошуково-дослідницьку діяльність у напрямі змісту й шляхів удосконалення процесу управління СНД майбутніх юристів тощо.

З огляду на визначені вище фактори та обставини, які зумовлювали формування мотивації суб'єктів управління СНД студентів, було прийнято рішення щодо використання таких форм взаємодії з суб'єктами управління СНД майбутніх юристів у межах

організації експериментальної роботи у ВНЗ у контексті формування в них мотивів активності в цьому процесі:

1) мотивування суб'єктів управління через безпосередню взаємодію з ними;

2) формування відповідних мотивів у членів експериментальної групи в процесі запровадження заходів щодо створення системи управління СНД студентів та на колективних нарадах і засіданнях.

Перша форма комунікації реалізувалася через проведення письмових та усних опитувань суб'єктів управління з метою спонукання їх до рефлексії як управлінців СНД майбутніх юристів, організації цільових бесід, дискусій, інших різноформатних обговорень актуальних у світлі настанов Болонського процесу питань СНД студентів з представниками всіх рівнів управління.

Як зазначалося вище, під час діагностики стану управління СНД майбутніх юристів на початку експериментальної роботи було здійснено заходи, спрямовані одночасно й на забезпечення рефлексії управлінської діяльності певних категорій працівників ВНЗ, що взяла участь в експерименті. Зокрема, керівникам деканатів та кафедр було поставлено особливі запитання, відповіді на які містили не тільки кількісну та якісну оцінку різних складників управління, а й роздуми респондентів щодо його стану, а також бачення себе як суб'єкта процесу управління. Забезпеченню рефлексії сприяла така сукупність запитань, поставлених керівникам факультетів:

– Наскільки Ви, підпорядковані Вам кафедри та Ваші студенти (курсанти) уособлюють єдиний механізм організації та функціонування самостійної роботи у межах факультету (підрозділу)?

– Чи погоджуєтесь Ви, що без Вашої роботи, організація СНД студентів (курсантів) на факультеті (у підрозділі) буде суттєво менш ефективною? Чому? Наскільки важливим є Ваш вплив?

– Яких заходів зі стимулювання студентів до активної СНД Ви вживаєте? Чи вважаєте Ви, що цього достатньо?

– Чи досліджуєте Ви потреби, які відчувають Ваші студенти (курсанти) при виконанні завдань СНД? Яким чином, якою мірою?

– Чи існують у студентів (курсантів) нереалізовані потреби, зумовлені організаційними умовами здійснення СНД?

– Яка частка в реалізації зазначених потреб студентів (курсантів) може бути реалізованою з Вашою допомогою? Наскільки активною є Ваша робота в цьому напрямі?

– Чи існує у Вас власний підхід до здійснення контролю за станом виконання СНД студентів (курсантів), якими методами чи засобами контролю Ви взагалі користуєтесь?

– Наскільки ґрунтовно Ви з'ясовуєте причини невиконання чи недостатньо якісного виконання завдань самостійної роботи Вашими студентами (курсантами) з різних навчальних дисциплін?

– Чи видавалися на Вашому факультеті (у підрозділі) накази, вказівки, розпорядження та ін. щодо організації самостійної роботи курсантів чи студентів? Якщо так, то які і наскільки часто? Оцініть вплив цих документів на зміни в якості виконання самостійної роботи у форматі відносної оцінки та за допомогою прикладів.

– Чи можете Ви вважати себе учасником процесу створення навчальних та робочих навчальних програм на кафедрах факультету (підрозділу)?

– Яких Ви вживаєте заходів, спрямованих на спонукання підлеглих викладачів до активної роботи щодо проектування та організації самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів)? Наскільки цього достатньо?

– Чи цікавитесь Ви актуальними потребами викладачів в організації самостійної навчальної діяльності курсантів і студентів? Якою мірою Ви намагаєтесь їх розв'язати? Наведіть приклади позитивного досвіду.

– Наскільки Ви спроможні з упевненістю оцінити роботу кожного з підлеглих викладачів щодо організації самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів)?

– Чи достатнім є обсяг нормативного забезпечення, на який Ви можете спиратися при організації самостійної роботи на факультеті (в підрозділі)? Якою мірою Ви забезпечені керівними документами? Якими є Ваші пропозиції щодо такого нормативного забезпечення?

З метою забезпечення рефлексії становлення керівників кафедр як майстерних суб'єктів управління СНД студентів також була розроблена й успішно використовувалася під час експерименту така система специфічних питань:

– Чи загалом задовольняє Вас якість проектування самостійної роботи студентів (курсантів) на Вашій кафедрі? Як Ви її оцінюєте? Чи існують певні методики проектування самостійної роботи, які використовуються на Вашій кафедрі?

– Чи приділялася увага Вами та Вашими викладачами під час проектування СРС цілісності процесу засвоєння матеріалу з урахуванням чергувань аудиторної та самостійної форм роботи?

– Якою мірою завдання з навчальних дисциплін Вашої кафедри, що пропонуються студентам (курсантам) для позааудиторного виконання, забезпечені відповідними навчально-методичними матеріалами?

– Наскільки стан виконання завдань самостійної роботи контролюється викладачами?

– Якою мірою характер завдань самостійної роботи з навчальних дисциплін Вашої кафедри орієнтований на набуття студентами (курсантами) творчого рівня оволодіння навчальним матеріалом?

– Чи завжди зміст завдань самостійної роботи відповідає цілям підготовки фахівця, визначеним у навчальних програмах навчальних дисциплін? Хто контролює цю відповідність?

– Чи передбачається фіксація переліку знань і умінь в анотаціях навчальних програм з урахуванням стандартів підготовки фахівця, якою мірою?

– Яким би Ви визначили типовий рівень підготовленості студентів (курсантів) до групових занять з навчальних дисциплін Вашої кафедри? Чи можна його удосконалити за рахунок кращої організації самостійної роботи?

– Які потреби виникають у Ваших викладачів при проектуванні та організації самостійної роботи студентів (курсантів), зокрема, чи зумовлені такі потреби відсутністю (недостатністю) методик проектування, браком часу для цієї роботи, недостатньою педагогічною кваліфікацією, відсутністю зацікавленості педагогів у такій роботі, недостатністю технічних засобів навчання? Наведіть приклади інших потреб Ваших викладачів у сфері управління СНД студентів та причини, що їх зумовлюють. Якою мірою Ви намагаєтесь реалізувати чи задовольнити ці потреби?

– Чи використовуєте Ви певні заходи стимулювання роботи Ваших викладачів щодо проектування та організації СНД студентів (курсантів)? Які саме? Наскільки активними є Ваші викладачі в зазначеній діяльності?

– Якою мірою Вам вдається контролювати діяльність викладачів Вашої кафедри: а) щодо проектування самостійної роботи; б) щодо організації самостійної навчальної діяльності студентів (курсантів) протягом вивчення навчальної дисципліни?

– Якою є Ваша взаємодія з представниками деканату щодо організації самостійної роботи студентів (курсантів)? Зазначте, чим деканат допомагає Вам, а Ви – деканату. Оцініть якість такої співпраці.

– Чи досліджуєте Ви проблеми, які відчувають курсанти чи студенти при виконанні завдань самостійної роботи з навчальних дисциплін Вашої кафедри? Які з них є основними? Які традиційними? Якою мірою кафедрою розв'язуються та враховуються подібні проблеми?

– Чи цікавилися Ви в студентів (курсантів) їхньою думкою щодо якості організації самостійної роботи з усіх навчальних дисциплін Вашої кафедри? Чи знаєте Ви, як студенти або курсанти сприймають організацію певними викладачами своєї позааудиторної

роботи? Наскільки Вам відома їхня думка щодо кожного з цих двох питань?

– Якою мірою зміст нормативних документів, що регламентують організацію СНД студентів (курсантів) у Вашому навчальному закладі, задовольняє організаційні та методичні потреби кафедри у виконанні своєї частини цієї роботи? Які питання ще потрібно нормативно врегулювати?

Рефлексивні роздуми керівників ВНЗ різних рівнів щодо власної ролі у реалізації насамперед ідей Болонської декларації, спрямованих на модернізацію процесу управління самостійною роботою студентів, за нашими спостереженнями реально сприяли підвищенню їхньої управлінської активності в цьому напрямі. Кількість таких фактів переконливо свідчила про позитивні зрушення у формуванні й розвитку соціальних та особистих мотивів їхньої управлінської активності.

У ході та за результатами зазначених опитувань під час проведених зустрічей були встановлені потреби суб'єктів управління СНД майбутніх юристів, які полягали в:

- розумінні того, що проблеми функціонування СНД студентів можуть бути розв'язані лише на системному рівні;
- відсутності бачення структури системи управління самостійною роботою майбутніх юристів;
- з'ясуванні сутності СНД студентів та її функціональних можливостей узагалі й окремих видів самостійної роботи зокрема;
- визначенні складових управлінської діяльності;
- забезпеченні технологізації процесу управління;
- розробці методик проектування самостійної роботи;
- комплексному застосуванні різних видів методичного забезпечення СНД майбутніх юристів;
- пошуку критеріїв оцінки адекватності підготовленості студентів до виконання завдань самостійної роботи.

У всіх експериментальних ВНЗ задоволення першої відповідної потреби їхніх колективів відбувалося шляхом аналізу безпосередньої залежності успішності СНД студентів від окремих дій викладачів, керівників факультету та управлінської діяльності ректорату. Крім того, під час діалогу з представниками різних рівнів управління навчальними закладами була з'ясована залежність активності та змісту самоуправління студентів як суб'єктів СНД від узгодженості дій між керівниками.

З метою задоволення потреб суб'єктів управління СНД майбутніх юристів в аспектах визначення структурно-змістових характеристик його системи, розуміння складових управлінської діяльності різними адміністративними та педагогічними працівниками, упровадження в

практику розробленої експериментальної технології під час експерименту проведено роботу з підготовки й затвердження проекту “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”. Зокрема, у Донецькому юридичному інституті МВС України його розробка відбувалася за тісного консультування першого проректора з навчально-методичної та наукової роботи В. Пашутіна, заступника начальника факультету підготовки фахівців для експертно-криміналістичних та слідчих підрозділів М. Комісарова й завідувача кафедри українознавства цього ж навчального закладу О. Рогожкина.

Потреби суб'єктів управління в розумінні сутності СНД студентів та її функціональних можливостей, у методиках проектування самостійної роботи, а також комплексному застосуванні різних видів методичного забезпечення СНД майбутніх юристів були задоволені шляхом підготовки та видання навчального посібника “Проектування самостійної роботи студентів юридичних спеціальностей”. Крім ініціатора написання цієї роботи, до авторського колективу спеціально були запрошені й інші працівники Донецького юридичного інституту МВС України: завідувач кафедри господарського та екологічного права д.ю.н., професор М. Шелухін, викладач цієї ж кафедри к.ю.н. В. Кадала, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін к.ю.н. А. Шульга, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки к.пед.н. В. Монастирський, а також представник Донецького національного університету – доцент кафедри кримінального права і процесу економіко-правового факультету к.ю.н. А. Смирнов. Ці фахівці стали не тільки співавторами книги, але й організаторами педагогічної просвіти (аспект педагогічного управління СНД майбутніх юристів) у своїх ВНЗ. У навчальному посібникові, як відмічали його користувачі, ґрунтовно розглянуті педагогічні та методичні питання проектування самостійної роботи студентів, висвітлено принципи та закономірності її здійснення на підставі прикладів з навчання майбутніх юристів, надана характеристика самому поняттю самостійної навчальної діяльності та тим функціям, які вона здійснює у вищій школі. Широкий колектив однодумців зумів не тільки напрацювати методику проектування, а й продемонструвати приклади її застосування при вивченні майбутніми юристами різних навчальних дисциплін: “Основи самостійної навчальної діяльності”, “Транспортне право”, “Тактико-спеціальна підготовка” й “Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих дій”. При демонстрації застосування теоретичних положень відображені приклади використання різних видів самостійної роботи. Рукопис навчального посібника був підготовлений у 2011 році та наданий для використан-

ня на факультети й кафедри навчальних закладів, що брали участь в експерименті. Цю книгу після отримання грифа МОН України було видано й надіслано до бібліотек експериментальних ВНЗ.

На формування мотивів активності в управлінні СНД студентів, створення її системи у ВНЗ працювало ознайомлення всіх управлінців зі змістом проекту “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”. Різним адміністративним і педагогічним посадовцям на вчених радах різного рівня і ректоратах рекомендувалося вжити заходів, що відповідають реалізації модулів управління СНД студентів, дібраних відповідно до модулів раніше розглянутої технології. Оскільки заходи передбачалися у тому числі й мотиваційної спрямованості, то їх запровадження й забезпечувало формування в суб’єктах управління СНД майбутніх фахівців відповідної мотивації.

З’ясування стану реалізації цих заходів відбувалося шляхом вивчення експертної оцінки представниками різних рівнів управління тих ВНЗ, що брали участь у проведенні експерименту.

Орієнтуючись на критерії якості управління СНД майбутніх юристів, можна відзначити такі результати застосування окремих модулів на різних управлінських рівнях в обох групах (експериментальній та контрольній):

1. Упровадження в усіх підрозділах ВНЗ моніторингу вивчення потреб управління СНД майбутніх юристів:

Таблиця 4.1

Статистичні індикатори якості застосування модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості за першим складником мотиваційного критерію

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	50,0	10,0	40,0	20,0	0,0	80,0	50,0	60,0	20,0	20,0	2,50	3,00
Д	66,7	25,0	8,3	33,3	33,3	33,3	66,7	91,7	33,3	66,6	2,00	1,38
К	80,3	13,6	6,1	57,1	11,9	31,0	80,3	93,9	57,1	69,0	1,41	1,36
В	73,5	17,0	9,5	59,4	15,9	24,6	73,5	90,5	59,4	75,3	1,24	1,20
СП	74,3	16,5	9,2	54,2	17,1	28,6	74,3	90,8	54,2	71,4	1,4	1,37

Позначення: ЕГ – експериментальна група, КГ – контрольна група, Р – ректорат, Д – деканат, К – керівник кафедри, В – викладач, Я_{ЕГ}, Я_{КГ} – показники якості для експериментальної та контрольної груп, К_{ЕГ}, К_{КГ} – показники кількості для груп ЕГ та КГ, СП – системний показник (ці позначення зберігатимуться й у наступних таблицях).

У таблиці для кожного рівня управління показник якості береться як відсотковий показник респондентів, що застосовують модулі управління постійно (відповідь “Так”), а кількісний – сумарна кількість відсотків з відповідями “Так” і “Частково”.

Щодо кожного стовбцю загальних статистичних відомостей системний показник (СП) розраховується за формулою середнього зваженого:

$$СП = \frac{n_p * k_{\%p} + n_d * k_{\%d} + n_k * k_{\%k} + n_b * k_{\%b}}{n_p + n_d + n_k + n_b},$$

де n_p , n_d , n_k , n_b – кількість представників ректоратів, деканатів, керівників кафедр і викладачів, що надавали експертну оцінку, а $k_{\%p}$, $k_{\%d}$, $k_{\%k}$, $k_{\%b}$ – їх відповідні відсоткові показники. У випадку, якщо до відповідного критерію відсутні управлінські модулі певної категорії суб'єктів, то формула відповідно спрощується.

Для поточних та майбутніх розрахунків $n_p=2$, $n_d=6$, $n_k=22$, $n_b=49$ для ФГ та $n_p=1$, $n_d=5$, $n_k=7$, $n_b=23$ для КГ.

Як свідчать статистичні дані таблиці 4.1, для всіх рівнів управління характерна більша управлінська активність за першим мотиваційним критерієм саме для експериментальних груп. Особливо це помітно на рівні ректорату та деканату, де співвідношення показників якості становлять 2,5 та 2,0 відповідно. Переконаливим є їх співвідношення й на системному рівні – 1,4, як і співвідношення кількості застосованих модулів управління – 1,37.

2. Урахування мотиваційних аспектів управління СНД майбутніх юристів на системно-програмному рівні:

Таблиця 4.2

Статистичні індикатори якості застосування модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості за другим складником мотиваційного критерію

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	85,7	0,0	14,3	14,3	0,0	85,7	85,7	85,7	14,3	14,3	5,99	5,99
Д	60,0	36,7	3,3	32,0	48,0	20,0	60,0	96,7	32,0	80,0	1,88	1,21
В	62,8	30,6	6,6	57,6	19,6	22,8	62,8	93,4	57,6	77,2	1,09	1,21
СП	73,3	30,2	6,5	51,7	23,8	24,5	73,3	103,5	51,7	75,5	1,42	1,37

За цим складником управлінською технології не передбачалося виконання управлінських дій завідувачами кафедр. Статистичні дані

свідчать про те, що на всіх управлінських рівнях більш активними є представники групи формуального експерименту, особливо ректорату, де співвідношення $Я_{ЕГ}/Я_{КГ}$ та $К_{ЕГ}/К_{КГ}$ щодо застосування відповідних модулів управління сягає майже шести одиниць.

3. Забезпечення соціальної мотивації управління СНД студентів усіма його суб'єктами:

Таблиця 4.3

Статистичні індикатори якості застосування модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості за третім складником мотиваційного критерію

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	$Я_{ЕГ}/Я_{КГ}$	$К_{ЕГ}/К_{КГ}$
Р	37,5	12,5	50,0	25,0	0,0	75,0	37,5	50,0	25,0	25,0	1,50	2,00
СП	37,5	12,5	50,0	25,0	0,0	75,0	37,5	50,0	25,0	25,0	1,50	2,00

Результати аналізу змісту таблиці 4.3 показують, що саме представники ректорату забезпечували найбільш якісну реалізацію управлінських заходів, які відповідали вимогам третього мотиваційного критерію. Як бачимо, переконаливими є статистичні відомості як щодо якості застосування модулів управління, так і кількісних показників, що підкреслюють більш високу інтенсивність управління СНД студентів саме в межах відповідної системи.

4. Забезпечення процесу формування в суб'єктів управління СНД студентів смислотвірних мотивів підвищення його якості:

Таблиця 4.4

Статистичні індикатори якості застосування модулів управління СНД майбутніх юристів мотиваційної спрямованості за четвертим складником мотиваційного критерію

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	$Я_{ЕГ}/Я_{КГ}$	$К_{ЕГ}/К_{КГ}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Р	75,0	0,0	25,0	25,0	0,0	75,0	75,0	75,0	25,0	25,0	3,00	3,00
Д	59,3	33,3	7,4	53,3	17,8	28,9	59,3	92,6	53,3	71,1	1,11	1,30
К	67,5	26,9	5,5	53,1	20,4	26,5	67,5	94,4	53,1	73,5	1,27	1,28
В	66,6	26,7	6,8	49,2	18,7	32,1	66,6	93,3	49,2	67,9	1,35	1,37
СП	66,5	26,6	6,9	49,9	18,4	31,8	66,5	93,1	49,9	68,3	1,33	1,36

Як і в попередніх випадках, констатуємо, що саме на рівні ректорату наявна найбільша відмінність в інтенсивності управлінської активності (оскільки співвідношення показників як якості, так і кількості становить 3,0). В ієрархії якості роботи управлінців на другому місці є викладачі (1,35 та 1,37 відповідно), що свідчить про їхнє свідоме ставлення (в експериментальній групі) до формування смислотвірних мотивів підвищення якості управління СНД студентами. Ця обставина вказує на дійсно системне бачення процесу управління СНД майбутніх юристів усіма його суб'єктами.

Результати аналізу таблиць 4.1.-4.4 свідчать про суттєві кількісні та якісні зміни у виконанні суб'єктами управління відповідних модулів мотиваційної спрямованості, адже для різних критеріїв співвідношення якісних показників на системному рівні коливається в діапазоні від 1,33 до 1,5, а для кількісних – від 1,36 до 2,0.

Отже, нами доведено, що впровадження в навчальний процес ВНЗ системи управління СНД майбутніх юристів та відповідної технології суттєво підвищує рівень мотивації управлінської діяльності всіх її суб'єктів.

Забезпечення реалізації конструктивної складової системи управлінської діяльності

Під час експерименту суб'єктами управління всіх рівнів здійснювалася робота орієнтована на створення всебічних, а головне – технологічних умов управління СНД майбутніх юристів.

Основними завданнями цієї складової експериментальної роботи були:

1. Створити конструкт системи управління СНД майбутніх фахівців юридичних спеціальностей.

2. Забезпечити впровадження елементів технологізації на всіх етапах управління СНД майбутніх юристів.

Виконання першого завдання вимагало втілення напрацьованих раніше теоретичних положень про цілі та функції суб'єктів управління, комунікативні зв'язки між ними у форматі певного документа, який стає рушійною силою практичної складової експериментальної роботи. Таким документом стало згадане вище "Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів".

При розробці цього положення нами враховувалися такі особливі обставини функціонування процесу підготовки юристів:

1) відмінність типів ВНЗ (традиційні та з елементами військового впорядкування відносин між різними суб'єктами в закладах МВС України);

2) існування особливостей системи управління навчальним процесом;

3) відсутність педагогічної освіти в більшості адміністративних та педагогічних працівників юридичних ВНЗ.

З урахуванням цих обставин було вирішено надати проекту відповідного положення таких властивостей:

а) довідниково-консультативної: кожен працівник навчального закладу будь-якого типу повинен мати доступ до понятійно-категоріального апарату в сфері управління освітою, тлумачення сутності функцій суб'єктів управління СНД майбутніх юристів;

б) цілепокладальної: чіткого визначення перед суб'єктами управління їхніх цілей та завдань;

в) технолого-діяльнісної: окреслення перед суб'єктами управління ВНЗ кола управлінських дій та обов'язків як таких, що є уточненням і розширенням їхньої традиційної адміністративної чи педагогічної практики в аспекті потреб студента в СНД;

г) рефлексивно-забезпечувальної: створення підстав для самоаналізу суб'єктами управління СНД майбутніх юристів відповідності власної діяльності потребам реалізації цілей та завдань усієї системи управління.

Відповідно до свого цільового призначення, визначених властивостей та з урахуванням обставин застосування зміст експериментального проекту "Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів" мав такі розділи:

I. Загальні положення.

II. Функції, завдання та повноваження суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю студентів.

III. Обов'язки посадових осіб – суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю студентів.

IV. Оцінювання якості управління самостійною навчальною діяльністю студентів на різних рівнях.

Проект положення суттєво сприяв упровадженню в процес підготовки майбутніх юристів елементів технології управління СНД студентів. У третьому розділі положення ("Обов'язки посадових осіб – суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю студентів") відбито сутність управлінських модулів, які нами розглядалися при описі відповідної матриці.

Окремої уваги вимагав такий етап забезпечення якості управління СНД студентів, як підготовка викладачами проектів самостійної роботи з навчальних дисциплін. Цей етап має ключове

значення, адже від нього безпосередньо залежить цільова спрямованість та зміст СНД студентів. Сутність технології проектування нами була визначена раніше. Зупинимося на особливостях реалізації її окремих етапів:

1. Визначення освітніх цілей до кожної теми навчального курсу. На цьому етапі учасники експерименту здійснювали розподіл тих знань та умінь, які визначені в навчальній програмі як цілі вивчення курсу, між окремими темами. Окремі труднощі полягали в тому, що певні уміння формуються протягом вивчення низки тем, тобто завершення вивчення якоїсь з них не може означати отримання необхідного навчального результату. Зазвичай, такі вміння є складними (інтегральними), тому викладачам під час експерименту пропонувалося розкласти їх на складники та співвіднести з результатом вивчення окремих тем формування відповідних складників навчальних умінь, передбачених програмою.

2. Чергування аудиторних занять та модулів самостійної роботи. Реалізація цього етапу містила такі труднощі:

– низький стан розуміння викладачами психологічних засад процесу засвоєння навчального матеріалу;

– недооцінка педагогами потенціалу тих чи інших видів не тільки самостійної, але й аудиторної роботи. Зокрема, відмічено, що доволі поверховим є ставлення до лекцій, найбільш довірливе – до семінарських та практичних занять. На початку спілкування певна категорія викладачів узагалі не сприймала самостійну роботу студентів як необхідний елемент навчальної системи. Водночас, педагоги не усвідомлюють, що успішність групового заняття залежить й від якісно проведеної лекції, яка разом із самостійною роботою готує підґрунтя для вдалого семінару чи практичного заняття.

Подолання таких труднощів стало можливим за допомогою індивідуальної роботи з викладачами, обговорення відповідних питань на засіданнях предметно-методичних секцій та кафедр, а також розповсюдження навчального посібника “Проектування самостійної роботи студентів юридичних спеціальностей”.

3. Визначення цілей модулів самостійної роботи студентів відповідно до їх місця в процесі засвоєння теми. На цьому етапі відповідної технології викладачі мали початкові труднощі, зумовлені відсутністю досвіду визначення поточних цілей щодо окремих етапів. Проте сформулювавши один раз такі цілі, вони, зазвичай, отримували для себе їх еталон, зразок, а проектування процесу вивчення наступної теми, зокрема в аспекті цілепокладання модулів СРС, відбувалося вже з елементами алгоритмізації.

4. Добір завдань для самостійної роботи. Завдання для самостійної роботи майбутніх юристів проектувалися з урахуванням

рівнів їхнього актуального професійного розвитку, сформованості інтересу до предмета, спектру інтересів у юридичній сфері, наявного рівня засвоєння навчального матеріалу. Експериментальні завдання носили як творчий, так і репродуктивний характер. Найбільш поширеними завданнями, які пропонувалися студентам, були: опрацювання навчальної літератури, зазвичай, з паралельним конспектуванням, виконання письмових вправ різного (творчого й репродуктивного) змісту та підготовка рефератів як дослідницьких проєктів. При цьому можна вважати, що кожне завдання добиралося не випадково та відповідало попередньо визначеній цілі застосування модуля СРС.

5. Розробка засобів зворотнього зв'язку, спостереження за перебігом виконання самостійної роботи та перевірки її результатів. Реалізація попередніх етапів, за нашим переконанням і результатами спостережень, сформуvala у викладачів певну мотивацію щодо доведення проєктувальної роботи до логічного завершення. Зокрема вони ініціативно ставилися до визначення засобів зворотнього зв'язку, серед яких відзначаємо як пріоритетний – упорядкування консультацій (за певними графіками). Деякі викладачі й, навіть, кафедри в цілому, наприклад, кафедра господарського та екологічного права ДЮІ, у межах експерименту почали використовувати для зворотнього зв'язку власні навчальні сайти. Можна констатувати й продуктивність цільових орієнтацій експериментаторів на системне застосування педагогами задля комунікації зі студентами сайтів навчальних закладів, власної електронної пошти та соціальних Internet-мереж.

6. Створення методичного забезпечення самостійної роботи. Оскільки вся робота, необхідна для реалізації цього етапу, була проведена раніше, труднощі зі створенням методичного забезпечення СНД майбутніх юристів зумовлювалися лише суб'єктивними причинами: наявність недостатнього досвіду такої роботи; існування різного бачення педагогами, що викладають одну й ту саму дисципліну, сутності певних змістових складових її методичного забезпечення тощо. Основними його формами стали: друкована, електронна (копія друкованої) та електронна як самостійний формат, подана на сторінках дистанційного навчання та в електронних бібліотеках.

Забезпечення реалізації конструктивної складової управління СНД студентів дозволило оцінити його якість за раніше визначеними складниками критерію конструктивності цього процесу:

1. Концептуально-цільове конструювання процесу функціонування системи управління СНД майбутніх фахівців на всіх його рівнях:

Таблиця 4.5

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів конструктивної спрямованості за першим складником критерію його конструктивності

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	65,0	30,0	5,0	40,0	0,0	60,0	65,0	95,0	40,0	40,0	1,63	2,38
Д	72,2	22,2	5,6	60,0	20,0	20,0	72,2	94,4	60,0	80,0	1,20	1,18
К	65,3	29,0	5,7	46,4	19,6	33,9	65,3	94,3	46,4	66,0	1,41	1,43
В	77,6	19,0	3,4	58,0	15,9	26,1	77,6	96,6	58,0	73,9	1,34	1,31
СП	73,5	22,3	4,2	55,5	16,8	27,7	73,4	95,8	55,5	72,3	1,32	1,32

З наведених даних очевидно, що на кожному управлінському рівні інтенсивність застосування модулів управління в експериментальній групі вища, ніж у контрольній. У середньому як у вимірах якості здійснення управлінських дій, так і їх кількості, така інтенсивність відрізняється на 32%.

2. Проектування змісту фахової підготовки та самопідготовки майбутніх юристів як єдиної цілісності з чітко визначеним ціннісно-орієнтаційним та особистісно-розвивальним потенціалом модулів управління їхньою СНД:

Таблиця 4.6

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів конструктивної спрямованості за другим складником критерію його конструктивності

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0	1,00	1,00
К	70,5	25,0	4,5	46,4	23,2	30,4	70,5	95,5	46,4	69,6	1,52	1,37
В	64,6	28,1	7,3	45,9	12,6	41,5	64,6	92,7	45,9	58,5	1,41	1,59
СП	67,4	26,4	6,2	47,8	18,6	38,4	67,3	93,8	47,8	66,4	1,41	1,41

Як бачимо після аналізу змісту таблиці 4.6, результати управління в обох групах на рівні ректорату є ідентичними. Це, на нашу думку, зумовлено специфікою критерію та відсутністю державних стандартів підготовки фахівців за напрямом та

спеціальністю “Правознавство”. Статистичні дані свідчать, що на інших рівнях управління СНД студентів ефективність цього процесу є стабільно вищою в експериментальній групі.

3. Створення комплексів навчально-методичного та психологічного забезпечення процесу управління СНД майбутніх фахівців:

Таблиця 4.7

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів конструктивної спрямованості за третім складником критерію його конструктивності

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	91,7	8,3	0,0	83,3	0,0	16,7	91,7	100,0	83,3	83,3	1,10	1,20
Д	55,6	38,9	5,6	20,0	53,3	26,7	55,6	94,5	20,0	73,3	2,78	1,29
К	90,9	8,0	1,1	46,4	25,0	28,6	90,9	98,9	46,4	71,4	1,96	1,38
В	61,5	24,0	14,5	45,7	11,4	42,9	61,5	85,5	45,7	57,1	1,35	1,50
СП	70,0	20,2	9,8	43,3	19,6	37,2	70,0	90,3	43,3	62,9	1,62	1,44

Отримані за цим критерієм і зафіксовані в таблиці 4.7 дані показують, що існує суттєва перевага в якості застосування модулів управління СНД студентів в експериментальній групі на рівнях деканату та кафедри. Ми пояснюємо це впровадженням у практику роботи ВНЗ “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”, яке відіграло роль складника методичного забезпечення процесу управління СНД студентів.

4. Проектування системи вимог до суб'єктів управління СНД студентів та підвищення рівня їхньої компетентності у цій справі:

Таблиця 4.8

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів конструктивної спрямованості за четвертим складником критерію його конструктивності

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	50,0	0,0	50,0	0,0	0,0	100,0	50,0	50,0	0,0	0,0	-	-
Д	67,9	27,4	4,8	30,0	25,7	44,3	67,9	95,3	30,0	55,7	2,26	1,71
СП	63,4	20,5	16,1	25,0	21,4	53,6	63,4	84,0	25,0	46,4	2,54	1,81

Неможливість визначення співвідношення якості та кількості управлінських дій за відповідним критерієм на рівні ректорату пояснюється відсутністю відомостей про реалізацію модулів управління СНД студентів у контрольній групі. Водночас, на рівні деканату ці показники математично обраховуються та свідчать про суттєву перевагу в застосуванні зазначених модулів представниками експериментальної групи.

Можемо констатувати існування кількісних та якісних відмінностей у здійсненні суб'єктами управління різних груп конструктивної діяльності, що віддзеркалюються в статистичних відомостях у таблицях 4.5-4.8. Таким чином, конструктивна управлінська робота в експериментальних групах характеризується набагато більшою активністю, ніж у контрольних.

Особливості забезпечення організаційної складової управління СНД студентів

Забезпечення реалізації організаційної складової системи управління СНД студентів у межах експерименту мало свої особливості, зумовлені станом юридичної вищої освіти взагалі та специфікою роботи ВНЗ різного типу зокрема.

Сприятливими обставинами, які полегшили здійснення відповідної роботи, виявилися такі:

1) у всіх ВНЗ України вже сформована однотипна за зовнішньою формою вертикальна система управління навчальним процесом. Певні несуттєві відмінності можна констатувати в тому, що на базі класичних факультетів деякі великі університети (наприклад, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ) створили навчально-наукові інститути, відповідно замість деканатів там наявні дирекції, що для нашого дослідження не було суттєвим, тому ми оперували й надалі будемо оперувати класичними поняттями “факультет” та “декан”;

2) серед представників найвищих ланок управління в закладах освіти переважна більшість – це люди ініціативні, які завзято ставляться до розв'язання будь-яких організаційних питань;

3) певна увага організації СРС історично приділялася у ВНЗ завжди, хоча цей процес і не носив системного характеру.

До тих обставин, що ускладнювали забезпечення організаційної складової експерименту, варто віднести:

1) різноманітний характер взаємних відносин між представниками різних ланок управління у відмінних за типами ВНЗ. У закладах військового типу (системи МВС України) переважають адміністративно-командні взаємини, чітка регламентація обов'язків

та повноважень, мінімізована творчість у прийнятті управлінських рішень будь-яким із суб'єктів. У цивільних (класичних) ВНЗ – наявна більша частка колегіальних шляхів розв'язання різних питань та самостійності будь-кого з керівників;

2) відмінність у внутрішній формі систем управління в різних закладах. Архітектура управління на факультетах, що готують майбутніх працівників ОВС, передбачає наявність курсових офіцерів, вплив яких на організацію роботи курсантів, зокрема їхньої СНД, є безпосереднім. Уважатимемо, що присутність таких працівників зумовлена правом деканів (начальників) факультетів делегувати свої повноваження, проте безпосередня відповідальність за їх реалізацію лежить на керівниках факультетів;

3) консервативність традиційної системи управління у ВНЗ, особливо військового типу, яка у випадку “загрози” будь-яких організаційних змін умикає механізми протидії. Ця обставина передусім дуже ускладнила реалізацію експериментального проекту “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”. Причини цього явища полягають у тому, що такі заклади працюють із типовими, раніше вже затвердженими, посадовими і функціональними обов'язками всіх управлінців. Водночас, нами передбачалося їх корегування саме в аспекті управління СНД майбутніх юристів. Так само затвердженням керівними органами є й положення “Про організацію навчального процесу” (або його аналог) у кожному закладі. Проте під час експерименту був знайдений певний компроміс у тій площині, що посадовці всіх рангів погодилися використовувати експериментальний проект відповідного положення з метою уточнення своїх функцій та обов'язків, здійснення управлінської діяльності з урахуванням тих рекомендацій і вказівок, що у ньому надані. У цьому контексті проект “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів” й зіграв роль ефективного системно-методичного засобу організації управління СНД студентів на цілісній основі.

Ураховуючи зазначені обставини, під час експериментальної роботи були визначені такі завдання з метою реалізації організаційної складової системи управління СНД майбутніх юристів:

- по можливості нівелювати традиційні відмінності в системах організації роботи, зокрема навчального процесу, які існують у ВНЗ різних типів;

- забезпечити тісні зв'язки між суб'єктами різних рівнів управління як представниками єдиної системи;

– активізувати організаційну роботу в сфері СНД майбутніх юристів певними суб'єктами, яка вже проводилася.

Виконання зазначених завдань реалізовано, у першу чергу, шляхом запровадження в практику роботи відповідної концепції і “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів”, а в другу – засобами організації індивідуальних і групових консультацій суб'єктів управління з питань реалізації його модулів. Ті труднощі, які зафіксовані в роботі представників експериментальної групи під час підсумкового діагностичного зрізу, не були зумовлені специфікою навчального закладу. Високий рівень організації навчального процесу, зокрема у сфері управління СНД майбутніх юристів, нами констатований передусім на економіко-правовому факультеті Донецького національного університету (декан – Бобкова А.Г.) та на факультеті підготовки фахівців для підрозділів державної автомобільної інспекції Донецького юридичного інституту МВС України (начальник – Апухтін С.І.). Серед ВНЗ, де проводився контрольний експеримент, достатньо високий рівень організації СНД майбутніх юристів зафіксовано в Навчально-науковому інституті права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (директор – Савіщенко В.М.). Для цих підрозділів характерна висока організація управління СНД майбутніх фахівців і на рівні кафедр. Щодо ННІ права ДДУВС, то високий рівень організації СНД студентів цього інституту пояснюється тим, що його керівник має професійну педагогічну освіту, науковий ступінь кандидата педагогічних наук, і, як результат, самостійно компетентно вибудовує механізми управління самостійною роботою майбутніх юристів на всіх рівнях. До того ж В. Савіщенко з увагою та ініціативно ставилася до вивчення навчально-методичної літератури та засобів діагностики, розроблених нами під час дослідження. Це доводить справедливості думки, що загальний низький стан управління СНД студентів у ВНЗ на початку експерименту зумовлений зокрема тим, що більшість педагогів та керівників різних рівнів не мають педагогічної освіти. Таким чином, до системи підготовки юристів має бути висунута вимога щодо цільового формування в адміністративних та педагогічних працівників педагогічної компетентності.

Здійснимо оцінку якості діяльності суб'єктів управління щодо забезпечення організаційної складової його системи за вже визначеним раніше критерієм (його складниками).

1. Організація процесів цілепокладання та планування СНД майбутніх юристів:

Таблиця 4.9

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів організаційної спрямованості за першим складником критерію якості організації цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	60,0	40,0	0,0	20,0	0,0	80,0	60,0	100,0	20,0	20,0	3,00	5,00
К	77,3	22,7	0,0	38,1	19,0	42,9	77,3	100,0	38,1	57,1	2,03	1,75
В	56,1	37,8	6,1	46,7	27,2	26,1	56,1	93,9	46,7	73,9	1,20	1,27
СП	62,6	33,3	4,1	43,9	24,5	31,6	62,6	95,9	43,9	68,4	1,43	1,40

Статистика відповідних результатів застосування модулів управління свідчить про більшу активність суб'єктів цього процесу з числа членів експериментальної групи на всіх наявних рівнях системи. Особливо це стосується ректорату, що є закономірним, адже саме він забезпечує організацію діяльності всієї системи, тому, у першу чергу, його представники зорієнтовані саме на процеси цілепокладання та планування СНД майбутніх юристів.

2. Організація провідних видів діяльності підрозділів ВНЗ з урахуванням цільових програм і потреб студентів у самостійній навчальній роботі як засобі їхнього професійного становлення та розвитку:

Таблиця 4.10

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів організаційної спрямованості за другим складником критерію якості організації цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	70,0	25,0	5,0	20,0	0,0	80,0	70,0	95,0	20,0	20,0	3,50	4,75
Д	67,9	19,2	12,8	43,1	23,1	33,8	67,9	87,1	43,1	66,2	1,58	1,32
К	73,1	22,7	4,2	57,1	15,5	27,4	73,1	95,8	57,1	72,6	1,28	1,32
В	64,2	29,9	5,9	52,7	17,4	30,0	64,2	94,1	52,7	70,1	1,22	1,34
СП	67,1	27,0	5,9	51,3	17,3	31,4	67,1	94,1	51,3	68,6	1,31	1,37

Як і в попередньому випадку, статистичні дані демонструють стабільне переважання якісних та кількісних показників застосування управлінських модулів в експериментальній групі. При цьому, знову це виявилось найбільше на рівні ректорату, що підкреслює його провідну роль в організації заходів, спрямованих на забезпечення професійного становлення й розвитку майбутніх юристів під час їхньої СНД.

3. Різномірність організації процесу формування в майбутніх юристів системи умінь у сфері управління СНД:

Таблиця 4.11

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів організаційної спрямованості за третім складником критерію якості організації цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Д	50,0	25,0	25,0	35,0	30,0	35,0	50,0	75,0	35,0	65,0	1,43	1,15
В	72,8	25,9	1,4	66,7	14,5	18,8	72,8	98,7	66,7	81,2	1,09	1,22
СП	70,3	25,8	3,9	61,0	17,3	21,7	70,3	96,1	61,0	78,3	1,15	1,23

За даними статистики акцентується суттєва відмінність в активності суб'єктів управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів щодо формування в останніх системи умінь у сфері управління СНД, що особливо простежується на рівні деканату (якісні показники відрізняються на 43% на користь представників експериментальної групи). Це свідчить про наявність цілеспрямованих заходів із формування умінь самостійної навчальної діяльності у студентів на факультетах в експериментальних вищих навчальних закладах. Невелика перевага в застосуванні відповідних управлінських модулів є й у представників цієї ж групи на рівні викладачів, що підкреслює системний характер організації СНД майбутніх юристів у цих закладах освіти.

4. Організація ресурсного забезпечення СНД студентів на всіх рівнях управління нею:

Таблиця 4.12

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів організаційної спрямованості за четвертим складником критерію якості організації цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	60,0	40,0	0,0	60,0	0,0	40,0	60,0	100,0	60,0	60,0	1,00	1,67
Д	55,6	38,9	5,6	40,0	33,3	26,7	55,6	94,5	40,0	73,3	1,39	1,29
К	88,2	11,8	0,0	22,9	48,6	28,6	88,2	100,0	22,9	71,5	3,85	1,40
В	76,0	18,2	5,7	48,9	17,4	33,7	76,0	94,2	48,9	66,3	1,55	1,42
СП	77,5	18,5	4,0	42,9	25,2	31,9	77,4	96,0	42,9	68,1	1,80	1,41

За цим складником критерію якості організації процесу управління СНД майбутніх юристів найбільша перевага в активності представників експериментальної групи характерна для рівня кафедр (показник співвідношення якості застосування модулів управління сягає – 3,85). Це й не дивно, адже найбільша частка ресурсного забезпечення СНД студентів припадає на його навчально-методичну складову, якій під час експерименту приділялася виключна увага.

За підсумками аналізу таблиць 4.9-4.12 констатуємо, що організаційна робота в сфері управління СНД майбутніх юристів в експериментальній групі здійснювалася інтенсивніше, ніж у контрольній, на всіх рівнях та у всіх аспектах.

Особливості стимулювання процесу управління СНД майбутніх юристів

Проведення експерименту в контексті забезпечення реалізації суб'єктами управління СНД студентів стимулювальної функції зазнало впливу певних сприятливих та несприятливих факторів. До сприятливих чинників відносимо такі:

1) певну амбіційність керівників підрозділів, особливо найвищого рангу, які бажають, щоб їхній підрозділ був, як мінімум, не гіршим на фоні аналогічних підрозділів у будь-якому питанні. Низка керівників апріорі виявилася максималістами, тобто людьми, які за своїми природними потребами завжди шукатимуть шляхи стимулювання себе та підлеглих до активної діяльності;

2) фактичну присутність у практиці роботи ВНЗ певної системи стимулювання, яка базується, у першу чергу, на принципі покарання

за невідповідність установленим стандартам діяльності. Традиційно завжди наявні й приклади заохочення, яких набагато менше. Їх можна поділити на три основні групи: моральне, яке не є систематичним; матеріальне (зазвичай, це преміювання, що не є поширеним через обмеженість фінансового забезпечення закладів освіти); перспектива кар'єрного зростання на підставі позитивних результатів роботи.

Несприятливими факторами є:

1) відсутність дієвих стимулювальних чинників та механізмів у сфері роботи адміністративних та педагогічних працівників ВНЗ, закладених на рівні державного законодавства в галузі вищої освіти;

2) переважання чисельності провідних стимулювальних чинників у роботі адміністративних і педагогічних працівників ВНЗ системного характеру на рівні традицій вищої школи, які зорієнтовані на підтримку зовнішніх ознак успішності навчального процесу та прямо не сфокусовані на його змісті. Відповідно, задля забезпечення чи підтримки іміджу позитивного стану фахової освіти, зокрема юристів, зусилля суб'єктів управління витрачаються на проведення систематичних нарад, підготовку звітності, корегування критеріїв обліку й контролю успішності студентів тощо;

3) відсутність нормативних та матеріальних ресурсів для виокремлення процесу стимулювання працівників саме у сфері управління СНД майбутніх фахівців.

Відповідно до зазначених факторів (необхідності посилення позитивних та нівелювання негативних) нами були визначені завдання, які були реалізовані шляхом певного добору управлінських модулів стимулювальної спрямованості й стосувалися забезпечення приросту:

стійкого інтересу – як індивідуального, так і групового – до цього процесу;

активності в здійсненні управлінських дій, пов'язаних з СНД студентів;

відповідальності всіх суб'єктів за результати власної діяльності засобами системного сприйняття управлінських процесів як соціально й особистісно значущих та, як наслідок, намагання забезпечити якісні комунікативні зв'язки вертикального та горизонтального характеру в межах системи управління СНД студентів;

актив адекватного сприйняття взаємозалежності якості власної управлінської роботи, змісту та характеристик СНД майбутніх юристів та рівнів їхньої фахової підготовленості;

актив націленості суб'єктів управління на використання всіх можливих способів та засобів стимулювання, доступних для реалізації у ВНЗ.

Реалізація таких завдань відбувалася на базі наявних механізмів стимулювання, традиційних для системи управління вищою школою. У процесі експериментальної роботи фактично вдалося розширити спектр акцентів стимулювальної діяльності керівників різних рівнів. Однак при цьому не вдалося реалізувати потенціал механізму стимулювання викладачів за допомогою нарахування додаткового навчального навантаження за проектування СНД студентів та управління нею протягом семестру. Причина цього – у відсутності необхідної нормативної бази, створення якої перебуває лише в компетенції Міністерства освіти і науки України. Водночас на різних рівнях управління відмічено суттєве збільшення актів застосування модулів стимулювання обов'язку та відповідальності за результати управління й самоуправління СНД у групі формульованого експерименту в порівнянні з групою контрольною. Таких фактів нараховано більше на 41,1% у роботі деканату, на 27,7% – у діяльності керівників кафедр, на 34,8% – викладачів. Тобто можна констатувати, що, по-перше, навіть наявна система управління ВНЗ має достатньо високий потенціал для покращення стимулювальної роботи. Проте, по-друге, констатуємо: вона вимагає певних реформ, що дозволять ВНЗ мати передусім більшу фінансову самостійність. Застосовані експериментальні модулі стимулювальної спрямованості суттєво спонукали суб'єктів управління СНД студентів усіх рівнів до проявів більшої відповідальності за результати власної роботи.

З'ясуємо стан виконання суб'єктами стимулювальної функції управління СНД майбутніх юристів на основі його оцінки за відповідними критеріями й показниками:

1. Стимулювання інтересу суб'єктів управління СНД майбутніх юристів до цього процесу:

Таблиця 4.13

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів стимулювальної спрямованості за першим складником критерію якості стимулювання цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	75,0	15,0	10,0	70,0	10,0	20,0	75,0	90,0	70,0	80,0	1,07	1,13
СП	75,0	15,0	10,0	70,0	10,0	20,0	75,0	90,0	70,0	80,0	1,07	1,13

Цьому складникові критерію якості стимулювання управління СНД майбутніх юристів відповідала лише реалізація управлінських модулів на рівні ректорату. Як бачимо з таблиці 4.13, показник якості застосування таких модулів в експериментальній групі переважає такий же показник для контрольної групи на 7%, а їх загальну кількість – на 13%. Ця перевага могла б бути більшою, проте суттєву роль відіграли ті несприятливі фактори стимулювання СНД студентів, про які говорилося вище.

2. Стимулювання обов'язку та відповідальності за результати управління й самоуправління самостійною навчальною діяльністю:

Таблиця 4.14

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів стимулювальної спрямованості за другим складником критерію якості стимулювання цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Д	72,2	22,2	5,6	20,0	33,3	46,7	72,2	94,4	20,0	53,3	3,61	1,77
К	68,2	20,8	11,0	42,9	18,4	38,8	68,2	89,0	42,9	61,3	1,59	1,45
В	42,9	37,1	20,0	33,0	12,2	54,8	42,9	80,0	33,0	45,2	1,30	1,77
СП	52,4	31,3	16,3	33,1	16,4	50,4	52,4	83,7	33,1	49,6	1,58	1,69

Серед представників усіх ланок управління, зазначених у таблиці 4.14, найбільша відмінність в інтенсивності стимулювальної діяльності двох груп належить суб'єктам найвищого рівня – деканату: показник якості застосування управлінських модулів у представників експериментальної групи в 3,61 рази перевищує відповідний показник для групи контрольної. Це свідчить про набуття процесом стимулювання обов'язку та відповідальності за результати управління й самоуправління СНД у межах факультетів ознак системності.

3. Стимулювання ініціативи щодо удосконалення методів, форм і засобів управління СНД студентів, творчого ставлення до цього процесу загалом:

Таблиця 4.15

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів стимулювальної спрямованості за третім складником критерію якості стимулювання цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	70,0	10,0	20,0	60,0	0,0	40,0	70,0	80,0	60,0	60,0	1,17	1,33
Д	52,0	27,5	20,6	36,5	10,6	52,9	52,0	79,5	36,5	47,1	1,42	1,69
К	63,6	28,3	8,0	31,9	20,9	47,3	63,6	91,9	31,9	52,8	1,99	1,74
В	59,0	30,9	10,1	49,6	21,2	29,3	59,0	89,9	49,6	70,8	1,19	1,27
СП	60,0	29,4	10,6	44,6	19,0	36,4	60,0	89,4	44,6	63,7	1,35	1,40

Вивчення відомостей цієї таблиці дозволяє зробити висновок про суттєве зростання ступеня управлінської активності в експериментальній групі порівняно з контрольною на рівні кафедри – майже в 2 рази за показником якості. Вважаємо, що це зумовлено специфікою складника критерію якості виконання управліннями стимулювальної функції: саме на рівні кафедри найбільша кількість питань, що вимагають стимулювання ініціативи викладачів щодо удосконалення методів, форм і засобів управління СНД студентів.

4. Стимулювання процесів формування і розвитку компетентності керівників усіх рівнів у сфері теорії та методики управління СНД майбутніх юристів:

Таблиця 4.16

Результати застосування модулів управління СНД майбутніх юристів стимулювальної спрямованості за четвертим складником критерію якості стимулювання цього процесу

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	50,0	0,0	50,0	20,0	0,0	80,0	50,0	50,0	20,0	20,0	2,50	2,50
СП	50,0	0,0	50,0	20,0	0,0	80,0	50,0	50,0	20,0	20,0	2,50	2,50

Ідентичність статистичних даних щодо реалізації модулів управління представниками експериментальної та контрольної груп (їхнє представництво в цьому випадку обмежується членами ректоратів) пояснюється характерною для вищої школи традиційною

інертністю до швидких перебудов. А створення цілеспрямованої структури підготовки управлінців у сфері СНД майбутніх юристів вимагає докорінних перебудов у підходах до добору й атестації адміністративних та педагогічних кадрів, розробки нормативного, матеріального й навчально-методичного ресурсного забезпечення, створення можливостей для яких наразі бракує ВНЗ.

За підсумками розгляду статистичних даних маємо підстави вважати, що як кількісні, так і якісні показники змін у здійсненні стимулювальної діяльності суб'єктів управління СНД майбутніх юристів свідчать про ефективність розв'язання відповідного завдання формувального експерименту та доцільність упровадженої технології цього аспекту управління.

Особливості виконання контрольної функції суб'єктами управління СНД майбутніх юристів

Контрольний складник управлінської діяльності в межах нашого експерименту реалізовувався за таких сприятливих умов:

1) контроль традиційно є провідною складовою управління в будь-яких галузях і сферах життєдіяльності країни. Це, на нашу думку, є наслідком такої парадигми управління в радянські часи, за якої провідні конструктивні та організаційні рішення приймалися “на горі”, а звичайний управлінець мав здебільше контролювати їх виконання підлеглими. Контроль як вияв і обов'язковий спосіб утвердження адміністративно-командного стилю управління й сьогодні є провідним у системі управління ВНЗ. Тобто, виконання контрольної функції суб'єктами управління СНД майбутніх юристів є традиційним складником їхньої як адміністративної, так і педагогічної діяльності;

2) педагогічна діяльність завжди передбачає контроль, тому виконання педагогами контрольної функції є сприятливим фактором для їхньої ідентифікації себе як суб'єктів управління;

3) здійсненню контрольних функцій управління сприяє розвиток засобів діагностики як результат появи комп'ютерної техніки та Internet-технологій. У сучасних умовах за рахунок дистанційних засобів комунікації насамперед скорочено час для адресування вимог та отримання звітів у будь-якій формі, а також більш зручними стали електронні засоби обробки інформації.

Проте, під час експерименту здійсненню контрольних функцій його членами заважали й певні негативні фактори:

1) ще недостатня увага управлінців, особливо найвищої ланки, саме до питань управління СНД студентів;

2) відсутність в управлінців достатнього досвіду контролю саме в цій сфері;

3) не встановлений перед представниками різних ланок управління перелік питань, що підлягають контролю в сфері досягнення якості СНД майбутніх юристів.

Ураховуючи зазначене, й були визначені такі завдання останнього етапу формувального експерименту:

- сприяти появі на всіх рівнях процесу управління СНД студентів традиції системного контролю за станом його функціонування;

- визначити перелік аспектів управління СНД майбутніх юристів, що вимагають безпосереднього контролю його суб'єктами на різних рівнях цього процесу;

- запропонувати членам експерименту комплекс засобів діагностики конкретних питань управління СНД майбутніх фахівців та перевірити його ефективність.

Для вирішення цих завдань нами було використано матеріали проекту “Положення про організацію самостійної навчальної діяльності майбутніх юристів” та створено окрему діагностичну методику, яка базувалася на вивченні експертної оцінки.

До особливостей реалізації контрольного складника системи управління СНД студентів під час його впровадження в практику варто віднести насамперед низьку інтенсивність зовнішньої акцентуації відповідної роботи керівниками тих кафедр, де спостерігається високий рівень організації СНД майбутніх юристів. Цей парадоксальний факт пояснюється тим, що завідувачі кафедр у певних випадках абсолютно довіряють своїм підлеглим, а ті дійсно демонструють вияви високого рівня розвитку самосвідомості як суб'єкти управління цим процесом та достатній професіоналізм. Типовими прикладами відповідної роботи таких кафедр у Донецькому юридичному інституті МВС України є складові діяльності контрольного плану кафедри українознавства (завідувач – О. Рогожкін), господарського та екологічного права (М. Шелухін), у Донецькому національному університеті – кафедри кримінального права і процесу (О. Моїсєєв).

В експериментальному процесі відзначалася й така особливість, як зростання динаміки успішності контролюваної діяльності викладачів, у тому числі, і в питаннях самоконтролю дій у напрямі підвищення якості управління СНД студентів. Це зумовлюється більш високим рівнем їхньої відповідальності та вимогливості, зокрема до себе, набутих під час проведення експерименту, а також тим, що сам процес управління СНД студентів набув для них ролі особистісної цінності.

Якість реалізації контрольного складника системи управлінської діяльності встановлювалася на підставі певних критеріїв під час фіксації їхніх провідних показників.

1. Цілісність і адекватність системи складників предмета контролю за управлінням СНД студентів на всіх його рівнях експериментальної моделі та цільової програми:

Таблиця 4.17

Результати застосування модулів контролю за управлінням СНД майбутніх юристів за першим складником критерію його якості

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	60,0	30,0	10,0	40,0	40,0	20,0	60,0	90,0	40,0	80,0	1,50	1,13
В	73,9	22,9	3,3	63,5	14,8	13,3	73,9	96,8	63,5	78,3	1,16	1,24
СП	73,4	23,1	3,5	62,5	15,8	13,6	73,4	96,5	62,5	78,4	1,17	1,23

Для обох категорій суб'єктів управління, добір цих модулів контролю відповідає специфіці відповідного складника критерію його якості, характерна більша управлінська активність у членів експериментальної групи. Особливо яскраво це демонструє співвідношення показників якості двох груп ($Y_{ЕГ}/Y_{КГ}=1,50$) на рівні ректорату. Це є закономірним, адже саме адміністративні представники найвищих рівнів управління традиційно більш підготовлені до запровадження контрольних заходів, ніж суто педагогічні працівники.

2. Неперервність здійснення системного контролю за виконанням усіма суб'єктами управління СНД майбутніх фахівців своїх функціональних обов'язків:

Таблиця 4.18

Результати застосування модулів контролю за управлінням СНД майбутніх юристів за другим складником критерію його якості

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	65,0	30,0	5,0	60,0	10,0	30,0	65,0	95,0	60,0	70,0	1,08	1,36
Д	71,2	22,7	6,1	40,0	47,3	12,7	71,2	93,9	40,0	87,3	1,78	1,08
К	70,5	25,4	4,2	44,0	32,1	23,8	70,5	95,9	44,0	76,1	1,60	1,26
В	66,3	25,7	8,0	53,6	18,0	28,4	66,3	92,0	53,6	71,6	1,24	1,29
СП	67,8	25,5	6,7	50,0	24,6	25,4	67,8	93,3	50,0	74,6	1,36	1,25

Відзначаємо більшу управлінську активність суб'єктів усіх рівнів експериментальної групи порівняно з їхніми колегами з групи контрольної. Незначну відмінність у показниках якості застосування модулів управління на рівні ректорату (8%) ми пояснюємо тим, що неперервність здійснення системного контролю є традиційною функцією керівників ВНЗ.

3. Якість поточного контролю за станом проектування, мотивації, організації та стимулювання СНД студентів:

Таблиця 4.19

Результати застосування модулів контролю за управлінням СНД майбутніх юристів за третім складником критерію його якості

Рівні управління	Загальні статистичні відомості						Кількісно-якісні показники					
	ЕГ			КГ			ЕГ		КГ		Співвідношення	
	Так, %	Частково, %	Ні, %	Так, %	Частково, %	Ні, %	Якість, %	Кількість, %	Якість, %	Кількість, %	Я _{ЕГ} /Я _{КГ}	К _{ЕГ} /К _{КГ}
Р	60,0	40,0	0,0	40,0	40,0	20,0	60,0	100,0	40,0	80,0	1,50	1,25
Д	66,7	25,9	7,4	42,2	46,7	11,1	66,7	92,6	42,2	88,9	1,58	1,04
К	73,9	23,9	2,3	55,4	23,2	21,4	73,9	97,8	55,4	78,6	1,33	1,24
СП	71,5	25,4	3,1	49,1	33,5	17,4	71,5	96,9	49,1	82,7	1,46	1,17

Дані таблиці 4.19 показують очевидну перевагу в застосуванні модулів управління СНД майбутніх юристів членів експериментальної групи в якісному і кількісному вимірах на всіх рівнях. Закономірність цієї обставини в цьому випадку пояснюється тим, що предметом контролю є ті аспекти управління, які наявні саме у відповідній системі, а вона відсутня в контрольних ВНЗ.

4. Систематичність і дієвість самоконтролю майбутніми юристами за ступенем адекватності проміжних і кінцевих результатів СНД поставленим у цій сфері цілям і завданням.

Вивчення й забезпечення діяльності студентів у питанні самоуправління СНД у межах нашого дослідження відбувалося як один з його аспектів при формуванні в них умінь самостійної роботи. Тому якість системи управління за цим складником контрольного критерію розглядатиметься пізніше.

Унаслідок статистичної обробки результатів експерименту в аспекті реалізації контрольної складової системи управлінської діяльності ми отримали підтвердження справедливості наших припущень щодо добору відповідних управлінських модулів.

Відзначимо, що наведені результати отримані на останній стадії експерименту та є підсумковими. Під час його проведення постійно здійснювався моніторинг виконання суб'єктами управління СНД

майбутніх юристів власних функцій у контексті запровадження в практику їх роботи експериментальної управлінської технології. Здійснення моніторингу відбувалося в процесі:

- відвідування засідань вчених і науково-методичних рад закладів, вчених рад факультетів, засідань кафедр з метою вивчення стану СНД студентів як предмета обговорення їх членів;

- спостереження за динамікою поповнення електронної та загальної бібліотек навчально-методичними матеріалами з різних навчальних дисциплін, удосконаленням змісту навчальних сайтів;

- спостереження за удосконаленням матеріально-технічної бази ВНЗ;

- опитування представників усіх рівнів управління СНД студентів та самих майбутніх юристів;

- вивчення поточної нормативної документації на рівнях ВНЗ та факультетів, у якій відбиваються питання управління навчальним процесом, особливо в сфері СНД студентів.

Результати моніторингу на всіх етапах експерименту знайшли своє підтвердження в результатах підсумкової оцінки різних аспектів управлінської активності суб'єктів управління СНД майбутніх юристів.

Оцінюючи результативність застосування управлінських модулів різної спрямованості (мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної) загалом, можна стверджувати про її певну відповідність нашим очікуванням. Позитивні результати експерименту свідчать й про ефективність запроєктованої системи та технології управління СНД студентів на всіх його рівнях.

4.4. Результати формування в студентів умінь самостійної навчальної діяльності

Експериментальне формування умінь самостійної навчальної діяльності в курсантів і студентів здійснювалося за таких організаційно-методичних умов:

- 2006/07–2009/10 навчальні роки: з використанням навчальної та робочої програм дисципліни “Основи самостійної навчальної діяльності” (далі – “ОСНД”) (загальний обсяг дисципліни становив 54 години або 1,5 кредити ECTS), методичних рекомендацій для підготовки до групових занять та фондкових лекцій у бібліотеці навчального закладу;

- з 2010/11 навчального року з використанням навчального посібника “Основи самостійної навчальної діяльності” (автори – А.О. Кучерявий, М.В. Балко);

- з 2011/12 навчального року з використанням Internet-технологій дистанційного навчання.

Саме з 2011/12 навчального року за умов усебічного навчально-методичного забезпечення цього курсу здійснено вивчення рівня його ефективності. Відповідне вивчення базувалося на результатах самооцінки та педагогічної оцінки початкових і набутих під час вивчення дисципліни умінь СНД курсантів і студентів 1-го курсу.

У 2011/12 навчальному році в експерименті брали участь 148 курсантів та 42 студенти першого курсу (разом – 190 осіб, які вивчали “ОСНД”). У 2012/13 навчальному році – 113 студентів, які опановували зміст цієї навчальної дисципліни та 178 курсантів, які не вивчали “ОСНД” (контрольна група). Для самооцінки за 10-бальною шкалою було запропоновано 11 умінь СНД, які охоплюють різні сфери аудиторної й позааудиторної самостійної роботи.

Обробка відповідних результатів самооцінювання базувалася на різниці у відсотках між оцінкою, яку курсанти та студенти виставили собі, визначаючи поточний рівень сформованості умінь, та оцінкою, якою вони характеризують початковий стан сформованості навчальних умінь (на 1-вересня поточного навчального року).

Таблиця 4.20

Оцінка сформованості провідних умінь СНД першокурсниками

№ з/п	Уміння СНД	Зростання рівня сформованості навчальних умінь (%)			
		Конт- рольна група	Експ. група 2011/12 н.р.	Експ. група 2012/13 н.р.	Експ. групи разом
1	2	3	4	5	6
1.	Планувати власну навчальну діяльність	31,3	43,1	42,6	42,9
2.	Вести конспект на лекційному занятті	22,7	36,2	36,8	36,4
3.	Опрацьовувати конспект лекції (редагувати, доповнювати тощо)	29,2	38,7	45,4	41,2
4.	Готуватися до семінарського та практичного заняття	25,4	45,1	47,6	46,0
5.	Працювати з навчальною та науковою літературою	24,0	37,8	51,3	42,8
6.	Працювати в бібліотеці навчального закладу	33,3	45,7	88,3	61,6
7.	Виступати перед аудиторією, зокрема на семінарському занятті	25,7	31,9	38,7	34,4
8.	Готуватись до екзамену (модульної контрольної роботи)	24,1	37,1	34,9	36,3

1	2	3	4	5	6
9.	Готувати реферат	20,3	36,8	42,9	39,1
10.	Здійснювати заходи щодо самовиховання	17,3	35,1	28,2	32,5
11.	Здійснювати самоуправління навчальною діяльністю	18,6	38,9	33,7	37,0
	Середні значення	24,7	38,8	44,6	40,9

Результати дослідження свідчать, що студенти та курсанти експериментальної групи в середньому констатують у 1,7 раза більше зростання умінь СНД, ніж представники контрольної групи. Особливо актуальним для нашого дослідження є відмінність у 2,0 рази, констатована щодо зростання умінь здійснювати заходи в сфері самоуправління СНД.

Певна відмінність у середніх результатах за 2011/12 та 2012/13 навчальні роки (на 5,8 %) пояснюється тим, що нами було удосконалено методики викладання окремих тем за рахунок більш глибокого використання дистанційних методів навчання.

Педагогічні оцінки рівня сформованості в майбутніх юристів умінь у сфері СНД суттєво не відрізнялися від самооцінки студентів.

Таблиця 4.21

Кількість курсантів і студентів, які не зафіксували зростання умінь СНД після першого семестру навчання (%)

№ з/п	Умінь СНД	Конт- рольна група	Експ. група 2011/12 н.р.	Експ. група 2012/13 н.р.	Експ. групи разом
1	2	3	4	5	6
1.	Планувати власну навчальну діяльність	32,6	3,2	9,7	5,6
2.	Вести конспект на лекційному занятті	36,5	8,9	11,5	9,9
3.	Опрацьовувати конспект лекції (редагувати, доповнювати тощо)	27,0	5,3	11,5	7,6
4.	Готуватися до семінарського та практичного заняття	30,3	4,2	6,2	4,9
5.	Працювати з навчальною та науковою літературою	31,5	5,8	6,2	5,9
6.	Працювати в бібліотеці навчального закладу	30,3	10,0	5,3	8,2
7.	Виступати перед аудиторією, зокрема на семінарському занятті	28,6	4,7	12,4	7,6

1	2	3	4	5	6
8.	Готуватись до екзамену (модульної контрольної роботи)	28,6	7,9	11,5	9,2
9.	Готувати реферат	44,4	10,0	8,8	9,6
10.	Здійснювати заходи щодо самовиховання	34,8	8,4	18,6	12,2
11.	Здійснювати самоуправління навчальною діяльністю	32,6	6,3	18,6	10,9
	Середні значення	32,5	6,8	10,9	8,3

Таким чином, кількість респондентів з експериментальної групи, які не констатували зростання тих чи інших умінь СНД, у 3,9 разу менша, ніж в тих, що набували відповідних умінь повільно під час виконання завдань самостійної роботи з різних навчальних дисциплін протягом першого семестру.

Крім того, частина респондентів контрольної групи зафіксувала зниження рівня сформованості тих чи інших навчальних умінь, що свідчить про те, що, відчувши труднощі в навчанні, вони не могли з ними впоратись, адже були до них не готові та не знайшли виходу із певних ситуацій. Серед осіб, які вивчали ОСНД, таких членів експерименту не виявилось (Табл. 4.22).

Таблиця 4.22

Кількість першокурсників, що не зафіксували зростання умінь СНД

№ з/п	Уміння СНД	Респонденти контрольної групи, які констатували зниження умінь СНД, %	Респонденти експериментальної групи, які констатували зниження умінь СНД, %
1	2	3	4
1.	Планувати власну навчальну діяльність	3,4	0
2.	Вести конспект на лекційному занятті	8,4	0
3.	Опрацьовувати конспект лекції (редагувати, доповнювати тощо)	5,1	0
4.	Готуватися до семінарського та практичного заняття	4,5	0
5.	Працювати з навчальною та науковою літературою	2,8	0
6.	Працювати в бібліотеці навчального закладу	4,5	0

1	2	3	4
7.	Виступати перед аудиторією, зокрема на семінарському занятті	3,9	0
8.	Готуватись до екзамену (модульної контрольної роботи)	2,8	0
9.	Готувати реферат	5,6	0
10.	Здійснювати заходи щодо самовиховання	1,7	0
11.	Здійснювати самоуправління навчальною діяльністю	3,4	0
	Середні значення	4,2	0

Опитані в зазначеному аспекті також були студенти магістратури й ті, що здобувають ОКР “спеціаліст” наприкінці 2011/12 навчального року, які вивчали дисципліну “ОСНД” у 2007 році (усього – 42 особи).

Таблиця 4.23

Результати опитування щодо сформованості умінь СНД студентів 5-го курсу та магістратури

№ з/п	Уміння СНД	Приріст рівня сформованості умінь за час вивчення ОСНД, %	Приріст рівня сформованості умінь за наступні 4 роки навчання, %
1	2	3	4
1.	Планувати власну навчальну діяльність	31,3	22,5
2.	Вести конспект на лекційному занятті	19,0	8,5
3.	Опрацьовувати конспект лекції (редагувати, доповнювати тощо)	27,1	7,8
4.	Готуватися до семінарського та практичного заняття	29,1	13,1
5.	Працювати з навчальною та науковою літературою	29,5	13,2
6.	Працювати в бібліотеці навчального закладу	32,6	13,0
7.	Виступати перед аудиторією, зокрема на семінарському занятті	32,1	14,2
8.	Готуватись до екзамену (модульної контрольної роботи)	21,1	10,1

1	2	3	4
9.	Готувати реферат	27,5	10,9
10.	Здійснювати заходи щодо самовиховання	20,8	9,0
11.	Здійснювати самоуправління навчальною діяльністю	21,3	12,7
	Середні значення	26,5	12,2

Результати аналізу змісту таблиці 4.23 свідчать про те, що студенти 5 курсу та магістратури констатували високу ефективність курсу “ОСНД”. Зокрема, вони відзначають факт інтенсивного зростання умінь СНД саме за час його вивчення. Приріст рівня сформованості цих умінь у 2,2 рази перебільшує їх подальше зростання за наступні 4 роки навчання.

Таким чином, доведено ефективність цілеспрямованої роботи з формування умінь СНД у майбутніх юристів. Отримані результати дослідження локального плану стали підґрунтям для рекомендації проведення аналогічної роботи в усіх ВНЗ, які брали участь в експериментальній роботі.

4.5. Оцінювання впливу сконструйованої системи на стан управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів

Підґрунтям оцінювання ефективності впровадженої системи й технології управління СНД студентів юридичних спеціальностей, як зазначалося раніше, стало використання експертних оцінок представників ректоратів, деканатів, керівників кафедр та викладачів щодо кожного з аспектів цієї особливої управлінської діяльності. Своє бачення вони висловлювали за допомогою спеціально розроблених опитувальників. Респондентам адекватно до існування мотиваційного, конструктивного, організаційного, стимулювального та контрольного аспектів управлінської діяльності ставилися блоки запитань з урахуванням посадового статусу конкретного представника системи управління (по чотири до кожного аспекту представникам ректорату, та по п'ять – іншим суб'єктам). У кожному опитувальнику було наявне основне питання, яке відбиває специфіку реалізації тієї чи іншої управлінської функції. Зазначені питання передбачали, зазвичай, три категорії відповідей – ті, що дозволяли встановити високий, середній чи низький рівні управління СНД студентів тим чи іншим посадовцем. Щодо представників ректорату, то їм пропонувалися два варіанти відповідей на питання із категорії “середній”, оскільки від них вимагалася здатність до більш широкого аналізу функціонування

системи управління, ніж від керівників факультетів, кафедр та викладачів.

До основних запитань додавалися інші, зорієнтовані на вивчення застосування в практиці роботи окремих управлінців різного рівня певних модулів управління СНД майбутніх юристів. На них респонденти відповідали у випадку, якщо перед цим ними констатувався високий чи середній рівень якості управління. Саме на цих відповідях і ґрунтувалася оцінка якості застосування адміністративними працівниками й викладачами різних модулів управління СНД студентів за визначеними критеріями та показниками. Конкретизувати характер застосування тих чи інших модулів управління його суб'єкти могли в спосіб: “так”, “частково” або “ні”. Ураховуючи те, що в межах кожного запитання, присвяченого тій чи іншій складовій управлінської діяльності, передбачалися ще й кілька питань щодо якості застосування певних модулів (від 3 до 7), нами встановлювалася не тільки здатність респондента виконати певне управлінське завдання за допомогою хоча б однієї управлінської дії, але й загальна продуктивна інтенсивність його управлінської діяльності.

В експертному опитуванні взяли участь 113 осіб. Зокрема членів експериментальної групи – 79 (2 – представники ректорату, 6 – деканатів, 22 – керівники кафедр та 49 – викладачі), представників контрольної групи – 34 особи: 1 представник ректорату, 5 – деканатів, 7 керівників кафедр та 23 викладачі (двоє відповідали і як працівники деканату, і як викладачі). У формульованому експерименті взяли участь працівники п'яти факультетів Донецького юридичного інституту МВС України та економіко-правового факультету Донецького національного університету. Членами контрольної групи виступали – представники факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції й Навчально-наукового інституту права Дніпропетровського університету внутрішніх справ, Інституту національного та міжнародного права й Економіко-правового коледжу Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса), Навчально-наукового інституту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Результати аналізу відповідей експертів щодо вивчення якості управління СНД студентів керівниками факультетів, кафедр та викладачами на різних рівнях (високому, середньому й низькому) стали стрижнем для розробки підсумкових таблиць 4.24-4.28. Зміст кожної з них віддзеркалює розподіл суб'єктів управління СНД майбутніх юристів на основі певних критеріїв. Таблиця 4.24 відбиває такий розподіл за першим – мотиваційним – критерієм (відомості,

надані представниками ректорату, у цьому аспекті не аналізувалися через невелику кількість респондентів):

Таблиця 4.24

Розподіл суб'єктів управління СНД студентів юридичних спеціальностей за рівнями його якості на основі мотиваційного критерію

Рівні управління	Рівні якості управління					
	Високий		Середній		Низький	
	Кількість, %		Кількість, %		Кількість, %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Д	73,3	32,0	26,7	48,0	0,0	20,0
К	70,0	62,9	30,0	37,1	0,0	0,0
В	79,6	73,9	20,0	23,5	0,4	2,6
Середня величина	76,4	65,7	23,4	29,7	0,3	4,6

Позначення: ЕГ – експериментальна група, КГ – контрольна група, Р – ректорат, Д – деканат, К – керівник кафедри, В – викладач.

Середня величина визначалася як середня арифметична зважена за формулами:

– для експериментальної групи (6 керівників деканатів, 22 – кафедр та 49 викладачів; усього – 77 осіб):

$$СП = \frac{6 * k_{\%д} + 22 * k_{\%к} + 49 * k_{\%в}}{77},$$

– для контрольної групи (5 керівників деканатів, 7 – кафедр та 23 викладачі; усього – 35 осіб):

$$СП = \frac{5 * k_{\%д} + 7 * k_{\%к} + 23 * k_{\%в}}{35},$$

де $k_{\%д}$, $k_{\%к}$, $k_{\%в}$ – відсоткові показники експертних оцінок представниками деканатів, керівниками кафедр та викладачами в межах певного рівня якості управління відповідно.

Як бачимо, найбільша відмінність у констатації високого (системного) рівня якості управління СНД майбутніх юристів спостерігається на рівні деканату (41,3%), дещо менша – на рівні кафедр (7,1%) і найнижча – на рівні викладачів (5,7%). Ми пояснюємо це тим, що системне бачення процесів управління в нашому експерименті було властиве саме представникам найвищих адміністративних управлінських щаблів. На нижчих рівнях

управління воно дещо звужується, і викладачі, які в контексті нашого дослідження також є суб'єктами управління, з позиції адміністративної структури ВНЗ є виконавцями з відповідним світоглядом. Водночас, середні показники опрацьованих експертних оцінок доводять загальну перевагу в баченні своєї діяльності як складової системи управління СНД студентів саме в представників експериментальної групи на 10,7%, ніж у членів контрольної групи. А відсоток повної відсутності цілих блоків управління (низький рівень) у практичній діяльності суб'єктів управління контрольної групи більше ніж в 15 разів перевищує цей показник в експериментальної групи. Подібні тенденції та результати характерні й для інших компонентів управління СНД студентів. Наведемо підсумкові таблиці результатів визначення особливостей розподілу суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за рівнями його якості на основі конструктивного, організаційного, стимулювального й контрольного критеріїв (табл. 4.25-4.28).

Таблиця 4.25

Розподіл суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за рівнями його якості на основі конструктивного критерію

Рівні управління	Рівні якості управління					
	Високий		Середній		Низький	
	Кількість, %		Кількість, %		Кількість, %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Д	70,0	52,0	30,0	32,0	0,0	16,0
К	75,5	68,6	23,6	25,7	0,9	5,7
В	73,9	69,5	24,9	20,9	1,2	9,6
Середня величина	74,1	66,8	24,9	23,4	1,0	9,7

Таблиця 4.26

Розподіл суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за рівнями його якості на основі організаційного критерію

Рівні управління	Рівні якості управління					
	Високий		Середній		Низький	
	Кількість, %		Кількість, %		Кількість, %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Д	63,3	48,0	36,7	40,0	0,0	12,0
К	60,9	48,6	39,1	45,7	0,0	5,7
В	74,7	68,7	24,9	27,0	0,4	4,3
Середня величина	69,9	61,7	29,9	32,6	0,3	5,7

Таблиця 4.27

Розподіл суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за рівнями його якості на основі стимулювального критерію

Рівні управління	Рівні якості управління					
	Високий		Середній		Низький	
	Кількість, %		Кількість, %		Кількість, %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Д	60,0	32,0	36,7	44,0	3,3	24,0
К	44,6	28,6	53,6	60,0	1,8	11,4
В	67,8	59,1	30,2	38,3	2,0	2,6
Середня величина	60,6	49,1	37,4	43,5	2,0	7,4

Таблиця 4.28

Розподіл суб'єктів управління СНД майбутніх юристів за рівнями його якості на основі контрольного критерію

Рівні управління	Рівні якості управління					
	Високий		Середній		Низький	
	Кількість, %		Кількість, %		Кількість, %	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Д	73,3	52,0	26,7	40,0	0,0	8,0
К	76,4	68,6	23,6	31,4	0,0	0,0
В	69,0	65,2	29,0	25,2	2,0	9,6
Середня величина	71,4	64,0	27,3	28,6	1,3	7,5

Наслідком аналізу відбитих у таблицях результатів функціонування розробленої експериментальної системи управління СНД майбутніх юристів є попередній висновок про наявність у неї певних якісних характеристик, зокрема, цілісності та особистісно розвивальної спрямованості. Водночас отримані результати ще не були нами обґрунтовані з позицій математичної статистики, тому вони не можуть уважатися об'єктивними та достовірними в такому форматі. Наступним завданням експерименту було зробити статистично обґрунтований висновок (виключити вплив випадковості) про відмінності в управлінській активності між суб'єктами експериментальної та контрольної груп на засадах узагальнення інформації про виконання модулів управління.

Задля встановлення достовірності попередніх висновків експериментальної складової дослідження нами використано універсальний критерій χ^2 -Пірсона [136; 316; 349; 396; 430; 435; 437], що застосовується для з'ясування схожості та відмінності розподілу досліджуваної сукупності з теоретичним розподілом сукупності,

тобто рівномірним, нормальним, показовим тощо. Як відомо, формулою для визначення критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_e - f_m)^2}{f_m}$$

де f_e – емпіричні чисельності (частоти), які спостерігаються, а f_m – теоретичні чисельності (частоти), тобто ті, що передбачаються.

Ураховуючи те, що обсяг вибірки має бути достатньо великим ($N \geq 30$), а теоретична частота для кожної комірки таблиці не має бути меншою за п'ять, ми застосували універсальний критерій χ^2 -Пірсона для перевірки закономірності у відповідях двох груп респондентів достатньої чисельності: викладачів та представників найвищих рівнів управління в сукупності (ректорату, деканату та керівників кафедр). У розрахунках опрацьовувалися статистичні дані щодо відповідей респондентів на запитання про застосування модулів управління (варіанти відповідей – “так”, “частково”, “ні”). Для деталізації оцінки достовірності використання отриманих статистичних даних нами здійснено розрахунок критерію χ^2 не для всіх модулів управління взагалі, а тільки для кожного напряму управлінської діяльності окремо. Зокрема, розрахунки для опрацювання критерію χ^2 щодо стану застосування модулів управління СНД майбутніх юристів у роботі викладачів за підсумковим опитуванням є такими:

1) мотиваційний аспект:

Усього респонденти з 49 представників експериментальної (ЕГ) та 23 суб'єктів контрольної груп (КГ) надали 1440 відповідей (980 – одна та 460 – друга групи відповідно) щодо використання модулів управління. На частку групи ЕГ припадає 68,06% відповідей, а групи КГ – 31,94%, що ми використаємо в розрахунку теоретичних частот. Усього надали відповідь “Так” 896 викладачів (група ЕГ – 655, група КГ – 241). Відповідно теоретичні частоти складають $896 \times 0,6806 = 609,78$ та $896 \times 0,3194 = 286,22$. Відповідь “Частково” надали 340 викладачів (255 з групи ЕГ та 85 з групи КГ), теоретичні частоти – 231,39 та 108,61. Відповідь “Ні” – 204 респондентів (70 – група ЕГ, 138 – група КГ), а 138,83 та 65,17 – відповідні теоретичні частоти. Внесемо ці дані до робочої таблиці:

Таблиця 4.29

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання викладачами як суб'єктами управління СНД студентів своїх мотиваційних функцій

Групи	Кількість відповідей “Так”	Кількість відповідей “Частково”	Кількість відповідей “Ні”	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 655 (609,78)	B. 255 (231,39)	C. 70 (138,83)	980 (980)	68,06%
КГ	D. 241 (286,22)	E. 85 (108,61)	F. 134 (65,17)	460 (460)	31,94%
Разом	896	340	204	1440	100%

Примітка: в комірках частот без дужок внесено емпіричні, а в дужках – теоретичні частоти.

Відповідно до комірок таблиці знайдемо різницю між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):

$$f_A = 655 - 609,78 = 45,22;$$

$$f_B = 255 - 231,39 = 23,61;$$

$$f_C = 70 - 138,83 = -68,83;$$

$$f_D = 241 - 286,22 = -45,22;$$

$$f_E = 85 - 108,61 = -23,61;$$

$$f_F = 134 - 65,17 = 68,83.$$

Отже, обрахуємо критерій χ^2 :

$$\chi^2 = \frac{(45,22)^2}{609,78} + \frac{(23,61)^2}{231,39} + \frac{(68,83)^2}{138,83} + \frac{(45,22)^2}{286,22} + \frac{(23,61)^2}{108,61} + \frac{(68,83)^2}{65,17} = 121,67.$$

Визначимо число ступенів свободи за відповідною формулою:

$$\mu = (k-1)(c-1),$$

де k – кількість стовбців, а c – кількість рядків з матеріалом, що аналізується.

У нашому випадку $\mu = (3-1)(2-1) = 2$.

Довідникова інформація щодо двох ступенів свободи свідчить про те, що зона незначущості становить інтервал до 5,991 ($p=0,05$ – рівень значущості, тобто ймовірність помилки), зона невизначеності – від 5,991 до 9,210 і, відповідно, зона значущості – від 9,210 ($p=0,01$). Таким чином, наш результат $\chi^2 = 121,67$ потрапив до третьої зони – значущості. Відповідно, отримана величина цілком достатня для констатації відхилення χ^2 від нуля-гіпотези, яка в нашому випадку мала таке тлумачення, що між експериментальними групами немає відмінностей. Отже, маємо всі підстави для змістового висновку про дійсну відмінність в управлінській активності на засадах застосування технології

управління СНД студентів в експериментальних і контрольних групах.

Подібні умовиводи та розрахунки нами здійснено й для інших компонентів управління. Не наводячи їх детально, зазначимо лише основні проміжні та підсумкові результати розрахунку критерію χ^2 ;

2) конструктивний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 є такою:

Таблиця 4.30

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання викладачами як суб'єктами управління СНД студентів своїх конструктивних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 640 (584,60)	B. 246 (206,89)	C. 94 (188,51)	980 (980)	68,06%
КГ	D. 219 (274,40)	E. 58 (97,11)	F. 183 (88,49)	460 (460)	31,94%
Разом	859	304	277	1440	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$): $f_A=55,40$; $f_B=39,11$; $f_C=-94,51$; $f_D=-55,40$; $f_E=-39,11$; $f_F=94,51$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(55,40)^2}{584,60} + \frac{(39,11)^2}{206,89} + \frac{(94,51)^2}{188,51} + \frac{(55,40)^2}{274,40} + \frac{(39,11)^2}{97,11} + \frac{(94,51)^2}{88,49} = 187,90.$$

Кількість ступенів свободи дорівнюється двом.

Отже, оскільки значення критерію χ^2 припадає на зону значущості, то ми знаходимо підтвердження достовірності відомостей про суттєву відмінність у якості управління СНД майбутніх юристів між представниками експериментальної та контрольної груп;

3) організаційний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.31

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання викладачами як суб'єктами управління СНД студентів своїх організаційних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
1	2	3	4	5	6

1	2	3	4	5	6
ЕГ	A. 649 (607,06)	B. 279 (249,08)	C. 52 (123,86)	980 (980)	68,06%
КГ	D. 243 (284,94)	E. 85 (116,92)	F. 130 (58,14)	460 (460)	31,94%
Разом	892	366	182	1440	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=41,94$; $f_B=29,92$; $f_C=-71,86$; $f_D=-41,94$; $f_E=-29,92$; $f_F=71,86$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(41,94)^2}{607,06} + \frac{(29,92)^2}{249,08} + \frac{(71,86)^2}{123,86} + \frac{(41,94)^2}{284,94} + \frac{(29,92)^2}{116,92} + \frac{(71,86)^2}{58,14} = 150,83.$$

Число ступенів свободи дорівнює двом. Відповідно значення критерію χ^2 припадає на зону значущості, що знову підтверджує об'єктивність оцінки ефективності експериментальної роботи;

4) стимулювальний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.32

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання викладачами як суб'єктами управління СНД студентів своїх стимулювальних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 539 (509,06)	B. 318 (275,62)	C. 123 (195,32)	980 (980)	68,06%
КГ	D. 209 (238,94)	E. 87 (129,38)	F. 164 (91,62)	460 (460)	31,94%
Разом	748	405	287	1440	100%

Різниця між емпіричними й теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=29,94$; $f_B=42,38$; $f_C=-72,32$; $f_D=-29,94$; $f_E=-42,38$; $f_F=72,32$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(29,94)^2}{509,06} + \frac{(42,38)^2}{275,62} + \frac{(72,32)^2}{195,32} + \frac{(29,94)^2}{238,94} + \frac{(42,38)^2}{129,38} + \frac{(72,32)^2}{91,62} = 109,77.$$

Кількість ступенів свободи дорівнює двом, що дає підстави для повторення попередніх висновків;

5) контрольний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.33

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання викладачами як суб'єктами управління СНД студентів своїх контрольних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 668 (630,19)	B. 245 (220,50)	C. 67 (129,31)	980 (980)	68,06%
КГ	D. 258 (295,81)	E. 79 (103,50)	F. 123 (60,69)	460 (460)	31,94%
Разом	926	324	190	1440	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=37,81$; $f_B=24,50$; $f_C=-62,31$; $f_D=-37,81$; $f_E=-24,50$; $f_F=62,31$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(37,81)^2}{630,19} + \frac{(24,50)^2}{220,50} + \frac{(62,31)^2}{129,31} + \frac{(37,81)^2}{295,81} + \frac{(24,50)^2}{103,50} + \frac{(62,31)^2}{60,69} = 109,62.$$

Кількість ступенів свободи, як і раніше, дорівнює двом, тобто й у п'ятому випадку констатуємо достовірність підтвердження гіпотези про зростання управлінської активності й ефективності в сфері СНД студентів при запровадженні експериментальної системи й технології управління.

Таким чином, щодо кожного компоненту управління підтверджено об'єктивний характер оцінки управління СНД майбутніх юристів викладачами на експертному рівні, що зумовлює загальну достовірність результатів експериментального дослідження.

Аналогічно здійснимо підрахунок критерію χ^2 щодо експериментальних відомостей, отриманих за результатами такого самого опитування керівних працівників ВНЗ – представників ректоратів, деканатів і керівників кафедр. Ураховуючи те, що з позиції необхідних умов застосування критерію обсяг вибірки (кількість респондентів) не може бути меншою за тридцять, а загальна кількість як ректоратів, так і факультетів, які готують юристів, а також профільних кафедр у п'яти обраних ВНЗ є недостатньою, нами здійснено обрахунок відомостей, отриманих від керівників закладів, факультетів і кафедр у сукупності. У такий спосіб ми до того ж інтегруємо всі управлінські дії, які здійснюють адміністративні працівники ВНЗ. Свої експертні оцінки надали такі представники експериментальної групи: ДЮІ МВС України: від ректорату – перший проректор із навчально-методичної та наукової роботи, 5 керівників (їхніх заступників) факультетів, 18 керівників кафедр; ДонНУ: перший проректор, заступник декана економіко-

правового факультету, 4 керівники кафедр. Усього – 30 осіб. Контрольна група: ДДУВС – 2 керівники факультетів (інституту), 5 керівників кафедр; ЧНУ імені Богдана Хмельницького – перший заступник керівника директора інституту; МГУ: від ректорату – начальник навчального відділу, 2 керівники (заступники) факультетів (інститут, коледж), 2 керівники кафедр. Усього – 13 осіб. Проміжні та підсумкові результати підрахунку є такими:

1) мотиваційний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.34

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання адміністративними працівниками як суб'єктами управління СНД майбутніх юристів своїх мотиваційних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 414 (373,95)	B. 141 (136,75)	C. 45 (89,30)	600 (600)	69,77%
КГ	D. 122 (162,05)	E. 55 (59,25)	F. 83 (38,70)	260 (460)	30,23%
Разом	536	196	128	860	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$): $f_A=40,05$; $f_B=4,25$; $f_C=-44,30$; $f_D=-40,05$; $f_E=-4,25$; $f_F=44,30$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(40,05)^2}{373,95} + \frac{(4,25)^2}{136,75} + \frac{(44,30)^2}{89,30} + \frac{(40,05)^2}{162,05} + \frac{(4,25)^2}{59,25} + \frac{(44,30)^2}{38,70} = 87,311.$$

Як і у випадку опрацювання оцінок викладачів, кількість ступенів свободи дорівнює двом, тому оскільки значення критерію χ^2 більше за 9,210 ($p=0,01$), то воно припадає на зону значущості, що підтверджує коректність статистичних даних;

2) конструктивний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.35

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання адміністративними працівниками як суб'єктами управління СНД майбутніх юристів своїх конструктивних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
1	2	3	4	5	6

1	2	3	4	5	6
ЕГ	A. 430 (376,74)	B. 143 (141,63)	C. 27 (81,63)	600 (600)	69,77%
КГ	D. 110 (163,26)	E. 60 (61,37)	F. 90 (35,37)	260 (460)	30,23%
Разом	540	203	117	860	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=53,26$; $f_B=1,37$; $f_C=-54,63$; $f_D=-53,26$; $f_E=-1,37$; $f_F=54,63$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(53,26)^2}{376,74} + \frac{(1,37)^2}{141,63} + \frac{(54,63)^2}{81,63} + \frac{(53,26)^2}{163,26} + \frac{(1,37)^2}{61,37} + \frac{(54,63)^2}{35,37} = 145,89.$$

Висновок щодо коректності статистичної оцінки управління СНД студентів є аналогічним попередньому;

3) організаційний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.36

Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання адміністративними працівниками як суб'єктами управління СНД майбутніх юристів своїх організаційних функцій

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 440 (384,42)	B. 130 (132,56)	C. 30 (83,02)	600 (600)	69,77%
КГ	D. 111 (166,58)	E. 60 (57,44)	F. 89 (35,98)	260 (460)	30,23%
Разом	551	190	119	860	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=55,58$; $f_B=-2,56$; $f_C=-53,02$; $f_D=-55,58$; $f_E=2,56$; $f_F=53,02$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(55,58)^2}{384,42} + \frac{(2,56)^2}{132,56} + \frac{(53,02)^2}{83,02} + \frac{(55,58)^2}{166,58} + \frac{(2,56)^2}{57,44} + \frac{(53,02)^2}{35,98} = 138,73.$$

Отже, маємо ще один позитивний висновок щодо коректності отриманих результатів експерименту;

4) стимулювальний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.37

**Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання
адміністративними працівниками як суб'єктами управління
СНД майбутніх юристів своїх стимулювальних функцій**

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 380 (331,40)	B. 149 (133,95)	C. 71 (134,65)	600 (600)	69,77%
КГ	D. 95 (143,60)	E. 43 (58,05)	F. 122 (58,35)	260 (460)	30,23%
Разом	475	192	193	860	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=48,60$; $f_B=15,05$; $f_C=-63,65$; $f_D=-48,60$; $f_E=-15,05$; $f_F=63,65$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(48,60)^2}{331,40} + \frac{(15,05)^2}{133,95} + \frac{(63,65)^2}{134,65} + \frac{(48,60)^2}{143,60} + \frac{(15,05)^2}{58,05} + \frac{(63,65)^2}{58,35} = 128,69.$$

Таке значення критерію χ^2 знову підтверджує об'єктивність експериментальних відомостей;

5) контрольний аспект:

Робоча таблиця з відомостями для обрахунку критерію χ^2 :

Таблиця 4.38

**Розподіл чисельностей (частот) щодо виконання
адміністративними працівниками як суб'єктами управління
СНД майбутніх юристів своїх контрольних функцій**

Групи	Кількість відповідей "Так"	Кількість відповідей "Частково"	Кількість відповідей "Ні"	Усього	Часткові відношення
ЕГ	A. 425 (379,54)	B. 148 (167,44)	C. 27 (53,02)	600 (600)	69,77%
КГ	D. 119 (164,46)	E. 92 (72,56)	F. 49 (22,98)	260 (460)	30,23%
Разом	544	240	76	860	100%

Різниця між емпіричними та теоретичними частотами ($f_e - f_m$):
 $f_A=45,46$; $f_B=-19,44$; $f_C=-26,02$; $f_D=-45,46$; $f_E=19,44$; $f_F=26,02$.

Значенням критерію χ^2 є:

$$\chi^2 = \frac{(45,46)^2}{379,54} + \frac{(19,44)^2}{167,44} + \frac{(26,02)^2}{53,02} + \frac{(45,46)^2}{164,46} + \frac{(19,44)^2}{72,56} + \frac{(26,02)^2}{22,98} = 67,71.$$

Таким чином, як за цим, так і за іншими компонентами управління в цілому підтверджено об'єктивність результатів

перевірки впровадження в практику вищої освітньої діяльності експериментальної системи та технології управління СНД майбутніх юристів на рівнях, що посідають адміністративні працівники: відмінність в управлінській активності в експериментальних і контрольних групах дійсно існує.

Важливим елементом обробки статистичних даних експерименту є встановлення взаємозалежності між управлінською активністю суб'єктів різних рівнів управління, зокрема активністю викладачів і студентів. Наявність такої взаємозалежності достовірно доводить існування саме системи управління, а не індивідуальної активності окремих суб'єктів.

Достатній обсяг статистичної вибірки дозволяє здійснити відповідні розрахунки щодо взаємозв'язку між активністю керівників кафедр та викладачів, а також викладачів і студентів. На жаль, обрана нами кількість ВНЗ та факультетів не є достатньою, щоб здійснити подібні розрахунки для більш достовірного встановлення наявності взаємозв'язку між представниками всіх рівнів управління. Проте вже встановлений зв'язок між суб'єктами трьох рівнів свідчитиме про системні характеристики взаємодії взагалі, що, урахувавши специфіку системи управління СНД майбутніх юристів, є неможливим без представників адміністрацій ВНЗ та факультетів, адже вона як цілісне утворення формується згори, і наявність взаємодії на нижніх рівнях є наслідком сконструйованої системи на рівнях ректорату й деканату.

Для встановлення зазначених взаємозв'язків нами використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона, який визначається за такою формулою:

$$r = \frac{\sum(x_i - x_c)(y_i - y_c)}{\sqrt{\sum(x_i - x_c)^2 \sum(y_i - y_c)^2}},$$

де x_i, y_i – кількісні ознаки, що порівнюються, а x_c, y_c – їхні середні значення.

Для керівників кафедр і викладачів за кількісні ознаки ми прийняли інтенсивність управлінської діяльності щодо використання модулів управління СНД студентів. Зазначену інтенсивність ми обраховували, спираючись на відповіді респондентів на запитання опитувальників. При цьому рейтинг інтенсивності визначали як сумарну оцінку, отриману за виконання всіх модулів управління, зокрема, відповідь “Так” щодо певної управлінської дії суб'єкта оцінювалася в 2 бали, а “Частково” – в 1 бал.

Оскільки ми мали кілька оцінок підпорядкованих кожному керівникові кафедри викладачів (зазвичай, дві, проте взагалі – до п'яти), то за кількісну ознаку y_i бралось їхнє середнє арифметичне. Узагалі, для обрахунку коефіцієнта кореляції Пірсона на рівні експериментальної групи враховано думку 18 керівників кафедр та 47 викладачів, а контрольної – 6 завідувачів та 15 педагогів. Наведемо обраховані загальні результати:

– для експериментальної групи $r=0,58$. При цьому для обсягу вибірки ($n=22$) відповідають такі рівні значущості – 0,42 ($p=0,05$) та 0,54 ($p=0,01$). Таким чином, коефіцієнт кореляції перебуває в зоні значущості, що зумовлює безпосередній зв'язок між показниками управлінської активності керівників кафедр і викладачів;

– у контрольній групі $r=0,04$. Для вибірки з $n=6$ критичні значення коефіцієнту Пірсона дорівнюють 0,81 ($p=0,05$) та 0,91 ($p=0,01$), тобто зв'язок між управлінською інтенсивністю двох категорій суб'єктів відсутній.

Інша пара рядів значень зумовлена відомостями щодо управлінської активності викладачів і студентів. При цьому методика визначення інтенсивності управлінської діяльності викладачів була такою самою, як у попередньому випадку. Щодо студентів, то рівень їхньої активності в СНД визначався також шляхом експертної оцінки – опитування викладачів у межах вивчення їхньої навчальної дисципліни за шкалою “високий-середній-низький”. Характеристиці “високий” ставилися у відповідність 5 балів, “середній” – 3 бали, а “низький” – 1 бал. Опрацьовано відомості 49 викладачів експериментальної групи та 23 – контрольної. Результатами є такі висновки:

– коефіцієнт кореляції щодо членів групи формульовального експерименту: $r=0,63$. Для вибірки з обсягом $n=49$ критичними значеннями коефіцієнту кореляції є 0,28 ($p=0,05$) та 0,36 ($p=0,01$). Отже, коефіцієнт кореляції в цьому випадку належить до зони значущості, що підтверджує факт взаємозалежності інтенсивності управління СНД студентів викладачами та самими майбутніми фахівцями;

– в іншій (контрольній) групі – $r=0,37$. Для обсягу вибірки з $n=23$ критичними значеннями є 0,41 і 0,53. Тобто відповідний коефіцієнт потрапив до зони незначущості, і взаємозалежність інтенсивності управління викладачами та студентами констатувати неможливо.

Таким чином, нами встановлено взаємозалежність інтенсивності управління між певними рівнями відповідної системи для експериментальної групи, що підтверджує функціонування системи як такої. Водночас наявність ознак такої системи в контрольних групах не виявлено.

Ураховуючи факт доведення існування взаємозалежності інтенсивності управління СНД майбутніх юристів на всіх рівнях функціонування експериментальної системи в аспектах виконання його суб'єктами в цілісній єдності мотиваційної, конструктивної, організаційної, стимулювальної та контрольної функцій, можна зробити загальний висновок про справедливість висунутого припущення щодо наявності ізоморфної залежності якості взаємодії між ними й позитивним результатом усього відповідного управлінського процесу. Наведені факти засвідчують ефективність розробленої системи.

ВИСНОВКИ

У ході реформування освітньої галузі України на новому законодавчому підґрунті наявні теорія й практика підготовки майбутніх юристів у ВНЗ, як свідчать висвітлені в монографії результати дослідження, можуть генерувати більш високу соціально й особистісно значущу якість зазначеного процесу за загальної умови забезпечення цілісності управління СНД студентів.

Як ключове поняття здійсненого наукового пошуку відповідна цілісність є наслідком функціонування узгоджених між собою цілісностей методологічного, теоретичного й процесуального планів. Ідеться насамперед про такі характеристики цілісності управління СНД майбутніх юристів, як методологічна й психолого-педагогічна якісна повнота, адекватність між його цілями, функціями, змістом і технологією неперервного розвитку.

Методологічна повнота забезпечення цілісності цього процесу досягається розглядом предмета дослідження на різних рівнях нормативного аналізу – філософському, загально- й конкретно-методологічному, теоретичному й емпіричному.

На філософському рівні система управління СНД майбутніх юристів є соціальним запитом ВНЗ на створення такої цілісної сукупності взаємопов'язаних управлінських дій усіх його суб'єктів, яка функціонує на особистісній основі й спрямована на забезпечення діалектичного процесу реалізації потреб суспільства в розвитку правової культури й особистості студента в професійному становленні й розвитку як фахівця.

Уже на загальнонауковому рівні розгляду предмета дослідження з системних позицій він окреслюється як цілісна полісистемна й поліструктурна множина взаємопов'язаних компонентів різнорівневого управління СНД студентів, специфічними функціями яких є мотиваційна, конструктивна, організаційна, стимулювальна й контрольна, та які у своїй гармонійній єдності як неповторне синтетичне утворення здатні до виконання принципово нової функції забезпечення активності та результативності в досягненні якості підготовки майбутніх юристів.

Визначення системи управління СНД майбутніх юристів на конкретно-науковому культурологічному рівні передусім стало результатом з'ясування понять: “юридична культура”, “культура праці”, та “культура самостійної навчальної праці” в особистісному вимірі. У культурологічному аспекті вона трактується як цілісна сукупність взаємопов'язаних дій суб'єктів управління СНД студентів, які зорієнтовані на формування в них культури навчальної праці (культури правового мислення, мотиваційної культури навчальних

дій, культури техніки СНД та культури саморегуляції процесу самоуправління нею) як інструментальної цінності, засобу оволодіння ними юридичною культурою як найвищою професійною цінністю.

Застосування конкретно-наукового діяльнісного підходу до з'ясування сутності предмета наукового пошуку базувалося вже на усталеній у науці гуманістичній парадигмі структури педагогічної діяльності, компонентами якої вважають мотиваційно-орієнтаційний, змістовий, технолого-виконавчий та результативно-корегувальний. У логіці саме цієї парадигми система управління СНД майбутніх юристів є особливою діяльністю (до її структури входять такі взаємопов'язані компоненти, цільовий, мотиваційний, змістово-організаційний, стимулювальний та корекційно-оцінний), яка відбувається на підставі "суб'єкт-суб'єктної" взаємодії та під впливом системоутворюючих факторів – відповідних цілей, змісту, принципів, методів і засобів активізації цього специфічного освітнього менеджменту. Суб'єктами управління відповідною діяльністю виступають насамперед суб'єкти педагогічного спілкування: керівники освітнього закладу на рівнях ректорату, деканатів, кафедр; викладачі та студенти; учені та науково-методичні ради ВНЗ та його великих підрозділів.

На технологічному конкретно-науковому рівні система управління СНД майбутніх юристів діяльнісного виміру трансформується в послідовну й взаємопов'язану систему модулів управління цим процесом в узгодженій діяльності всіх його суб'єктів, яка віддзеркалює гуманістичний характер взаємодії між ними, специфічний локальний зміст управлінських функцій системного характеру, етапність у їх реалізації та спрямована на втілення різнорівневих цілей професійної підготовки.

Теоретичний рівень розгляду методологічно окресленої специфічної управлінської системи – це рівень її обґрунтування передусім способом моделювання. Функціональна модель системи управління СНД майбутніх юристів охоплює всі його рівні (інституціональний, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, рівень самоуправління) та всіх суб'єктів, сукупність продуктів їхньої управлінської діяльності, провідні зв'язуючі процеси – комунікації в горизонтальному та вертикальному вимірах і керівництво у вертикальному вимірі, а також віддзеркалює специфіку функцій суб'єктів цього освітнього менеджменту на різних рівнях.

Провідна властивість цієї моделі – цілісність – пронизує всі її рівні та продукти функціонування, зв'язуючі процеси та специфічні управлінські функції. Це відбувається передусім за рахунок адекватності між продуктами управління СНД студентів як його

цільовими орієнтирами на конкретних рівнях та специфічними функціями суб'єктів цього процесу, урахування особливостей провідних зв'язуючих процесів. На "сторожі" цілісності ідеального об'єкта стоїть і потенційно передбачена поступовість сукупності дій різних суб'єктів управління в напрямі створення конкретних його продуктів.

Модель чітко вказує на загальні структурні компоненти відповідної системи – мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулювальний і контрольний, підкреслює їх специфічність на всіх рівнях управління СНД студентів. Так, наприклад, ректоратом на інституційному рівні здійснюється системно-мотиваційна, конструктивні системно-концептуальна, нормативно-забезпечувальна та змістово-забезпечувальна, системно-організаційна й адміністративно-самоорганізаційна, системно-стимулювальна, системно-контролююча та адміністративно-самоконтролююча функції. До провідних функцій кафедри в системі управління СНД студентів належать: системно-мотиваційна, викладацько-мотиваційна, навчально-мотиваційна, змістово-конструктивна, навчально-проектувальна, функція створення навчальних і навчально-методичних матеріалів, навчально-організаційна, функція стимулювання педагогів та навчального стимулювання, функція педагогічного контролю та інші.

Ще один показник цілісності об'ґрунтованого теоретичного конструкту – його психолого-педагогічна якісна повнота. Ідеться як про опертя розробленої системи на психологічний механізм її функціонування – єдність професійної свідомості та самосвідомості особистості будь-якого суб'єкта управління СНД майбутніх юристів, так і про її підпорядкування спеціальним принципам. Визначено такі основні принципи управління СНД студентів юридичних спеціальностей на системному та технологічному рівнях: перетворення управлінських завдань на педагогічні; орієнтації управлінських дій на потреби майбутніх юристів; цілеспрямованої орієнтації системи управління освітнім процесом на формування культури навчальної діяльності студентів; єдності та гармонізації самостійної й аудиторної роботи студентів; накладання структури управління самостійною роботою майбутніх фахівців на загальну структуру управління навчальним процесом; поліфункціонального змісту процесу управління СНД майбутніх юристів та забезпечення його якості шляхом запровадження управлінської технології; полісуб'єктного характеру управління СНД студентів; усвідомлення змісту управлінської діяльності в сфері СНД майбутніх юристів усіма суб'єктами управління; постійного зворотного зв'язку між представниками різних рівнів управління та ін.

Розв'язання проблеми цілісності управління СНД майбутніх юристів на процесуальному рівні відбувалося під час експериментальної перевірки якості побудованої системи. Оцінка результатів формуального експерименту за мотиваційним, конструктивним, організаційним, стимулювальним і контрольним критеріями здійснювалася з використанням методів математичної статистики. На її основі закономірним є висновок про більш високу якість результатів функціонування цілісної системи управління СНД майбутніх юристів в експериментальних групах у порівнянні з наслідками використання традиційних відповідних управлінських систем у контрольних групах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов З. А. Понятийно-терминологический аппарат инновационной педагогической деятельности / З. А. Абасов // Философия образования. – 2006. – № 1 (15). – С. 56-62.
2. Абашкін Н. В. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень / Н. В. Абашкін // Радянська школа. – 1994. – № 3-4. – С. 41-44.
3. Авдєєнко А. П. Організація самостійної роботи студентів / А. П. Авдєєнко, Л. В. Дементій // Проблеми освіти : науково-методичний збірник. – К., 2003. – Вип. 33. – С. 246–250.
4. Авдєєнко А. П. Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів / Авдєєнко А. П., Дементій Л. В., Поляков О. Є. // Проблеми освіти : науково-методичний збірник. – К., 2001. – Вип. 24. – С. 108-111.
5. Акманова С. В. Развитие навыков самообучения у студентов университета: дис. ... канд. пед. наук / С. В. Акманова. – Магнитогорск, 2004. – 200 с.
6. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 239 с.
7. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
8. Алфімов В. М. Педагогічні основи організації навчально-виховного процесу в ліцеї : дис... доктора пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Алфімов. – К., 1997. – 438 с.
9. Алфімов В. М. Формування акмеологічної культури керівників загальноосвітніх шкіл / В. М. Алфімов // Рідна школа. – К, 2011. – № 4/5. – С. 57-58.
10. Аляктринский Б. С. Беседы о самовоспитании / Б. С. Аляктринский. – М. : Знание, 1977. – 176 с.
11. Андреева В. М. Методика активизации самостоятельной работы студентов ускоренного обучения / В. М. Андреева // Организация самостоятельной работы студентов в процессе изучения общественных наук. – Л., 1989. – Вып. 6. – С. 24-28.
12. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5-9.
13. Андрущенко В. П. Освіта України в світлі суспільних проблем і суперечностей / В. П. Андрущенко // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Х., 2002. – № 2. – С. 10-22.
14. Антонюк М. С. Психологічні особливості формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи / М. С. Антонюк // Сучасні педагогічні технології у вищій школі : науко-метод. зб. – К., 1995. – С. 111-113.
15. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України: науково-практичний посібник / Ануфрієв М. І., Бандурка О. М., Ярмиш О. Н. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.

16. Ануфрієв М. І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : довідник / [М. І. Ануфрієв, Ю. Б. Ірхін, М. Н. Курко та ін.]. – К. : МВС України; КІВС, 2003. – 80 с.
17. Арнольдov А.И. Введение в культурологию / А. И. Арнольдov. – М. : НАКиОЦ, 1993. – 352 с.
18. Арнольдov А. И. Человек и мир культуры : Введение в культурологию / А. И. Арнольдov. – М. : Изд-во МГИК, 1992. – 237 с.
19. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студентів та викладачів вищих навч. закладів / Артемчук Г. І., Курило В. М., Кочерган М. П. – К. : Форум, 2000. – 271 с.
20. Артюшина М. В. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / Артюшина М. В., Котикова О. М., Романова Г. М. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.
21. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М. : Высш. школа, 1980. – 368 с.
22. Арыдин В. М. Учебная деятельность студентов : справочное пособие для студентов, молодых преподавателей / В. М. Арыдин, Г. А. Атапов. – Донецк : ЕАИ-пресс, 2000. – 80 с.
23. Асадуллин Р.М. Формирование личности учителя как субъекта педагогической деятельности : дис... д-ра пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Р. М. Асадуллин. – М., 2000. – 389 с.
24. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1973. – 207 с.
25. Афанасьев В. Г. Научно-техническая революция, управление, образование / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1972. – 289 с.
26. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
27. Афанасьев М. В. Формування системи управління самостійною роботою студентів / М. В. Афанасьев, О. Б. Плоха // Економіка розвитку: науковий журнал. – Х., 2011. – № 1 (57). – С. 89-92.
28. Ахиезер А. С. Социокультурные механизмы циклов культуры / А. С. Ахиезер // Искусство в ситуации смены циклов : Междисциплинарные аспекты исследования художественной культуры в переходных процессах. – М. : Наука. – С. 116-135.
29. Базин К. В. Организация самостоятельной работы студентов в процессе дистанционного обучения / К. В. Базин // Труды СГА : научный сборник. – М., 2008. – № 10. – С. 39-44.
30. Байдак В. Ф. Организация самостоятельной работы студентов: методические рекомендации / В. Ф. Байдак. – Николаев, 1998. – 36 с.
31. Балицька Т. В. Актуальні завдання вдосконалення самостійної роботи студентів у системі вищої школи / Т. В. Балицька // Вісник Луганського національного педагогічного ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – 2004. – № 9. – С. 137–142.

32. Бас Г. Самостійна робота в системі індивідуального навчання учнів сільських шкіл / Г. Бас, Ю. Мельник // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 51-53.
33. Бегей В. М. Демократизація управління загальноосвітньою школою / В. М. Бегей. – Тернопіль : Книжк.-журн. вид-во “Тернопіль”, 1994. – 195 с.
34. Беляева А. В. Управление самостоятельной работой студентов / А. В. Беляева // Высшее образование в России : научный журнал. – М., 2003. – № 6. – С. 105-109.
35. Бенера В. Відображення проблеми самостійної роботи студентів у вітчизняній педагогічній думці / Валентина Бенера // Рідна школа. – 2011. – № 1-2. – С. 40-43.
36. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства : в 2 т. / Н. А. Бердяев. – М. : Искусство, 1994. – Т. 2. – 508 с.
37. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения : учебник для студентов педагогических вузов / В. П. Беспалько. – М. : Издательство института профессионального образования Министерства образования России, 1995. – 336 с.
38. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
39. Бесчастний В. М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: теорія, методологія та практика : монографія / В. М. Бесчастний. – Донецьк : Юго-восток, 2009. – 407 с.
40. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
41. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272с.
42. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
43. Бех І. Д. Як виховувати духовні цінності / І. Д. Бех // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №1. – С. 9-11.
44. Библер В. С. Культура. Диалог культур. Опыт определения / В. С. Библер // Вопросы философии. – М., 1989. – №6. – С. 31-42.
45. Виховання естетичної культури школярів: Навч. посіб. / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебникова та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – 153 с.
46. Білуха Т. М. Основи наукових досліджень: підручник для студ. економ. спец. вузів / Т. М. Білуха. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.
47. Блажко О. Індивідуальне навчально-дослідне завдання як форма організації самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання / О. Блажко, Т. Дабіжук // Рідна школа. – 2008. – № 3-4. – С. 37-39.
48. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
49. Богуславский М. В. XX век российского образования / М. В. Богуславский. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – 336 с.

50. Бойко Я. Організація самостійної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах / Я. Бойко // Рідна школа. – 2009. – № 10. – С. 19-23.
51. Бойченко С. Організація самостійної роботи учнів на уроках у малокомплектній школі / С. Бойченко // Початкова школа. – 2004. – № 1. – С. 51-53.
52. Болгарінова В. С. Культура і полікультурна освіта / В. С. Болгарінова, І. Ф. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 3–6.
53. Болонський процес у фактах і документах / упор. М. Ф. Степко та ін. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.
54. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / за ред. В. П. Андрущенка. – К. : НПУ, 2004. – 221 с.
55. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «Компас», 1997. – 64 с.
56. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «Компас», 1997. – 36 с.
57. Бондар А. Д. Лабораторні і практичні роботи у вищій школі / А. Д. Бондар, Л. А. Ранська. – К. : Вища школа, 1977. – 78 с.
58. Бондар А. Д. Семінарські заняття у вищій школі / А. Д. Бондар. – К. : Вища школа, 1974. – 77 с.
59. Бондарь В. И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В.И. Бондарь. – К. : Рад. шк., 1987. – 160 с.
60. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В. І. Бондар. – К. : Вересень, 1996. – 129 с.
61. Бондар С. П. Педагогічна технологія: становлення, термінологія, сутність, структура / С. П. Бондар // Школа першого ступеня : Теорія і практика : Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького держ. пед. ін-ту ім. Г.С. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький : Астон, 2002. – Вип. 2. – С. 5-15.
62. Борова Т. А. Створення системи професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу на засадах адаптивного управління / Т. А. Борова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, 2012. – №3. – С. 16-20.
63. Борова Т. А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / Т. А. Борова. – К., 2012. – 40 с.
64. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія : короткий курс лекцій / І. В. Бризгалов. – К. : МАУП, 2003. – 48 с.
65. Булангова-Топоркова М. В. Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие / М. В. Булангова-Топоркова. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2002. – 544 с.
66. Бульба Т. Ю. Характеристика психолого-педагогічної сутності самостійної навчальної діяльності студентів у процесі вивчення

мистецьких дисциплін / Т. Ю. Бульба // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 33. – С. 21-27.

67. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49-51.

68. Буряк В. К. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів / В. К. Буряк // Вища школа. – 2008. – № 5. – С. 10-24.

69. Буряк В. К. Умови та засоби самоосвіти студентів / В. К. Буряк // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 18-19.

70. Валєєв Р.Г. Формування пізнавальної самостійності курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України засобами інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Р.Г. Валєєв. – Луганськ, 2013. – 20 с.

71. Варданян Ю. В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием (на материале подготовки педагога и психолога) : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»; 19.00.07 «Педагогическая психология» / Ю. В. Варданян. – М., 1998. – 353 с.

72. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень : навч. посібник / В. А. Василенко – К. : ЦУЛ, 2002. – 420 с.

73. Васильєв Ю. В. Педагогическое управление в школе: методология, теория, практика / Ю. В. Васильев. – М. : Педагогика, 1990. – 140 с.

74. Вдовиченко Р. П. Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / Вдовиченко Р. П., Калініна Л. М., Чайка В. Д. ; за ред. Л. М. Калініної. – К.; Миколаїв : Вид-во "Іліон", 2007. – 528 с.

75. Вернадский В. И. Труды по философии естествознания / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 2000. – 503 с.

76. Вернидуб Р. М. Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі : навч. посібник / Р. М. Вернидуб – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 110 с.

77. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

78. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання / С. С. Вітвицька. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 207–208.

79. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.

80. Вознюк Т. Г. Менеджмент навчально-виховного процесу / Т. Г. Вознюк. – К. : Здоров'я, 2002. – 128 с.

81. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навч. закладів / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.

82. Волярська О. С. Формування управлінської компетентності керівників закладів освіти в умовах післядипломної підготовки / О. С. Волярська // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2013. – №1 (14). – С. 78-82.
83. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
84. Галус О. М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / О. М. Галус. – Київ, 2009. – 49 с.
85. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель. – СПб. : Наука, 2006. – 443 с.
86. Годник С. М. Самостоятельная деятельность студентов: некоторые основы самоорганизации / [С. М. Годник, Н. И. Вьюнова, Г. И. Якушева и др.]. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1994. – 20 с.
87. Голант Е. Я. О развитии самостоятельности и творческой активности учащихся в процессе обучения / Е. Я. Голант // Воспитание познавательной активности и самостоятельности учащихся. – Казань, 1969. – Ч. 1. – С. 36.
88. Головатий М. Ф. Навчи себе сам : [Навч.-метод. розробка] / М. Ф. Головатий. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : МАУП, 2005. – 132 с.
89. Головатый Н. Европейское и украинское образование – где точки единения? / Н. Головатый // Персонал. – 2004. – № 3. – С. 5-7.
90. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти як основний критерій розробки засобів реалізації сучасних технологій навчання / С. У. Гончаренко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2001. – Вип. 34. – С. 3-8.
91. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методичні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К., 1995. – 45 с.
92. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
93. Гончаров С. М. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: методичні аспекти : монографія / С. М. Гончаров, В. А. Гурін – Рівне : НУВГП, 2008. – 626 с.
94. Гончаров С. М. Науково-методичне забезпечення кредитно-модульної системи організації навчального процесу : монографія / С. М. Гончаров. – Рівне : НУВГП, 2005. – 267 с.
95. Горошкіна О. М. Магістерська робота: від задуму до захисту : методичний путівник / Горошкіна О. М., Нікітіна А. В., Попова Л. О. – Луганськ, 2004. – 21 с.
96. Гранов В. Д. В поисках духовной опоры / В. Д. Гранов, П. С. Гуревич, А. Т. Семченко. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 207 с.
97. Гранин Ю. Д. Глобализация и национализм: история и современность. Социально-философский анализ : дис. ... доктора

филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Ю. Д. Гранин. – М., 2008. – 329 с.

98. Граф В. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов / Граф В., Ильясов И. И., Ляудис В. Я. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 79 с.

99. Гребеньков Г. В. Человек в правовом бытии: Введение в правовую персонологию : монография / Г. В. Гребеньков. – Донецк : Донецкий юридический институт МВД Украины, 2013. – 540 с.

100. Гревцева В. Індивідуальна робота вчителів та самовиховання школярів / В. Гревцева // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 5. – С. 33-36.

101. Грищенко В. О. Самоменеджмент : навч. посіб. / Грищенко В. О., Архипов О. Г., Журомська Л. М.; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля; Холдинг МЖК “Мрія”. – Луганськ, 2006. – 192 с.

102. Грищенко О. В. Місце та роль самостійної роботи студентів у вивченні облікових дисциплін / О. В. Грищенко, В. О. Коцюбинська // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук.-прикл. праць. – Л., 2012. – Вип. 721. – С. 285-291.

103. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.

104. Гуревич П. С. Проблема целостности человека / П. С. Гуревич. – М.: Институт философии РАН, 2004. – 178 с.

105. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти : науково-методичний та навчальний посібник / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров; за заг. ред. В. Копейчикова. – К. : ВІРА–Р, 2003. – 505 с.

106. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.

107. Демченко О. С. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. С. Демченко // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С. 68-70.

108. Дидактика современной школы : пособие для учителей / [Б. С. Кобзарь, Г. Ф. Кумарина, Ю. А. Кусый и др.]; под ред. В. А. Онищука. – К. : Рад. шк., 1987. – 351 с.

109. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики : учеб. пособ. для слушателей ФПК директоров общеобразоват. школ и в качестве учеб. пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / под ред. М. Н. Скаткина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1982. – 219 с.

110. Діордіященко О. В. Самостійна робота студентів у ВНЗ / О. В. Діордіященко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Pedagogica/17894.doc.htm. – Заголовок з екрана.

111. Дробницкий О. Г. Моральная философия : Избранные труды / О. Г. Дробницкий ; Сост. Р. Г. Апресян. – М. : Гардарики, 2002. – 523 с.

112. Доповідна записка про стан впровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення

самостійної роботи студентів ВНЗ // Інформаційний збірник МОН України. – 2003. – № 2. – С. 10-14.

113. Дубко Ю. В. Управління органами внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: Спеціальна тактика. Частина загальна: навч. посіб. / за ред. В. П. Петкова. – К. : РВВ МВС, 2002. – 251 с.

114. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Тесей, 2003. – 352 с.

115. Ермолаева В. И. Организация самостоятельной работы студентов (на примере преподавания математики) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. И. Ермолаева. – Ульяновск, 2004. – 22 с.

116. Есарева З. Ф. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник для студентів вузів / З. Ф. Есарева. – К. : Центр навч. літератури, 2007. – 232 с.

117. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.

118. Євдокимов О. В. Ефективність нових технологій організації навчання студентів / О. В. Євдокимов // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 161-171.

119. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. В. Єльнікова. – Луганськ, 2005. – 44 с.

120. Єльнікова Г. В. Управлінська компетентність / Г. В. Єльнікова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

121. Жарова Л. В. Управление самостоятельной деятельностью учащихся : учеб. пособие / Л. В. Жарова. – Л. : ЛГПИ, 1982. – 75 с.

122. Жарова Л. В. Учить самостоятельности : Книга для учителя / Л. В. Жарова. – М. : Просвещение, 1993. – 205 с.

123. Жиркова З. С. Исследование условий самостоятельной работы студентов / Жиркова З. С., Скрыбина Ю. Н., Нурмухамедова Т. Н. // Успехи современного естествознания : научно-теоретический журнал. – 2011. – № 8. – С. 171-172.

124. Жуков А. Е. Организация самостоятельной работы студентов в высшей школе. Дидактические средства, технологии, программы : монография / А. Е. Жуков, А. В. Симоненко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 220 с.

125. Журавська Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у вищих закладах освіти / Л. М. Журавська // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, № 2. – С. 105-115.

126. Журавська Л. М. Компетенції викладача в управлінні самостійною роботою студентів / Л. М. Журавська // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 84-92.

127. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 192 с.

128. Загвязинский В. И. Теория обучения: современная интерпретация / В. И. Загвязинский. – М. : Академия, 2007. – 192 с.
129. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е. В. Заика // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 5. – С. 13-19; № 6. – С. 21-32.
130. Закон України „Про вищу освіту”. – К., 2002. – 36 с.
131. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України : навч.-метод. вид. / М. З. Згуровський ; МОНУ ; Нац. техн. ун-т України «Київський політ. ін.-т». – К. : НТУУ КПІ, 2006. – 544 с.
132. Зеленкова И. Л. Этика : учебное пособие для вузов / И. Л. Зеленкова. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 350 с.
133. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-н/Д. : Феникс, 1997. – 480 с.
134. Зінченко В. О. Студент і науково-дослідна робота / В. О. Зінченко // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 12.
135. Зубра А. С. Культура умственного труда студента : пособие для студентов высших учебных заведений / А. С. Зубра. – Минск : Дикта, 2006. – 228 с.
136. Зыкова Н. Ю. Методы математической обработки данных психолого-педагогического исследования : учебное пособие / Зыкова Н. Ю., Лапкова О. С., Хлоповских Ю. Г. – Воронеж : ИПЦ ВГУ, 2008. – 83 с.
137. Зюзіна Т. О. Теоретико-методологічні засади змісту культурологічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. О. Зюзіна. – Луганськ, 2010. – 42 с.
138. Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства: учебн. пособ. / [И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич и др.]; под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
139. Зязюн І. А. Культурна парадигма в практиці гуманітаризації і гуманізації сучасної освіти / І. А. Зязюн // Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2000 р., 12-13 груд. – К., 2001. – С. 40 – 43.
140. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 309 с.
141. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. В. Єльнікова. – Луганськ, 2005. – 44 с.
142. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие / И. Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
143. Іванюк І. В. Оцінювання освітніх проектів та програм : навч. посібник / І. В. Іванюк. – К. : Таксон, 2004. – 207 с.
144. Ильина Т. А. Программированное обучение и школа / Т. А. Ильина. – М. : Знание, 1968. – 31 с.

145. Ильин В. С. Формирование личности школьника (целостный процесс) / В. С. Ильин. – М. : Педагогика, 1984. – 144 с.
146. Каган В. И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе (Единая методическая система института: теория и практика) : науч.-метод. пособие / В. И. Каган, И. А. Сычеников. – М. : Высш. школа, 1987. – 143 с.
147. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание : избранные статьи / М. С. Каган – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 384 с.
148. Калашнікова С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / С. А. Калашнікова. – К., 2011. – 396 с.
149. Калініна Л. М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Л. М. Калініна. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 160 с.
150. Капица В. Ф. Культура труда как производительное творчество человека / В. Ф. Капица. – Киев : Вища школа, 1989. – 194 с.
151. Касярум К. В. Комунікативна компетентність викладача вищої школи / К. В. Касярум // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2013. – №2 (15). – С. 24-27.
152. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе (анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
153. Клокар Н. І. Теоретико-методологічні засади управління професійним розвитком педагогічних кадрів регіону / Н. І. Клокар // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2012. – №1 (10). – С. 59-62.
154. Ковалевский И. Организация самостоятельной работы студента / И. Ковалевский // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С. 112-118.
155. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. ; Ростов н/Д. : Изд. центр «МарТ», 2005. – 448 с.
156. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В. А. Козаков. – К. : Вища школа, 1990. – 246 с.
157. Коломієць А. М. Процес навчання як допомога в самостійній роботі студента / Коломієць А. М. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : зб. наук. праць. – К. ; Вінниця, 2000. – С. 370-373.
158. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : метод. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Коломієць. – К. : Вища школа, 2003. – 66 с.
159. Комар Ю. М. Самоменеджмент навчання : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Ю. М. Комар; Донецький ін-т ринку та соціальної політики. – Донецьк : ДІРСП, 2005. – 132 с.
160. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навч. посібник / В. Конобродська. – Житомир : Полісся, 2003. – 236 с.

161. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій / В. В. Корженко. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 303 с.
162. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К. : Україна, 2003. – 384 с.
163. Корнієнко І. А. Наукові основи курсової роботи : метод. рекомендації / І. А. Корнієнко. – Миколаїв, 2005. – 26 с.
164. Королева І. Б. Понятие и структура механизма управления продолжительностью жилищного инвестиционно-строительного цикла / И. Б. Королева // Проблемы и перспективы экономики и управления : материалы междунар. науч. конф., (г. Санкт-Петербург, апрель 2012 г.). – СПб., 2012. – С. 47-50.
165. Котова А. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі / А. Котова // Вісник Львівського університету. Сер. Педагогіка. – Л., 2009. – Вип. 25, ч. 3. – С. 250–256.
166. Коротяев Б. И. Учение – процесс творческий: книга для учителя: из опыта работы / Б. И. Коротяев – 2-е изд., доп. и испр. – М.: Просвещение, 1989. – 158 с.
167. Кочетов А. И. Педагогическое исследование / А. И. Кочетов. – М. : Просвещение, 1998. – 72 с.
168. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения : методологический анализ / В. В. Краевский. – М. : Педагогика, 1977. – 264 с.
169. Краевский В. В. Методология педагогического исследования : пособие для педагога-исследователя / В. В. Краевский. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. – 165 с.
170. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2006. – №2 (51). – С. 17–30.
171. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
172. Крутій К. Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти / К. Л. Кутій. – Запоріжжя, 2001. – 62 с.
173. Круть М. Організація самостійної діяльності учнів допоміжної школи / М. Кутій // Дефектологія. – 2002. – № 3. – С. 48-51.
174. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
175. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
176. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко – К. : Знання, 2007. – 447 с.
177. Кулагина А. А. Организация самостоятельной работы студентов как педагогическая проблема / А. А. Кулагина // Вестник Тверского государственного университета. Сер.: Педагогика и психология : научный журнал. – Тверь: Издательство Тверского государственного университета, 2010. – № 10. – С. 110-118.

178. Кулагина Е. В. Организация творческой самостоятельной работы студентов условиях прохождения учебного курса / Е. В. Кулагина // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология : научный журнал. – Тверь: Издательство Тверского государственного университета, 2011. – № 3. – С. 130-138.
179. Култаева М. Д. Футурологічні розвідки сучасної філософії освіти: теоретичні побудови та проблеми їх здійснення: (Ст. перша) / М. Д. Култаева // Філософська думка. – 2002.– №4. – С. 74-89.
180. Култаева М. Д. Футурологічні розвідки сучасної філософії освіти: теоретичні побудови та проблеми їх здійснення: (Ст. друга) / М. Д. Култаева // Філософська думка. – 2002.– №5. – С. 59-75.
181. Кучерявий А.О. Абітурієнт вищого навчального закладу МВС України: системні якості особистості / А. О. Кучерявий // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць. – Донецьк : Вид-во ДІВС при ДонНУ, 2004. – Вип. 1. – С. 333-341.
182. Кучерявий А. О. Альтернативні освітні системи і педагогічні технології : програма курсу та методичні матеріали щодо її реалізації / А. О. Кучерявий. – Донецьк : облППО, центр «Витоки», 2005. – 52 с.
183. Кучерявий А. О. Аспект діяльності педагога в системі проєктувальних принципів управління самостійною роботою майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць. – Кривий ріг, 2013. – Вип. 38. – С. 51-55.
184. Кучерявий А. О. Базові принципи функціонування системи управління самостійною роботою майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. – Київ-Вінниця, 2013. – Вип. 36. – С. 331-335.
185. Кучерявий А. О. Взаємодія деканату і кафедри в управлінні самостійною роботою майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Сучасні інновації в педагогіці вищої школи : тези доповідей наук.-теор. конф. (м. Київ, 29 листопада 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 35-37.
186. Кучерявий А. О. Закономірності педагогічного управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету. Серія “Педагогічні науки” : науковий журнал. – Черкаси, 2013. – № 12 (265). – С. 66-72.
187. Кучерявий А. О. Зміст морально-психологічних характеристик працівника міліції / А. О. Кучерявий // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 груд. 2009 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2009. – С. 161-164.
188. Кучерявий А.О. Категорія національної свідомості як актуальна проблема юридичної педагогіки / А. О. Кучерявий // Актуальні проблеми формування національної самосвідомості під час навчання у вищих навчальних закладах : матеріали круглого столу 22 жовтня 2010 року. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 62–66.

189. Кучерявий А.О. Критерії оцінювання якості управління самостійною роботою майбутніх юристів з боку викладачів / А. О. Кучерявий // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія "Педагогіка, психологія і соціологія" : збірник наукових праць. – Донецьк, 2013. – Випуск 2 (14). – С. 56-60.

190. Кучерявий А. О. Майбутній юрист в системі управління самостійною роботою студентів / А. О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки" : науковий журнал. – Черкаси, 2013. – № 37 (290). – С. 54-59.

191. Кучерявий А. О. Механізм управління самостійною роботою майбутніх юристів діяльності деканату / А. О. Кучерявий // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал. – Луцьк, 2014. – № 1(278). – С. 128-132.

192. Кучерявий А. О. Моральні якості особистості правоохоронця як цілісні властивості його особистості та цільовий орієнтир підготовки фахівців у ВНЗ системи МВС України / А. О. Кучерявий // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2008. – Вип. 18. – Ч.1. – С. 111-117.

193. Кучерявий А. О. Основи самостійної навчальної діяльності : навч. посібник / А. О. Кучерявий, М. В. Балко. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2010. – 200 с.

194. Кучерявий А. О. Основи самостійної навчальної діяльності : методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять (для курсантів усіх факультетів) / А. О. Кучерявий . – Донецьк : Цифрова типографія, 2009 – 60 с.

195. Кучерявий А. О. Основи самостійної навчальної діяльності : методичні рекомендації для підготовки до семінарських та практичних занять (для студентів денної форми навчання факультету права) / А. О. Кучерявий. – Донецьк : Цифрова типографія, 2009 – 79 с.

196. Кучерявий А. О. Основні напрями та можливості вдосконалення процесу формування національної свідомості особистості курсанта ВНЗ України / А. О. Кучерявий // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – № 17(133) вересень. – С. 29-36.

197. Кучерявий А. О. Особистісний аспект у проектувальних принципах управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів А. О. Кучерявий // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми, 2013. – №6 (32). – С. 299-305.

198. Кучерявий А. О. Особливості впливу складових національної ідентичності на якість навчання курсантів та студентів / А. О. Кучерявий // Актуальні проблеми формування національної самосвідомості під час навчання у вищих навчальних закладах: матеріали круглого столу (г. Донецьк, 16 жовтня 2009 року). – Донецьк: ДЮІ, 2009. – С. 76-80.

199. Кучерявий А.О. Особливості професійно-духовного становлення особистості в ході набуття юридичної освіти // А. О. Кучерявий // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : Всеукраїнська науково-практична конференція,

22 квітня 2011 року, Запоріжжя : матеріали у 2 ч. – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2011. – Ч.1. – С. 202–206.

200. Кучерявий А. О. Організація самостійної роботи курсантів 1-го курсу : методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять (для курсантів усіх факультетів) / А. О. Кучерявий. – 2-ге вид., випр. і допов. – Донецьк : Норд Комп'ютер, 2008 – 57 с.

201. Кучерявий А. О. Організація самостійної роботи студентів 1-го курсу : методичні рекомендації для підготовки до семінарських та практичних занять для (студентів денної форми навчання факультету права) / А. О. Кучерявий. – 2-ге вид., випр. і допов. – Донецьк: Норд Комп'ютер, 2008 – 81 с.

202. Кучерявий А. О. Оцінні критерії діяльності деканату як суб'єкта управління самостійною роботою майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Наукова скарбниця освіти Донеччини : наук.-метод. журнал. – Донецьк, 2013. – № 4. – С. 46-50.

203. Кучерявий А. О. Педагогічні умови формування культури навчальної діяльності студента вищого навчального закладу як риси особистості / А. О. Кучерявий // Наукова скарбниця освіти Донеччини : наук.-метод. журнал. – Донецьк, 2009. – № 2. – С. 71-75.

204. Кучерявий А. О. Педагогічні якості особистості майбутнього правоохоронця як цінності-цілі його фахової підготовки у вищому навчальному закладі МВС України / А. О. Кучерявий // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. – Бердянськ, 2008. – № 3 (ч. 1). – С. 165-169.

205. Кучерявий А. О. Підготовка педагогів до проектування самостійної роботи студентів у системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Слов'янськ, 2013. – Спецвип. 13. – Ч.1. – С. 28-33.

206. Кучерявий А. О. Предмет і засоби комунікації між суб'єктами управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей / А. О. Кучерявий // Вісник Харківської державної академії культури : збірник наукових праць. – Харків, 2013. – Вип. 41. – С. 285-291.

207. Кучерявий А. О. Провідні критерії якості організації самостійної навчальної діяльності студентів у вищому навчальному закладі / А. О. Кучерявий // Сучасні стратегії та технології підготовки фахівців у вищій школі : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Донецьк, 28 березня 2012 року). – Донецьк: ДонНУ, 2012. – С. 133-136.

208. Кучерявий А. О. Психологический тренинг как средство реализации педагогических технологий / А. О. Кучерявий // Психологические техно-логии в экстремальных видах деятельности : материалы V Международной научно-практической конференции (г. Донецк, 28-29 мая 2009 года). – Донецк: ДЮИ, 2009. – С. 242-244.

209. Кучерявий А. О. Складники навчального навантаження викладача як суб'єкта системи управління самостійною роботою студентів / А. О. Кучерявий // Наукові записки Ніжинського державного

університету імені Миколи Гоголя. Серія “Психолого-педагогічні науки” : збірник наукових праць. – Ніжин, 2013. – № 2. – С. 29-34.

210. Кучерявий А. О. Структурі національної ідентичності у сучасних поглядах на особистість правоохоронця та перспектива їх застосування у вищій школі МВС України / А. О. Кучерявий // Актуальні проблеми формування національної самосвідомості під час навчання у вищих навчальних закладах: матеріали круглого столу (г. Донецьк, 10 жовтня 2008 року). – Донецьк: ДЮО, 2008. – С. 121-126.

211. Кучерявий А. О. Структура системи управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – Рівне, 2014. – №. 1 (77). – С. 19-21.

212. Кучерявий А. О. Суб'єктно-діяльнісні особливості процесу організації самостійної навчальної діяльності в юридичних навчальних закладах / А. О. Кучерявий // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Сер.: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2011. – Вип. 33, ч. 1. – С. 142-147.

213. Кучерявий А. О. Технологічна модель управління змістом самостійної роботи майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Педагогічний альманах : зб. наукових праць. – Херсон, 2013. – Вип. 20. – С. 223-228.

214. Кучерявий А. О. Технологія управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів на рівні керівника кафедри / А. О. Кучерявий // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14-15 лютого 2014 р.). – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 183-186.

215. Кучерявий А. О. Технологічно-проектувальні принципи управління самостійною навчальною діяльністю студентів / А. О. Кучерявий // Педагогічний дискурс : збірник наукових праць. – Хмельницький, 2013. – Вип. 14. – С. 275-279.

216. Кучерявий А. О. Тренінгові вправи як предмет управління самостійною роботою курсантів та студентів юридичних спеціальностей / А. О. Кучерявий // Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 24 травня 2013 р.). – Донецьк : ДЮО МВС України, 2013. – С. 250-253.

217. Кучерявий А. О. Умови формування морально-правових переконань майбутніх юристів як складової правової свідомості / А. О. Кучерявий // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : III всеукраїнська науково-практична конференція, 23 квітня 2010 року, Запоріжжя : матеріали : у 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – Ч.2. – С. 208–215.

218. Кучерявий А. О. Управління підготовкою юриста через проектування самостійної роботи / А. О. Кучерявий // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 511-513.

219. Кучерявий А. О. Управління самостійною роботою майбутніх юристів : проєктувальний підхід щодо визначення завдань / А. О. Кучерявий // Застосування інноваційних технологій у підготовці фахівців з економіки, фінансів, педагогіки та права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 20–21 червня 2013 р.). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. – С. 30-32.

220. Кучерявий А. О. Функції ректорату в системі управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Збірник наукових праць Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2013. – №. 9-10. – С. 118-124.

221. Кучерявий А. О. Функціональні характеристики самостійної роботи майбутніх юристів у контексті управління самостійною навчальною діяльністю студентів / А. О. Кучерявий // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія “Педагогіка, психологія і соціологія” : збірник наукових праць. – Донецьк, 2012. – Випуск 11 (202). – С. 95-98.

222. Кучерявий А. О. Функціонування системи управління самостійною роботою майбутніх юристів: принципи добору навчальних завдань / А. О. Кучерявий // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини – Умань, 2013. – Ч. 2. – С. 261-266.

223. Кучерявий А. О. Цілі та завдання системи управління самостійною роботою студентів юридичних спеціальностей / А. О. Кучерявий // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : науковий журнал. – Житомир, 2013. – №5 (71). – С. 53-56.

224. Кучерявий А. О. Цільові орієнтири педагогічної діяльності кафедр вищих навчальних закладів МВС України щодо підготовки фахівців-правоохоронців (теоретичний аспект) : науково-практичні рекомендації (для науково-педагогічних працівників та ад'юнктів вищих навчальних закладів МВС України) / А. О. Кучерявий. – Донецьк: НОРД Комп'ютер, 2008 – 48 с.

225. Кучерявий А. А. Модули управления самостоятельной учебной деятельностью будущих юристов / А. А. Кучерявий // Теория и практика педагогической науки в современном мире : традиции, проблемы, инновации : материалы Международной научно-практической конференции (г. Новокузнецк 19 февраля 2014 г.). – Новокузнецк : Издательство КузГПА, 2014. – Ч.1. – С. 159-163.

226. Кучерявий А. А. Требования к подготовке специалиста отрасли права: ожидания государства и общества / А. А. Кучерявий // Security Theory and Practice. – 2011. – №3. – P. 19-26.

227. Кучерявий А. А. Управление самостоятельной работой студентов в юридических институтах Украины / А. А. Кучерявий // Мир образования – образование в мире : научно-методический журнал. – М., 2013. – №3. – С. 71-77.

228. Кучерявий А.А. Учебные ролевые игры и формирование нравственно-правовых убеждений курсантов / А. А. Кучерявий // Инновационные технологии обучения в вузе в условиях перехода на

двухуровневую систему образования : материалы международной науч.-метод. конф. – Краснодар: Краснодарский ун-т МВД России, 2010. – С. 91–94.

229. Кучерявый А. А. Формирование нравственно-правовых убеждений курсантов посредством тренинговых занятий / А. А. Кучерявый // Психологічні технології в екстремальних видах діяльності : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 20-21 травня 2010 року). – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 139–140.

230. Кучерявый А. А. Функции деканата в системе управления самостоятельной работой будущих юристов / А. А. Кучерявый // Открытое и дистанционное образование : научно-методический журнал. – Томск, 2014. – №1 (53). – С. 12-17.

231. Кучерявый А. А. Этапы управления самостоятельной работой студентов юридических специальностей / А. А. Кучерявый // Известия Уральского федерального университета. Серия 1 “Проблемы образования, науки и культуры” : журнал. – Екатеринбург, 2013. – №4 (119). – С. 104-110.

232. Ламекіна Г. Самостійна діяльність учнів на уроках географії / Г. Ламекіна // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – № 41. – С. 13-17.

233. Ламекіна Г. Самостійна робота учнів у процесі вивчення географії / Г. Ламекіна // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 40-42.

234. Ландэ Д. В. Поиск знаний в интернет. Профессиональная работа / Ландэ Д. В. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2005. – 72 с.

235. Левина Л. М. Организация самостоятельной работы студентов в условиях перехода на двухуровневую систему высшего профессионального образования : (метод. пособие для преподавателей вузов) / Л. М. Левина. – Н.-Новгород : Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского, 2010. – 96 с.

236. Левитан К. М. Юридическая педагогика : учебник / К. М. Левитан. – М. : Норма, 2008. – 432 с.

237. Левченко О. А. Психологические проблемы менеджмента в педагогическом творчестве / Левченко О. А., Третьяченко В. В., Хрыков Е. Н. – Луганск : Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 2000. – 144 с.

238. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения : В 2-х т. – Т. II. – М. : Педагогика, 1983. – С. 94-231.

239. Леонтьев А. Н. Философия психологии : из научного наследия / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 285 с.

240. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96с.

241. Липецкий О. П. Психолого-педагогические основы познавательной самостоятельности личности / О. П. Липецкий // Теоретико-методические проблемы воспитания детей та учнівської молоді. – К., 2011. – С. 79-88.

242. Лихолетова В. К. Самостійна позааудиторна робота студентів з курсу методики розвитку мови і навчання грамоти за КМСОНП / В. К. Лихолетова. – Володимир-Волинський, 2008. – 32 с.

243. Літвінова І. М. Засоби активізації самостійної роботи студентів заочної форми навчання при вивченні гуманітарних дисциплін / І. М. Літвінова, В. М. Явтушенко // Гуманітарна складова вищої освіти : проблеми та перспективи. Статті та тези : Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14–15 квіт. 2011 р.). – Х., 2011. – С. 295–297.
244. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х. : ОВС, 2002, – 400 с.
245. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В. І. Лозова. – Х. : ОВС, 2000. – 164 с.
246. Луговий В. І. Управління якістю викладання у вищій школі: теоретико-методологічний і практичний аспекти // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / [В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін.] ; за заг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. – К., 2011. – Розд. 1, [підрозд. 1.1]. – С. 5–34.
247. Луговий В. І. Формування ціннісної компетентності науково-педагогічних працівників – важлива умова їх успішної діяльності в сучасній вищій школі / В. І. Луговий // Проблеми освіти : наук. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – Вип. 63, ч. 1. – С. 3–9.
248. Лудченко А. А. Основы научных исследований : учеб. пособие / А. А. Лудченко. – К. : Знание, КОО, 2000. – 114 с.
249. Лукашевич Н. Самоменеджмент : как достигнуть успеха в деловой карьере / Н. Лукашевич; Харьковский гуманитарный ин-т “Народная украинская академия”. – Харьков : ОКО, 1998. – Кн. 1: Деловая карьера: путь к успеху. – 126 с.
250. Лукашевич Н. Самоменеджмент. Теория и практика : учебник / Н. Лукашевич. – К. : Ника-Центр, 2007. – 344 с.
251. Лукашевич Н. П. Самоменеджмент: как достигнуть успеха в деловой карьере / Н. П. Лукашевич, О. Н. Лукашквич. – Харьков : ОКО, 1998. – Кн. 2 : Практикум деловой карьеры. – 327 с.
252. Лутай В. С. Розробка сучасної філософії освіти на засадах синергетики / В. С. Лутай // Вища освіта України. – 2009. – №1. – С. 33-35.
253. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : навчальний посібник / В. С. Лутай. – К.: Центр “Магістр-S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
254. Луценко Г. В. Теоретико-методологічні засади фундаменталізації фізичної освіти у вищій школі : дидактичний і управлінський аспекти : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.06 / Г. В. Луценко ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2014. – 40 с.
255. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (українська мова)” / О. В. Любашенко – К., 2008. – 45 с.

256. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу / О. Ляшенко // Моніторинг якості освіти : світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. І. Локшиної. – К., 2004. – С. 9-14.

257. Ляшова Н. М. Особливості самостійної роботи студентів магістратури / Н. М. Ляшова // Вісник Луганського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Луганськ, 2011. – №20 (231). – С. 220-229.

258. Максимов О.С. Педагогічна технологія навчання як необхідність сучасної освіти / О. С. Максимов, Т. М. Ткаченко, Т. О. Шевчук // Наук. вісник Мелітопольського державного педагогічного інституту. – Мелітополь: ТОВ «КІВІ», 1998. – Вип.1. – С. 35-38.

259. Малихін О. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самостійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів / О. Малихін // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 25-29.

260. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / О. В. Малихін. – Кривий Ріг: Видав. дім, 2009. – 307 с.

261. Малихін О. В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. В. Малихін. – Х., 2009. – 44 с.

262. Малихіна В. М. Організаційно-методичне забезпечення управління інноваційною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів в умовах великого міста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Малихіна. – К., 2005. – 22 с.

263. Малькова З. А. Качество образования в школе / З. А. Малькова // Перспективы : вопросы образования. – 1990. – № 1. – С. 27-37.

264. Мамаєв Л. Нові технології навчання у ВНЗ / Л. Мамаєв, О. Романюк // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 16-22.

265. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.

266. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

267. Махмутов М. И. Проблемное обучение : основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 368 с.

268. Мачинська Н. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів при вивченні дисциплін загальнопедагогічного циклу / Н. Мачинська. – К.: Міленіум, 2006. – 28 с.

269. Машбиц Е. И. Компьютеризация обучения: проблемы и перспективы / Е. И. Машбиц. – М.: Знание, 1986. – 80 с.

270. Межириков В. А. Введение в педагогическую деятельность / В. А. Межириков, М. Н. Ермоленко. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 267 с.

271. Мельнер В. С. Очерк теории темперамента. 2-е изд. / В. С. Мельнер. – Пермь : КП изд-во, 1973. – 291 с.
272. Мельникова И.Н. Управление качеством подготовки специалистов в системе работы заведующего кафедрой / И. Н. Мельникова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – №2 (151) – С. 153-168.
273. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М. : «Дело», 1992. – 702 с.
274. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
275. Методика підготовки та проведення комплексних рольових ігор у вищих навчальних закладах системи МВС України : навч.-метод. посібник (для курсантів, студентів, слухачів) / [Шульга А. О., Щербатих В. Ю., Ярмач О. М. та ін.]. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2008. – 49 с.
276. Методические указания по организации самостоятельной работы студентов / сост. А. Г. Антонец. – Ташкент : ТашГТУ, 2011. – 105 с.
277. Методичні матеріали для проведення семінарських та практичних занять із спеціального курсу «Прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих дій» для курсантів 4-го курсу слідчо-криміналістичного факультету / укл. : Шульга А. О., Коваленко Е. Д. – Донецьк : ДЮІ, 2009. – 116 с.
278. Микельсон Р. М. О самостоятельной работе учащихся / Р. М. Микельсон. – М. : Учпедгиз, 1963. – 176 с.
279. Милованова Г. В. Организация самостоятельной работы студентов в условиях реализации двухуровневого высшего профессионального образования / Г. В. Милованова, И. В. Харитоновна // Интеграция образования: научно-методический журнал. – Саранск : ФГБОУ ВПО «МГУ им. Н. П. Огарёва», 2012. – № 4 (69). – С. 41-47.
280. Мильнер Б. З. Системный подход к организации управления / Мильнер Б. З., Евенко Л. И., Раппорт В. С. – М. : Экономика, 1983. – 225 с.
281. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Академия, 2004, 320 с.
282. Михайлишин Р. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів / Романа Михайлишин // Вісник Львівського університету. Сер. педагогічна. – 2011. – Вип. 27. – С. 91-99.
283. Михальченко М. І. Філософія освіти і соціокультурна теорія / М. І. Михальченко // Філософія освіти. – Київ: Майстер-клас, 2005, №1. – С. 38-51.
284. Мищенко А. И. Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. И. Мищенко. – М, 1992. – 387 с.
285. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / укл.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. Л. Левківський, Ю. В. Сухарніков. – К. : Вид-во НМЦВО МОНУ, 2004. – 24 с.

286. Молибог А. Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе / А. Г. Молибог. – Минск : Вышэйшая школа, 1975. – 288 с.

287. Монастирський В. М. Роль і місце професійно орієнтованих дисциплін у формуванні професійної компетентності майбутніх правоохоронців / В. М. Монастирський // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2011. – № 2. – С. 29-32.

288. Монастирський В. М. Організація процесу професійного самовдосконалення курсантів вищих навчальних закладів МВС України : наук.-метод. рекомендації. – Донецьк : НД та РВВ ДЮОІ, 2005. – 80 с.

289. Монастирський В. М. Особливості професійного навчання та профорієнтаційної роботи в навчальних закладах МВС України / В. М. Монастирський // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2010. – № 2. – С. 99-101.

290. Монастирський В. М. Шляхи оптимізації самоосвітньої компетентності працівників міліції в системі службової підготовки / В. М. Монастирський // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/vnadps/2011_1/11mvmssp.pdf.

291. Монахов В. М. Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии / В. М. Монахов. // Педагогика. – М., 1997. – № 6. – С. 26-31.

292. Мороз І. В. Структура дипломних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І. В. Мороз. – К. : Вища шк., 1997. – 56 с.

293. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посібник / Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І.; за ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.

294. Мухіна Г. В. Дидактичні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів вищих юридичних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Мухіна. – Київ, 2012. – 20 с.

295. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К. : ЦУЛ, 2007. – 224 с.

296. Насейкина Л. Ф. Организация самостоятельной работы студентов вуза средствами электронных образовательных изданий и ресурсов / Л. Ф. Насейкина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 2. – С. 167-173.

297. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом / [Десятов Т. М., Коберник О. М., Тевлін Б. Л., Чепурна Н. М.]. – Харків : Основа, 2003. – 240 с.

298. Наукова організація самостійної роботи студентів педагогічного вузу: методичні поради та рекомендації / уклад. : В. І. Капаціна, І. В. Внукова; за заг. ред. В. І. Сипченка. – [5-те вид. (допов. та переробл.)]. – Слов'янськ : Видав. центр СДПУ, 2005. – 72 с.

299. Наумов Б. Н. Теоретические основы целостной педагогической деятельности / Б. Н. Наумов. – Харьков : из-во “Основа” ХГПИ, 1994. – 379 с.
300. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – 24 квіт. – 1 трав. – С. 2-4.
301. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 319 с.
302. Ніколайчук І. В. Переваги та недоліки самостійної роботи студентів / І. В. Ніколайчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbuu.gov.ua/Portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2010_2/Nikol.pdf. – Заголовок з екрана.
303. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навчальний посібник / Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
304. Новиков Д. А. Управление проектами: организационные механизмы : учеб. пособие / Д. А. Новиков. – М. : ПМСОФТ, 2007. – 140 с.
305. Огнев'юк О. В. Принцип модульності в історії освіти / О. В. Огнев'юк, А. В. Фурман – К., 1995. – Ч. 1. – 85 с.
306. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : монографія / В. В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.
307. Онищук В. О. Активізація навчання старшокласників / В. О. Онищук. – К. : Рад. школа, 1978. – 128 с.
308. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л. В. Онучак. – К., 2002. – 18 с.
309. Організація діяльності патрульної служби МВС України : науково-практичні рекомендації / [Бесчастний В. М., Делія Ю. В., Василенко І. К., Міронов Ю. О.]. – Донецьк : Донецький юрид. ін-т ЛДУВС, 2007. – 96 с.
310. Організація та методика проведення науково-педагогічних досліджень : посібник для студ. вищих навч. закладів / М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, К. К. Потапенко, З. М. Шалік. – К. : Ленвіт, 2004. – 144 с.
311. Ординський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / В. Л. Ординський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 372 с.
312. Освітній менеджмент в умовах змін : навч. посіб. / [Л. Калініна, Л. Карамушка, Т. Сорочан, Р. Шиян та ін.] / За заг. ред. В. Олійника, Н. Протасової та ін. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2011. – 308 с.
313. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.]; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А. С. К., 2001. – 256 с.
314. Основи організації праці керівних кадрів вищої школи : навч. посіб. для слухачів оч.-дистанц. курсів підвищ. кваліфікації кер. кадрів вищ. шк. / В. А. Семиченко, О. С. Снісаренко, Л. П. Сніцар, Г. О. Штомпель. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 187 с.

315. Основні вимоги до дипломних та випускних робіт студентів-філологів : метод. рекомендації / уклад.: О. Штонь, В. Буда. – Тернопіль, 2000. – 21 с.

316. Павлов А. Н. Методы обработки экспертной информации : учебн.-метод. пособ. / А. Н. Павлов, Б. В. Соколов. – СПб. : ГУАП, 2005. – 42 с.

317. Панасенко Е. Самостійна робота студентів у вищому педагогічному навчальному закладі / Е. Панасенко // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 22-24.

318. Пасмор Н. П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Н. П. Пасмор; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 20 с.

319. Пашенко Г. Проблеми організації самостійної роботи студентів / Г. Пашенко // Проблеми освіти : наук.-метод зб. – К., 2003. – Вип. 31. – С. 309–316.

320. Педагогика / Под. ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1983. – 608 с.

321. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособие / отв ред. С. И. Самыгин. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 544 с.

322. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, О. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.

323. Педагогічна і психологічна науки в Україні : Зб. наук. пр.: У 5 т. / АПН України; Ред. рада: В. Г. Кремень, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко та ін. – К. : Пед. думка, 2007. – Т. 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. – 398 с.

324. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 363 с.

325. Педагогічні основи самостійної роботи студентів / О. Л. Жук та ін. – Мінськ : РВИШ, 2005. – 111 с.

326. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : [монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 503 с.

327. Педагогічні умови формування професійних навичок курсантів у вищих навчальних закладах МВС України : монографія / В. М. Монастирський. – Донецьк : ДЮО, 2011. – 240 с.

328. Перетятко В. В. Рівень інтелектуального розвитку як складова дидактичної адаптації студента-першокурсника університету / В. В. Перетятко // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2010. – №2 (13). – С. 223–226.

329. Перетятко В. В. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів-першокурсників університетів / В. В. Перетятко // Педагогічні науки та освіта : зб. наук. праць Запорізького обл. ін-ту післядипломної пед. освіти. – Запоріжжя, 2010. – Вип. VI. – С. 135–141.

330. Перетятко В. В. Роль консультації як організаційної форми у дидактичній адаптації студентів-першокурсників університетів / В. В. Перетятко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – № 14. – С. 121–124.
331. Перспективні освітні технології : наук.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Сазоненко. – К. : Гопак, 2000. – 560 с.
332. Петрова А. В. Дидактичні умови організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів / А. В. Петрова // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 16-19.
333. Пехота О. М. Курсова робота із психолого-педагогічних дисциплін : метод. рекомендації / О. М. Пехота, І. І. Баріхашвілі. – Миколаїв : Іліон, 2006. – 40 с.
334. Пидкасистый П. И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов / П. И. Пидкасистый. – М. : Пед. общество России, 2005. – 144 с.
335. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся. Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1972. – 183 с.
336. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении : учебное пособие / П. И. Пидкасистый, Б. И. Коротяев. – М. : МГПИ, 1978. – 77 с.
337. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
338. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / В. С. Пикельная. – Кривой Рог, 1993. – 373 с.
339. Пікельна В. С. Управління школою : у 2 ч. / В. С. Пікельна. – Х. : Видавнича група «Основа», 2004. – Ч. 1. – 112 с.
340. Платова Н. Формуємо уміння вчитися самостійно / Н. Платова // Початкова освіта. – 2005. – № 10. – С. 4-6.
341. Плигин А. А. Психология познавательных стратегий школьников в индивидуализации образования : автореф. дис. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / А. А. Плигин. – М., 2009. – 56 с.
342. Подласый И. П. Педагогика : учебник для студ. высших пед. учеб. заведений / И. П. Подласый. – М. : Просвещение, 1996. – 432 с.
343. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование : социально-философское исследование / С. И. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
344. Положення про навчально-наукові та кваліфікаційні роботи студентів. – К. : КДЛУ, 1999. – 46 с.
345. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика. / Я. А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.

346. Попов Ю. Организация самостоятельной работы студентов в бакалаврате / Попов Ю., Орбинский В., Полеснов В. // Высшее образование в России . – 1998. – № 4. – С. 87-89.

347. Потеев М. И. Практикум по методике обучения во вузах : учеб. пособие / М. И. Потеев. – М. : Высш. школа, 1990. – 94 с.

348. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2000. – 302 с.

349. Применение статистических методов в психолого-педагогических исследованиях : учебное пособие / Сост. С. В. Нужнова. – Троицк : ЧелГУ, 2005. – 120 с.

350. Проектування самостійної роботи студентів юридичних спеціальностей : навч. посіб. / [А. О. Кучерявий, М. Л. Шелухін, В. В. Кадала та ін.]; за заг. ред. А. О. Кучерявого. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. – 200 с.

351. Про затвердження державних вимог до акредитації напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №689 від 13.06.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1108-12>.

352. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти і науки України №450 від 07.08.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>.

353. Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : Наказ міністерства освіти України №161 від 02 червня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93. – Заголовок з екрана.

354. Прокопенко А. І. Система перспективного управління у вищому навчальному закладі / А. І. Прокопенко // Новий колегіум. – Харків, 2012. – № 2. – С.25-35.

355. Прокопенко А. І. Теоретико-методичні засади перспективного управління у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / А. І. Прокопенко. – Луганськ, 2012. – 44 с.

356. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології : Навч. посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов. – Х. : Колегіум, 2005. – 224 с.

357. Пуховська Л. П. Активізація навчання в системі самостійної роботи у вищій школі США / Л. П. Пуховська // Вища і середня педагогічна освіта : наук.-метод. зб. – К., 1993. – Вип. 16. – С. 62-68.

358. Ракитов А. И. Новый подход к взаимосвязи истории, информации и культуры: пример России / А. И. Ракитов // Вопросы философии. – М., 1994. – №4. – С. 14–34.

359. Резник С. Д. Управление кафедрой : учебник / С. Д. Резник. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 635 с.

360. Рижигов В. С. Теоретичні і методологічні основи конструювання цільових моделей професійної підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. С. Рижигов. – Луганськ, 2013. – 40 с.

361. Рижигов В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В. С. Рижигов. – Херсон : ООО «Айлант». – 280 с.

362. Рогинский В. М. Азбука педагогического труда : пособие для начинающего преподавателя технического вуза / В. М. Рогинский. – М. : Высшая школа, 1990. – 112 с.

363. Рогов Е. И. Учитель как объект психологического исследования : пособие для школьных психологов по работе с учителем и педагогическим коллективом / Е. И. Рогов. – М. : ГИЦ ВЛАДОС, 1998. – 496 с.

364. Рогова О. В. Формування пізнавальної активності студентів у процесі самостійної роботи / О. В. Рогова // Напрямки наукових досліджень кафедри педагогіки. Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Х., 1997. – С. 39-41.

365. Розов Н. С. Культура, ценности и развитие образования / Н. С. Розов. – М. : Исслед. центр по проб. управления качеством подгот. специалистов, 1992. – 154 с.

366. Розов Н. С. Ценностное обоснование гуманитарного образования в современном мире : автореф. дис. ... доктора филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Н. С. Розов. – М., 1993. – 38 с.

367. Розов Н. С. Философия гуманитарного образования : ценностные основания и концепция базового гуманитарного образования в высшей школе / Н. С. Розов. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993. – 194 с.

368. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 705 с.

369. Руденко Т. М. Засоби активізації самостійної роботи студентів / Т. М. Руденко // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2006. – № 2 (12). – С. 30.

370. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень / О. П. Рудницька та ін. – К. : Експрес-об'ява, 1998. – 142 с.

371. Русинов Ф. Менеджмент и самоменеджмент в системе рыночных отношений : учеб. пособие / Ф. М. Русинов (ред.). – М. : ИНФРА-М, 1996. – 351 с.

372. Савіщенко В. М. Педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутнього юриста в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. М. Савіщенко. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.

373. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

374. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів / О. Я. Савченко. – К. : Радянська школа, 1982. – 177 с.

375. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність шкільної освіти / О. Я. Савченко // Педагогічна і психологічна науки в

Україні: У 5 т. – К.: Пед. думка, 2007. – Т. 2 : Дидактика, методика, інформаційні технології. – С. 82–95.

376. Сагатовский В. Н. Философия развивающейся гармонии / В. Н. Сагатовский. – СПб. : ООО “Петрополис”, 1999. – Часть III : Антропология. – 288 с.

377. Садовский В. Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ. / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.

378. Сазоненко Г. С. Педагогічні технології / Г. С. Сазоненко. – К. : Шкіл. світ, 2009. – 129 с.

379. Самостійна робота студентів : навч. посібник / В. І. Євдокимов, Л. Д. Покросва, Т. П. Агапова, В. В. Луценко. – Харків : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2004. – 140 с.

380. Сашак Н. І. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів за умов кредитно-модульної системи навчання / Н. І. Сашак // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ, 2010. – № 2. – С. 117-120.

381. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

382. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 336 с.

383. Семиченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу : навч.-метод. посіб. / В. А. Семиченко, О. М. Галус, Л. В. Зданевич. – Хмельницький : ХГПІ, 2001. – 254 с.

384. Сидорчук Н. Г. Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього учителя до самоосвітньої діяльності / Н. Г. Сидорчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 149-151.

385. Синельникова Л. Н. О преимуществах мультимедийной презентации лекционного учебного материала / Л. Н. Синельникова // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 20 (207), ч II. – С. 120-124.

386. Сисоєва С. О. Педагогічні технології: визначення, структура, проблеми впровадження / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – Вип. 4. – С. 69–79.

387. Сисоєва С. О. Педагогічні технології професійної підготовки фахівців : навчальний тренінг : навч.-метод. посіб. / С. О. Сисоєва, Л. І. Бондарєва. – К. : Ун-т “Україна”, 2007. – 184 с.

388. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1986. – 152 с.

389. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.

390. Скаткин М. Н. Совершенствование процесса обучения / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1971. – 206 с.

391. Скібіцька Л. І. Організація праці менеджера : навчальний посібник / Л. І. Скібіцька. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.

392. Скібіцька Л. І. Менеджмент : навчальний посібник / Л. І. Скібіцька, О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.
393. Скуратова Э. Н. Пути достижения эффективности самостоятельной работы студентов музыкального ВУЗа / Э. Н. Скуратова // Самостоятельная работа и академические успехи. Теория, исследования, практика : материалы пятой междунар. науч.-практ. конф. – Минск, 2005. – С. 331-335.
394. Слостенин В. А. Педагогика : учебное пособие / Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н.; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 576 с.
395. Слостенин В. А. Целостный педагогический процесс как объект профессиональной деятельности учителя : учебное пособие / В. А. Слостенин, А. И. Мищенко. – М. : Прометей, 1997. – 200 с.
396. Слепко Ю. Н. Обработка и интерпретация результатов психологического исследования : учебное пособие / Ю. Н. Слепко, Т. В. Ледовская. – Ярославль: ЯГПУ, 2013. – 135 с.
397. Слепко С. О. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / С. О. Слепко. – К. : Вища школа, 2000. – 44 с.
398. Слепко З. Н. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посібник / З. Н. Слепко. – К. : Вища шк., 2005. – 260 с.
399. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / С. Д. Смирнов. – М. : Академия, 2001. – 304 с.
400. Соколова Г. Н. Культура труда в социальном развитии технической интеллигенции : социологический анализ / Г. Н. Соколова. – Мн. : Наука и техника, 1989. – 176 с.
401. Солдатенко М. М. Методологічні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів / М. М. Солдатенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – № 2. – С. 24-30.
402. Солдатенко М. М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності : монографія / М. М. Солдатенко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
403. Солдатенко М. М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу / М. М. Солдатенко // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 49-51.
404. Соловьев В. С. Сочинения : в 2-х т. / В. С. Соловьев ; сост., ред. А. Ф. Лосев, сост., ред. А. В. Гулыга, авт. примеч. С. Л. Кравец ; Академия наук СССР. Институт философии. – 2-е изд. – М. : Мысль, 1990. – Т.1. – 892 с.
405. Солошко Н. І. Методика критичного мислення як інструмент самостійного опанування навчального матеріалу : 3 досвіду використання цієї методики / Н. І. Солошко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2005. – № 2. – С. 21-24.
406. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / П. А. Сорокин. – М.: Астрель, 2006. – 1176 с.

407. Сорочан Т. М. Педагогічний портрет менеджера освіти / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2004. – 296 с.

408. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ: Знання, 2005. – 384 с.

409. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Сорочан. – Луганськ, 2005. – 39 с.

410. Сотніченко В. Технологія формування знань як базова технологія розвитку здібностей учнів до самостійної навчальної діяльності (на прикладі теми «Хрестові походи», 7 кл.) / В. Сотніченко // Історія в школі. – 2000. – № 8. – С. 31-37.

411. Спірін О. М. Проектування механізмів вимірювання навчального навантаження студентів під час розробки кредитно-модульної системи / О. М. Спірін // Нові технології навчання. – 2007. – № 47. – С. 3-8.

412. Спіцин Є. С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є. С. Спіцин. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 120 с.

413. Спіцин Є. С. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищому навчальному закладі / Є. С. Спіцин, С. М. Назаров. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2001. – 63 с.

414. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. / О. М. Степанов, М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2005. – 520 с.

415. Степашко В. М. Організаційно-педагогічні умови формування викладацького персоналу у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Степашко. – Івано-Франківськ, 2004. – 16 с.

416. Степашко В. Сформованість навичок самостійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів у науково-пошуковій роботі / В. Степашко // Рідна школа. – 2005. – № 4. – С. 65-66.

417. Суслова Л. А. Філософія І. Канта (Методологический анализ) : учеб. пособие для вузов / Л. А. Суслова. – М. : Высш. шк., 1988. – 224 с.

418. Сухова И. М. Самоменеджмент студента : Практ. пособие для студ. и преподавателей / И. М. Сухова. – М. : АНМИ, 2001. – 92 с.

419. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М. : Мол. гвардия, 1979. – 335 с.

420. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1984. – 250 с.

421. Тактико-спеціальна підготовка. Організація самостійної роботи курсантів з дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка» за кредитно-модульною технологією навчання : метод. рекомендації. – Донецьк : ДЮОІ, 2009. – 138 с.

422. Талызина Н. Ф. Теоретические проблемы программированного обучения / Н. Ф. Талызина. – М. : МГУ, 1969. – 134 с.

423. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М. : МГУ, 1975. – 343 с.

424. Тараненко І. Г. Методи порівняльно-педагогічних досліджень / І. Г. Тараненко // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 17–21.

425. Тарасова С. И. Организация самостоятельной работы студентов по дисциплине «Педагогика и психология» : учеб.-метод. пособие / Тарасова С. И., Борозинец Н. М., Таранова Е. В.; Ставрополь. гос. аграрный ун-т. – Ставрополь : АГРУС, 2010. – 184 с.

426. Творча спадщина В. І. Вернадського і сучасність (“Вернадські читання”) : доп. і повідомл. 3-ї Міжнар. наук. конф., 22-24 трав. 2003 р., м. Донецьк / Донец. нац. техн. ун-т [та ін.]; ред. Л. О. Алексеева. – Донецьк: ДонНТУ, 2003. – 264 с. – (140-річчя з дня народж. великого вченого).

427. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти : наук.-метод. посібник / [Калініна Л. М., Островерхова Н. М., Остапенко А. Ф. та ін.]; за ред. Л. М. Калініної. – К. : ПП Компанія “Актуальна освіта”, 2002. – 312 с.

428. Технології експертизи управління освітнім процесом у загальноосвітньому закладі: наук.-метод. посібник / А. М. Єрмола, Л. Г. Москалець, О. Р. Суджик, О. М. Василенко. – Харків : Пошук, 2000. – 260 с.

429. Тимченко О. Т. Самостійна робота як дидактична категорія / О. Т. Тимченко // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3-4. – С. 64-68.

430. Тинякова В. И. Математические методы обработки экспертной информации / В. И. Тинякова. – Воронеж : ВГУ, 2006. – 68 с.

431. Ткаченко В. Вчитись – справжнє мистецтво / В. Ткаченко // Освіта. – 2005. – № 3. – С. 17.

432. Ткаченко М. В. Самостійна робота студентів як чинник професійного становлення майбутнього фахівця / М. В. Ткаченко // Наука і освіта. – 2008. – № 1-2. – С. 107-110.

433. Товажнянський Л. Л. Нове покоління навчальних планів в умовах входження України до Болонського процесу / Товажнянський Л. Л., Сокол Є. І., Клименко Б. В. – Х. : ХПІ, 2000. – 48 с.

434. Тойнби А. Дж. Исследование истории : цивилизации во времени и пространстве / А. Дж. Тойнби. – М. : АСТ, 2009. – 864 с.

435. Толстова Ю. Н. Анализ социологических данных : методология, дескриптивная статистика, изучение связей между номинальными признаками / Ю. Н. Толстова. – М. : Научный мир, 2000. – 352 с.

436. Томашевская О. Б. Сущность и содержание самостоятельной работы студентов в условиях вуза / О. Б. Томашевская, Н. А. Малиновская // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – Калининград, 2011. – № 11. – С. 112-117.

437. Трошин Л. И. Статистический анализ нечисловой информации / Трошин Л. И., Балаш В. А., Балаш О. С. – М. : МГУЭСИ, 2003. – 67 с.

438. Тупота А. Д. Самостійна робота студента – вища форма навчальної діяльності у навчальному закладі / А. Д. Тупота // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – 2007. – Вип. 47. – С. 77-80.

439. Туранов Ю. О. Науково-дослідна робота в закладах освіти : метод. посібник / Ю. О. Туранов, В. І. Іруський. – Тернопіль : АСТОН, 2001. – 140 с.

440. Тюріна В. О. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітніх шкіл : автореф. дис. ... доктора пед. наук / В. О. Тюріна. – К., 1994. – 58 с.

441. Уварова Л. И. Формирование культуры управления в процессе профессионального образования: социокультурный подход / Л. И. Уварова // Вопросы культурологии : научно-практический и методический журнал. – 2008. – № 11. – С. 54-56.

442. Управление высшим учебным заведением : учебник / под ред. С. Д. Резника и В. М. Филиппова. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 768 с.

443. Управление факультетом : учебник / под ред. С. Д. Резника. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 695 с.

444. Усманов В. В. Интенсивные технологии управления самостоятельной работой студентов в процессе их профессионального обучения : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. В. Усманов. – М., 2006. – 31 с.

445. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.

446. Флоренский П. А. Собрание сочинений. История и философия искусства / П. А. Флоренский. – М. : Мысль, 2000. – 160 с.

447. Фоменко Л. Б. Обучение студентов технического вуза стратегиям самостоятельной работы с использованием новых информационных технологий : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Фоменко Л. Б. – Ижевск, 2006. – 18 с.

448. Форми, методи і організація навчального процесу в кредитно-модульній системі : навч.-метод. посібник / С. М. Гончаров, А. А. Білецький, О. М. Губницька, Т. А. Костюкова; за ред. проф. С. М. Гончарова. – Рівне : НУВГП, 2007. – 184 с.

449. Фролов И. Т. Введение в философию / Авт. колл.: Фролов И. Т. и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2003. – 623 с.

450. Хакунова Ф. Особенности организации самостоятельной работы обучаемых / Ф. Хакунова // Начальная школа. – 2003. – № 1. – С. 70-75.

451. Харківська А. А. Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / А. А. Харківська. – Луганськ, 2012. – 458 с.

452. Хитрюк В. В. Педагогіка вищої школи / В. В. Хитрюк. – Барановичі : РІО Баргу, 2008. – 305 с.

453. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.

454. Цыганова Л. В. Формирование стратегий самостоятельной работы будущих менеджеров средствами проектной технологии : дис. ...

кандидата пед. наук: спец. 13.00.08 / Л. В. Цыганова–Тольятти, 2011. – 252 с.

455. Цымбалюк Е. А. Самостоятельная работа будущего педагога-музыканта: от эффективного учения к эффективной профессиональной деятельности / Е. А. Цымбалюк // Самостоятельная работа и академические успехи. Теория, исследования, практика : материалы пятой междунар. науч.-практ. конф. – Минск, 2005. – С. 335-340.

456. Чебоненко С. О. Самостійна робота студента в умовах освітньо-інформаційного середовища вищого навчального закладу / Чебоненко С. О., Третяк О. С // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 80. – С. 69-71.

457. Чернилевский Д. В. Технология обучения в высшей школе : учебное издание / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов; под. общ. ред. Д. В. Чернилевского. – М. : Экспедитор, 1996. – 288 с.

458. Чорненький Я. Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента : навчальний посібник / [Я. Я. Чорненький, Н. В. Чорненька, С. Б. Рибак та ін.]. – К. : ВД “Професіонал”, 2006. – 208 с.

459. Чумак Ю. П. Формування навиків самостійної навчально-професійної діяльності студентів педагогічного коледжу / Ю. П. Чумак [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_97/Chumak1.pdf. – Заголовок з екрана.

460. Шайдур І. А. Організація самостійної роботи студентів педагогічних університетів на основі індивідуально-орієнтованого підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / І. А. Шайдур. – К., 2003. – 22 с.

461. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.

462. Швейцер А. Упадок и возрождение культуры / А. Швейцер. – М. : Прометей, 1993. – 512 с.

463. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2004. – 307 с.

464. Шикуненко О. Завдання для самостійної роботи з історії України (10клас) / О. Шикуненко // Історія в школах України. – 1997. – № 3. – С. 38-42.

465. Шимко І. П. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі / І. П. Шимко // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 34-35.

466. Школенко Ю. А. Ценности XX века / Ю. А. Школенко. – М. : Знание, 1990. – 64 с.

467. Шнайтур І. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів / І. Шнайтур // Рідна школа. – 2000. – №3. – С. 54-55.

468. Шпенглер О. Закат Европы : очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер. – М. : Мысль, 1998. – Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. – 606 с.

469. Штонь О. П. Курсова робота з української мови : навчально-методичний посібник для студентів-філологів / О. П. Штонь, В. А. Буда. – Тернопіль : Богдан, 2002. – 63 с.

470. Шульга А. А. Роль тренинга в расширении возможностей усвоения материала при обучении в вузах МВД Украины / А. А. Шульга // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку : зб. матеріалів між нар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 27-28 трав. 2005 р.). – Донецьк, 2005. – Ч. 2. – С. 35-41.

471. Щедровицкий Г. П. Принципы и общая схема методологической организации системных исследований и разработок / Г. П. Щедровицкий // Системные исследования. Ежегодник. 1981. – М. : Наука, 1981. – С. 193-225.

472. Щербак Ф. Н. Профессионально-нравственная культура труда / Ф. Н. Щербак. – М. : Знание, 1985. – 64 с.

473. Щербаков А. И. О методологии и методике изучения психологии труда и личности учителя / А. И. Щербаков // Психология личности и труда учителя : сборник научных трудов. – Л., 1976. – Вып. 1. – С. 3-29.

474. Щербаков А. И. Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего профессионального образования / А. И. Щербаков. – Л. : Изд-во «Просвещение», Ленинградское отделение, 1967. – 268 с.

475. Юдин Э. Г. Интеграция наук и системные исследования / Э. Г. Юдин // Системные исследования. Методологические проблемы. – М. : Наука, 1987. – 445 с.

476. Юридическая педагогика : учебник для студентов вузов / под ред. В. Я. Кикотя, А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 895 с.

477. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : навчальний посібник / Г. Х. Яворська. – К. : Знання, 2004. – 335 с.

478. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України : монографія. – Одеса : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408 с.

479. Якименко Ю. Кредитно-модульна система як важлива складова інтеграції вищої освіти України до загальноєвропейського освітнього простору / Ю. Якименко // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 51-62.

480. Якушкина Л. П. Технология организации внеаудиторной самостоятельной работы студентов в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. П. Якушкина. – Белгород, 2007. – 24 с.

481. Christensen, Leah M. The Power of Skills Training: A Study of Lawyering Skills Grades as the Strongest Predictor of Law School Success (or in Other Words, it's Time for Legal Education to Get Serious About Skills Training if We Care About How Our Students Learn) // St. John's Law Review. – 2009. – Vol. 83. – P. 795.

482. Kucheryaviy, A. O. The Problems with Self-Learning Activities Management of Law Students / Andriy O. Kucheryaviy // Edukacija

ustawiczna dorosłych : Polish Journal of Continuing Education. – Radom, 2013. – № 2 (81). – P. 46-54.

483. Lasso, Rogelio A. Is Our Students Learning?: Using Assessments to Measure and Improve Law School Learning (January 14, 2009). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1327904> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1327904>.

484. Miller, Nelson P. An Apprenticeship of Professional Identity: A Paradigm for Educating Lawyers, 87 Michigan Bar Journal 20 (2008). – Pp. 20-23.

485. Schwartz, Michael Hunter Teaching Law Students to be Self-Regulated Learners, 2003, Michigan State DCL Law Review 447 (2003).

486. Sheldon, Kennon M. and Lawrence S. Krieger Understanding the Negative Effects of Legal Education on Law Students: A Longitudinal Test of Self-Determination Theory // Pers Soc Psychol Bull, June 2007. – vol. 33. – Pp. 883-897.